

53.669

KÓBOR
TAMÁS
KI A
GETTÓBÓL

KÓBOR TAMÁS
VÁLOGATOTT MUNKÁI

OSZAK

OSVZK

KÓBOR TAMÁS
VÁLOGATOTT MUNKÁI

СІМЪТЪ РОБОТЪ

НА КЪРМЪ ИГОТЪ ДУХЪ

OSZK

Оршагоу Свѣченуи Книвитѣ

KÓBOR TAMÁS

KI A GETTÓBÓL

OSZK

B É T A K I A D Á S

KÖRÖS TAMÁS

KLA GELTŐBŐL

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

63.649

~~Pahung~~

~~7.719~~

M. N. MUSEUM KÖNYVTÁRA
 I. N. 016
 31 52 SZ.

Globus, Budapest.

A SZERECSEN-UTCA

1.

Nem tudom, édes kis leányom, nem vétek-e ezzel a regénnyel ellened. Most neked tökéletesen mindegy, miről ír édesapád, Babával, konyhaedénnyel játszó négyéves szőkeség vagy, de később, majd ha nagyobb leszel, ha jogod lesz másnak lenned, mint neveltelek, amikor otthon érzed majd magadat abban a világban, melynek én csak jövevénye vagyok s röstelled kitárni társaságodnak ezt az én jövevény voltomat: akkor nem tudom, gőgös szivecskéd föl nem fortyan-e szegény apád ellen, amiért világgá kürtölte, hogy nagyapád szegény zsidó bádogosmester volt a Szerecsen-utcában.

Édes kis leányom, ha valamikor eszedbe jut szememre vetni ezt a nyíltságomat, kútsass emlékedben a rég elmúlt gyermekkor nyomai, álmai után. Vissza fogsz jutni, mint én a magam emlékezete fonalán, a mai naphoz, melyen e visszaemlékezést írni kezdem. Elmédben föl fogok támadni úgy, ahogy most látsz, gyermekekednek tökéletes, min-

denható és mindenkifölött jó embernek, aki veled kacagott s mint tenéked, ő neki sem volt egy bánatos perce sem. Egybe fogod vetni érett ítéleteddel és munkája megmaradt nyomaival és nem fogsz képmutatónak mondani, amiért e két alakban nem találod meg ugyanazt az embert. Könnybelábad majd a szemed, ahogy az én öreg szemem pillája is megnedvesedik, mikor az én gyermekkorom hatalmas istenére, édesapámra és angyalára, édesanyámra gondolok. Érezni fogod, hogy ami értékes tulajdonsága lelkednek van, azt abban a meseidőben ottotta beléd apád, anyád — nem neveléssel, nem kiválóságukkal, hanem azzal a képpel, melyet róluk őrzöl s mely, úgy lehet, semmiben sem hasonlít az eredetihez. Edes kis leányom, én nem tettem érted semmit, csak azt, hogy születésed percétől fogva minden éjjel takargattalak, hogy meg ne hűlj. S te ezt érezted, ha nem tudtál is felőle és odabujtál hozzám és gömbölyű kicsi karoddal erősen magadhoz szorítottál. Áldjon meg érte az Isten, kicsi gyermekem, nagy jutalom ez azért a csekélységért, hogy téged takargatva, mindörökre elvesztettem nyugodt álmomat.

S ha majd akkor, mikor magadnak is gyermekeid lesznek, úri gyermekek, milyen te voltál, de a te apád soha, szó kerül róla és ajkadon megered a boldog szeretet szólama és kiföstöd képét nagyapónak, milyen

volt akkor, a te kicsi korodban, gondolj ezekre az én vallomásaimra és felelj őszintén: hát nekem nincs jogom a meleg emlékezésre, nekem nem szabad szóbahozni apámat, anyámat csupán azért, mert én szegény gyermek voltam és szüleim szegény emberek? Kibartással és vágyva, de cél és ambíció nélkül törtem a magasba, mindig érezve, most pedig már tudva, hogy akármilyen magasra emelkedjék is valaki, ő maga ott marad, ahol szülői voltak és csak gyermekei számára foglalhatja el a magasabb polcot. Te már kiszabadultál a szegénységből és a gettóból, én oda vagyok láncolva, akármivé lettem is. Áldom istenemet, hogy gyermekeimet virágos kertbe helyezhettem, én odatartozom, ahol termettem és hitványság volna, ha ezt megtagadnám.

Az én apám szegény bádogosmester volt a Szerecsen-utcában. Emlékem visszavisz körülbelül négyéves koromig s ott találok magamat a bádogos boltban, mely kék papirossal beragasztott deszkafallal volt elválasztva a lakószobától. Most is látom magamat a földön ülve, papiroscsákóval a fejemen, kötéllel a vállamon, mert Széchenyi Ödön akkoriban szervezte a tűzoltóságot és a gyerekek mind tűzoltósdit játszottak. Én komolyabban vettem hivatásomat, mint a többi: egyszer, mikor egyedül voltam a boltban, meggyújtottam a deszkafal kék papirosát és

erős fuvással akartam eloltani. A láng csak annál magasabbra csapott föl és ekkor rémülten az utcára szaladtam, leültem a ház sarokkövére, mely olyan volt, mint a bakó tőkéje. Hogy oltották el a tüzet, mikép veték észre, én bizony nem tudom többé megmondani, csak arra emlékszem, hogy édesanyám erősen megégette a kezét s azóta eltűnt vállamról a kötél, képzeteimből Széchenyi Ödön.

Ma sem tudok magamnak derűsebb, színesebb, kedvesebb gyermekszobát elképzelni, mint apám boltját a Szerecsen-utcában. Lehet, ha most odatoppannék, szegénynek, rondának és a sok pléhforgács miatt gyerek számára veszedelmesnek találnám. De emlékeim tanúsága szerint világos, tágas volt és tele érdekes, csillogó dolgokkal. A falra akasztva, a polcokon elhelyezve a bádogos mesterség ragyogó termékei visszavetették gyermekképemet. A nagy mosófazék szélesre nyújtotta arcomat, a keskeny, karcsú itce hosszúra karikírozta, a nyers bádoglemezek pedig visszavetettek tükör tisztaságában. Világosan látom akkori arcomat a bádoglemezen: gömbölyű fejecske, pisze orr, vállra omló, fürtös szőke haj — hova lett mindez? A szőkeségem megbarnult, arcom megnyult, a pisze orr is eltűnt. A pincegátdorban odaütöttem minden lépcsőfokhoz, mikor a macskával versenyre keltem: tudok én is

négykézláb lefelé szaladni. Dőre hit volt, most már tudom — négykézláb csak fölfelé juthat az ember.

A bolt közepén volt apám bádogos tőkéje. Széles, símára gyalult fatönk, beléje vert üllővel. És sokszor csattogtattam az óriás pléhvágó ollót, csengve ütöttem a kis acélkalapáccsal a fekete üllőt, míg a nagy fakalapáccsal görbe pléhdarabokat lapítottam símára. Apám reggeltől estig ült az üllő előtt és fütyülve dolgozott. Megőriztem akkori képét — gyönyörű, férfias szépségű fekete szakállú ember volt, szenvedélyesen csillogó kék szemmel, melyből csakúgy sugárzott az értelem. Szegények voltunk, de úgy lehet, a leggazdagabb emberek közé tartoztunk a Szerecsen-utcában. Ez a szorgalmas, fütyörésző elégedettség még arra a korra vallott, melyben a kézművesnek jó sora volt. Ha szükség vagy nyomor lett volna, tudnék róla. De ebből az időből csupa mosolygó arcra emlékszem és nyájas bánásmódra. Apám olykor napokra elment és csak este tért vissza. Epületen volt dolga. A csurgókat, cinkereszeket, tetőzeteket maga készítette a kis boltban és maga helyezte el az épületen. Gyakran olvasott nevetve, igaz szívbeli gyönyörűséggel egy csomó bankót anyám kezére, aki nem tudom, mit csinált vele. De hallottam sorsjegyeket, takarékpénztárt emlegetni és semmiben sem volt soha hiány.

Edes anyámra is világosan emlékszem. Öreg korában gyakran néztem fájdalomtól megszentelt arcát és mintha semmiben sem változott volna. Jóságos, csöndes, szorgalmas asszony volt, a gyermekeivel szemben a teljes engedékenység és béketűrés. Volt neki egy gyönyörű virágos selyemkendője, melyet ünnepeken vett föl és egy barna selyemruhájára emlékszem, melyet roppantul féltett.

A bolt mögött volt a lakószoba, azon túl a konyha. Sajátságos, hogy a szobára abszolúte nem emlékszem, noha a boltot le tudnám rajzolni. Mindössze egy pléhitce formája lebeg előttem és a konyhából egy fadézsza, melyből az itcével sokszor magam is mertem az ivóvizet. Az üveget már régen feltalálták, de az egész család abból a pléhitceből itta a vizet és senkinek meg nem ártott. Pedig volt poharunk sok, de abból csak minden esztendőben egyszer, husvétkor volt részünk, mikor bort is kaptunk. Kicsi és nagy poharak, különös formájúak, miket a gyermek oly nagyon szeret, piros és kék üvegből, mely mögött a bor gyönyörűen csillogott.

Testvéreimre abból az időből nem emlékszem valamennyire. Hárman voltak fiúk, én a legkisebb, az egyik bátyám, a Móric, tán két évvel idősebb, a másik, Jakab, tán négygyel. Mind a kettő iskolába járt.

Nénjeim között a legifjabbra emlékszem legjobban. Cselédünk sohasem volt, a házi-

dolgokat ez végezte. Akkori fogalmaim szerint nagy darab leány volt, tán tizenhárom éves és tele szeplővel. Vörös haja vastag fonatban lógott a nyakába. Hihetetlenül piszkos volt, — keze nagy és vörös a sok sikálástól s talán télen is mezítláb járt. Furcsa leány lehetett: egyre jajgatott és panaszkodott, sikálás közben potyogtak a könnyei, ű nagyon sokat tudott enni és akkor boldog volt. Valóságos majomszeretettel dédelgetett engem. Karjaiba kapott, a fejére ültetett és nagyokat sikított, mikor belemarkoltam hajfonatába és teljes erőmből megrántottam, mint a gyeplőt. Rám hullatta könnyeit, úgy csókolgatott:

— Aranyvirágom, drága aranyvirágom, ha te nem volnál, már régen meghaltam volna.

A sírás, úgy látszik, szenvedélye volt, mert munkaközben egyre énekelt, különösen a Schneider Fáni-nótát, mely éppenséggel nem mondható bánatosnak, de míg a nóta kacagott ajkán, zöldes szeme egyre potyogtatta könnyeit.

Bánatának haragos skálája is volt. Mintha gyűlölte volna nénjét, mivelhogy az jobb sorban volt. Igazán, hozzá képest úri dolga volt a tizenhatéves Eszternek, aki reggel hétkor elment a varróműhelybe, takaros fekete kötényben, gondosan megfésült, toronyba rakott hajjal — a varróleányok akkor még nem viseltek kalapot — délben minden munka

nélkül asztalhoz ülhetett s egy félóra mulva ismét takarosán munkába ment. Amennyire meg tudom ítélni: a hazuról való távozás és a tiszta kötény táplálta szegény Emmában az irígységet. Ellenben a rajongásba menő csodálattal függött Terézen, akinek pedig hasonlíthatatlanul jobb dolga volt, mint bárkinek: menyasszony volt. Ebből az időből csak az esti órákra emlékszem, mikor Teréz igen komoly arccal, szinte bánatosan ült vőlegénye mellett a fekete divánon, félig a férfi ölében s én bámulva néztem, hogy az idegen ember, aki hiába iparkodott engem krajcárokkal megvesztegetni, csókolgatja a nénemet. Emma ilyenkor eléjük állt és majd megbolondult a gyönyörűségtől. Seprőt, törülő rongyot, vagy ami keze ügyébe akadt, magasra emelte, vagy a kezét csapkodta össze, úgy sikoltotta boldog vihogással:

— Teréznek vőlegénye van, Teréz férjhez megy, jaj, mindjárt meghalok.

És felkapott engem és a legmulatságosabb bakugrásokat vitte végbe, a többiek hangos hahotája mellett. Én pedig belekapaszzkodtam vörös hajába és mennél lelkesebben ráztam, annál hangosabb lett a kedve. A végén édes apám szólt rá szigorúan, amire nyomban elnémult, engem gyöngéden letett a földre és kiment a konyhába sírni.

Ezek az esték a lakószobában igen különösek voltak. Sok ember volt együtt, mindegyik

mással foglalkozott. A divánon a jegyespár, egymással suttogva, az asztal egyik sarkában Eszter, a varróleány, füzetes regényből olvasva, édes anyám harisnyakötéssel, vagy engem az ölében tartva, édes apám írásaiban motoszkálva, vagy ujságot olvasva, sokszor pedig a boltban ülve és késő estig kalapálva. Emma mindig a konyhában volt és súrolt és énekelt. Két bátyámra nem emlékszem, hogy mit csinált. Különös zsongító ereje volt az esti levegőnek, a sárga petroleum-láng fénye mellett. A félhomály, meg a sötétség bűvösen vonzottak. Végignéztem az árnyékos falakon és az ágyba kíváncsoztam. Ó, milyen kedves volt az este ágyban! Édes anyám elémbre mondta a héber esti imádságot és én utána mondogattam gépiesen és gondoltam magamban: most a mennyezeten keresztül rám néz a jó Isten és ügyel, hogy jól mondom-e el az imádságot. S ha nem mondom el jól, vagy elalszom nélküle, akkor rettentő kínok gyötörnek. A mumus, a rabló, kéményseprő képeiben nekem jön, rám csördíti vasgolyóját és én kiáltani akarok, de hang nem jő a torokomból. S fölriadok álmomból, hideg verejtéktől gyötörve s akkor egy puha kar szorítását érzem, édes anyámét, akinek ágyában alszom s felköltöm és súgom neki:

— Mama, imádkoztassál meg, mert haragszik rám a jó Isten.

Ima után azonban, míg körültem zsong a nagyoknak foglalatossága, kimeresztem sze-

memet és szövöm az éber álmokat. A falon két keskeny aranylébe foglalt rézmetszet, az egyik Stuart Mária lefejeztetését, a másik Eugenia császárnét ábrázolja udvarhölgyei körében. Szép asszony fejének legördülése: ez volt gyermekkoromnak első művészi impressziója, hozzáfűződött első hőstettem. Szentül hittem, hogy éjszaka azok a holt emberalakok megelevenednek és kiszállnak a keretből. A bakó le akar sujtani bárdjával, de én megfogom a karját és azt mondom: nem szégyelled magad, bántani ezt a szép asszonyt? És Eugénia császárné nyájasan elém járul, az ölébe ültet és megsímogatja hajamat. Miért épen a női alakok megelevenedése töltött el oly nagy gyönyörűséggel? A négy éves gyermek már játszott az öntudatlan dolgokkal. Tudtam, hogy mindez álom és parancsoltam álmaimnak. Emlékszem, egyszer megharagudtam Eugéniára és a konyhába küldtem, hogy súroljon Emma helyett. Sírt a szegény császárné és mutatta fehér kezét, meg a habos szép ruháját, hogy bepiszkítja magát és akkor nem mehet vissza a képbe. Megkönyörültem-e rajta, vagy nem, arra már nem emlékszem, de másnap reggel hosszan vizsgáltam a képet, ott van-e a császárné és nem vált-e ruhája olyan piszkosra, mint a vörös Emmáé.

Képzelődsre, álmodozásra egyébként is hajoltam. Egyáltalában nem emlékszem, hogy valami játékszerem lett volna. A boltban ülve,

a holmik megelevenedtek előttem és mesés képzeteket szőttem róluk. Vagy az ablak deszkáján kuporodva, néztem az utcát. Legszívesebben pedig egy nagy fekete faszéket cipeltem sarokról-sarokra és verklis játszottam vele. Karommal hajtogattam a képzeletbeli korongot és dúdoltam, vagy énekeltem a nótákat, miket Emmától tanultam. Nem tudom, szép hangom volt-e, vagy különös precizitással énekeltem-e, de verklizésemnek csodájára járt a familia és minden ösmerőse. Nem szívesen produkáltam magamat, jobb szerettem észrevétlenül belemerülni képzelgéseimbe. Minden egyes nótához más képek fűződtek. Különösen emlékszem a Kék Dunakeringőre, melyet szöveg nélkül ha dúdoltam, egy csillogó ablakú házsor tűnt föl előttem, amelyet még sohasem láttam. Mikor sok esztendő múltán Pozsonyba vetődtem, a Dunasoron megösmertem a gyermekkorombeli házsort. Csecsemő koromban onnan hoztam öntudatlanul magamban. Mert én Pozsonyban születtem, ott is a zsidó negyedben.

Életmódunk, noha tudomásom szerint akkoriban szinte jómódúak voltunk, semmiben sem különbözött a többi szegény zsidókétól. Mint már említettem, egy óriási bádogitcéből ivott az egész család. A nagy asztalnál pedig csak a nagyoknak jutott szék, mi fiúk, meg Eszter, állva költöttük el az ebédet, míg Emma a konyhában étkezett, ölébe téve a fazekat, vagy a lábast. Kés, villa is kiváltság

volt, mi állva ebédelők pléhkanállal végeztünk mindent. Móric bátyám képére abból az időből én úgy emlékszem, hogy szájában tartja húsporcióját, úgy tépi le főzeléktől csöpögő ujjaival. Ő különben az én húsporciómat is megette. Hogyan, hogyan nem: elhitem neki, hogy az én húsrészemet az ő gyomrából a rabló szívja ki, aki ennek fejében mesés ajándékot fog nekem adni.

Tán nem is szegénység, mint rendszer dolga a kis zsidóknál, hogy amikor tészta van, akkor nincs sem hús, sem kenyér. Így volt ez nálunk is. Tányérváltás egyszerű képzelenség: a levest és a húst ugyanabból a tányérből ettük, ha pedig sült tészta volt, a tányért egyszerűen megfordítottuk. Micsoda ünnepies érzéssel fordítottam meg később a tányért! Sült tészta! Mákos patkó, cseresznyerétes! Hogy fájt a szívem, mikor elfogyott a porcióm, mert második sohasem volt. Hogy vágytam gazdagság és függetlenség után, mert akkor egyre cseresznyés rétest ehettek, amennyi csak belém fér és húst is annyit, hogy betelhetek vele. Persze, azóta nagyot változott az életfelfogás és érdeklődéssel olvasom a híreket a tápláló pirulákról, melyek az evést mérőben feleslegessé fogják tenni.

Ugyancsak általános zsidó szokás volt és és nem a mi családunk rendszere, hogy aprajánagyja igazában csak péntek este mosakodott. Hétköznap csak arcunkat és kezünket mostuk, bátyáim, akik iskolába siettek, ezt is

csak szimbólikusan cselekedték meg. Most is látom arcuk körül a mosakodásuk fekete háttárvonalát, a fülük tövéből kiindulva le az álluk körül. A bádogitcéből markukba öntöttek vizet, úgy kenték az arcukra, amennyire lehetett, de péntek délután megindult a nagy tisztogatás. Emma egymásután hordta a vizet a bádog mosdótálban és sorra járultak elébe, apától kezdve egészen jómagamig. Ekkor fogyott a szappan is, noha sok irtózatot kellett kemény hatalmi szóval leküzdeni. Ugyancsak ekkor álltak neki a cipőtisztogatásnak, ki-ki a magáét, kivéve apáét, Terézét és az enyémet, ezeket Emma tisztogatta. Apáét muszájból, a többit önként, rajongó szeretetből. Saját cipőjét nem tisztogatta, tán nem is volt neki.

Aztán mennyei béke és derű ömlött széjjel a bolt mögötti lakószobában. Péntek este, szombat menyasszonya! Rég megfeledkeztem rólad, rég kiábrándultam belőled, de most is, villámos lángok fényében úszva, megszokva a tiszta terítéket, mint mesés, jobb világ derűje csillan felém a fehér abrosz, mely a durva asztalra került, a két szál gyertya, vörösréz gyertyatartóban, középpütt a megtisztogatott petróleumlámpa, horgolt takaróval borított két sokfonatú szombati kalács, ezüst serlegben a szombati bor, melyet ünnepi ima után sorba nyujtogattak nekünk egy-egy kóstolóra. Csend, béke és megelégedettség költözött közénk, még Emma is abbahagyta

a sírást és álldogált az asztal végén és serényen hozta az árpakásás levest, aztán a libaprólékot, vagy pláne a dióshalat! Eugénia császárné ilyenkor mintha irigykedve nézett volna reánk és Stuart Mária is a bakó tőkén elégedetten mosolygott. Látom apámat az asztalfőn ülve, hímzett házisapkában, ünnepiesen kiöltözve, kék szeme elégedetten és parancsoló büszkeséggel végig jár gyermekei során. Ez a fejedelem kevély nézése, keleti méltósága, a korlátlan uralom élvezete s mikor erős, kellemes tenorhangján elmondja az asztali áldást, mi, gyermekek, mereven ráfüggesztjük szemünket: van-e nálánál hatalmasabb ember s van-e más gyerek a világon, aki annyira büszke lehetne édes apjára, mint mink?

És huszonnégy óra hosszat tart ez a gyönyörű békés hangulat. Szombat reggel édes anyám felölti barna selyem ruháját, nyakába veszi a drága virágos kendőt, zsebkendőbe köti imakönyvét, úgy megy a templomba, pihent testtel és derűs lélekkel. A bolt, a bádogedények ilyenkor búsulnak vagy alsznak, mert csukva marad az ajtaja, kalapács nem peng az acél üllőn, forrasztó vas nem izzik az apró bádogoskályhában. Ilyenkor szeretem legjobban a boltot: bámulom a csukott ajtót és a sötétből elővillanó bádogdarabokat. Félhomály, titkon bűgő zizegő csend. Szombaton délután sokszor találunk mély álomba merülve az üllő tövében s mikor föl-

ráznak, a fejem fáj, és a szívem sajog. Tán hipnotizált a csillogó bádog, tán kicsi gyermekagyam belefáradt az ismeretlen kutatásába. Azon töprengtem legtöbbit, hogy a fal fehér meszelésén belül vajjon mi lehet? És gyönyörű csipkés-hidak, erkélyek és tornyok emelkedtek előttem fehér mészpontokból özszerakodva: ez van a meszelésen belül.

Bátyáimról nem igen van mondanivalóm. Nem emlékszem mit csináltak, Jakabnak az arcára sem emlékszem. Csak azt tudom, hogy a templomi kórusban énekelt minden ünnepen és négyszögletű bársony sapkája, melyet hazahozott, végtelen tisztelettel töltött el. Móric sok verést kapott apától, minduntalan iskolakerülésen érték. Ilyenkor nagyokat bögve vonult meg valamelyik sarokban és két marokkal vakargatta vörös haját, amiért újból kikapott. A fájdalmi multával egy-kettőre kint termett az udvaron, vagy az utcán — nem volt nálánál nagyobb betyár az egész Szerecsen-utcában.

Még két rejtelmes dologról kell a teljesség kedvéért beszámolnom. Volt még egy nővérem, azt alig láttam. Milleréknél volt, a nagybácsimnál. Régi ruhákkal kereskedett, boltja a Kék kakas-utcában volt, egy sorban a többivel. Morózus, gyanakodó öreg ember volt, lapos cseh orral, bozontos, tüskés vörös szakállal. Felesége, Lotti néni, édes anyám testvére, egy csontig aszott öreg asszony, aki mindig ágyban feküdt és mindig sötétben,

mert szemének fájt a világosság. Ezeknek szolgálatára, ápolására volt kirendelve né-
ném, a tizennyolcéves Anna. Csillogó fekete
haja és káprázatos fehér arca most is előttem
áll. Sohasem voltam annyira megindulva,
mint mikor Anna egy délután hazajött és kö-
nyörgött, hogy vigyék el a bácsitól, mert bele-
pusztul a nagy sötétségbe és az öregek sze-
szélyességébe. Megtagadták tőle s ő — ebéd-
ről maradt hideg tökkáposztát evett, míg
könnyei lassan, némán peregtek végig orcáin.
A rendeltetészerű szegénység vonása ez.
Fejed fölött összedőlhet a ház, szívedet mar-
doshatja a legtépőbb fájdalom, agyadban for-
ronghatnak öngyilkos gondolatok: a gyomor-
nak ehhez semmi köze, ha van ennivaló, ak-
kor tragédiád ötödik felvonásában is eszel.

Valahányszor nálunk volt, mindig sírt,
mindig könyörgött és ilyenkor olyan csuda-
szép volt, hogy mondhatatlanul sajnáltam.
Nem gondoltam el: milyen szörnyű élet lehet
fiatal leánynak, a Kék kakas-utcában, félig
hülye öregasszony, egészen bamba, rosszmájú
öreg ember társaságában, örökös sötétségben.
Mert nékem a Lotti néninél nagyon tetszett
minden. Mindig akadt valami kemény diós,
vagy mákos sütemény, amit nagyon szeret-
tem, noha valószínűleg több hetes volt és egy
szüette fekete almárium tetejéről került le.
És szerettem ezt a rejtelmes sötétséget is,
mikor az ember éj közepében ül fényes nap-
pal s különösen télen a kályhaajtó szegélyén

keresztül belevöröslik a tüzes keret s anélkül, hogy világítana, mégis láthatóvá teszi a roskatag ágyat, rajta a beteg öreg asszony csontvázszerű arcát, örökkön mozgó ajkatlan és fogatlan száját, amint keservesen panaszkozik Miller ellen, akinek nincs szíve és olyan rettenetes ember. Aztán becsoszog az öreg Miller és én nem tudok tőle félni, mert olyan roskatag és kicsi. És szuszog és dohog. Zölde szemével szinte rámtapogat, mikor morgogja:

— Te is itt vagy?

Aztán odacsoszog az ágyhoz, ahol édes anyám ül, aki köszönti:

— Jó napot, sógor!

És a sógor gyanakodva tapogat a kezével, míg anyámhoz ér, aztán kutyaszerűen körülszaglássza, míg végül üdvözlétkép azt dohogja:

— Meleg tányér!

Az öreg Miller állandóan hasgörcsben szenved, vagy legalább is arról panaszkozik. S ha az üzletben felbosszantják, vagy nem akad vevő, vagy más valami kellemetlensége van, akkor ráfeszíti boltjára a keresztvasakat és meleg cseréptányért rakat a hasára.

Annának pedig szegénynek, ez volt ifjú élete legfőbb hivatása. Jaj neki, ha nincs kéznél, mikor a bácsi meleg tányért kér. Gyűlölködve és agyarkodva ront neki és átkozza úgy, ahogy csak elkeseredett vén zsidó tud átkozni. Pedig úgy látszik, a szeretet teszi ilyenné, mert

senki mástól nem fogadja el a meleg tányért, csak Annától. Ezért temetik el a szegény leányt, akinek az öreg napjában huszonnégyszer a szemére veti, hogy ingyen eszi a kenyérét s hogy ő lesz az örökösük. Tán ez bírta rá apámat is, hogy otthagyja náluk Annát, vagy a rokoni érzés, mely rendkívül ki volt fejlődve s melyen semminemű viszálykodás nem tudott változtatni. Avagy az, hogy sokan voltunk és az egyetlen szobában valóban nem fértünk volna el valamennyien.

A másik sokkal derűsebb, valósággal boldogító jelenség. Olykor felébredek ágyamban és édesanyám ragyogó arccal hajol fölém:

— Itt van Rózsi néni!

Rózsi néni! Hogy kipattanok az ágyból, hogy bele türelmetlenkedem ruhácskámba. Nem is tudok más ilven hangos, ugráló örömet, mint melyet a Rózsi néni megérkezése okozott. Tán olyan vidámlelkű játékos nénit képzelnek, aki bolondul a gyerekek után és aki után a gyerek rajong? Most is látom Rózsi nénit, akkor, harminc évvel ezelőtt, szakasztott olyan öregen, mint később, húsz év múltán, mikor utóljára jelent meg nálunk, ugyanazzal a kosárral a karján, mint akkor. Hihetetlenül ráncosképű, bús arcú asszony volt, ránk gyerekekre rá sem nézett, csak édesanyámmal bujt össze, annak panaszolkodott. Hogy annyi szenvedélyesen panaszkodó ember járt körültem gyermekkoromban! Mindenki sóhajt, mindenki ezer változatban tudja

elmondani ugyanazt a képzelt vagy igazi baját. S mind másban találja a maga bajának okozóját és mégis úgy csüng azon a másikon, hogy a lelkét is odaadná érte. Rózsi néninek két nagy fia van: mind a kettő az édesanyjára hivatkozva szabadult a katonaságtól, s egyik sem törődik vele. Dunaföldváron lakott, községi kegyelemkenyéren, hiába iratta fiainak a keserves könyörgő leveleket, még csak nem is válaszoltak. De amikor édesanyám engem fölvert a híradással, hogy megjött a Rózsi néni, ez már ott járt a fiainál és kipakolta náluk kosarának javarészét.

Ami még benne maradt, az volt nékem a nagy boldogság. Volt ott turó, vaj és mandula kemény héjában. És megérkezése után vagy három napig a reggeli kávéhoz turós süteményt kaptunk, a világ legjobb és legdrágább ételét. Rózsi néni pedig ezalatt nálunk lakott s míg tartott a turós sütemény, ő húst ehetett. Egy kis pénzzel megrakodva azután ismét eltűnt a rákövetkező nyárig, ezalatt írta a keserves leveleket fiainak — mindig hiába.

A Szerecsen-utcában így élt a kicsi fiú a nagy bádogos-család körében. Nincs az a bársonyban, vagy bíborban született gyermek, aki jobban érezhetné magát nálánál. Ami sötétnek, kisértetiesnek, vadnak és kicsinyesnek látszik környezetében, neki nem volt az. Képzületét megfogták ezek a sötét vonások és olvashatóvá váltak. Ezeregyéjszaka bűvös színpompája csak egy sötétben nevedező lélek ta-

lajából sarjadzhatik. Szép gyermekkor, gyönyörű szegénység, melyről csak a nagyok tudnak, ők is a jövő szebb reményével a szivökben. Hogy ez a remény szertefoszlik, hogy a kis fiú megnő s azon mértékben eltörpül körülötte a kicsi világ és az árnyékokból kivész a csillogás és megmarad csak a szürke nyomor és a lomha piszok, hogy a nagy család közös sorsát szétugraszta az egyesek külön útja, magános törekvése a fény és a jólét felé s a patriarkális, a büszke, a nagy és erős apa izmai megrokkánásával utolsó helyre sülyed: annak nem a szegénység az oka, hanem a gazdagság, akár elértük már, akár pedig csak küzdünk érte.

Huszonegyedik számú volt a ház, melyben laktunk. Most nem tudom, milyen a száma. Most háromemeletes s mikor a multkor arra jártam, a nyitott elsőemeleti ablakon keresztül függő lámpát láttam és egy karcsú szép kisasszony fordult el éppen az ablaktól. Hogy megnőtt ez a ház, vagy hogy elpusztították az én földszintes otthonomat. Lett volna csak palota, dehogyan is mert volna hozzányúlani a városrendezés csákánya. De a szegénységnek nem ismerik el kegyeletét, csákány alá, föld alá kerül, évek multán pedig kóvályoghat a régi tájon és a körmével kaparászhatja a falat: talán a törmelék mögött mégis ráakad a régi időre, az ő emléke idejének a nyomára.

A Szerecsen-utca gyermeke azonban mégis szerencsés. Magába szívja a levegőt, — ah, ez

még a régi szegénység és rondaság levegője. Hiába építettek palotát, szegény ember költözik beléje. Engem az a függőlámpa, meg a szép leány úri ruhája meg nem csal. A technika vívmánya mind a kettő, most a mi kis tanyánkon is függőlámpa világítana és Emma nővérem is súrolás után befűzné a derekát. Azonkívül ott maradt a régi, az igazi Szerecsen-utca is: csak az Andrássy-út felé eső oldalán van palota, a másik oldala szakasztott olyan, amilyen volt kicsi koromban, az alacsony, sötét kapubejáratok, a gömbölyű vagy hegyes sarokkövekkel, a mély bolthajtás és a pizsoktól csurgó alacsony barna ajtók, függönytelen és sötét üvegű ablakok, egymás mellé szorítva, túlzusfolva a nagy gyerekáldástól s a minden kapucédula által kínált hónapos félágy bírlalójától.

Ott van ma is, éppen szemben a mi boltunkkal a legtisztább ház, csukott nehéz vasajtókkal, előttük egy-egy lépcső, melyről leugráltam — milyen kicsi is lehettem, hogy ezekről az alig tíz centiméternyi lépcsőkről le kellett ugrálnom! A Laudon-utca sarkán még ott van a ronda kis korcsma, akkor nekem tündéri csarnok, ahova édesapám egyszer magával vitt, de sajnos, a Petőfivé fejlődött Kék kakasutca sarkán nincs már ott az akkor nevezetesség számba menő kétemeletes szürke ház, sem az oldalába mélyesztett faállvány, rajta a Miska bácsi gyümölcsös és cukros raktára.

Miska bácsi volt az egyetlen keresztény a

Szerecsen-utcában. Látom, amint alacsony, szalmafonatú székén ül, vállraakasztott kék vászonkötényben, tiszteletreméltó, magyaros öreg arcával, hófehér, lefelé konyuló erős bajusszal és nyugodtan, komolyan néző szemével szakasztott olyan, mint a Deák Ferenc patriarchalis képe. A Szerecsen-utca zsidó gyermekeinek rajongóan szeretett Miska bácsija volt, pedig éppenséggel nem törődött velünk; éppen csak szedte a krajcárkáinkat és adott érte rudas cukrot, kandirozott almát, pattogatott kukoricát, cseresznyét kis csokorba kötve, vagy nyárutón egy-egy vékony szelet görögdinnyét. De annyira emberszámba vett minden gyereket, hogy nagyot nőtt az önérzetünk, mikor Miska bácsinak krajcárt vihettünk.

Mi lett belőled, jó öreg, akit azóta tudok csak igazán becsülni, amióta mindketten kipusztultunk a multból, a Szerecsen-utcából! Húsz éves koromban arra mentem egyszer — még ott ült, szakasztott olyan volt, mint régente, ugyanazzal a báránybőrsüveggel a fején, melyet télen-nyáron viselt, de állványa nem vonult meg többé a régi falban, új palota épült a helyén és Miska bácsi a járó szélén ült, kosárcái földön álltak. Keserűbb, morcosabb volt. Egy suszterinas megbosszantotta, ő félretolta a süvegét, méltósággal utána nézett s foghegyről mondta:

— Komisz zsidó!

Micsoda keserű változásnak kellett beállá-

nia, hogy Miska bácsi, a zsidó gyerekek szeretett Miska bácsija is antiszemita lett. Igen, hanyatlott a világ, a viskók helyébe paloták épültek. Itt is, ott is minden utcasarkon látok eltörődött, korán vénült lompos asszonyokat, utálatosan nyelveskedve, galíciai dialektusban hápogva. És ezek mind mozgékonyak, mind élelmesek és kosaraikkal repülnek egyik helyről a másikra, míg szegény Miska bácsi a régi becsületes módszer szerint folytatta üzletét. Hogy megnőtt a konkurrencia! Hányan vannak ezek között a földhöz ragadt, ronda zsidó kofák között, akik velem együtt vitték Miska bácsinak a krajcárokat, most pedig elviszik előle. S a Szerecsen-utca gyermekeinek most nincs krajcárjuk, komisz zsidók csakugyan, ma már minden zsidógyerek anyja maga is kofa.

De akkor a kofaság nem volt annyira zsidók foglalkozása, legalább ott, a zsidókerületben nem. A Szerecsen-utcának, úgy rémlik, egyáltalán nem volt kereskedelme, ott csak laktak az emberek. A korcsmán és a Kék kakas-utca sarkán egy kis kávémérésen kívül más üzletre nem emlékezem. A kereskedelem a többi utcába szorult, valóságos kis zsidó univerzumot alkotva. A Kék-kakas-utcában ruhaneműeket árultak. Most is látni az akkori boltokat, alacsony ajtó vezet a sötét üregbe, jobbra-balra ki vannak aggatva a nadrágok, kabátok és reklámul egy-egy farkasbőr-bunda. Kicsi öreg emberek, vagy a fagytól kék kezű

nyurga legények járnak előtte föl-alá és végigmustrálják az arra menőket. Emberlátók ők, nagy pszichologusok. Egy pillantás a ruhádra és tudják, rád fér-e új nadrág, kabát vagy csizma. Egy másik a szemed járására és tudják, hogy van-e vásárló kedved. Egy harmadik az arcodra, meg a járásodra és tudják, hogy van-e pénzed. S aztán jaj neked, szegény halandó, lépésről-lépésre melletted terem egy ékesszóló boltos és csábít és bizgat, ha pedig csak egy kicsit lagymatag kedvű vagy, akkor erőszakkal is becipel a boltjába.

Rendszer-e, vagy véletlen? Míg a Kék kakas-utca a zsidóké, addig a Laudon-utca a közlélményé. Ott volt a szatócs, a pék, a mészáros — neolog és orthodox egyaránt, a zsidó hentes, a korcsma és a kávéház. A Király-utca pedig a luxusé és az asszonyoké. Divatárus boltok, szövetraktárak, pántlikás boltok egymás hátán, föl egészen a terézvárosi templomig, ott volt csak vége a zsidó negyednek. A Király-utca akkori képe most is csak úgy csillog-ragyog, mint akár a Váci-utca mostanság. És éltek együtt és éltek egymásból, nem hiszem, hogy ennek a városrésznek az áruforgalma nem lett volna merőben zsidó.

Ötéves koromban az utcán találok magamat. A vízfolyás mélyében guggolok pajtasaimmal és golyósdit játszom. Vagy a kocsijáró közepén pálcával a kövezetközökben kirajzolt nagy kocka körül pitykézem. Olykor pedig megnyílnak a gabonaraktárak ajtai, ilyenkor

nagyon vidám az élet. Izmos, szőrös emberek hordják a zsákokat, lapátolják a búzát. A gyerekek piszkosan és mezítláb körülállják és különösen a lovakkal foglalkoznak. Adnak nekik kukoricacsutkát, dinnyehéjat, hogy csak úgy habzik a szájuk. A ló különös, félelmes állat. Úgy tudjuk, hogy aki a hasa alatt keresztül akar bújni, azt menten agyonrúgja. A lórúgás egyáltalán halálos. Ennélfogva a vásott gyerekek keresztül bujkálnak alatta és megcsúfolják a halált. Egy-egy ablakból kirikkan egy éles női hang:

— Számi, nem hagyod?

S aztán nem törődik többé vele. Számi pedig rá sem hederít és folytatja a játékot addig, míg valamelyik zsákhordó rá nem ún és keményen oldalba nem löki. Erre aztán az egész gyerekhad vad futásnak indul, de nemsokára rugótávolon kívül közrefogja a szekeret, a lovakat, a zsákhordókat, úgy bámúlja munkájukat.

A gyerekek között én voltam a legkisebbik. Egy darabig velök vadóckodtam, de csakhamár belefáradtam és elvonultam a boltunk ajtajába, vagy fölkuporodtam az ablakba, úgy néztem őket. Nagyon szerettem nézni. Gyönyörűségem volt, mikor szombaton, vagy pláne nagy ünnepen kibámulhattam az ablakon. Mindenfelől feketébe öltözött férfiak, főkéntös, tisztaruhás asszonyok bújtak ki a kapukból és mentek a templomba. Az utcának ilyenkor nem volt hangja. A nők zsebkendőbe kötött imakönyvvel, a férfiak imabatyúikkal hónuk alatt,

melyen arannyal hímzett zsidócsillag díszlett, némán, rendbetérült arccal, ünnepi békés hangulatban, méltóságos lassúsággal lépdeltek. Nagy korzó volt ez, tele színnel, különös templomi hangulattal. Szegény, furcsa emberek, csúnya és vén asszonyok. Most, ha látom őket, nem értem magamat, hogyan tetszettek nékem, de tetszettek. A kis reszkető, fehérszakállú, a marcona, vadnézésű, vörösszakállú, az ínséges arcú kis szőke zsidó, lötyögő nagy fekete nadrágban, nevetséges, hosszú, nem a testére szabott fekete kabátjában. A kövér, vagy ösztövéér öregasszonyok, végtelenül koldus fekete üveggyöngydíszükben, furcsa főkötőkkel, az ütött-kopott cylinderkalapok, a fakó imabatyuk: bizony más a korzó ma és mégis a gyerekeknek különös, félelmetesen ünnepies volt ez a fölvonulás és ma bizony azt vallom, hogy a gyerekeknek volt igaza, nem pedig nékem, vén hitetlennek.

Aztán tíz óra felé újabb áramlat. Ezt most már nem találni sem a Szerecsen-utcában, sem másutt. Most a szombat már nem szent, az emberek, a leányok munkában vannak. De akkoriban a reggeli takarításon kívül tilalmas volt minden munka. Az utcán ide-odasurrantak az otthon maradt leányok, összefogódkodva ketten-hárman, eltűnve a kicsi kapukban, előbukkanva belőlük, nevetgélve, összebújva, hangosan össze-vissza fecsegve. Élvezték a szombati tisztaságot s kiöltözködött voltukat, a friss fehérneműt, melyet e reggelen kaptak. Sütött

a nap, ragyogtak a hajfonatok. Kis sötét lakásunkba is betévedt a leánykacagás. Eszter, a varóleány is kapott látogatásokat, vele egykorú, ifjabb és öregebb leányok jöttek, bejárták a szobát, leültek a fekete díványra, mindent megnézegettek, engem megforgattak, megcsókoltak. Emma dalolva fésülte a konyhában vörös haját. Neki is ünnepe volt. De a leányok nem néztek rá, ő ellenben fülelt minden hangra. Szegényke, még a mulatságában is félszeg volt. Szombati gyönyörűsége a fésülködés volt. Egész délelőtt ült a konyhaasztal előtt és kicsi tükörüveg előtt fésülködött. Mire ezzel elkészült, már jöttek vissza a templomból és szegény Emma sírt és jajgatott, hogy neki már szombatja sincs, mire elkészül a hajával, vége a délelőttnek.

Azt hiszem, lélekben hozzám hasonlított. Félszeg és ügyetlen rabélete mögött a fantázia színes álmokképei lappangtak. Voltaképpen csak velem beszélt és én szerettem hallgatni. Mesélt, hamupipókeről, akiben magát látta és csúnya leányokról, akiket meglátogat az angyal öregasszony képében és kenőcsöt ad nekik, melytől a szeplős bőr hófehér lesz, a durva vörös haj pedig ragyog és omló, mint az olvasztott arany. Be sok szidalmat és ütleget kapott ezért! Alattomban a legsúlyosabb munkára vállalkozott, hogy néhány krajcárra szert tegyen. Mosott idegenekre, délután néha elment a Duna partjára és ott két-három krajcárért a kofáknak hazacipelte kosarait. Az összekuporgatott pén-

zen aztán tégelyeket, tapaszokat, pomádékat vásárolt, mind bőrfehérítő és hajsötétítő szer. Új szerzeményeit a legnagyobb leleményességgel rejtegette a konyha zúgaiban, a kapualjában a földbe ásva, vagy a boltban olyan eldugott, elfelejtett portékában, melyre sohasem kerül a sor. Néha persze rajtavesztett. Apám kezébe egyszer egy elrozsdásodott pléh gyertyatartó akadt, melyből iszonyú bűz áradt ki. Egy pomádés tekercest horgászott belőle ki, melyről maga Emma is megfélekedett. Iszonyú haragjában édesapám a fakalapáccsal rontott a leánynak és csak édesanyám kérlelő tekintetének és óvó testének köszönhette, hogy akkor baj nem történt. A mesterséges csinosítás a legmegvetendőbb női dolgok közül való, ezt tekintették a legnagyobb elvetemedettségnek. Máskor meg Móric bátyám látta, ahogy a kapualjában elás egy tégelyt, lopva kivette és egy darab követ tett a helyébe. Gyerekség volt, kicsi krajcáros dologban, de mennyi álom és roskasztó munka, fáradság és önmegtagadás árán jutott ahhoz a tégelyhez, melyet a vásott fiú röhögve mutogatott az utcagyerekeknek, hogy tartalmát azután hangos rivalgás kíséretében rákenjék egy targonca nyikorgó kerekére!

Én hittem benne, én bíztam jövődő fényességében. Uralkodtam rajta, kicsibe vettem, de mikor mesemondásra nyílt a szája és kicsi lelkemet elragadta az, ami az ő lelkének szárnyat adott, megismertem benne Hamupipőkéét, akiért bizton eljön még a királyi herceg. Csak baj ne

legyen abból, hogy olyan nagy lába volt. Apám cipőjét bátran viselhette.

A délután a fiuké volt. Ötéves koromban már szabadon csatangoltam velük. Különös mulatság, különös társaság volt. Bátyáim társai közül, akik velünk egy házban laktak, emlékszem a ragyás Lojzira, a Szerecsen-utca legerősebb és legdurvább sihederére. Széles, gömbölyű arca volt. Fekete haja majd összenőtt szemöldökével, csúnya, utálatosan rőfögő szájából elviselhetetlen bűz áradt ki minden szavánál. Özvegy aszony fia volt, aki kékitővízzel és petróleummal házalt. Mégis ő volt az ura a társaságnak, mert a legidősebb és legerősebb volt. Aztán ott volt velünk Számi, a Goldfinger-pár gyereke. Ugyancsak ott laktak velünk, valami különösen elmélyesztett zúgban, melyre határozottan már nem emlékszem. Neki mostoha apja volt. Most is látom a furcsa párt, az asszonyt, akit Nachutnak hívtak, ijesztően csúnya és undorító volt. Fél szemére vak, a másik szeme egyre folyt. Sohasem fésülködött s keze megszokta már, hogy egyre a szemére hulló, kócos, piszkosan szürke haját félretolja. Ahogy az ura után kullogott, minden percben elveszthette ronda szoknyáját és mégsem kötötte meg, csak fogta a félkezével. Az ura meg csinos arcú, beteges szőke emberke volt, löcslábakkal, panaszos kék gyerekszemmel s a legnagyobb egykedvőséggel toltta maga előtt a kis fagyaltos kocsit. Egy árva szóval sem mutatta, hogy az asz-

szony örökös pörlekedése, mely mindig pénz miatt folyt, őt illetné. Fagylalttal és cukorkákkal kereskedtek a városligetben.

A Számit én nagyon szerettem. Mert mikor a szülei elmentek, bemehettem hozzájuk a lakásba, ahol láttam, hogyan készül a cukor, meg a fagylalt. Nagyon sötét szobácskájuk volt, konyha nélkül, nehéz levegőjű és savanyú szagú. Az egész cukorgyár egy gyúródeszkából, meg néhány nagy üvegből állott. Számi megmutatta, hogy a puhára olvasztott cukrot hogy gyúrnák kézzel egy hosszú vékony rúddá, aztán egy rozsdás késsel apró darabokra vágva, szárítják. A Nachut asszony kezére gondoltam, mely a cukrot gyúrja és elment a kedvem tőle örökre. Ellenben a fagylaltos gépet nagyon szerettem és irigyeltem Számit, aki nyáron forgatta a korongját, a fagyasztó lapáttal pedig belenyult a kis jég közé tett folyós édességbe, mely legott összeállott és összefagyott. Be sokszor néztem ezt a munkát és nyaltam le a lapátról a ráragadt fagylaltot!

Ezért is szerettem a Számit, de meg azért is, hogy ő is panaszkodott. Különösen, komolyan, siránkozás nélkül. Panaszkodott, hogy neki mostoha apja van, míg más gyerekek él az édesapja. Meg nem foghattam: nekem a szép kis Goldfinger a lőcslábjával sokkal jobban tetszett, mint a hápogó félszemű Nachut, a fiú mégis az anyját szereti s nem az apját. Hogy nem kap enni sem ő, sem az anyja. Pedig sokat keresnek, hanem a pénzt mind a kis ember

tartja magának és nem is felel, ha könyörögnek neki, hogy éhesek.

S még egy fiúra emlékszem, egy magas, szép arcú fiúra, Jakab bátyám iskolatársára. Komoly, jól öltözködő fiú volt, a községtől kapta a ruhát, kék posztóból készítve, uniformisosan, úgy, hogy mindenki tudhatta, hogy ingyen ruha. Ez is imponált nékem, meg hogy felvigyázó volt az első osztályban. A magasabb osztályokból a kis gyerekekre küldtek óraközi felvigyázót, akinek korlátlan hatalma volt, mellyel bizony vissza is élt. Az igazi nevét nem tudom. A gyerekek Csizsinek hívták. És mindig tele volt a zsebe kő- és üveggolyóbisokkal, pitykékkal, lapdákkal, miket a kis gyerekektől elkobzott, ha az iskolában játékon érte őket. Nagyon komoly fiú volt és ez a gazdagsága is kiváltságos állást biztosított neki.

Szombaton délután összeállt a gyerekek bandája és megindult a városliget felé. Én, mint a csikó, csak úgy loholtam utánuk. Nem játszottam, túlságos kicsi voltam, csak néztem őket és féltem miattuk. Mert mulatságaik rendkívül veszedelmesek voltak. A formátlan omnibuszok ilyenkor, egy óra tájt még üresen ügettek kifelé. Kalauzuk nem volt, az utas a kocsis markába nyomta a hatost, mielőtt föl szállt. A gyerekbanda meg a Király-utcában azzal kezdte a mulatságot, hogy sorra megállította az omnibuszokat s míg Csizsi, a komoly nagy fiú, rendkívül becsületes ábrázatával kutatta zsebében a nem létező pénzt, a töb-

biek a hátulsó részben, mely dohányzóknak volt elkülönítve, szépen kényelmesen elhelyezkedett, aztán pedig, mikor a kocsis már türelmetlenkedni kezdett, hirtelen leugrott, míg Csizsi sajnálkozva rázta fejét, mondván: — Otthon felejtettem a pénzt.

Ilyenkor rettentő kínokat szenvedtem, de nem mertem moccanni sem. Engem is bevittek a kocsiba, meneküléskor pedig a ragyás Lojzi kapott derékon és szökött velem, mint a macska. Csizsi, a komoly fiú, vállalta a legveszedelmesebb szerepet, mert közvetlenül a kocsis mellett állt, aki dühében nagyokat vágott ostorával, anélkül, hogy valaha az ügyesen kitérő Csizsit eltalálta volna. A kocsis hargagosan káromkodott, a gyerekbanda eszeveszettül futott, én pedig magamba fojtottam könnyeimet, de velük tartottam, mivel ami ezután következett, olyan kimondhatatlanul szép volt.

Következett a faszor. Milyen hosszúnak éreztem az utat odáig, milyen hosszú volt maga a hűs gesztenyesor, mozdulatlan széles leveleivel, rejtelmes fürtös virágzásával, melyből később zöld tüske, majd fényes barna nagy gyümölcs lett. Ez a faszor táplálta bennem a természetimádást. Az vegyítette a színt a bolt nagy árnyékvilágába. Néztem a hatalmas fákat, néztem a faszor végét, mely olyan szűk és alacsony volt, mint egy kerek kis szikrázó üvegablak és oda iparkodtam a szűk nyíláshoz és kíváncsi voltam, hogy keresztül férek-e

rajta. Éveken át kerestem, vágytam utána, de soha nem értem el. Mire oda értünk, mindig kitágult. És akkor bízzék még valaki valamiben és ne higgyen a csodákban!

A nagyok pedig eleitől végig bakot ugrottak. Minden fa után következett egy-egy karó, azon ugráltak keresztül. Itt is a vezér a komoly Csizsi volt, a champion pedig Móric bátyám. Hihetetlenül ügyes fiú volt az ugrásban. Ő volt az egyetlen, akinek nem kellett belefogózkodni a karóba, apró iramodással, szabadon átugratott rajta. Gyorsan, vágatva iramodtak előre, egyik a másik után, kihevülve, belelelkesülve, megfedkezve mindenről a világon, én pedig lihegve szaladtam utánuk és lábacsukam rogytával sírva maradoztam tőlük el. Láttam az utolsó fiút a messzeségben eltűnni és a magamra hagyottság gyászos siratásával sóhajtottam édes anyám után. Aztán mentem, mentem, egy ici-pici fiúcska a nagy úton egymagamban. Zsidó leányok, zsidó legényekkel összekapaszkodva, más csoport gyerekek rajzoltak mellettem tovább, előre, előre, idegenül, csak néha akadt meg rajtam egy-egy asszonyi szem. Azt mondták:

— Milyen szép gyerek — és odább állottak.

Vagy azt mondták:

— Milyen kicsi gyerek és már egyedül hagyják csavarogni. Ebből is jómadár lesz.

A vér arcomba szökött, ugyanaz az agyszédítő indulat fogott meg már akkor, mint most, ha igazságtalanság ér. Rájuk villantottam haragos szememet és arcukba vágtam, hogy hazudnak, de csak gondolatban. A faszor végére érve, a fiúk rendszeren összevesztek tanácskozásban, hogy merre menjenek, ezalatt az idő alatt értem hozzájuk, amikor Jakab bátyám meglepetve rám szólt:

— Hát te hol maradtál? Vigyázz, hogy el ne tévedj.

Nagy birodalom volt, rengeteg vidék, váltakozó erdőkkel, rétekkkel, rettentő nagy vizekkel. Úgy éreztem magamat, mint aki bekötött szemmel jár sokáig, aztán vakító napfényen leszedik róla a kötést. Hogy a szemembe, a lelkembe vágott a természet fénye, ragyogása a Szerecsen-utca sötét és virágatlan élete után. Hogy zengett, csillogott, illatozott itt minden, hogy sikoltott körülöttem az élet tündéri jókedve, hogy játszottak, reszkettek kinyíló szemem előtt az ezernyi színek, mind, mind, a víz csillogó ezüstjéből a fecske ragyogó acélkék farkáig! Csak fekete-ség nincsen, ami otthon volt, csak árnyék, félhomály nincs, amiben álmaim tenyésztek. A tóhoz, ha mentünk, hangos zsvajjal röpöködték vizén a tarka csónakok: Fehér bordával, piros csíkokkal, kék orral, vörös betűs nevekkel és rájuk omlott a verőfény és ringatta őket a kékhabos víz. Ah, ilyen csónak-

ban ülni és elmenni vele, messze, messze, a sziget mögé és azon is túl, mert nem tudtam elhinni, hogy ennek a víznek valahol vége volna. Mennyi csalódás az életben és a csalódásban mennyi incselkedő fordulat! A faszor nyílása sohasem olyan kicsi, mint látszik, a tó meg sohasem oly nagy. Mostanában a véletlen hozzá vitt ősz végén, amikor medrét megtisztítják az iszaptól. Nem is mély, alig ér derékig. Pedig mikor a partján állottam és tükrében szemlélttem gyermekképem, elszédülten huzódtam vissza: ha most belebuknék!

De szebb volt akkor és életben gazdagabb. Arany- és ezüsthalcskáktól hemzsegett a víz színe, mindenféle vízi bogár, sőt apró rákok is tenyésztek benne. Ezeket mind kiölte a tisztaság s csak a varangyos békákat hagyta meg.

Körülcsatangoltuk a tó partját és Lojzi, aki szombaton is mezítláb szokott járni, feltúrta nadrágját és mélyen belegázolt a vízbe és fogdosta a fekete vízi bogarakat. Majd spárgákat hajigáltak bele, horog nélkül és várták, hogy a halacska beleharapjon. Papirosból apró hajókat készítettek és ráeresztették a vízre s ha a bogárhalászat szerencsével járt, a hajócskába tettek egy-egy bogarat. Milyen gyönyörű mulatság volt, nézni az apró hajócskáknak nyakas küzdelmét a habokkal. Tartották magukat, félig ha el is merül-

tek s a bogár, a hálátlan bogár, melyet hátán hordott, az rontotta széjjel. Mihelyst a víz hozzáért, apró lábacskaival dolgozni, rombolni kezdett, aztán eltűnt a mélyben, a hajó pedig papirossá terült széjjel a tó színén, holtan és piszkosan. Nagyon sajnáltam őket, a szegény papiroshajókat, hogy miért nincsenek fából. Az elmúlás, a könnyű elmállás sajjatta-e meg szivecskémet, vagy éreztem-e, hogy minden rakományomat ebben az életben csupa papirosra fogom bízni?

A tó körül minden vad és míveletlen volt. A drótsziget csupa bozót, csupa rejtelmes zúg, csak a kioszkja csillogott és a muzsikások pengették ilyenkor hegedűiket. A másik, a nádorsziget, még vadabb volt, roskatag, keskeny fahíd vezetett oda. De az ősi platánok és jegenyék alatt tenyészett a fű, nagy, szabad rétek, tele vadvirággal mindenfelé és sehol sem a fehér korlát, amely tiltja a pázsitra hatolást. A szökőkút táján, a színpark előtt, ezrivel nyüzsgő gyerekek, mind zsidó gyerekek, a Szerecsen-utcából, a Dob-utcából, a Király-utcából, meg a gettó többi utcáiból — mennyi gyerekek, mekkora lárma! S azóta ezek mind megnövekedtek és élnek az életben. Igazán nem értem, hogy a népszámlálás Budapesten csak oly kevés zsidóra akad.

Három óra felé a Városliget már dübörgő szürke porfellegben úszik. Fölverik az ünneplő emberek, családok, nagy csapatokban összevevődnek, az ölbeli gyereket is magukkal hozva.

Letelepednek a nagy réteken, egy-egy fácska, vagy bokor árnyékában és nézik a játszadozókat. Szakállas emberek és eladó leányok labdáznak, vagy játszanak szembekötősdit, fogócskát, hátulsó pár előre — és sikítanak, kacagnak a leányok, csattannak a zálogos csókok, erre is, arra is, zárt hadoszlopokban vagy szabadon portyázva. A gyerekek előszedik a pitykét vagy a golyóbisokat, vagy csak úgy kapnak össze, futnak erre, arra. Én ziháló mellett, szűrő fájdalommal az oldalamban lihegek utánuk, majd kimerülten ledülök és sírok. De a sírás minden szenvedése sem riasztana vissza attól, hogy velük tartsak. Most is hallom az egyetlen nagy ujjongásban egyesülő óriási zshivajt és látom a vöröses porfelleget, melyben a távolabbi csoportok elmerülnek. A nagy izgalomban a fiúk hajbakapnak. Nem volt egyetlen kirándulás sem, hogy verekedés ne lett volna belőle. Látom a ragyás Lojzit, ahogy lihegve, valóságos kéjjel csapkodja földhöz a többieket. Hallom a Móric bátyám macskaszerű dühös visítását, mellyel a sokkal erősebb fiúba belemarkolászik, lábaival is átfogja, a torkát fojtogatja, hogy az másképp nem tud szabadulni tőle, csak ha vele együtt a földre veti magát és addig hempergőzik, míg kiszabadul s ekkor hatalmas ökölcsapásokkal végleg le nem győzi. A komoly Csizsi pedig a verekedéseknél is komoly, megáll egy helyben és öklével köröket csap maga körül. Aki e körön belül kerül, azt ökölcsapás éri. És a hatalmasak itt is értették a módját: az erős

Lojzi és az ügyes Csizsi sohasem kerültek egymással szembe. Mindig a többiekkel, a gyöngébbekkel tűztek össze.

Ezeknél a harcoknál én oldalt álltam és reszkettem. Nem sírtam, nem féltem, csak a verekedés láza fogott el, különös, ádáz, remegtető izgalommal töltött el. Ilyenkor szerettem volna nagy lenni és résztvenni a verekedésben. Szembekerülni a legerősebbel, a Lojzival, vagy nálánál is hatalmasabb és legyőzni vagy meghalni, de el nem viselni azt, hogy engem legyőzzenek. Ilyenkor este ezzel a képzetel aludtam el és álmomban nagy voltam és verekedtem én is és legyőztem a félelmes Lojzit, Jakab bátyámat pedig, aki gyöngé és szelíd volt, megvédtem Csizsi ellen, aki előszeretettel őt vagdosta a földhöz.

Hadverő vitézek gyermekei így vágyakodtak apjuk dicsőségére. Nagy Sándor panasza, hogy nem marad majd dolga, ha király lesz, ugyanaz a kölyökkvágy a küzdelemre, mint amely engem, kicsi zsidó gyereket gyötrött a Városliget gyöpén. És nem változtat semmit, hogy a lovag gyermekéből lovag lett, a kis zsidó gyerekből pedig esetleg gyáva zsidó házaló, akire kacagva uszítják a kutyát. Verekedni! Ebből a harci lázból látom, hogy egészséges lelkű gyerek voltam. Meg is maradtam annak, verekedtem is eleget, hála Istennek, a szemetes fiútól kezdve egészen a miniszterig.

Harag sohasem járt a harccal. Voltak dagadt homlokok, bezúzott orrok, kificamo-

dott karok, de békességesen összetartva vonult a gyereksereg odébb, más mulatságra vagy hazafelé. A hazatérés mindig fájó fejjel ért. Bántott az esteledés, különös, kellemetlen szagot éreztem és szívem hevesen dobogott. Fáradt is voltam, álmos is voltam. Pedig gyönyörű szép volt az este, tele dallal, muzsikával. A leányok csapatosan, énekelve vonultak végig a fason, különös, epedő, félig elfojtott hangon énekelgették az érzelmes német nótákat. A faszor lombjai rejtelmesen zúgtak s mintha egy bús szemet láttam volna reám ügyelni közülök: ez a jó Isten szeme, mondtam magamban és féltem. Aztán elhagy az emlékezetem, úgy lehet, elaludtam és a fiúk karjukon vittek haza. Arra eszmélek, hogy egyedül vagyok a sötét lakószobában édes apámmal, aki föl-alá járva éneklél a szombatesti imádságot. Csapongó, jókedvű melódia volt, szinte nótának is bevált, de az isteni hódolat komolyságával hangzott el. Aztán meggyújtotta a sokfonatú viaszgyertyát, imádság mellett pálinkát öntött az asztalra s eloltotta a gyertyát a tüzet fogó pálinkában. Ez is olyan borús, oly különös volt, beletalált a tompa fényhatásokba, miket annyira szerettem. Könnyen lengett a kék láng az asztal politúrján, nem világítva meg mást, csak önmagát. Aztán törpült és elaludt s körülölelt a sötétség és a magány. Nem tudom, mit csináltak ilyenkor a nagyok, azt

sem értem, miért hagyták úgy el a kis gyereket, de tehetetlen fáradságomban, fájós fejfel egyedül látom magamat sok sötét szombat estén az egész lakásban. A földön ülve vagy a nagy faszéken kuporodva sírok az édesanyám után, de nem félek. Olykor hazajönnek és nyoma sincs a gyerekeknek. Az ajtószögén lógó törülközőt fejem köré csavarva, az ágy alá bujtam és ott elaludtam. Miért bujtam el, nem tudom.

Mikor fölébredek, nyugtalan sürgés-forgást hallok. A lámpa tompa fényét látom s összehúzza szememet, aranysárga fonalakat látok a szememből kiindulni s beletorkollani a lámpa-lángba. Hallom a nevemet emlegetni, hallom apámat sztentori hangon méltatlankodni. Aztán előbújok az ágyamból és jóízű kacagás fogad. Én nem tudom, miért bántott annyira ez a nevetés. Fájt és megalázott. Édesanyám ölébe fog, apám nevetve förmed rám:

— Megint az ágy alatt aludtál? Vessétek neki éjszakára is oda az ágycát.

Móric bátyám rendszeren bög és vörös haját vakargatja, Jakabot ismét nem látom emlékeim között, Teréz a díványon ül a vőlegénye mellett, Emma a konyhában leveti ünneplőruháját és hordja a vizet a kútról éjszakára. De édesanyám még barna selyemruhájában van, apám fekete szalonkabátban, cilinderrel, oly szép és előkelő. Fölpakolnak engem is és visznek magukkal. Az ilyen szombatesti sétákból maradt rám az Úri-utca képe, alacsony bolt-

ajtók előtt a mélyre akasztott, laposan négyszögletű lámpákkal, mik a kirakat felé világítanak. Olyan tündéri szép itt minden, különösen ezek a furcsa négyszögletű lámpák tetszenek, meg a párisi udvar, amelyből csupa csillogó üveg maradt az emlékemben.

Említettem már, hogy édesapámmal egyszer a korcsmában is voltam. Tömve volt házisapkás emberekkel, én pedig énekeltem nekik. Halk, gyáva hangon, melyre ráismernék, ha most hallanám, Emmának valamelyik szerelmes nótáját, amely után a korcsmáros tányért adott a kezembe, melybe a vendégek sorba dobálták a hatosokat. Édesapám büszkén és gorbán háritotta el ez adományokat s majd hajba kapott Piszner urral, aki semmi áron sem akarta visszafogadni piculáját. Piszner úr akkor nagyon tetszett nekem, magas, szikár ember volt, mélyen beesett orcákkal, mintha befelé szívta volna és fekete kecskeszakállal, a fején pedig hordársapka volt. Fogatlan volt és büfögve beszélt, hogy az egyes szókat nem is lehetett érteni. A Laudon-utca sarkán lakott s jól ismertem kopogó csizmáját és nagy lebegő mentsikofját, melyet télen viselt. A felesége libákkal kereskedett és volt egy kis leánya, aki nagyon tetszett nekem.

A korcsmai hangversenyem nagy sikere egy matrósapkát hozott nekem. A piculákat apám visszaadta, de nekem megvette a matrósapkát, melyre már régen vágytam, kárpótlásul. Fekete kis bársonyruhában jár-

tam akkor és büszkén viseltem hozzá a kis sapkát, hogy amerre csak jártunk, mindenki utánam fordult, mondván:

— Milyen furcsa gyerekek!

2.

Egy kicsit ha utána gondolkoznám és szerzett tudásomból pótolni akarnám emlékeimet, pontosan megmondhatnám, micsoda évben volt s milyen politika járta akkor. De nékem az exakt valósághoz semmi közöm, nem akarok mást megírni, mint amire emlékszem. Emlékezem pedig lengő zászlókra és két jelszóra: éljen Jókai Mór — éljen Radocza János. A Radocza név alatt én valami utálatos szörnyeteget képzeltem, ellenben Jókaié egy gyönyörű fehérarcú jelenséget varázsolt elémbe. Ebből következtetem, hogy a Szerecsen-utca nagyjában Jókai-párti volt, talán el is döntötte az ő javára a küzdelmet.

Ez az időszak mindenképpen nyugtalan volt. Családunk drámája ekkor indult meg. Mindenféle szakgatott jelenségek merültek föl, nem tudom őket logikusan egymásba fűzni. Különös, lázas állapotban voltam magam s velem együtt az egész familia, az egész utca is. Egy dátum lebegett mindenki ajakán, vicceket faragtak róla és remegtek. Úgy mondták, hogy augusztus tizenkettedikén tönkre megy a világ. Egy nagy üstökös fog az égen megjelenni és kénes esővel elpusztítja a

földet. Remegtem és imádkoztam. Nem tudtak megnyugtatni. Azt mondták, hogy ne féljek, mert csak a rossz gyerekek pusztulnak el, a jók megmaradnak. De hát jó voltam én? Van-e gyermek, aki komolyan rábízhatná sorsát az ő jó gyermek voltára? Ezernyi bűn nyomta a lelkemet, ahányszor kikaptam, az mind egy-egy adat volt a rosszaságom mellett. Édes anyám azt mondta, hogy majd betakar a kötényével, ez némiképpen megnyugtatott. De mi lesz a többiből, különösen Móricból, aki határozottan rossz gyermek volt?

Augusztus tizenegyedikének estéjén a Szerecsen-utca hemzsegett a népektől. Kiálltam a boltajtóba és néztem a magas égbe. Baljóslatú zúgás-búgás körülöttem, az ég meg komoran tiszta és csillagos. Egyik csillag leszaladt a másik után: most már bizonyos, hogy vége a világnak. Aztán nem tudom, álmodtam, vagy valóban megtörtént-e: egy óriási vörös kéz tűnt föl, éppen a fejem fölött, most is látom a kiterjesztett ujjakat, a belül dagadt tenyeret. Sírtam és imádkoztam és édes anyám kötényébe bújtam. S a mi legjobban megriasztott: édes apám az asztalra tette a bibliát és hangosan mondta el az esti imádságát, amit máskor sohasem tett.

Hogyan mult el a veszedelem, nem tudom. E végzetes dátum elmúlt minden baj nélkül, de az izgalom nem csillapult. Különös, értelmetlen veszekedésekre ébredtem reggel, hangos vitatkozásra, sírások-rívások között buj-

tam este az ágyba. Ilyenkor mindenki beszélt, csak Grün, a Teréz vőlegénye sütötte le a szemét és hallgatott konokul. Pénzt hallottam emlegetni és egy gazembert. Ki lehet az? Reggel, mikor felébredtem, egy vörös kis emberke, meg egy köpcös, haragos öreg ember civódott egymással és emlegetett valami váltót. Dühösen támadt az öreg, csöndben, gúnyos mosolygással, apró, maró megjegyzésekkel válaszolt a kicsi vörös. Apám megült az asztalnál és szemével majd felnyársalta mind a kettőt. A váltón folyt a civódás. Én valami különös, kalandos jószágot képzeltem alatta s mikor azt mondták, hogy a váltó édes apámnál van, szerettem volna megkérni, hogy mutassa meg. De abban az időben nem volt tanácsos apámhoz közeledni. A vídáman fütyürésző ember morózus, haragos volt, még édes anyámra is ráripakodott. Annyi ütleget, mint akkor hullott testvéreim hátára, sohsem termett máskor a házukban.

Egy reggel aztán az öreg ember csöndes volt, azt kérdezte:

— Csakugyan magánál van a váltó, Stadler úr?

Amire apám a fejével bólogatott:

— Igen.

— És megkapom?

— Ha fizet — szólt közbe a kis vörös ember.

Az öreg erre sóhajtván nyúlt a zsebébe és le-

olvasott az apám kezére egy csomó bankót. A vörös emberke ott állt mellette és kaján mosollyal ügyelt a kezére. Mikor a szám teljes volt, hirtelen kikapta a pénzt édes apám kezéből és csúfos röhögéssel mondta:

— Így, most pedig a váltót sem kapja meg.

Ami azután következett, leírhatatlan rémülettel töltött el. Ekkor láttam először felnőtt embert verni. Édes apám egy marokszorítással a földre nyomta a kis vörös embert és irgalmatlanul mérte rá az ökölcsapásokat. Ez ordított és könyörgött, de görcsös markában összeszorítva tartotta a pénzt, inkább letett minden védekezésről, csakhogy a pénzt el ne eressze. Mi lett a vége, arra már nem emlékszem. A két ember többé nem jött el és édes apám még rosszabbkedvű volt.

Ilyen rossz kedvben tartottuk meg Teréz lakodalmát is. Otthon olyan volt a ház, mintha temetésre készülnének. Édes apám szóba sem állt a vőlegénnyel, aminek nagyon örültem, mert sohasem tudtam vele megbárátkozni. Pedig csinos ember volt, Teréz nővérem egészen belebolondult s azt hiszem, csak az ő nyakassága miatt adták hozzá. Grün Ignácnak hívták. Magas, karcsú ember volt, fekete, csinos oldalszakállal és cvikert is viselt. Mindig halkán beszélt és mindig igazat adott annak, akivel beszélt. Ha pedig édes anyám keményen rászólt, valami turpisságot, vagy hazugságot olvasván a fejére, akkor egyszerűen elhallgatott.

Az esküvőre új ruhát kaptunk valameny-nyien, még Emma is. Teréz nővérem a menyasszonyi ruhában földöntúli jelenség volt, de egyre sírt és édes anyámnak a nyakába borult. Fiakkerek álltak az ajtónk előtt és én dobogó szívvel kapaszkodtam föl az egyikre és néztem a fiukat, meg a nagyokat, akik száj-tátva és hangos beszédközben bámulták a ritka ünnepséget. Az esküvő is fényes volt, de belőle csak arra emlékszem, hogy a zsebemből kenyeret majszoltam, mert nagyon éhes voltam. Aztán a Reinitz-terembe mentünk, a Király- és Valero-utca sarkán, ahol kávé meg sütemény volt a lakomán. Ott is csak sírtam, hogy éhes vagyok, de mikor Grün, most már a sógorom, egy nagy darab kuglófot nyújtott, elfordultam és azt mondtam.

— Nem kell.

Grün, akit megszoktam már, hogy Nácinak hívják, dühösen rám vicsorította fogát, aztán csúnyán elnevette magát és azt mondta:

— Most már mindegy.

És látom, ahogy nénémmel összeölelkezve kering a nagyteremben, karcsún, hajlékonyan, ifjú felesége után lebeg a fehér menyasszonyi fátyol, arca kipirult és ajkán mosoly, mely inkább sóhajnak válik be. Látom édes anyámat a terem egy sarkában egy csomó öreg asszony társaságában, ugyancsak búsan, szomorúan, míg apám egy ajtófélfának vetett háttal olykor görcsösen belemarokolászik sűrű hajába és összeszorítja a szá-

ját. A fiuk vad mohósággal a süteményre vetették magukat, de ők is alig mertek szólani. Borús, nyomott volt a lakodalmi hangulat, csak Emma kacagott és ugrándozott egy más leánnyal összefogódzva, vagy vesztegelt egy óriási tükör előtt, melyben vigyorogva bámulta új ruháját és befűzött cipőjét.

Ez óta a lakodalom óta Teréz nem lakott többé nálunk s vele együtt mintha eltűnt volna a nyugalom, meg a jólét is. Most már sokszor hallottam olyan pénzről beszélni, ami nincsen. És apám tovább ült estenden a műhelyben és sokkal kevesebb pénzt keresett vele, mint azelőtt. Valami Boskowitz nevű embert emlegetett átkozódva és fenyegetődzve, hogy becsukatja s nem bánja, ha Náci is bajba keveredik, mert hiszen ez a házasság úgy sem fog soká tartani.

Későbbi időben tudtam meg, mi történt voltaképpen. Sógorom, a Náci, eredetileg női szabó volt, de fölcsapott úrnak. Ügynökös-ködött és próbált mindenfélét, nekünk pedig úgy mutatkozott be, mint egy kiházásítási egyesület üzletvezetője. Az egyesület igazgatója volt az a Boskowitz, aki apám tudakozódásaira a legfényesebb fölvilágosításokat adta, az egyletről is, mely szépen fejlődik és Náciról is, akinek az állása biztos is, nagyfizetésű is. Apám e felvilágosítások nyomán nemcsak beleegyezett a házasságba, hanem jövője tanácsára minden pénzét ebbe az egyesületbe fektette. Két héttel a kitűzött esküvő

előtt apám véletlenségből megtudta, hogy az egylet már régebben csődbe jutott, neki oda-
veszett a pénze, Grün Nácinak elveszett az állása, mely különben sohasem volt olyan elő-
kelő, amilyennek mondták. Kisült, hogy só-
gorom uram és Boskowitz egyenesen arra
törekedett, hogy apámat kifosszák, ami siker-
ült is és valószínűleg nem is igen bízott a
házasság megkötésében. Ebben azonban csa-
lódott, mert Teréz nővérem kijelentette, hogy
ezt a szégyent ő túl nem élné s hogy most
már annyira szereti a vőlegényét, hogy akár
a börtönbe is vele menne.

Édes apám beleegyezett a házasságba, de
sem vejről, sem leányáról tudni sem akart
többé. Nem is láttam őket nagyon soká s csak
Emmától tudtam meg, hogy édes anyám
nagy titokban fölkeresi őket s hogy nagyon
rossz sorban vannak. Egy napon, mikor
anyám ismét nyakába vette kendőjét, —
apám nem volt otthon — önkéntelenül kér-
deztem:

— Úgy-e, Terézhez még?

Édes anyám szeméből megeredt a könny
— hányszor láttam így sírni, mindig némán,
a legnagyobb fájdalom és gyász közpette is
magába fojtva a kitörő jajszót — aztán seb-
tiben felöltöztetett és magával vitt.

— Hanem nem szabad róla senkinek sem
szólani! — mondotta és én nem szóltam róla
senkinek.

Olyan tájéokra mentünk, melyet azelőtt

sohasem láttam. Szűk utcákon keresztül, amilyen a mi utcánk volt, a Kerepesi-utra értünk, ahol szivdobogató dübörgéssel vonultak végig a nehéz szekerek, robogtak a bérkocsik, csilingelt, túlkölt a lóvasút. Átvágtunk rajta és egy, akkor hosszúnak tetsző, palánkos utca végiben egyszerre elveszett a világ — egy óriási térség szélén álltam, melynek a végét be sem láttam. De azért neki vágunk, ferdén és akkor kalandos nyolcszögletű nagy épületeket láttam, mikre anyám azt mondta, hogy az a gazométer, a térnek egy kis csücskében pedig rozoga fabódében mindenféle ócskaságokat árultak. Ahogy elmentünk a bódék előtt, igen rongyos zsidóemberek szólongattak:

— Akar valamit vásárolni?

Végre megérkeztünk. Egy alacsony ház kapuján mentünk be, mely egy mérhetetlen hosszú és keskeny udvarra vezetett. A lakások olyanok voltak, mint otthon, a Szerecsenu utcában, csak az ajtók voltak fehérre festve, míg nálunk barnák voltak. Egy ilyen ajtóba nyitottunk be, mélyen az udvar hátulsó részében. Ahogy anyám kinyitotta az ajtót, Teréz ijedt arccal lépett elébe és súgta:

— Itthon van, alszik!

Amire anyám csendet intett nekem és nővéremnek ezt mondta:

— Itt maradunk.

Egy kicsike szűk konyhában voltunk, ahol minden ragyogott a tisztaságtól Teréz nővé-

rem ellenben nem volt már olyan tiszta, takaros ruhában, mint otthon, menyasszonykorában. Szinte hasonlított Emmához és emellett szoknyája tele volt cérna-sallangokkal. A konyhai dolgok végeztével nyilván varrogatott is. Arca is megváltozott, még én, a kis gyerek is láttam, mennyire be volt esve és elszíntelenedve.

Néhány hónap alatt ijesztő módon megvé-
nült.

Egy kis támlátlan konyhaszéket tolt édes anyám elé, ő maga meg egy faszámolyra kuporodott.

— Későn jött haza? — kérdezte anyám.

— Egész éjjel elmaradt, — zokogott Teréz —
vesztett, kártyázott és vesztett.

— Ivott is?

— Ivott is.

Édes anyám szorosán magához ölelt és le-
horgasztotta fejét.

— Nem szabad róla szólni, — mondotta
nekem és ezzel átadta magát a legérzékenyebb
művészetnek, a panaszok hallgatásának. Oly
különösen tudott hallgatni, oly nagy meg-
nyugvást és vigasztalást merített hallgatásá-
ból az, aki panaszkodott neki.

De Teréz nővérem panasza más volt, mint
a többié, mint a Rózsi nénié, vagy a Lotti
nénié. Hogy az asszonyok bepanaszolják a
férfiakat, azt már megszoktam. De Teréz egy
árva szóval sem fordult az ura ellen, úgy be-
szélt éjszakai kimaradásairól, kártya-szenve-

délyeiről és foglalkozáshiányáról, mint valami betegségről, amelyért sajnálat illeti meg, nem megrovás. Sőt meleg hangon dicsérte is, hogy utólag mennyire megbánja könnyelműségét s milyen jó ilyenkor hozzá.

— Van miből élnetek? — kérdi anyám.

Teréz szomorú, mély szeme bizonytalanul csillog, de csak fölszege a fejét:

— Annyi mindig van.

— Majd megsegít a jó isten, beszélj a lelkére, mert így nem élhettek tovább.

— Azt mondja mindig, hogy csak legyek nyugodt, leszünk mi még nagyon gazdagok.

— Adja isten. Látod, Teréz, apád előre mondta, hogy így lesz.

Teréz lehorgasztott fővel, csendesen mondja:

— Azért mégsem bánom, hogy hozzámentem. A rossz idő elmúlik és akárki mit mond, Náci jó ember, csak könnyelmű.

— Megcsalt, tönkre tett minket — mondja tompán anyám.

— Vissza fogja fizetni — válaszol meggyőződéssel és nem minden gőg nélkül Teréz. — Náci senkinek sem marad adósa, ő mondta!

— Az asszony bízzék az urában — mondja fejbőlintva az édes anyám.

S amit Náci sógor tenger sok krajcárkával, csábító becézgetéssel nem tudott elérni, azt elérte édes anyámnak ez a mondása. Az asszony bízzék az urában, mily más ez, mint amit apától hallottam. Teréz jöjjön vissza,

hagyja ott azt a csalót, különben nem ismeri. Ezt hallva, fenéketlenül gyűlöltem ezt a szép, ellenszenves embert, de anyám szavára elolvadt bennem minden rossz érzés és mikor nyikorogva nyílt az ajtó s benne félig mogorva, félig meglepett arccal megjelent a sógor, elébe siettem és kezet adtam neki.

Gyanakodva nézett rajtam végig, aztán anyámra tekintett, aki mintha félt volna az embertől. De ez csakhamar összeszedte magát, nyájasan köszönt és a papucsával csoszogva, egészen kinyitotta az ajtót.

— A konyhában? Miért nem jöttök be? Már most egészen jól vagyok.

— Beteg volt? — kérdi anyám.

A sógor hümmög, valamit mond, amit nem lehet érteni. De csakhamar jókedvet diktál magára. Belépünk a kis szobába, melyet a mienkhez képest gazdagnak találok, különösen egy kis politirozott asztalkánál fogva, melyen föl-, meg lebillenthető kis tükör van. Szalmaszékek is állanak az ebédlőasztal körül, míg a fal mentén egymás mellett levő két ágy közül az egyik le van heverve. Teréz menten ráborítja a kék csíkos perkál takarót, míg Náci sógor az asztalon dobolva mondja:

— Izé, igaz is. Teréz, valami uzsonnát kéne adni a mamának. Nincs semmi a háznál?

A mama szinte ijedten tiltakozik, hogy nem tud enni.

— Akkor a gyerekek, várjál csak.

És a zsebében kotorászni kezd, úgy látszik, hiába, amire a mama megint ellenkezik, hogy nem szabad a gyerekekne k rajcárt elfogadni, meg van tiltva.

— Se baj, — mondja a sógor vigasztalólag — majd máskor, Misi, máskor. Veszek neked csakót is.

— Nem kell — mondom, de most már nem makrancosan, hanem gyöngéden, mint a mama — nektek nincs arra való pénzetek.

— Nem-e — csodálkozik a sógor — hát azt honnan tudod?

Teréz néném hiába int nekem, anyám hiába ráncigálja kabátkámat, szükségét éreztem, hogy megmutassam barátságos érzületemet, szentül meg lévén győződve, hogy ezzel fölötte nagy kellemetességet okozok neki.

— Mert, — folytattam, elismerést keresve szememmel — mert az éjszaka kártyáztál és vesztettél, most pedig egy rajcárod sincsen. Ha pedig lesz, azt add inkább Teréznek, mert ő a te feleséged és neked kell pénzt adnod neki, mint apa ad a mamának.

Meggyőződéses jóakarattal. túlaradó barátságos érzéssel mondtam ezt. annál nagyobb volt méltatlankodó megdöbbenésem, mikor a sógor föl pattant ültéből s egy darabig kidülledő szemmel, mellyel mintha föl akarta volna nyársalni, nézett hol Terézre, hol a mamára.

— Panaszkodtál? — szólt végre halkán, reszkető hangon.

— Nem — mondja helyette anyám — csak...

— Panaszkodtál? — ismétli kérdését most már hangosabban az ember.

Teréz reszketve nyújtja felé a karjait, úgy rebegi:

— Csak a mamának és nem pénzről és nem mondtam rólad rosszat.

— Igen, nem mondtott rólad rosszat — erősítem én is, aki már láttam, hogy eljárt a szájam — és anya azt mondta neki, hogy az asszony bízzék az urában. Hisz azért szeretlek én is most már, mert anya ezt mondta!

A szem nézése enyhült, homlokán a redők pedig hirtelen elsímultak. Már akkor is megütődtem ezen az átmenet nélkül való felderülésen, később mindig ez a momentum tett gyanakvóvá irányában. Nem a hatás ül ki az arcára, hanem csak parancsol magára kifejezést, mellyel a hatást jelezni akarja.

— A mama — mondotta ezután — jó, az egyetlen barátunk. Igazad van Teréz, neki szólhatunk minden bajunkról. Hát mi van benne? Baj van. Más embernek nincs baja? S csak az a becsületes ember, akinek nincs baja? Hát mi vagyok én? Csaló, gazember, hogy a papa úgy ellenem fortvan? Volta képen mit vethet a szememre?

— Nem voltál őszinte — felelt halkán, keserűen anyám. — Ámítottad és odaveszett az egész pénzünk.

— Úgy — mondja az ember hevesen, föl-alá járva, vagy jobban mondva, egyre megfordulva a kis szobában, — a ti pénzeteket? Hát az enyém nem veszett oda? Avagy megvan a hozomány, amelyet ígért? Az is odaveszett. Én is károsodtam, azért kell itt laknom ebben a nyomorúságos lyukban. Baj volt, szerencsétlenség volt. Egy évvel előbb ezreket nyertünk volna rajta, ahogy nyert rajta mindenki. Fogadott volna nekem szót akkor, nem volnánk ilyen bőrben. De későre tolta a dolgot, aztán beütött a krach. Ki tehet róla? Ezren meg ezren mentek tönkre, milliomosok koldusokká váltak, hát csak én vagyok a rossz, mert nem jártam jobban?

A krach, a krach! Otthon is sokszor hallottam ezt a szót. Valami rémületes romboló szörnyeteget képzeltem alatta, amely végigjár házról-házra, öli az embereket, dübörögve romba dönti a házakat, tüzes orrlyikakból ráfú a pénzre s az olvad, vagy elég, a szerint, hogy papirosból vagy ezüstből való. A krach volt az oka mindennek. A krach tette tönkre apámat, a krach vette el tőle a munkát, a krach miatt maradt zárva a gabonaraktár, a krach miatt emelték a házbérünket, a krach tette, hogy a Goldfinger-pár fagyaltos kocsija örökre megbénult és a lőcslábú szőke emberke csak egy skatulyát akasztott a nyakába, amelyen mindenféle cukorka volt. S íme, a krach a bűnös és nem Náci, a sógor, akit igazságtalanul megvádoltunk.

Édes anyámra a sógor heves, keserű beszéde nagyon hatott.

— Meg kellene ezt mondanod apának — szólt halkán — meg fogja érteni.

— Apának? — fakad ki keserűen a gyúrt arcú ember — ha lehetne vele beszélni. De akármennyire tisztelem is, az az ember még nem született meg, aki előtt Grün Náci megálázkodnék. Én bizony nem kérlelem, ha majd ide jön, ide az én házamba, ahol én vagyok az úr, tisztességtudóan fogadom és azt mondom neki: gazembernek tartasz. be fogom neked bizonyítani, hogy becsületesebb vagyok akárkinél.

— Úgy van — szólt halkán, de csillogó szemmel Teréz és megcsókolta.

— Én hiszem — szólt édesanyám — és adja Isten, hogy az az idő ne sokáig késsen.

— Talán már itt is van — folytatja Náci. félkönyökével az asztalra dülve.

Sohasem felejttem el azt a helyzetet. Az egészen közönséges ember félig a tenyeréről lelógó fejjel, félig hunyt szemmel a plafondra bámulva, beszélt, mintha víziókat látna maga előtt.

— Pénzt vesztettem, ezért gazember vagyok, pénzt fogok nyerni, akkor becsületes leszek. Nem a kártyán, ó nem. Ti azt hiszitek, hogy könnyelmű, hogy kártyás vagyok. Én? Soha. De mivel kezdjem? Adjatok egy garast, amivel kezdjem. Kártyázom, mert e nélkül a kezdő garas nélkül semmire se vihetem. A

krach elvitte mindenünket, de a krach gazdaggá teszi azt, akinek egyetlen garasa maradt. Honnan szerezem meg, ha kártyán nem? A pénz az utcán hever, s én látom s nem tudok hozzá nyulni. Egy garast — ordította — és milliókat adok érte. Ezt nem értik meg az emberek. Látod Teréz ezt a gyufatartót? Ez is kincs. Nézz ki az utcára, a pusztá föld is kincs. Akinek most száz forintja van, az két év múlva milliomos lehet. És én ezt tudom és nincs száz forintom, nincs, nincs, nincs! Hát akkor el ne keseredjék az ember!

A szája vonaglott, fénylő szemmel fölkelt és karjaival hadonászott. Mindenütt aranyat látott. Majd a nagyon tehetetlen emberek tompa hangján magyarázta tovább:

— Minden üzlet jó most. Telket potom pénzen kapok, ha elmúlt a válság, megéri a százszorosát. Papirosokat ingyen kínálnak, a csődbe jutott kereskedők, gyárosok áruai mind viszakapják értéküket, csak ki kell várni. Szerezzetek nekem száz forintot, csak ötvenet, csak huszat, az Isten szerelmére, hát ne bolonduljon meg az ember, ha ilyen semmiség miatt el kell szalasztania a gazdagságot!

Majd hirtelen megállt az anyám előtt.

— Maga szerezhetne. Ha csak tizedrészes olyan jó, amilyennek látszik, szerezne.

— Én? — kiáltott anyám ijedten — honnan vegyek én pénzt?

— Van még annyi apának — állítja határozottan Náci — ez a rongyos kis pénz még van

neki, sokkal több is. Magának szólnia kell, a szívére beszélnie, elmagyarázni neki, amit most hallott, eh, tudom, maga mindent megtehet, csak akarnia kell.

— Az én kezemen volt minden pénz — felelt anyám sóhajtva — most nincs semmi. Hiába szólnék, tudom, hogy nincs. Minde-nünk odaveszett.

Náci morog és föl-alá jár. Kénytelen volt hinni anyjának. Egyszer azután újból megállt előtte:

— Hát Millernek?

— Annak van — mondja anyám — csak-hogy az nem igen ereszi ki a kezéből, különösen most nem.

— Miért éppen most?

— Mert egyre arról beszél most, hogy előre mondta, hogy nem szabad a pénzt kiereszteni, mert elszalad.

— Vén zsugori, no de se baj. Jó, hogy eszembe jutott, megpróbálni nem árt. Ejha — kiáltotta vígan és ujja közé fogta Teréz állát — ne búsulj, feleség, meglátod, már nem tart soká. Millernek van pénze, majd kivasalom belőle. Nem is kell sok, elég lesz ezer forint, no, annyival nem érdemes belefogni, kétezer forintot kiveszek belőle, aztán úr vagyok. Megkapja érte az ötszörösét, visszafizetek mindent, te pedig addig nézzél körül a városban, válogass magadnak egy házat, melyiknek akarnál a háziasszonya lenni, aztán mondd

meg, hol van és én megveszem neked. Tudod mikorra? A születésnapodra, Isten bizony, addigra meg lesz a ház.

Teréz csillogó szemmel, boldog ábrázattal nézte, aztán lesütötte szemét és gyáván mondta:

— Igen, de addig?

— Addig? Azon ne búsulj. Hisz mi kell nekünk? Alig valami. Szépen, takarékosan tudunk élni. Ha nem kell pénz után nézni, nem kártyázom, nem éjjelezem. Azt hiszed, hogy az nekem multság? Oh, de mennyire nem. Ha pedig erre nincs költségem, akkor... ugyan anyám, nincs véletlenül magánál egy kis pénz?

— Nem, nem kell! — kiáltott Teréz — mámtól nem kell. Van még elég, nem kell.

— Ugyan, asszony — korholja Náci — csak nem zsenirozod magadat anya előtt? Csunyaság volna, ha nem lennénk vele szemben őszinték. Bizony nincs semmink, éppen-séggel semmink, Misinek igaza van, egy krajcarom sincs, amit neki adhatnék.

Anyám már kivette zsebkendőjét, annak csücskéből kibontott néhány összegyűrt forintos bankót és félénken odanyujtotta Nácinak. Teréz zokogott és elrejtette az arcát. Úgy mondogatta, hogy amúgy is terhére vannak anyámnak, aki valahányszor eljön, mindig náluk felejt annyi pénzt, amennyije éppen van, az asztal sarkában, az ablak deszkáján,

a párna alatt. Náci hálásan nézett anyámra, úgy mondta:

— Maga nagyon jó asszony, nagyon derék asszony, no de nem fogja megbánni, minden krajcárért tizesbankóval fogok fizetni. Most pedig édes, a kabátomat, el kell mennem, most mindjárt Millerhez megyek, mert kár minden napért. Lássam csak, négy forint? Köszönöm, ez egész vagyon. Hanem Teréz-kém, az még sem járja, hogy vendégeinket semmivel sem kínálhatjuk meg. Nesze, itt van pénz, szaladj át a kávémérésbe, hozz kávé, meg süteményt. Sohse szabadkozzék, anyám, tudom én, hogy mit kell tennem. Hogy másra kell a pénz? Azzal maga ne törődjék. Grün Ignác még nem sülyedt annyira, hogy vendégeinek ne tudjon uzsonnát adni. Szaladj!

És Teréznek át kellett szaladnia a kávémérésbe, hozott kávé és süteményt. Noha nagyon csiklandozta orromat a sütemény illata, mégis mintha megakadt volna torkomon minden falat. Édes anyám is csak kínlódott, Teréz hozzá sem nyúlt, ellenben Náci jókedvvel és mohón neki esett és korholta Terézt:

— Ne légy olyan smucig, hát mért nem hoztál többet? Az már nem tesz minket tönkre. Látod, hozzá sem mernek nyúlni, mivel kevés van. Majd újból átszaladsz.

Ennek azonban anyám erélyesen ellentmondott, kijelentvén, hogy ebben az esetben nem mer többé eljönni. Ez hatott, Náci nem erőltette többé. Ellenben felcihelődött, föl-

vette szép fekete kabátját, melyet az esküvőn viselt, a tükör előtt megpödörte bajuszát és ismét szép ember volt.

— Hová mégy, — kérdi Teréz — Millerhez?

— Millerhez? Igaz, jó, hogy eszembe juttattad, Millerhez is elmegyek. Előbb azonban beszólok a kávéházba. Érted, asszony? Csak beszólok. Fontos levelet, egy üzenetet várok, okvetlenül beszólok. Le sem ülök, csak beszólok, aztán megyek Millerhez. Pá, édes, jó éjszakát, mama, szervusz, Misi, a csákó meglesz, veszek hozzá puskát, meg ágyút is.

Ezzel gyorsan megcsókolta a feleségét és kiperdült az ajtón. Az ablakon át még barát-ságosan beköszönt, aztán szinte futva állt odébb.

A két asszony egy darabig némán, szürkén nézett össze, aztán anyám megszólalt:

— Jó ember, úgy-e?

— Nagyon jó ember — kap a szón Teréz — csak az a kártya, az a kártya ne volna.

— Ma is fog?

Teréz búsan lecsüggesztette fejét.

— Mindig azzal megy el, hogy csak beszél, aztán ott fogják és reggel jön haza. Kár volt neki pénzt adni, ma már örültem, hogy nincs semmije és itthon fog maradni.

— Mit csináltam volna? — mentegetődzött anyám — ő kért, én bizony nem tudok nemet mondani.

Néhány nap múlva, Emma éppen leszedte

az asztalról a tányérokat, a mostani időben mindgyakrabban volt tészta, hús nélkül ebédre, édesapám szokott ebédutáni álmára ledülni a divánra: nagy robajjal, szuszogással berontott Miller. Házisapkában, mely alól, rőt, helyel-közzel ősz haja az izzadságtól nedvesen, mélyen a homlokába lógott, bele-bele botolva a hosszú sál lecsüngő végeibe, melyet télen-nyáron a nyaka köré csavarva hordott, kezében a boltja óriási kulcsával. Mögötte pedig lihegve és szomorúan Anna néném, fekete kendővel a fején, amelyből még fehérebben világított ki szép fehér arca, két óriási cseréptányért szorongatva a keblén.

— Sógor, sógor — kiáltotta, nyugtalanul topogva ide-oda — jaj, a gyomrom, Anna, tányért, hamar a tányért!

Anna ész nélkül rohan a konyhába, hogy a tányért melegítse, apám rosszkedvűen fölkel, Miller ledül a divánra, szuszog, jajgat, újra fölkel.

— Mi bajod, beszélj már!

— Az a te drágalátos vőd, az a Náci, mindjárt mondtam, hogy átok lesz valameny-nyiünkre.

— Mi történt? — kérdi ijedten édesanyám.

Még a vásott Móric is berohant az udvarról, ahol gurigázott, még Emma is szájtátva megállt a konyha küszöbén. Én fekete székembe kuporodva, ijedten néztem az ordító, kétségbeesett embert. Ugyan mit csinálhatott vele a Náci?

A veje említésére édesapám arca is kigyult.

— Micsoda gazságot csinált már megint? — rivalt rá a hadonázó emberre — hát ki vele, őrvjöhetsz azután is, most beszélj!

Harsogva, sietve szivettépő kétségbeeséssel hangzott most az öreg Miller szava, hogy még a holtajtó ablaka is belereszketett:

— A pénzemet akarja, most már az én pénzemet akarja!

Mint akit bunkóval leütöttek, úgy esett össze e kifakadás után a recsegő divánon. Valamennyien megijedtek. Anna némán és fásultan sietett be a meleg cseréptányérral és a gyomrára tette. Aztán ismét kiment, hogy fölmelegítse a másikat.

-- Akarja — ismétli apám — hát kinek a pénzét nem akarná? Ne add oda, akkor hiába akarja.

— Ne add oda, ne add oda, — dünnyögi az öreg ember — nem adom oda, mert nincs, mert elverné, mint a tiedet, én szegény ember vagyok, becsületes kereskedő, a Kék-Kakas-utcában mindenki ismer. De minek kért tőlem pénzt, ki mondta neki, hogy pénzem van? Oh, a gonosz, oh, a rabló. Volna lelke megfosztani utolsó garasomtól. Hát mi lesz belőlem, ha elveszti utolsó garasomat?

— De hát értsd meg, ember — ordított rá apám — nem kell odaadnod, érted? Nem kell odaadnod!

— Úgy? — kiáltott Miller és heves mozdu-
lással lelökte magáról a tányért. — Anna, a

tányér, a tányér! Igen, mert te is rossz sógor vagy, mint a többi. Azért, mert sajnálod, ha én szegény ember valami kis haszonhoz juthatok. Ne adjam oda? De hátha beütne? Istenem, milliók hevernek az utcán, azt mondja, egy kis pénzzel most milliókat lehet szerezni. Akkor nem, mikor te adtad a pénzt, de most igen, mert krach van. Mi lesz belőlem, ha igaza van? Miért ne keressem meg a milliókat?

— Örült vagy, nincsenek már milliók.

— De hátha vannak, — sógor, hátha vannak? — Oh, istenem, Anna, friss tányért!

— Ha hiszed, akkor add oda a pénzedet.

— Most meg azt mondd, hogy adjam oda a pénzemet. Hát mindenki ellenségem már? Mit vétettem? Eltartom a leányodat, úgy sem élek már sokáig, amim van, az az övé lesz úgy is és most azt mondd, hogy adjam oda! Hogy én is tönkremenjek?

— Elég — kiáltott édesapám, aki nagyon hamar kijött a sodrából — ha bolond vagy, kötöztess magadat. Hát mi a bajod volta-képpen? Félted a pénzedet? Igazad van, féltsd és ülj rajta, ne add ki a kezedből. Bár én se adtam volna. Nyerészkedni akarsz? Azt hiszed, hogy meggazdagodhatsz rajta? Akkor meg ne abajgass, aki valamit akar, az kockáztasson is.

— Miért beszélt nekem erről! — kiáltott fel mély keserőséggel az öreg Miller — miért beszélt nekem milliókról! Hát ki nem akarna milliókat? S ha most oda nem adom, honnan

tudom, hogy nem lettem volna milliomos? S ha odaadom, hátha rajta vesztek! Sógor, te okos ember vagy, adj tanácsot, mit tegyek?

Édesapám, aki dühösen járt föl-alá, erre a kérdésre megállt a fekvő ember előtt és vad szemmel nézte. Melle mind hevesebben emelkedett, aztán egyszerre fellobbant a szeme.

--- Ez az én tanácsom, ni — szólt végül rekedten és a boltba lépett. Leült az üllő előtt, fogott egy pléhlemezt és kalapálni kezdett. Mind vadabbul, eszeveszettebbül, csakúgy csengett tőle az egész ház és a kalapácsütéseket túlharsogva kiáltotta be a szuszogó vén embernek:

— Ez az én tanácsom, sógor, ha meg akarsz érteni. Kalapálni, dolgozni. Ülni egy helyben, bármi történjék is és keresni a kenyeret azon a módon, melyen megtanultuk. A munkám mindig pénzt hozott, amikor szerezni akartam munka nélkül, elvesztettem a pénzeimet. Ezt megtanultam a magam kárán, tanulj te is belőle, sógor. A világ fölfordult odakinn, jaj annak, aki beléje merészkedik. Az a spekuláció okosabb embereknek való és gazembereknek. Mos már miattam odakünn hullhat az aranyeső, én itt maradok a műhelyemben és dolgozom. Ha a munkám táplálni fog, hálát adok érte Istennek, ha nem táplál, akkor azt a legkisebb gyerekemet a karomra veszem, öreg feleségemet magammal viszem, úgy állok ki az utca sarkára és kiáltom: nézzetek ide, egy munkásember nem élhet meg a munkája

után, tán a koldulással többre viszi! Te pedig, sógor, tedd ugyanazt. Úlj a boltodban, ha még többre van szükséged, kalmárkodj ócska ruháiddal, dolgozz abban, amihez értesz s ha nem boldogulsz, csukd be a boltot és eredj az odudba. Annyid mindig lesz, hogy meleg tányért rakhass a hasadra.

Minden szóra egy csengő kalapácsütés. És a pléhlemez vonaglott és hajlott az ütések alatt és az emberek, akik hallották, a lelkükben megdöbrentek. Én — nem tudom miért — elbőgtem magamat, édesanyám hozzám sietett és óva az ölébe kapott. Emma a konyha küszöbén hangos jajgatásban tört ki, Móric ijedtében a szoba sarkába bujt, Anna pedig kővé meredve, rejtélyes fekete szemével így nézett apámra, mintha most látná először. Az öreg Miller pedig letolta magáról a tányért, fölkecmergett és szó nélkül a boltba lépett. Ott valamit motyogott és kezet nyujtott apámnak, aki rá sem hederített. Soká állt ott határozatlanul, gyáván, mint a megvert iskolásgyerekek, aztán rászólt Annára:

— Hozd a tányérokát.

És lomhán, lassan kicammogott az ajtón. Anna vitte utána a tányérokát.

3.

A gyerekek életébe is, mintha beütött volna a krach. Az egész had játéka egyszerre megfoghatatlan módon foglalkozásokra veteme-

dett. Jakab bátyám eddig is pénzt keresett, kórista volt a zsidó-templomban. Móric pedig szines papírosokból és ügyetlenül vékonyra faragott puha fapálcikákból szélalmokat csinált, délutánonként aztán teletüzdelt velök egy óriási krumplit, úgy vitte ki a városligetbe és vesztegette őket egykrajcárjával. Engem mindig magával vitt és néha kezembe nyomta a krumplit:

— Kináld te, te kicsi vagy, rajtad majd nevetnek és többet vásárolnak.

Egyetlenegyszer engedtem kívánságának. Most is érzem a szégyent, melyben szívem dobogott, amikor bátyámtól bökdösve odaléptem egy úri társasághoz, amelyben két kábító gazdagsággal kiöltöztetett kis leány volt. Ezek a gyerekek, egy fejjel nagyobbak nálamnál, a szélalmok után kaptak, rólam pedig azt mondták:

— Milven piszkos gyerek!

Világosan emlékszem, hogy az érzés, mely bennem kelt, főleg azért volt olyan kínzó, mivel a gyerekek leányok voltak. Szerettem volna meghalni és a szemem megtelt könnyel, úgy néztem föl az aranyláncos, cilinderes bácsira, meg a susogó selyemruhás nénire, akik kacagva oktatták ki rajtam a gyerekeiket:

— Látjátok, ha ti rosszak volnátok, a jó isten titeket is azzal büntetne, hogy ilyen piszkosan kell járnotok, mint ez a zsidógyerek.

Aztán látták szememben a könnyet és meg-sajnálta.

— Hogy hívnak? — kérdi az úr.

-- Stadler Misi — feleltem félénken és a könnyek most már feltartóztathatlanul végigfolytak arcomon.

— Szegény fiú — sajnálkozott az asszony és fehérkesztyűs kezével gyöngén érintette hajamat — pedig szép gyerek és milyen gyönyörű haja van. Nem értem, hogy szülők olyan lelketlenek legyenek a gyerekeik iránt. Ez csak zsidótól telik ki.

— Nem igaz — kiáltottam oly büszkén, hogy az előkelő pár hangos hahotára fakadt — az én szüleim nem lelketlenek, hanem szegények!

— Derék gyerek vagy — szólt még mindig kacagva a férfi.

— És én — folytattam zokogva — nem vagyok olyan rossz és nem azért árulok szélmal-mokat, mert a jó isten megbüntetne vele.

— Nagyon derék, nagyon jó! — kacagott ismét az úr és kezembe nyomott egy ezüst húszast. — Fogd gyerek és légy mindig olyan büszke.

Móric bátyám vagy tíz lépésről nézte ezt a jelenetet, melynek legfontosabb mozzanatául az ezüst húszast látta.

— Látod — szólt aztán ragyogó arccal, — ha mindig te vinnéd a szélmal-mokat, minden-uap akár egy forintot is keresnénk.

— De én nem viszem többet — zokogtam — én nem akarom, hogy piszkos zsidónak

mondjanak és úgy megsajnáljanak, mintha koldus volnék.

— Szamár vagy, mi közöd ahhoz, amit gondolnak? Odébb állanak, aztán vége. Úgy sem ismernek.

Én azonban nem hagytam magamat. Iszonyuan szenvedtem. A gazdagság először állt elémbre és éreztette velem ostorát. Elviselhetetlen érzés volt. Különösen azok előtt a leányok előtt. Milyen fitymálva, sőt undorodva néztek le rám, én reám, aki Eugénia császárnénak parancsoltam. És hogy libegtették szőke hajfürtjeiket és magas fehér harisnyájuk, mely a kurta fehér szoknyácska alatt térden felül látszott, hogy bántotta a szememet! Én istenem, ezekkel a kis leányokkal be sokszor álmodtam és látom őket ma is úgy, ahogy akkor szégyenkeztem előttük, ma, amikor már ők is megnöttek és a sors összehozta őket velem, a szegény szomorú asszonykákat, kishivatalnok férjeikkel. Már nem olyan szépek, nem olyan büszkék és az egyiknek két kicsi gyereke van s a gyerekeknek lyukas a cipője. Dehogy mondanám meg nekik, hogy milyen régi a mi ismeretségünk s a sors kereke be nagyot fordult.

A Goldfinger Számi egy törött korsóval és egy vastag üvegű sörös pohárral telekiáltotta a ligetet: friss víz kinek tetszik! Összeakadtunk vele, összeakadt szőke mostoha apjával is, aki cukrokkal barangolt szerte-széjjel, de az üzlet nem igen engedte meg az összebuvást, elsistergett mellettünk, komoly, csunya arcá-

val s csak szomorúan intett felém a szemével.

A többi fiú mulatsága is verejtékes lett. Az ördögmotollákba álltak be tolni a gerendákat, háromszori tologatás fejében pedig egyszer ingyen felülhettek akár a lóra, akár a kocsiba. Többnyire fejfájás volt vége a mulatságnak, de csökönnyösen kitartottak mellette.

Familiánkban lábra kapott az anarchia. Dehogy is engedte volna apám azelőtt ezeket a dolgokat. Most Móricnak gyöngyélete volt. Nem is kellett titkolnia az iskolakerülést, egyszerűen nem ment iskolába és senki sem törődött vele. Néha megverték, akkor is ok nélkül. Az érzésünk is elvadult. Tudom, hogy édesanyám szomorú arca akkoriban kisebb hatással volt rám, mint azelőtt, pedig érettebb, okosabb voltam és jobban értettem meg a bajokat. Körülálltuk három felől és nyafogtunk.

— Éhes vagyok.

— Egyetek kenyeret.

— Az nem kell, mindig kenyér, mindig kenyér, krajcárt adjál.

Túrte szegény és hallgatva védelmezte krajcárkáit, amíg lehetett, de megtört az ellentállása, az ostromlók győztek és kimondhatatlanul szomorú, szerető tekintettel szedegette ki zsebéből a krajcárokat, sokszor az utolsókat, amik egyáltalán a háznál voltak.

Édesapám pedig dolgozott, dolgozott, kora hajnaltól éjfélig és sohasem tudott pénzhez jutni. Az építészek nem fizettek, a Szerecsenutca hitelbe vásárolt, a bádogkereskedő nem

hitelezett, az egyik meg is bukott és pőrös írásokat hoztak a házba. De kitartott jelszava mellett: a kalapácsa meg az olvasztóvasa voltak az egyetlen fegyverek, melyekkel az élet harcát végigvívni akarta.

Egy péntek este másodmagával jött haza a templomból. Vendéget hozott. Édesanyám aggódva húzta föl szemöldökeit, nem volt bőség a vacsorában, a húsdarabkák meg voltak számlálva. A vendég, egészen ismeretlen ember, akivel édesapám a templomban akadt össze s akit zsidó szokás szerint, mivel jövevény volt, meginvitált szombatra. Kicsi szép arcú ember volt. villogó, fekete szemmel, egészséges, duzzadt piros ajakkal, olajbarna arccal és gyapjas fekete körszakállal, mely sarló alakban kunkorodott fölfelé. Fekete selyem kaftán volt rajta és lengyelesen beszélt.

Inkább koldus volt ugyan, mint vendég, de fölötte otthonosan viselte magát, ahogy csak zsidó teheti a másik zsidó házában. Sokat beszélt, mindenféléről össze-vissza. Elmondta, hogy Prágából való, de sok ideig Oroszországban volt, aztán Lembergbe került, majd Felső-Magyarországon próbált mindenfélét, végül idejött Budapestre szerencsét próbálni.

— S mit akar itt csinálni? — kérde apám morgorván.

— Tudom is én! — felelt a másik — majd csak akad valami.

Apám mérges lett.

— Akad valami? Ugyan mi akadhatna?

Nézzen rám, tizenhat éve vagyok itt és most tönkre kell mennem. Aki itt van, az kivándorol s maga idejön, hogy akad valami? Menjen vissza, ahonnan jött, mert ha mégis meg tud élni, akkor más becsületes ember szája elől enné el a kenyeret.

Az idegen mosolygott. Ahogy a nagyok mosolyognak a gyerekekre, gondolván: milyen okos gyerek s milyen bolond, amit beszél! Ujjait óvatosan, finoman húzta szakállán keresztül, aztán barátságosan biccentett a fejével.

— Maga tönkremegy? Szép családja van, Stadler úr, nagyon szép családja van és van boltja és van butora. Ha nekem boltom és butorom volna, nem mennék tönkre, hanem meggazdagodnék. Különben így is meg fogok gazdagodni.

— Hát magának nincs családja? — kérdi apám.

— De van, három is — felelt nevetve a jövővény, soha olyan szép fehér fogat nem láttam. — Van három is. A szüleim Prágában vannak, én tartanám el őket, ha volna miből, a feleségem Lembergben van, négy gyerekkel és Mármaroszigeten van a másik feleségem, két gyerekkel. Megszöktem valamennyitől, mert nincs pénzem. A család csak annak való, akinek pénze van. Mit segíthetek rajtok? Ha magammal akarnám őket vinni, nem mozdulhatnék magam sem. Az út hosszú és a vasút drága. Gyalog meg hogy vihetném őket? Hát hagyom őket és megyek a szerencsém után.

— Van lelke hozzá?

— Miért ne? Jobban jóllaknak, ha én is ott koplalok velük? Így megyek a szerencsém után s ha ráakadok, boldoggá teszem őket is.

— Két feleség, — mormogja édesapám — ez nem zsidóhoz méltó.

Az idegen erre csak úgy magában mosolygott, majd csúfondárosan nézett az anyámra.

— Ez igaz, — mondotta végül — de ha egyedül volnánk, mondanék magának erre is valamit. Én különben azt hiszem, hogy ha Salamonnak lehetett ezer felesége, én is lehetek még jó zsidó két feleséggel. Aztán tudja mit mondok én? Az Isten nem azt nézi, hogy hány felesége van valakinek, hanem azt, hogy hány gyereke van. Sok gyerek, sok éhes száj, amelyet be kell tölteni, imádságra szoktatni, aztán sok kéz, sok kereső kéz, amely később helyettem is szerez és öreg napjaimra eltart, azt mondom magának, Stadler úr, akinek sok gyereke van, mindent tehet, mégis becsületes marad.

— Sok gyerek? — ismétli apám — abban igazsága van, a gyerek az Isten áldása, de nagy sor, nagy csapás. Ha egymagamban volnék, nem sokat emészténém magamat, de így? Mi lesz ezekből, ha én nem tudok boldogulni? Mert én nem teszem azt, amit maga, nem hagyom el az enyéimet. Együtt élünk, s ha kell, együtt nyomorgunk. S maga ide jön? Itt akarja a szerencsáját megtalálni? Sokan

vagyunk ebben az országban, aki itt van, az sem tud megélni.

Az idegen valami nótát dúdolt magában.

— Rossz világ — folytatta apám — ahol a munkás keze nem tud boldogúlni. És miért nem? Mert egy csomó ember hirtelen meg akart gazdagodni. Spekulálnak, csalnak, ármánykodnak s leszedik a munkás ember feje fölött a tetőt. De nem tarthat ez sokáig így, végre is a munka tartja fönn a világot, a munkának diadalmaskodnia kell. Hát magának mi a mestersége?

— A mesterségem? — kérdi csodálkozva az idegen — a mesterségem? Olyan nekem nincsen.

— És mivel akar itt boldogúlni?

— Hát mivel? Amivel mindenki más. Kereskedni fogok. Mondok magának valamit, Stadler úr, ne haragudjék meg érte. Azt mondom magának, hogy aki manapság dolgozik, az bolond. Hát itt van maga. Hallottam magáról sok szépet, látom, hogy istenfélő zsidó, jó családapa, becsületes ember, szorgalmas munkás. Hát el fog pusztúlni, amíg dolgozik. Annak a világnak, melyben dolgozni lehet, vége van. Hanem dolgoztatni kell másokkal, ez ma a világ. Nem hiszi? Hát maga bádogos. Maga csinál fazekakat, meg itcéket, meg házereszeket, egymagában, munkások nélkül. Hát hogy akar így megélni? Magának egy mosófazék két forintjába van, eddig három forint volt az ára, hát keresett rajta egy forin-

tot. Most a gyárban gépekkel préselik ki a fazekat, kerül öt hatosba és eladják egy forint nyolcvanért. Hát ki lesz olyan bolond, hogy magának három forintot adjon, amikor ugyanazt megkapja egy forint nyolcvan krajcárért?

— Ez igaz — felelt borúsan apám.

— Aztán maga épületeket vállalna. Ki adna ma épületet egymagában dolgozó embernek? Ott van a vállalkozó, aki másokkal dolgoztat, nagyban, gépekkel, van pénze is, tehát olcsóbban csinálhatja és várhat a pénzére. Az olyan kisembernek, mint maga, vége van. Ezt én mondom magának, aki bejártam az egész világot.

— Mit tegyek hát?

— Mit? Kereskedjen. Különböznél mondok magának még valamit. Ha nem volna szombat, mutatnék magának egy pár cikket, amivel kereskedni fogok. Egyik haszontalanabb, mint a másik, de új. Manapság csak olyan cikkel lehet boldogúlni, amelynek nincs konkurenciája. Új dolgokat kell feltalálni. Egy bécsi gyárból hoztam például egy kis pléhtokot, belül egy drótrugóval. Ebbe beletesznek kéthatososokat vagy egyhatososokat, vagy krajcárokat, mindegyik számára van külön méret. Bele lehet tölteni mindegyikbe száz darabot, a rugó összeszorítja őket, nem eshetnek ki. Hát ez az egyik. Van aztán egy kis fűró, amellyel a krumpliból különböző formákat lehet egy csavarással kifaraggni. Vendéglőkbe, gazdag há-

zakban kapnak majd utána, hogy a sültkrumplinak díszes formája legyen. Egy ilyen szerszámnak az értéke egy félkrajcár, a gyáros ideadja tízéért, én eladom húszért. És megfogja látni, hogy mához egy évre, ha Isten éltet, be-lőlem gazdag ember lesz.

Nem láttuk többé ezt az embert. A nevét sem tudtuk meg. Mintha álalakba bújt kísértő démon lett volna, belevitte nyomorgó ósdi há-zunkba az újkori kalandos ideákat és eltűnt. Évek múltán csakugyan kezembe akadt egy olyan rozsdás hatosos tok, amelyenről a kaf-tános idegen beszélt. Az utcán találtam, valaki eldobta. Nem volt annak semmi értéke, kimúlt a használatból, de valószínűleg előbb csak-ugyan fölgazdagította a bécsi gyárost, aki csinálta, meg azokat is, akik vele kereskedtek. De tény, hogy apámban napról-napra gyöngült a munkába vetett fanatikus hite. Ha valaki be-vetődött hozzánk, elkeseredetten hallottam, amint fejtegette azokat a nézeteket, miket az idegentől hallott. Más szavakkal, más szem-pontokból, mélyebben és okosabban és keserűbben, de mégis, úgy hiszem, a pénteki vendég nélkül édesapám nem gondolt volna rájuk.

Így értek minket a nagy ünnepek. Hogy örültünk mi gyerekek a nagy ünnepeknek. És örültünk nekik, noha láttuk édesanyánk hom-lokán a gondot, hallottuk apánkat keseregni, jöttek-mentek a nagyok és az egész Szerecsen-utcában csupa gondoktól sújtott emberek só-

hajtva beszéltek arról: honnan veszik majd a pénzt a nagy ünnepekre.

A zsidó újév előtt két nappal édesapám káromkodva jött haza. Millert szidta, a nyomorúlt fősvényt. Kölcsön kért tőle tíz forintot, hogy ünnepre becsülettel készülhessen. Csak egy hétre kérte és a fukar Miller nem adott neki. Neki nem adott tíz forintot, ellenben ráfogta, hogy ő beszélte rá, hogy Grün Nácinak adjon ezer forintot. Ó, aki világosan megmondta neki, hogy ne adjon. Nem bírt magával, kegyetlenül összepörölt vele és Annának is azt mondta, szedje össze a holmijait, ilyen embernél ne maradjon többé. Ekkor az öreg Miller majd meghalt kétségbeesésében, azt mondta, hogy meg akarták ölni, hogy nem azért nevelte föl a lányt, hogy most, amikor ő beteg, elvigyék mellőle, hogy minden ügyis Annáé lesz, de most nincs pénze, mert Grün mindenét elvitte. Denique, az Anna jövőjére való tekintetből ott hagyta, sőt rá is támadt, mert szegény az utcára utána sietett és könyörgött, vigye el innét, mert ezt az életet nem bírja tovább.

Mi gyerekek hallgattuk ezeket a sivár dolgokat és nem törődtünk velök. A szegénység durvuló hatása nyilvánult ebben a közömbös-ségben, a nagyok búja, baja nem érintett bennünket. Más világ az övék, más a mienk. Amíg szülőink kétségbeesve lótottak-futottak egy kis pénz után, mi szentjánoskenyérről beszéltünk, amit újévkor kapni szoktunk, új ruháról, ami

ilyenkor ugyancsak kijár, meg a városligeti multságainkról, miket két ünnepnapra kellett szervezni.

És jött az ünnep és megvolt minden, az új ruha kivételével. Az asztalon a kettős gyertya, a sokfonatú kalács, egy kis pohárban méz a kalácshoz, megvolt a pecsenye és megvoltak az imahelyek, amik tenger sok pénzbe kerülnek ilyenkor. Bátyáim cifra papiroson újévi köszöntőt írtak s odatették apám tanyérja alá. Egy új, hímzett házisapka is akadt, édesanyám keserves ajándéka. Apám szigorú arccal, nagy komolysággal olvasta el a köszöntöket, aztán sorra megáldott és megcsókolt bennünket. Mikor az én fejemre tette kezét, sírvafakadtam. Fölkapott, a vállára ültetett, úgymint régen, a jobb időkben, begaloppozta a szobát, aztán újból megcsókolt. Az enyhe ünnepi fényben, a vallásos megtisztulás hangulatában mintha újból hozzánk költözött volna a régi idő békés szelleme. És a kisfiú is jobbnak érezte magát s mikor vacsora után lefeküdtem (ötéves koromban már magam vetkőztem, öltözködtem), újból társalogtam a mesebeli képzetekkel, a fal mélyében újból emelkedett a csipkés mészpontokból összeálló tündérhíd és Stuárt Mária bakójának újból reszketnie kellett előttem. Mindennek a jólétnek és boldogságnak szerzője anyám volt: a zálogházba vitte gyűrűit, fülbevalóit, úgy fogadhatta méltóan az újév ünnepét.

Szomorú terhes vallás a zsidóé. Idegeneknek komikus. Keresztény ember, ha elme egy

bolt mellett, melyben tegnap még céda-leányok mulattak céda legényekkel s hallja belül a fehérburnuszos szakállas zsidók abajgatását, az ajtórésen látja, mint hajlonganak, verdesik mellüket, érzik az izzadtság szagát, a fulladt levegőt, látják aztán kifelé áramlani a félszeg ünnepiességgel kiköltözködött embereket, akik esetleg kukoricáról beszélnek, alighanem nevetnek vagy szánakoznak rajtuk. Nekem összefacsarodik a szívem, ha ma ilyesmit látok. Igen, ti vagytok a hétköznapi piszkos, kufár lelkei, akikkel egykoriban nevedtem, akiknek nyomora táplált, akiknek hite megneemesítette az én most hitetlen lelkemet. Ti vagytok a vallás hősei, akik elviszitek utolsó párnátokat az istenetek oltárára. Akiknek a vallása csupa átok, csupa kisebbség, csupa teher és ti viselitek meggörnyedten, raboskodva, de híven és hívő lélekkel és még csak túlvilágot sem kaptok érte cserébe. Isten keze rajtatok nyugszik s a védő érintés nyomása alatt összeroskadtok. Újév, engesztelés napja, húsvét ünnepe — a köteles jólét és szörnyű drágaság napjai, miknek a legszegényebbek is áldoznia kell. A végsőig elsanyargatott Szerecsen-utcán végig érzik a pecsenye és sütemény szaga. Fölszáll az égre, mint az áldozat oltáráról. Pecsenye, sütemény ilyen időben, amikor nincs kenyér a háznál? Tanúja voltam hosszú éveken keresztül, hogy nincs az ínségnek az a heroizmusa, amely fölérne a jómódnak ezekkel a véres verejtékkel és álmatlan éjszakákkal megváltott adomá-

nyaival. Szegény zsidó, aki nagy ünnepen húst eszik, mindenki tiszteletére méltó.

Az újév és hosszúnapp közötti hét valami különös, beteges csönd és izgalmas, fájó nyugtalanság hangulatában telik el. A két napra elalattott gond újból kiül a nagyok homlokára, a gyerekek meg félnek és előre érzik a nagy nap isteni félelmetességét. Árnyékszerűen mozognak az emberek az utcán, csak sikongó pulykák, nyöszörgő csirkék és hápogó libák nyugtalan halálfélelme bontja meg. Oh, ezek a csirkék! Előre kinéztük rajtuk, hogy melyik részük jut nekünk.

De amikor borúl az este és odaülünk a korai vacsorához, mely után vizet sem szabad inni, míg másnap nem mutatkozik az első csillag az égen, elmúlik a kiéhezett gyomor ingere és félelmesen nézünk a komor emberre, aki az asztalfőn ül, szigorú szemmel és fájdalmas arccal. Szinte látjuk az ablakon keresztül, mint szűrődik be a szürke béke és a nappali világnál meggyújtott gyertyák, meg a szekrény tetején pislogó halotti mécses, mint libegnek elébe a halottak szellemeinek, akik fölkelnek sírjaikból, hogy az élőket megbocsájtásra tanítsák. Hosszú nap, engesztelődés napja. Az ebéd utáni ima zártával édesapám sóhajtván kel föl a székéről. Anyám nyakába hajtva keríti a selyemkendőt, zsebkendőbe köti imakönyvét, apám fölteszi cylinderjét. A gyerekek, a lányok félénken állnak az asztalhoz támaszkodva, az ágy sarkában. Egyszerre kitör a sí-

rás. Emma kezdi, anya folytatja. Sorra járunk apa elé, aki megáld, megölel és megcsókol bennünket. Érces, fanatikus hangon kezdi, a második gyereknél már akadozik, a harmadiknál sírásra csuklik, a többenél már nincs hang, csak csupa zokogás. Mikor én rám kerül a sor, már csak a fejét rázogatja és csuklik a zokogástól. Úgy kap föl a levegőbe, a szép szál magas ember az ökölnyi gyereket és érzem a csókjait, meg a könnyeit, ahogy végigfolynak arcomon. Aztán letesz és sorba csókolódzunk mi testvérek, meg az édesanyánk. Ő az utolsó. Őt már nem áldja meg, csak hangos jajgatással öleli magához és az asszony alázatosan hajtja fejét az erős mellre s míg könnyei némán folynak le az arcán, a szép fekete szakállt simogatja. Ilyenkor szó nélkül megújul közöttük a régi frigy és megértik egymás néma vallomását. Apám, anyám, éltek-e még a szerelem rózsás berkeiben? Ismeritek-e még az ifjúság felcsapó lángját, álmodtok-e még egymásról tavaszi verőfényvel a lelketekben? Amit én látok, csak egy súlyos, igen súlyos iga, melyet együtt viseltek. Amiről én tudok, csak súlyos, igen súlyos gond a lapos prózáról, kenyérről, pénzről, üzletről, lyukas nadrágról és éhes cipőről. Minek az emléke erősebb most bennetek? A szerelem rózsás ideje vagy a küzdelem és szülői teher súlya köti-e össze szorosabban lelketeket?

Édesanyám hangtalanul súg valamit, apám tétova szemmel néz körül. Ekkor a konyha-

ajtóban, lelkendezve a sietségtől, megjelenik két alak. Teréz, fekete selyemruhában és férje, úri fekete ruhában. Néném arca halvány és bánatos, az emberé félénk és aggodalmas, amellet mégis tele reménységgel. Mi gyerekek egy pillanatra megdöbbenünk, édesanyám a fejével int nekik és a pár kéz kezét fogva, alázatosan lehajtott fővel odalép apámhoz és lehajlana kezéhez. Félkarjával magához öleli a leányát, másik kezével a haját simogatja, úgy maradnak soká, halkán ríva. Aztán kibontakozik és kezét áldóan teszi az ember fejére. Aztán magához öleli és megcsókolja és egyszer csak fölegyenesedik és erős hangon, mely csak néha csuklik meg, beszél hozzájuk:

— Köszönöm neked, fiam, hogy erre a napra gondoltál. Tele volt a lelkem szomorúsággal, mert vártalak. Hogy eljöttél, mindent elfelejték, megbocsátok, ahogy Isten rendeli és a szívem sugallja. Velünk együtt ebben az órában a világon minden zsidó magához öleli övéit és megbocsát minden bántalmat. Ez a mi erősségünk, ez a mi vallásunk isteni engesztelő hatalma. Hazudni nem tudok, ma, a legszentebb ünnep napján legkevésbé. Sok szenvedést, sok kárt okoztál nekünk, ellene voltam, hogy házamba belépj, de amióta megtörtént, fiamnak tekintettelek, mint a többit. Rossz fiú voltál, de úgy szerettelek, ahogy apa a rossz fiát szereti. A mai napon mindent megbocsátok, mindent felejték. A mai napon kérlek és parancsolva parancsolom, térj le a rossz útról és

tartsd el feleségedet, az én legédesebb leányomat, ahogy becsületes zsidóhoz illik. Tartsd el szegényen, tartsd el gondok és nélkülözések között, ahogy én tartom az én családomat most, az én leányom emiatt nem fog zúgolódni. De hagyj föl kárhozatos szenvedélyekkel és örült tervelgetéseiddel. Rossz idők járnak most, tán el sem is fognak múlni. De az égben lakozik a mi hatalmas Istenünk, aki megtanította népét szenvedni és nélkülözni és a becsület útján járni. És most — én, kedves fiam, hadd áldjam meg utolsónak azt, akinek fejére nem tehetem kezemet. Áldjon meg az Isten téged, legkedvesebb fiam, aki távol országokban bolyongsz és keresed két kezed munkájával a boldogulást. Ápolja benned a hitet és kitartást régi vallásodhoz, tartsa emlékezetedben szegény családot. Ahova lépsz, amihez nyúlsz, Isten angyala örködjék rajtad és térj hozzánk vissza egészségesen, boldogan és javakkal elhalmozva, ámen! — És most menjünk a templomba.

A bolt nyitott ablakából nézek utánuk, Jakab bátyám sietve előrelökh, neki a kórushoz még öltözködni kell. Móric pajtásával összebujva lassan ödöng a menet mögött. Apám és anyám szó nélkül, lehajtott fővel mennek odébb. Az utca teli templomba menő emberekkel, asszonyokkal s ahogy köszöntik egymást, végigmorajlik az utca során:

— Jó ünnepet, jó ünnepet!

Aztán csönd, elhagyatottság mindenfelé, az

est egészen beborul és én a konyhába sietek Emmához, aki a vizes padkán ül és magában sír, míg másik néném az asztalnál betűzve imádkozik.

— Mondd csak, Emma, — kérdém möhón — kiért imádkozott még apa?

Emma az ölébe kap és hevesen összevissza csókol.

— Te is rágondolsz? Ó, én szerencsétlen — édes aranyvirágom, áldjon meg az isten, én is rá gondoltam, a Mónira. Te nem ismered? Persze, te nem ismered. Amikor ő elment, te még nem éltél. Magam is még kicsi voltam, olyan, mint te vagy mostan. A Móni a mi bátyánk, öregebb még Teréznel is és amikor elment, már volt bajusza. Istenem, — sikoltotta és összecsapta a kezét — már bajusza volt. És jól bánt mindig a szegény Emmával, akinek akkor még nem volt vörös a haja, szeplős az arca. Szép gyerek volt, mint most te, aranyvirágom és ő fölkapott az ölébe és táncoltatott a karján. Ó, istenem, istenem, hogy ennyire jutottunk!

— Aztán miért ment el, hallod-e, Emma? A leány szeme fölcsillan.

— Hogy miért ment el? Jaj, milyen okos gyerek vagy te, aranyvirágom. Hát persze, hogy valami miatt ment el. Mert már nagy volt és bajusza volt és azt mondta, hogy ő világot akar látni, mielőtt megöregszik. Azt mondta, hogy apa is vándorolt ifjú korában és megismerte a világot, így vált okossá és

becsületessé, aztán nem akarja, hogy most már apa tartsa el őt és azt mondta, hogy előbb nem jön vissza, míg igen gazdag ember nem lesz belőle. Öt forintot kapott apától az útra, hat inget anyától, azzal megindult, aztán írt Németországból, aztán írt Franciaországból, aztán nem írt többet. Ó, — kiáltott föl lelkesülten — ő vissza fog jönni, talán már holnap, talán holnapután, mint a világlátott királyfi a mesében, talán meg is házasodott és elvett egy hercegnőt. Kocsin fog jönni, díszes szolga ül a kocsis mellett, aztán finoman lesz öltözve, a bajusza mellett szakálla is lesz, ujjain aranygyűrű, zsebében aranyóra, aztán be fog toppanni és nagy lesz az öröm — jaj istenem! Aztán be fog jönni a konyhába és meglát engem és azt fogja mondani: ez lett az én kis Emmám-ból? Így tartottátok az én kis Emmámat? Az én kis Emmám-ból hamupipőkét csináltatok? Gyere csak, kis Emma, ezentúl nálam leszel. Nem fogsz többé súrolni, mosni, cipőket tisztítani, dézsákat hordani. Te voltál a kedvencem, magamhoz veszek, szép ruhában fogsz járni, kesztyűt, cipőt fogsz viselni, viszlek sétálni az Úri-utcába, kocsin fogsz járni a Városligetbe, hoztam csudakenőcsöt az arcodra, ha ezzel egyszer megkened magad, fehér leszel, mint Anna. Aztán viszlek bálba, és aki meglát, mind szerelmes lesz beléd, te pedig válogathatsz a gazdagnál gazdagabb ifjak között s aki a legjobban tet-

szik, annak leszel a felesége. Hi! — kiáltott föl és verdeste a csípőjét — megreped a szívem a boldogságtól, ha csak rá gondolok.

Az Emma paroxizmusában mindig volt valami félszeg, komikus elem, amin nagyon jót mulattak. Nem volt nehéz megoldani a nyelvét, felült minden apró cselnek. Én sem vettem őt komolyan, ellenben roppantul szerettem, amiket mondott. Ezúttal azonban mélységes fájdalom is szólt ki képzelgéséből, ami rejtelmes félelemmel töltött el. Egészen sötét volt a konyhában és a szobában, messzire elalvófélben pislogtak a gyertyaszálak. A szekrény tetején pedig a halotti mécs. A nagyok a templomban, lelkemet még égette apám zokogása, anyám hangtalan sírása. És Emma panasz nélkül, az álomlátás őrjöngésében egy rettenetes vádat és még rettenetesebb jóslatot dobott a lelkembe. Szép volt, mint én, kicsi volt, mint én, dédelgették, szerették, mint engem és most csúnya és mellőzött, most dolgoztatják és verik és semmibe sem veszik. Mi lesz én belőlem? Én is nagy leszek és talán olyan leszek, mint most Emma. Elbőgtem magamat szorongó félelmemben és Emma vállát verdesve, kiáltottam:

— A Móni! Mikor jön már haza a Móni!

Hatalmas robajjal valaki ránk nyitotta a konyhaajtót. Én megijedtem. Emma hangoosan elsikította magát. Egy fekete árnyalak húzta be maga után az ajtót.

— A Móni! — kiáltott Emma és kezével csapkodta csípőjét.

— Én vagyok — súgja az árnyalak s hozzánk lép. Mintha álomból ébredtem volna föl, úgy meredtem a reszkető alakra. Nem a Móni volt, a sötétségben is ránk világított az Anna fehér arca.

— Már nincsenek itt, — súgta reszketve — úgy-e, már nincsenek itt?

— Nincsenek.

— És még nem jönnek haza, úgy-e, még nem jönnek haza?

Az ajtó nyílására és hangja hallatára kijött hozzánk Eszter is.

— Miért nem jöttél előbb? — kérdi az elégedett, felületes teremtések közömbös, szívtelen hangján.

— Nem engedtek, — felelt Anna. — Miller bácsi azt mondta, hogy az ő lánya vagyok, aztán várnom kellett, míg elment a templomba, aztán még vártam, míg a Miller néni elalszik. Keresett apa?

Eszter azt hitte, hogy vigasztalja nénjét, mikor bátorítólag felelt:

— Nem is gondoltunk rád. Itt volt Teréz a Nácival, talán ettől feledkeztek meg rólad, különben kikaptál volna, hogy nem jössz el.

Anna csüggedten állt a konyha közepén és befelé pislantott a szobába. Aztán mély keserőséggel mondta:

— Még ma sem gondoltak rám, még ma sem. Nem törődnek énvelem, annál jobb.

Aztán megfogott engem, jobban mondva belémkapaszkodott, éreztem az egész teste reszketését és befelé indult a szobába. Megállt az ajtóban és félénken nézett körül. Az ágyak meg voltak már vetve, a fekete díván fiókja kihúzva, abban aludt a két bátyám. Az asztal úgy, ahogy vacsora után maradt, nem volt szabad többé semmihez se nyúlni. A falon nagy árnyékok, miket megtépett a halotti mécs apró libegése. Anna szeme ezen a mécsen ragadt meg, szinte farkasszemet nézett vele. És ahogy szeme, mondhatatlanul bús, fekete szeme mindjobban kimeredt, én félni kezdtem és a szoknyájába kapaszkodtam:

— Anna, te bántani akarsz!

Fölkapott a karjára és hevesen össze-viszsa csókolt.

— Ha nagy leszel és még emlékezel a mai estére — szólt fuldokló hangon — és rosszat beszélnek a te Anna nővéredről, mondd meg, hogy nem volt rossz, hogy nagyon szeretett benneteket és az égben is csak titeket szeret.

Eszter, aki megelégedett leány létére talán sohasem érzett fájdalmat a szívében, korholva rászólt:

— Mit fecsegsz ilyen ostobaságot a gyerekeknek?

De Emmához talált a beszéd, sugárzó arccal nézett ránk és boldog síránkozással tapsolt a kezébe:

— Ha nagy lesz, ha Misike nagy lesz! Ó,

én még meg fogom érni, hogy ő nagy lesz és gazdag lesz. Ketten lesztek gazdagok, Móni, meg te, aranyvirágom és Móni engem vesz magához és te Annát veszed magadhoz. És Anna is jó és Emma is szeret téged, mindenki jó, akit nem szeretnek és dolgoztatnak.

Engem ezek az éretlen, sötét beszédek nagyon megfélemlítettek. De szorosan átfogtam Anna nyakát, arcomat odaszorítottam az ő fehér arcához és sírva mondtam:

— Majd ha nagy leszek, Anna, elviszlek a Miller bácsitól, ne félj, Anna, gondoskodni fogok rólad.

Eszter nevetett és Anna sírt. Majd egyszerre megenyhült és beteges buzgósággal kezdett rábeszélni, hogy feküdjek le.

— Misike, édes, úgy-e te álmos vagy? Késő van és soká maradnak a templomban. Máskor ilyenkor aludni szoktál, úgy-e? Feküdj le, Misike, majd én levetkőztetlek. Magad is tudsz? Légy jó, kérlek, lásd, oly nagyon akarnálak én levetkőztetni és ágyba fektetni. Engedj, szépen kérlek, engedj, olyan boldog lennék, ha szépen engednél. Te nem tudod, hogy milyen nagy jótétemény volna ez rám.

Nem értettem, de szorongó szívvel, mély száanalom érzésével engedtem neki. Gondos, óvó érintéssel fejtette le ruhácskámat, belebujtatott az ágyba, rám borította a takarót és tüzesen megcsókolta homlokomat, szememet, számat.

Láttam nagy boldogságát, hogy engem dajkálhatott és tetézni akartam, felültem az ágyban:

— Imádkoztassál meg.

Összerázkódott. Babonás félelemmel pislogott a mécses felé, aztán elfordított arccal mondta elémbe a héber estiimát:

— Hámálach — hágóil — ószi — mikol —

Mikor a végére ért, még egyszer megcsókolt és menekülve futott el. Kendője lecsúszott, félkarjával hátul még fölkapta. Így láttam őt utoljára.

Emma csodálkozva hajtotta össze kezét és ringatta fejét:

— Milyen fehér az arca! Annából hercegnő lesz.

Mire a nagyok hazajöttek a templomból, én már mélyen aludtam. A hosszúnap ünnepének emlékéből a többi elmosódott. Ott bogozódik meg újból az emlékezés fonala, hogy ünnep után való reggel, mintha baltával beverték volna az ajtót, legalább is ilyesféle robajra ébredtem föl álmomból. Az öreg Miller toporzékolt posztó botossal a lábán, sálja majd egészen leoldózott a nyakáról.

— Ki tud olvasni? — ordította és verte a mellét. — Anna itt van, ti elbujtatjátok előlem, mert meg akartok ölni, ki tud olvasni? Az Isten szent szerelmére, tudjátok olvasni, itt van, itt, ez meg fogja mondani. Ez mindent tud!

Egy összegyűrt, piszkos papírlapot tartott a kezében s nyujtogatta egyik felé is, másik felé is, de amikor egy kéz érte nyúlt, gyanakodva kapta vissza. Apám végre dühösen kikapta kezéből, amire Miller elkiáltotta magát:

— Ez az enyém!

A jelenet, mely erre következett, örökre emlékezetemben marad, noha leírni nem tudom.

Néhány pillanatnyi csönd után általános kiáltozás, jajveszékelés és átkozódás. Az átkozódó édesapám volt, a jajveszékelő Miller bácsi. És édesanyám akkor is hallgatott, karjait kitarva állt a haragos apa elé, hogy leányát az átkától védje. Anna megszökött. Azt írta, hogy hiába keresik, ahová ő menekült, ott nem lehet rátalálni. Hogy hiába könyörgött, mentsék meg ettől az élettől, hogy bele kellett volna halnia, hogy Isten ellen való vétek volt őt ily fiatalon örökösen betegapólásra fogni. Hogy tele van gyűlölséggel minden beteg iránt és inkább meghalna, sem hogy továbbra is közöttük legyen. Bocsássanak meg neki, hogy e tetteivel fájdalmat okoz nekik, ő is megbocsátja, hogy oly sokat kellett szenvednie.

— Ezt is, még ezt is! — kiáltott apám bösz haraggal — de rá fogok találni és a hajánál fogva ráncigálom vissza — ha ugyan érdekes lesz még rá.

Aztán ráförmed Millerre:

— Hogy történt? Hová mehetett? Magának csak tudnia kell, kivel érintkezett, ki járt a házhoz?

De Millerből nem lehetett józanul érthető szót kivasalni. Csak a levelét kérte vissza, mert az az övé. És megfoghatatlan csökönnyösséggel fönntartotta továbbra is a hitét, hogy apa tudja, mi történt, hogy ő dugdossa előle a leányt. Aztán jajgatott és rázta a fejét:

— Tőlem szökött meg, tőlem, Millertől, a Millertől, aki kitartotta és mindenét rá akarta hagyni.

Aztán kitört rajta a hencegés. Mintha Anna előtte állt volna, úgy beszélt neki:

— Úgy, tehát nem volt jó neked nálam? Útálod a vén Millert? Hát jó, ha térden csúszva jönnél is vissza, nem eresztenélek a szobámba. Nem is sajnálom, hogy elmentél, annál jobb. Azt hiszed, az öreg Miller szorult rád? Ohohó! Az öreg Miller kiáll a Kék kakas-utcába és elkiáltja magát: Ki akarja hozzám adni a leányát? És a Steinitz és a Schreiber és a Kohn és a Weisz és a Stiglitz és a Weinberger s ahányan csak vannak ott a tekintélyes kereskedők, mind elkiáltanak magukat: Miller úr? Tartom szerencsének, ha a leányom a maga házába kerül.

Nem hallgatott rá senki, csak én, aki az ágyban ültem és Emma, szokása szerint az ajtóban, a mosogatóronggyal és egy kávéscsészével a kezében, tátott szájjal és megüvegesedett szemmel. Az öreg Miller pedig, mi-

kor végére ért a hengegésnek, rémületes nyögéssel lehullott a dívánra és keservesen sírt.

— Jaj nekem, jaj nekem, az a rossz leány! Meg akar ölni. Ki fogja nekem a tányérokat melengetni, ha beteg vagyok! Jaj, a hasam, tányért, tányért! Anna! Tányért! Hát nem hallod? Veszek neked szép fekete selyemkendőt, selyemruhát, kell pénz? Adok pénzt! Már most adom a pénzt. Ó, sokkal több van, mint gondolod. Több, mint valamennyinek együttvéve. Itt van, ni!

És fölbontogatta mellén az inget és magam is láttam egy fekete zacskót, bizonyára tele-tömve papirospénzzel. De az öreg nyomban észretért, gyanakvó, haragos pillantással jártatta körül a szemét:

— Azért se — mondta — nem adok egy krajcárt se. Elég pénzembe kerültetek már.

Ezzel fogta magát és szuszogva, dohogva távozott.

Nem tudnám elmondani a rákövetkező napok részleteit. Apám a rendőrségnél járt és ott nem tudott meg semmit. Nyugtalan futkosása volt aprónak, nagynak egyaránt. Édes anyám ideje felét Milleréknél töltötte, főzött nekik, gondozta őket, hogy el ne pusztuljanak. Az öreg Miller hallani sem akart arról, hogy idegent, cselédet fogadjon magához, félt, hogy meglopják, megölik és kifosztják.

Sokszor kísértem el anyámat. Szerettem ott ülni a sötét szobában és hallgatni a Lotti néni örökös panaszkodását. Ő semmivel sem volt

jobban megindulva, mint máskor. Az Anna szökése nem igen érintette, egy új pont volt csak a régi panaszok lajstromán. Hogy a rettenetes Miller ennek is az oka, hogy Annának igaza volt, de mégsem kellett volna megtennie, várhatott volna holnapig, amikor ő, Lotti néni, úgyis meghal. Mondják, hogy hús esztendő óta várja másnapra a halálát. És minden este, mielőtt Miller lefekszik, megmondja neki, hogy vegye magához a kulcsokat, zárjon el jól mindent, vegye ki füléből a fülbevalót, húzza le ujjáról a gyűrűt, mert ilyenkor jönnek az emberek és lopnak mindent, amihez hozzáférnek. Délelőtt pedig azon síránkozik, hogy az a rettenetes Miller egyre várja a halálát, hogy szabaduljon tőle és újra megházasodhassék. Édesanyám szelíd szóval ellentmond, amire Lotti néni felül az ágyában és fűrészelő vékony hangján minden kifejezés és hangsúlyozás nélkül mondja:

— Jobban tudom én azt, nem hiszed? Hiszen Anna is azért szökött meg, mert őt akarta feleségül venni, ha én holnap meghalok.

Miller bácsi boltjában pedig összecsődült az egész Kék kakas-utca. Mulattak a szegény emberen, aki meg nem szűnt jajgatni és hencgni. Mindenkinek külön mondta el, hogy mi történt, hogyan történt, hogy éppen hoszszúnap után, amikor mindent megbocsátott ennek a rossz leánynak. S még el sem búcsúzott, legalább szólta volna! Hiszen úgysem tar-

totta volna tovább, mert mindig legényeken járt az esze. Az ő házában csak tisztességes leány lehet és kapna minden ujjára tizet, ha akarna. De nem akar.

Tán két héttel az Anna szökése után, mikor egy reggel felébredtem, apámat, anyámat harisnyában, zsámolyon ülve láttam. Imádkoztak és sírtak. Emmának is ki volt sírva a szeme, a szekrényen megint pislogott a halotti mécs. Nem mertem moccanni sem, visszafafojtott lélekzettel, zaj nélkül öltözködtem és kiosontam a konyhába. Ott Emma hangos jajgatással ölelt magához és kávé töltogetett a csészembe.

— Egyél, aranyvirágom, — zokogta — neked jó, te még gyermek vagy. Anna, ó a szerencsétlen Anna! Olyan fehér volt az arca és olyan szép volt, mint a királykisasszony. És most el van veszve és a szeplős, rút Emma sajnálja, pedig ő sohasem sajnálta a szeplős, csúf, vörös Emmát.

— Meghalt? — kérdeztem szorongó szívvel és megijedtem a kérdésemtől.

Emma fölém hajolt, kivette kezemből a csészét, úgy súgta a fülembe:

— Annál is rosszabb, rettenetes. Érted? Kikeresztelkedett, apáca lett! Érted? Apáca lett. Isten meg fogja verni, elhagyta Istent. Széles kék ruhában fog járni, fehér főkötővel, olyan, mint a galamb szárnya és hosszú gyöngyös zsinóron keresztet fog hordani! Istenem — és összeborzongott — az én testvéremen kereszt!

Megijedtem. Rettenetes dolog, elfordulni Istentől. Akihez valamennyien imádkozunk, a leghatalmasabb emberek is, apa is és Anna el meri hagyni Miller bácsit és szembeszállani vele. Iszonyú. Félénken néztem be a szobába, apám, az erős, nagy ember, ott gubbaszkodott a zsámolyon, magába roskadva, megtörve, úgy rémlett, mintha most ő is olyan kicsi volna, mint én. Édesanyám ellenben nagyobbak látszott, azóta sokszor érett ésszel is tapasztaltam, hogy az asszonyok megnőnek a bánattal.

— Emma, — súgtam — miért ül apa a zsámolyon, harisnyában?

— Jaj, aranyvirágom, így kell annak lenni. A halotti mécs is ég, mert aki kikeresztelkedik, az olyan, mintha meghalt volna. Szegény aranyvirágom — sírta — olyan, mintha Anna meghalt volna. Nincs, nincs, nincs többé a világon.

Nyolc napig tartott a gyász. Aztán édesapám otthagya a zsámolyt és kezdődött a régi élet, szürkébben, nyomottabban, keserűbben.

Annát nem volt szabad emlegetni többé, nem is emlegette senki. De szelleme ott kísértett a szegény bádogostanyán, róla suttoztak a leányok, érte sírt éjszakánként az anya, álmomban is éreztem a könnye nedvességét arcomon, kezemen. Édesapám sokszor hangosan fölajdult s ha anyám fölriadva kérdezte: mi baja? Csak egyet csuklott és csapkodta kezével a takarót.

Nyíltan csak egyszer volt még róla szó. Apám azt mondta Eszternek:

— Nem mész többé munkába, elmégy Millerékhez és jól viseled magadat.

Apámnak nem mert senki sem ellentmondani; Eszter egy árva szót sem szólt. Hanem kiment a konyhába és sírt. És mikor édesanyám utána ment, keservesen kifakadt. Hogy ő nem megy, hogy neki van hivatása, ő nem tud súrolni, főzni és ő sem akar örökösen a sötét szobában lenni. Anyám vigasztalta, hogy nem fog sokáig tartani, hogy ő maga rajta lesz, hogy ne tartson soká. Majd keres valaki mást, de addig csak engedelmeskedjék és ne haragítsa meg apát.

Emma is biztatta a maga módja szerint. Szegényben föltámadt a káröröm, boldog volt, hogy a dologtalan Eszter, a kisasszony, is rákényszerül most a munkára. Mert neki csak a házi foglalatosság volt munka, minden egyebet úri szórakozásnak nézett.

— Én se halok bele — biztatta Esztert, aki dühösen ellene fordult. — Nem muszáj mindig lányokkal mulatni, nevetgélni, minden jónak bekövetkezik a vége. És a rossz sorsnak is vége lesz, látod, én se fogok mindig ilyen csúnya lenni, te se maradhatsz mindig kisasszony. Majd jön a Móni és rendet csinál.

És szegény Eszternek összeszedték a cók-mókját és még aznap átköltözködött Millerékhez. És rövidesen ő is olyan fehérarcú lett, mint szegény Anna és olyan szomorú és olyan

szótalan, noha jártak hozzá varrónő pajtásai és este, ha az öregek elaludtak, átszaladt hozzánk és panaszkodott anyának a konyhában. Apa előtt nem mert szólni. Apa most már rettenetes haragos ember volt.

4

Mulik az idő, vénülök. Iskolába járok s kezdem elveszíteni gyerekes illúzióimat. A hitközség ingyen ruhája van rajtam, amely anyyira imponált nekem, amíg Csizsi viselte. Most már tudom, hogy alamizsna, hogy két posztója messziről hirdeti mindenkinek szegénygyermek-voltomat. A síp-utcai udvari tanulószobában vagyok sokadmagammal és élvezem, hogy nagyon be van fűtve, a megfulladásig meleg a szoba. Látom a számológépet az egyik sarokban, háromlábú állványon a fekete táblát, a falakon köröskörül a kemény kartonra ragasztott állatképeket. Ezek nagyon tetszettek. Komoly, tudós színt adtak a zsibongó teremnek. A zsiraf, a gólya, az oroszlán, a medve, meg a majom azt mondták nekem, hogy már nem vagyok gyerek. Tudományra nem igen tettem szert, mert írást, olvasást, meg számolást már magamtól tanultam meg, nem is tudom, hogyan. Óraközben beállított a komoly Csizsi, aki már a hatodik osztályba járt és fölvigyázás ürügye alatt fosztogatta a gyerekeket. Végigjárt a sorokon, a gyerekek moccanni sem mertek, kikereste

magának a jól öltözötteket, aztán nádpálcával feléje bökött áldozatjának:

— Mi van a fiókban?

A gyerek reszketve nyúl oda. Uzsonnake-nyér, sütemény vagy alma, vagy valami játékszer, amit nem rég kapott s annyira szeretett, hogy még az iskolába is magával vitte, került elő.

— Add csak ki — mondja a komoly Csizsi. Megforgatja a zsákmányt, aztán szigorúan rá-szól a gyerekre:

— Mivel te idebent az iskolaszobában hozányúltál, valószínűleg játszottál velük, elveszem és beadom az igazgató úrnak. Azonkívül felírlak és megbüntettetlek.

Szólt és odébb ment. Közben pedig alig láthatólag rámpislantott, akinek előkelő pozíciót teremtett a fölügyezővel való barátságom, mintha mondaná: kapsz te is belőle. Mert bizony sohasem kerültek a lefoglalt holmik az igazgató úr elé. Azt hiszem, Csizsi ezekből élt, talán a familiáját is az elkobzott uzsonnákból tartotta el. A játékszerekkel pedig üzérkedett a maga osztályában vagy az utcán pajtásaival.

Az iskolát csakhamar meguntam. Tudtam mindent, amit tanítottak. Végtelenül üresnek találtam a kórusban való olvasást, a vezérszóra történő betüvetéseket, ostobának találtam, hogy ha valaki bejött az osztályba, unisono, értelmetlen szakgatottsággal ordítani kellett: Is-ten — hoz-ta — távozásnál pedig: Isten

áld-ja. — Örültem, ha jött a szerda és vasárnap délután, még pláne a szombat.

Móric a negyedik osztályba járt. Mikor beköszöntött a tavasz, Móric elvitt magával a Fekete holló-utca és Dob-utca sarkáig, ott bevitt a kapualjába.

— Gombold a könyveidet a kabátod alá, úgy mint én.

Megtettem. Kidudorodó mellel léptünk ki az utcára, ott balra kanyarodtunk, mentünk iskolát kerülni. Eleinte a szívem hangosan dobogott s minden ember tekintetéből azt véltem, hogy rám ismert, az iskolakerülőre.

De csakhamar beletompultam. A könyveket sem igen kellett dugdosni, ekkor senki sem törődött velünk. Fölkerekedtünk reggel, el se vittük az iskolai dolgokat, egyenesen ki a Városligetbe vagy a Dunapartjára. A Lánchídon felül a Duna tele volt tutajokkal, azokon ugráltunk, messzire, messzire, a szélső szálon lelógattuk meztelen lábunkat a vízbe, sokszor félrelépve a tutajközökbe potyogtunk, hogy majd ott vesztünk. Aztán néztünk át Budára -- a hegyek olyan kalandos színben meredtek előttünk és hivogattak. Láttuk, ahogy egyenesen, úttalanul a magasba törnek és vágyódtunk utánuk. Ott csatangoltunk a hídfőnél és a fuvarosoknak levett sapkával kunyoráltunk:

— Bácsi, engedjen föl a kocsira.

Nem igen bánták s mi boldogan kapaszkodtunk fel a szekérre, amely ingyen, hídpénz

fizetése nélkül átvitt Budára. Ott össze-vissza barangoltunk az utcákon és kerestük a hegyeket. A tetejükön álltunk és lenéztünk a porban úszó városra és mégis kerestük őket. Közelről oly egészen mások, oly közönségesek, van rajtuk út, amelyen végig futhatunk, de nekünk a távoli hegy kellett, amelyen négykézláb kell felkapaszzkodni. Olyan nincs, nincs, csak Pestről nézve.

Persze, hogy nagyon későn vetődtünk haza. Tíz óra helyett tizenkettőkor. De ki törődött velünk? Jakab, aki a reáliskola első osztályába jár és igen rátartó gyerek, ránk olvassa ugyan:

— Ti megint iskolát kerültetek.

Amire én elpirulok, Móric ellenben szemtelenül elébe áll és sapkáját, melyet a szobában sem vesz le, ide-oda tologatva a feje búbján, visszavág:

— Talán te vagy iskolakerülő!

Olykor édesanyám is, a piszkos vagy rongyos ruhánkra nézve, mondja:

— Meg fogom mondani apának, hogy nem jártok iskolába.

Ez a fenyegetés azonban nem hat, tudjuk mi azt nagyon jól, hogy inkább maga hazudna szegény, semhogy apa megtudja az igazat.

Apa igen rettegett ember. Homlokáról a redő sohasem akar elsimulni. Ideges, rosszkedvű. Nem beszél soha, csak olykor-olykor kiabál. Kiabál ránk, olyankor végig is húz

egyét a Móric hátán, kiabál a lányokra és kiabál olykor szegény anyánkra is, különösen este, amikor halkán és aggodalmasan kérdi:

— Van pénzed holnapra?

Az üllőn a boltban alig cseng már a kalapács. A bolt maga is átváltozott lomtárra. Sohasem nyit be vevő, csak nagy ritkán egy szegény asszony vagy mezítlábas gyerek hoz egy lyukas bádogedényt, hogy foltozzák meg. Egy ilyen folt ára tíz krajcár, úgy látszik, ez az egyetlen keresetünk. Ezek a tíz krajcárok is gyakran szabad prédák. Móric ugyanis nagyszerűen megtanulta a bádogforrasztást s ha apa nincs otthon, ami igen gyakori eset, hát ő veszi át a munkát nyomban el is végzi és zsebrerakja a tíz krajcárt. Anya, aki örökké gondokba borulva kötöget, egy darabig kunyorál neki, hogy adja vissza, de Móric mennyre-földre esküdözik, hogy kell a pénz irkákra, tollra, ceruzára, mert a tanítója már sokszor megfenyegette, hogyha még egyszer irka nélkül jön az iskolába, hát kicsapja.

Eszter megint a varróműhelybe jár. Szerencséje volt, az öreg Millernek akadt valami rokona, aki hozzáadta a leányát. Sarahnak hívták. Tömzsi, gömbölyű parasztleány volt, egészséges, piros arccal és iszonyúan nyelvelt. Reggeltől estig pörölt az öregekkel, gorombászkodott velök és igen sokat evett. Az öreg Miller csak morogni tud, de sohasem mert ellenkezni. Lotti néni telejajgatta anyámat, hogy ez a leány lop, mint a szarka s nem ad neki

eleget enni s pálinkát iszik. Ami nem is lehetetlen, de ebben az esetben csak a Lotti néni elől itta el a pálinkát, amely az öreg asszonynak főtápláléka volt.

Új rokon is jelentkezett: néhány havi időközökben be-beállított hozzánk egy torzborz ősz szakállu, ágról szakadt ember, görcsös bottal a kezében, viharbarnította, kérges kézzel, melynek a bőre mintha ki volna cse rezve. Most is érzem az érintését kezemen, ajkamon, kemény volt, mint a fa és hideg, mint a hulláé. A Sarah apja volt, Millernek testvérbátyja. Amikor jött, kicsi batyú lógott a karján, amikor ment, nehéz batyu lógott a hátán. Falusi házaló zsidó volt Hevesben s állítólag a leányát jött látogatni. Az öreg Millerrel ilyenkor seftelt, megvásárolt tőle mindenféle régi gunyát, aminek még a Kék kakasutca publikumánál sem akadt gazdája. Hoszszan és soká alkudoztak s mikor nagynehezen megegyeztek, akkor Sarah közbe pattogott:

— Csak írja föl bácsi, majd beszámítja a bérembe.

Aztán még megnézte, mit vásárolt az apja és kifakadt:

— Ennyi az egész? S ilyen rongyok? No hallja, bácsi! Majd én eladok apámnak.

És nekiesett az állványoknak s ami a keze ügyébe akadt, behajigálta apja batyújába. Miller szuszogott és jajgatott, de Sarah megnyugtatta:

— Ne abajgasson a bácsi, jó vásárt csapott,

ezt is írja le a béremből. Most pedig jöjjön be, adok magának meleg tányért.

Csakugyan, az ilyen vásár után az öreg Miller odáig volt. Mégis szerette, ha hozzá jött a falusi zsidó, mert ennek őszintén imponált a Miller boltja, meg hogy olyan tekintélyes kereskedő. Szükszavú ember volt különben, legalább idefönt Budapesten, az idegen világban. A mi lakásunk is imponált neki, minket is gazdagoknak tartott.

— Hja, Budapest, — szokta mondogatni és rázta elvadult fejét — aki itt van, annak jó dolga van.

És nem fért a fejébe, hogy aki itt van, annak is lehet rossz dolga.

És nem fért a fejébe, hogy aki itt van, annak is van gondja, az is tarthat a nyomortól, annak sincs kenyere. És vitte tőlünk is a régi ruhákat, pedig sokszor rászorultunk volna az árára. Ő megvette és nem fizette. Minek ilyen gazdag embernek a szegény falusi zsidó pénze?

Mechólnak hívták otthon, tán nem is volt más neve. A parasztok Meghalt zsidónak mondták. Ő volt az egyetlen ember, aki nem tartott semmit se magáról. Akik körülöttem éltek, mind jelentősek voltak, mindegyikben egy-egy kiválóságot láttam, még az öreg Miller is egyre arról abajgatott, hogy ő milyen nevezetes ember. Mechól ellenben teljességgel semmit sem tartott magáról. Ahogy beszélte, miképen él ő falun, a kutyák hogy megugatják, az emberek

hogy megrúgják és megréfálják, megismertem és nem tudtam megérteni, hogy lehet valaki utolsó ember is és mégis békességgel találja bele magát az életbe.

Bennem ő gyújtott képet a faluról. Sohasem láttam falut. S ahogy Mechól beszélt erről a gazdáról, arról a parasztról, a vályogvető cigányról, aki estenden rá szokott leselkedni, hogy megverje, a parasztleányokról, asszonyokról, akik visszalopják a rongyokat, amiket eladtak neki pénzért, pántlikáért, üveggyöngyökért, kalandos, borzalmas képek keltek bennem és ezekbe belekongott a nyájak kolompja és bele-tarkállottak a mezők, a kis fehér házak, meg a csobogó patak, dolgok, miket a képkirakatokban láttam s miket benépesítettem a föld népeivel úgy, ahogy egy házaló zsidó mutatta be nékem. Türelmetlenség kelt bennem, látni valóságban a falut, az emberektől azonban félttem.

Náci sógoromból hogyan, hogyan nem, csakugyan nagy úr lett. Igen elegánsan járt ő is, Teréz is, mindkettőjüknek vastag aranyláncuk és sok gyűrűjük volt. A szerepek fölcserélődtek. Most Teréz dugdosott pénzt az édesanyámnak, de valami különös boldogság nem töltötte el. Náci, amióta apával összebékült, többször eljött hozzánk és jómódjában igazán jó fiúnak bizonyult. Szenvedélyesen adott. Akivel találkozott, azt el nem eresztette, amíg nem adott neki valamit. Jókedvű volt, fütyörészett, elméskedett, csak apámmal szemben némúlt el és

lesütött szemmel hallgatta korholásait, mint az iskolásgyerek.

Foglalkozása voltaképen most sem volt. Jó módja is onnan származott, hogy értett az öreg Miller kizsákmányolásához. Az első ezer forint elúszott s ő napnál világosabban be tudta az öregnek bizonyítani, hogy egy másik ezret ha utána küldenének, visszahozná az elsőt is, a várt nyereséget is. Nem tudom, mivel spekulált, de a kapott pénz javarészét elfogyasztotta és elkártyázta. Amíg egy krajcár volt a zsebében, hallani sem akart takarékoskodásról s amikor az utolsó krajcár is elúszott, akkor átengedte magát képzelődéseinek, csinált hallatlan terveket, a legzseniálisabb koncepciókat, amikhez csak pénz kell, hogy még édesapám józan esze is beleszédült.

Különben az apám erősen megingott eddigi elveiben. A sok balsiker, az állandó munkátlanság bizalmatlanná tette. Sokat járt-kelt és hallgatódzott az emberek után. Ez miből él, az hogyan él. Olykor igen jókedvűen jött haza s mesélte, hogy találkozott ezzel a mesteremberrel, meg amazzal s azok is panaszkodnak, hogy nincs munkájuk.

— Ilyen ma a világ — mondogatta és megnyugvást talált abban, hogy nem ő a hibás, hanem a világ.

Nácitól viszont hallotta, hogy kik boldogulnak. Itt van például a Boskowitz, aki a leánykiházásítási egyesülettel tönkrement. Ekvipázst tart magának, nagy lábon él és tudják-e, mi-

ből? Az ekvipázsjából. Jár ide, jár oda, vesz telkeket ma és eladja holnap, kötést csinál mindenféle áruira, hathavi hitelre és eladja készpénzen rögtön, olykor veszteség árán is, de mindegy, van pénze és akinek pénze van, annak mindene van.

Apám ilyenkor mélységesen elcsüggedt.

— Ilyen dolgokhoz én sohasem fogok érteni — mondotta.

Amire Grün Náci bátorságra kapott.

— Tudja, papa, mit csinálnék, ha magának volnék?

— Mit?

— Berendeznék egy nagy lámpaüzletet vagy csinálnék egy gáz- és vízvezetékgyárt. Hogy miből? Semmiből. Száz forint kell hozzá, se több, se kevesebb és meg van az üzlet. A száz forintból fölfogad egy nagy helyiséget s ha van helyiség, akkor hitelbe rendezik be magának s ha van berendezett üzlete, akkor az osztrák gyáarak ideadják az árúikat. Így csinál ma mindenki üzletet. Ha akarja, holnap én magam nyélbeütöm az egészet.

— És aztán?

— Aztán! A bolt maga-magát táplálja. Tudja, mi az a humbug? Humbugot kell csinálni. A humbug a gazdagság forrása. Ott van Maybaum, ott van Karpelesz, ott van Biermann, meg a többi gazdag családok, azok mind két garassal jöttek be az országba. Az egyik pálinkát mért és most nagy bankháza van. Hát a pálinkamérésnél hogyan lehetett bankárrá?

Igen egyszerű, humbuggal. A másik asztalos volt, ma pedig gabonanagykereskedő. A gyalúpad mellett sohasem látott búzát, ma mégis ő az úr a gabonatőzsdén. Humbug, papa, humbug kell a világnak.

Azt hiszem, sem ő, sem apám nem tudta, mi az a humbug, de a szó mind a kettőnek nagyon tetszett. És apám Nácit mind okosabb embernek tartotta. Még kérdezte:

— Hát te neked miért nem sikerült semmi?

Amire Náci a fejét vakarta és ezt mondta:

— Mindig közbe jön valami. Nincs elég tőkém. Amit én kezdtem, még mindig bevált, de nem tudtam kitartani. Túl kellett adnom a dolgon s akinek tovább adtam, az meggazdagodott. Aztán, hiába, szerencse kell, nekem nincs szerencsém.

Olykor szombat este apám elment a Laudonutca sarkán lévő vendéglőbe és magával vitt engem is. Ott ő volt az első ember. A szegény zsidók rászögezték a szemüket és hallgatták a fejtegetéseit. Beszélte a nagy politikáról és különösen a gazdasági helyzetről.

— A kis ember ideje lejárt — magyarázta — maga Piszner — fordult a hórihorgas hordárhoz — maga sem fog soká megállhatni a maga lábán. Még a hordároskodásból is nagyipar lesz. Támad majd egy ember, aki az egész hordárságot bérbe fogadja s maga napszámért fog a sarkon állni. Az iparos emberrel már megtörtént. Tizennyolc éven át dolgoztam, mint a magam ura, most legénynek állhatok be va-

lamelyik gyárba, ha ugyan felfogadnak. Mert sok a tönkrement ember, valamennyi a gyárban nem talál helyet. Ugyanannyi munkához most kevesebb ember kell, mert egy gép száz ember helyett dolgozik és elveszi száz embernek a kenyerét. Kinek a javára? Hát a pénzes emberek javára. Ahol pénz van, odagyűl a pénz. A sokból még több lesz, akinek pedig nincs, az nem viheti soha semmire.

Általános helyeslés a felelet és apámmal együtt ezek a szegény emberek mind megnyugvást találtak abban, hogy egy magasabbrendű hatalom sújtja őket, melynek ők csak áldozatai. Legjobban helyeselt a korcsmáros maga, egy puffadt ajkú, gyérszakállú fekete kis ember, ingujjban és piszkos fehér kötényben. Odaállt az apám elé és nagy komolyan bölintott a fejével. Pedig a nagy gazdasági pangásból ha volt valaki, aki nem érzett semmit, akkor bizonyára ő volt, mert korcsmája sohasem volt annyira látogatott, mint éppen a nagy szegénység idejében.

Aztán hazament és fejéből kipárolgott a félmeszely bor gőze, a nagy megnyugvás, a magas teória. Az asztal körül ültek a gyerekei és rágták a délről maradt kenyérhéjat. Édesanyám az ágyakat vetette és még kenyérhaja sem volt. Ilyenkor apám nagy borúsan az asztalfőre ült és kemény, fehér fogát belevágta a porciójába. Mintha ezt az egész cudar világot ropantotta volna össze, melyben a becsületes munka még kenyeret sem ad az embernek.

Gondolom, augusztusban volt, mikor egy más világbeli jelenség lépett be pusztuló boltunkba. A gabonaraktár lépcsőjén ültem, mikor egy kocsí robogott a Szerecsen-utcába. Cilinderes, sárga kabátos kocsissal a bakon és a lámpás üvegjei úgy villogtak, hogy szinte belevakultam. Majd elhült bennem a vér, mikor a kocsí éppen a mi kapunk előtt állt meg. Lelkendezve átrohantam az utca túlsó oldalára, ahol az utca gyerekei már csoportosultak. A szívem hangosan dobbant, féltem is, vonzott is a különös jelenség. A kocsí ajtaja könnyen felpattant és egy úr szállt belőle ki. Az első gazdag ember, akit láttam. Első pillanatra meglepett, hogy neki is csak úgy van feje, keze, lába, mint nekünk szegényeknek, de aztán láttam, hogy mégis egészen más ember. Kövér, hasas úr volt, hátravetett fejjel, vastag nyakon, húsos ajka összecsucorodva, mintha fütyülne. Fölötte hihetetlen vastag, kurtára nyírt ősz bajusza volt, csodáltam, hogy hogyan fér az orra alá. Fehér mellény és fekete kabát volt rajta, óralánca a nyakába volt kerítve, látszott, hogy nagyon nehéz, az ujjai is tele gyűrűkkel, tán nem is szoríthatta miattuk kezét ökölbe. A nadrágja sárga volt és oly különösen futott csúcsba a testes csipőtől a vékony bokáig. Balkezében fekete, sárga csontfejú bot volt, a jobb keze két ujját pedig a mellénye zsebében tartogatta. Ahogy a kocsiból kiszállt és szúrós szemével körülnézett, összecsucorodott száján keresztül halk szuszmago-

lást hallottam s különösen ez a hang tette rám a gazdagság benyomását. Aztán egy lépéssel távozott a kocsitól s akkor úgy rémlett, mintha ló, kocsis életét vesztette volna. Mind a kettő mozdulatlan marad mindaddig, míg a kövér úr új életet nem parancsol beléjük. A két ujj a kis mellényzsebben pedig olyan hatalmas volt, hogyha kocsit, lovat egyszerűen beléje tesz, egy csöppet sem csodálkoztam volna rajta.

Körülnézett a gyerekeken és botja végével a föld felett félkört vonva maga körül, szólt:

— Fű (ezzel jelzem szuszmagolását, mely nyilván asztmatikus volt), hát ti miért lődörögtek az utcán? Nincs dolgotok? Hát mutasátok meg, melyik a Stadler bádogos boltja. Fű, látom már. Menjetek dolgozni vagy iskolába. Fű, igen, iskolába.

Ezzel lábát a boltnak lépcsőjére tette, sohasem láttam ennél finnyásabb és büszkébb lépcsőhágást és az ajtó zörögve nyílt meg előtte.

Én féltém is, kíváncsi is voltam, büszke is voltam, hogy a gazdag úr hozzánk jött. Beszaladtam az udvarra és a konyhán keresztül lopódtam be, hogy megtudjam, mit mível nálunk a gazdag úr. Emma tágranyílt szájjal állt a konyhaajtóban és magánkívül mondogatta nekem:

— Látod? A háziúr, ó Istenem, a háziúr.

Apám otthon volt, a háziúr előtt még a házi sapkáját is levette. Először láttam apámat úgy,

hogy meghajlik más ember tekintélye előtt s emiatt valósággal féltém a háziúrtól.

— Fü, — mondotta ez éppen akkor, leírván botjával a már említett félkört — abból én nem élek meg. Házbért muszáj fizetni.

— Csak egy kis türelmet kérek, Maybaum úr — könyörgött apám és kipakolta mindazt, amit a kisiparos mostani helyzetéről gondolt.

— Fü — szakította félbe a hatalmas ember — ezek mind ostobaságok, de nekem semmi közöm sincs hozzájuk. Abban igaza van, hogy az idők rosszak, de éppen azért nem várhatok a pénzemre. Én is lakó vagyok, nekem sem vár a háziúr. Hát mit akar? Én sem várhatok.

Apám a fejét vakarta. Valamiképen azt mondta, hogy könnyebb neki, mert gazdag és hogy ő is fog fizetni, csak egy kis halasztásra van szüksége.

— Gazdag? — szuszmogott a kövér úr és szivart vett ki a zsebéből — fü, adjon egy gyufát. (Édesanyám fejvesztetten rohant gyufáért és hozta.) Jól van, jól. Ahogy vesszük. Valamennyien emberek vagyunk, az egyiknek többje van, a másiknak kevesebbje, de egyik sem gazdag és egyik sem szegény. Úgy kell élni, ahogy lehet. Én sem lutrin nyertem a pénzemet, hanem dolgoztam érte és dolgozom mostanság is. Fü, hanem, amikor nekem nem volt házbérre valóm, akkor nem is volt lakásom s amikor két garasom volt, akkor csak egyet költöttem belőle. Hány éves maga? Mikor én olyan fiatal voltam, mint maga — negyven-

hét éves? Nohát, mikor én olyan öreg leszek, mint maga, hol fogok én tartani! Hanem mindig azt mondom: vegyenek rólam példát, aki szegény, maga az oka. Az emberek nem dolgoznak, nem takarékoskodnak, persze nem viszik semmire és a vége? Nem tudnak fizetni és hozzám jönnek! Mit jelent ez voltaképen, hogy maga nem adja meg a pénzemet? Azt, hogy az én költségemen akar nem dolgozni és nem takarékoskodni. Hát hogy jutok én ahhoz? Kije vagyok én magának? Ha maga nem fizet nekem, az annyi, mintha én adtam volna magának pénzt. Hát maga ad nekem?

— Maybaum úr — szólt apám — nem kell nekem a másé és meg fogom magának adni, ami magának jár.

— Fü, meg fogja adni. Hát hogylene fogja megadni? Muszáj megadni, mert arra van törvény. De miért várjak még tovább? Miért nem adhatná meg a pénzemet elsején, ha megtudja adni 15-én? Persze, magának kényelmesebb és én futkossak utána. Ha nincs pénze, megy-e a suszterhez cipőért? De ha nincs pénze, jön a háziúrhoz lakásért. Hol itt az igazság? Hát a háziúrnak a portékája más, mint a suszteré?

Először láttam édesapát, bírkózva önmagával. A hatalmas, hevesvérű ember nagyokat csuklott és halk, remegő hangon felelt:

— Könnyű okoskodni magának, Maybaum úr, de hét gyerekkel, kereset nélkül...

— Fü — szakította félbe a kövér ember, húsos tenyerét fölfelé fordítva — hát aztán?

Nem kereset nélkül van maga, hanem nem dolgozik. Nekem is vannak gyermekeim s ha még több gyerekem volna, még többet dolgoznék. S ha nem volna pénzem, akkor a gyerekeim is dolgoznának. Nagyszerű, hát talán én tartsam el a gyerekeit? Hát ez mi — szólta Emmára mutatva — már elég nagy, mért nem küldi szolgálatba, ha szegény? Dolgozzon a felesége is, de meg ez a poronty is (ez én voltam), hány éves?

— Hat! — kiáltott közbe Emma.

— Hat? Fű, mikor én hatéves voltam! Hanem ilyenek maguk, úgynevezett szegény emberek. Akarnak mindent, amihez pénz kell, aztán rávetik magukat arra, akinek valamije van, hanem spórolni, dolgozni — hohohó! az derogál a nagyságos szegény uraknak.

Apám még mindig türtőztette magát, noha ajka már veszedelmesen remegett és keze ökölbe szorúlt.

— Azt hiszem, Maybaum úr, elég öreg embernek lát s nem gondolja, hogy tanításaira szorulnék. Arra kérem, várjon még egy pár napig. Nem hiszem, hogy ez nehezebbre esnék s mint zsidó...

— Fű, hagyjon engem békében a zsidósággal, hát ez is valami, ami pénzembe kerüljön? Elég baj amúgy is, hogy zsidó vagyok, most még rá is fizessek? Fizet, vagy nem fizet? Ez a kérdés. És ha most nem akar, vagy nem tud fizetni, akkor kiteszem pere-

puttyostól s azonkívül fizetheti még az ügyvédet és a stemplit is.

— Maybaum úr — könyörgött édes anyám és elébe állt.

— Elég volt — tört most ki apámból a düh és félrelódította az asszonyt — most én mondok magának valamit. Maga egy hitvány, szívtelen kutya, érti? Maga kitehet engem holnap a házából, de én kiteszem magát most a lakásomból, érti? Ott az ajtó!

A vérem megfagyott a rémülettől. Anyám kezébe rejtette az arcát és a konyhába menekült. Emma azonban tüzet fogott apa haragjától és bolondul kacagva rikácsolta:

— Úgy kell neki, úgy kell neki, aranylánc lóg a nyakán és engem szolgálatba akar küldeni.

Maybaum urat pedig a guta környékezte. Hevesen szuszogott és pöfögött, mint a lokomotív, elegáns botjával most már egész köröket írt maga körül és a szivarját a fordított végével vette a szájába.

-- Fű, így mer velem beszélni? No majd megmutatom magának, ki vagyok én. Ilyet! Fű és akkor legyen még az embernek szíve és tegyen jót a szegényekkel. Ma délig legyen a pénz, érti? És fel van mondva, érti? És ha nem lesz meg a pénz, holnap kidobatom magát, érti? Fű, ha!

— Ahogy tetszik — kiáltott utána apám és kacagott. Szerettem volna a lábaihoz borulni. Oly büszke voltam rá, oly lelkes meleg-

ség járta át kicsi szívemet, hogy apámat még annál a rettenetes nagy úrnál is hatalmasabbnak láttam. Szinte vídáman siettem a boltajtóhoz és néztem a pöfögő embert, ahogy nagy dühösen becsapta maga után a kocsi ajtaját. S valóban, ő volt a kocsi, meg a ló lelke, alighogy benne ült, fölédlt a kocsis s mivel a gazdája dühös volt, hát ő is dühösen vágott a lovak közé és mivel a kocsis dühös volt, a lovak is dühösen megrántották a hámot. Az elegáns kocsi, a villogó lámpaüvegekkel dühösen robogott végig a Szerecsen-utca hepe-hupás kövezetén.

Ekkor tört ki teljességgel apám keserősége.

— A gazember! — kiáltotta — a nyomorult, mert pénze van! Az apja még koldus volt és én magam láttam a nyomorultat pántlikát árulni az utca sarkán. És most pöffeszkedik, mert egy vagyont lopott össze magának és engem akar tanítani becsületre, engem, engem, akinek a kis ujjában több becsület van, mint az ő egész mivoltában.

Majd észrevette, hogy anyám a konyhában csendesen sírdogál.

— Hagyd el — rivalt a szegény asszonyra. — Sajnálod, hogy innen el kell menned, vagy ezeket a rongyokat és deszkákat? Ne félj, nem leszel velük szegényebb. Annál jobb így, ez a lakás úgyis átkunk volt. Amúgy is fojtogat a levegője, el, el innen, akárhová, akár valamely pincelyukba. Az az ember végre döntött, most már tovább nem habozom.

Hogy mivel nem habozik tovább? Nem tudta senki, legalább még akkor nem. Apám fogta a kalapját és elrohant. Ment pénz után. Hová? Tán maga sem tudta. Akik otthon maradtunk, mind szörnyen féltünk: mi lesz délben, ha nem fizetjük meg a házbért? Hazaszállingóztak a nagyobbik fiúk és rendes szokásukhoz híven, bögve zaklatták anyát:

— Éhes vagyok, adj valamit.

— Adjál krajcárt — bögte Móric.

S noha máskor magam is így szoktam bögni, ez egyszer megrettentem a fiúk szívtelenségétől.

— Ne kérjetek pénzt — szóltam — délután úgy is kidob minket a háziúr.

Emma elibük ugrott és szinte dicsekedett előttük:

— Igen, Misinek igaza volt. Itt volt a háziúr, saját kocsiján. Két lóval és a kocsisának olyan ruhája volt, mint a királynak és ő maga aranyláncot viselt a nyakában és szivarra gyújtott. Nem látjátok? Még füstös tőle a szoba. És ha délig apa nem fizet házbért, akkor el kell innen mennünk és semmit sem szabad elvinni innen, mert minden a háziúré és akkor az utcán fogunk lakni, én, ti, apa, anya, mind, mind és Misike nem bujhatik többé az ágyba — istenem! — bögte el magát keserves jajgatással — és én nekem nincs súrolni valóm a konyhában, nincs mosogatni

való edényem. Mi lesz belőlünk, mi lesz belőlünk!

A fiúk tátott szájjal hallgatták ezeket az ujságokat s nem fért a fejükbe. Mégis elhallgattak és nem zaklatták többé anyjukat, aki csüggedten ült az én fekete székemen és pörgette a kötőtűit.

Ezen a napon esett meg először, hogy apa este nem volt odahaza. Ebédre sem jött. Helye üres maradt az asztalfőn. És különös, lábujjhegyen járó sürgés-forgás támadt. Jöttek-mentek az emberek és suttoztak, aggodalmas arccal. Jött Teréz, jött Náci, jött az öreg Miller is és dohogott és sopánkodott, hogy nincs neki semmije. Beköszöntött az este és apát nem kellett vacsorára várni, mert már régen nem vacsoráltunk. Lefeküdtem, lefeküdtek a többiek is és mikor fölédtem, a füstölgő lámpa vörös fényében láttam édes anyámat, az asztalnál ülve, felriadva s mikor látta ébrenlétemet, megsimogatta hajamat és nyugodtan szólt:

— Csak aludjál.

Behúnytam szememet és nem aludtam. Anya várja apát, gondoltam. Késő van, az emberek mind alusznak és apa nincs itthon. Miért nincs itthon? Vajjon hol jár és mikor fog hazatérni? Végül dobbant a boltajtó, anyám odaszaladt, kinyitotta és jött apa.

— Még fönn vagy? — szólt mogorván és belépett a szobába. Az erős ember magasra emelte fejét, mégis meg volt törve.

— Te is ébren vagy? — szólt hozzám és elfordult, majd rákiáltott anyámra:

— Hát miért van ébren ez a gyerek?

— Hol jártál? — kérdi anyám, de nem kapott feleletet. Tán nem is várta. Apám vetkőzött és lefeküdt. Később eszébe jutott valami és hozzám lépett. Fölém hajolt, én úgy tettem, mintha aludnám, de éreztem a lehelletét: borszagú volt. Anyám is érezhette, mert nem firtatta tovább, hogy hol járt.

Nyögve vetkőződött le, anyám mellette állt és várta, míg ágyba kerül.

— Miért nem fekszel le? — szólt rá durván — mit állsz itt? Prédikálni akarsz? No hát ne prédikálj, prédikálok én magam is magamnak.

A szava durva volt, de hangja csupa szomorúság és lágyság. Lassan a beszédje is szomorúságba ment át.

— Csúnya dolog az ivás, nem családapának való. Kicsiben kezdődik, nagyban végződik. Ma még hazajöhettem a magam lábán, holnap már a rendőr fog hazaszállítani. No látod, hogy tudom, amit nekem mondhatsz? Hogy az a pár garas jobban ránk fér kenyérre, mint kocsmába? Úgy-e? És hogy nem szabad magamat elhagyni, különben az Isten is elhagy. Tudom én ezt mind, mind és szégyelem magamat és egész balsorsomban a legnagyobb csapásnak és megaláztatásnak tartom, hogy ma, mikor mint üzött vad, pénz után jártam, elkeseredésemben a kocsmába

nyitottam. Nagyon nehéz volt a fejem és szívem, vagy a kocsmába kellett mennem, hogy elfelejtsem bajomat, vagy ki a világból. No hát, én azt mondom neked: két esztendeig bort nem érint az ajkam. Józan és dolgos leszek és kitartó és fáradhatatlan, két esztendeig. De ha akkor sem boldogulok, ha ez sem használ, akkor iszom. Érted? Akkor iszom. A kocsmá lesz az otthonom, ez a világ pedig szégyenkezzék, hogy benne az olyan emberek, mint én, az iszákosságba süllyednek.

Másnap reggel senki sem mert szólni. Nem volt pénz reggelire sem. A fiúk kinéztek a konyhába, látták, hogy nincs kávé és nem zaklatták anyámat. Mindenkinek a homlokán ült a kérdés: van-e házbér? És édesapám, ahogy magábaroskadva, mormogva monddta reggeli imádságát, egész mivoltával megfelelt rá: nincsen házbér. Ma délig áll a világ, azután el vagyunk veszve.

Ne lettek volna a nagyok olyan szomorúak, nekem tetszett volna a dolog. Már láttam magamat, amint édesapám kezén, a többieket követve, kis batyuval a hátamon kivonulunk az utcára és vándorolunk utcáról utcára és éjszaka szabad ég alatt, egy köre hajtva fejünket, alszunk. Az emberek végignéznek rajtunk és azt mondják: ez a Stadler-család, akinek nincs lakása, mert nincs pénze.

Összegubbasztva, félve és remegve várták a történendőket. Múltak az órák s ha valami zaj hallatszott, összeijedtek: hátha jön a ret-

tenetes Maybaum, akitől a tegnapi jelenet után irgalomra nem lehetett gondolni és követeli a pénzét. Tizenegy óra tájt nagy sikongatással beront Emma. Egészen ki volt kelve magából, úgy ordította:

— Kítette a cédulát a kapura, most szögezte ki a cédulát a kapura.

Apám kiment az utcára és visszatért.

— Csakugyan — mondotta és hallgatott tovább.

Mégis, mintha megkönnyebbültünk volna valamennyien. Legalább elmarad a nagy megaláztatás, legalább nem jönnek be hozzánk és nem utasítanak ki.

Déltájt mégis nyugtalankodni kezdtek. Jakab aggodalmas arccal jelentette, hogy a házmester a kapuban áll és egyre a boltunkat nézi. Erre aztán anyám nekiesett a ruhászekrénynek és kipakolt onnan mindent.

— Gyere ide, Misi — szólott hozzám.

Egész csomó fehérneműeket tekergetett a derekam körül, hogy akkora lettem, mint Maybaum úr. Aztán az egész körül szíjat csatolt, rámadta kabátomat és mondta:

— Most eredj el Terézhez, de gyorsan és úgy, hogy a házmester észre ne vegyen.

Ugyanaz történt Móriccal is, Jakabbal is.

— Mire való ez — mormogta apám, aki a boltban keresgélt össze mindenféle holmikat, amikről gondolta, hogy pénzzé tehető, de éppenséggel nem ellenezte anyám művét.

Én éppen indulni akartam, mikor a bolt-

ajtóban egy úrral akadtam össze. Furcsa, kicsi ember volt, kicsi és hájas, de keskeny, szinte gyermekes arccal, melyet sűrű és hosszú barna szakáll környékezett, olyan, mintha rá volna ragasztva. Két nagy, pajkos kék szem nyugtalankodott a szakállas gyermek-arcon s ahogy megakadtak rajtam, egyet ugrottak, mint az ijedt cicák, aztán kíváncsian rajtam maradtak és kacagtak, versenyt az egész emberkével.

— Hát ez mi? — kiáltotta s csakúgy rengett a bolt a hangos hahotától. — Macskát nyeltél kis fiam? Avagy te vagy Gambrinus? Hahaha. Te bizony a Misi vagy? Jaj, jaj, jaj, Misi! Több vagy, mint az apád.

Én nem tudom, hogyan volt, szörnyen szégyeltem magamat s mégis tetszett a kacagása. Nem ismertem és mégis jó barátomnak éreztem. Aztán megfordultam és láttam apámat, aki szintén nevetett. Anyámat, aki hirtelen becsapta az üres szekrényt és nevetett. Tán Eugénia császárné is nevetett, a fekete faszéknek határozottan földerült komor ábrázata, amint az idegen fiatal embernek nevető kék szeme rátévedett.

— Samu! — kiáltott apám és feléje nyujtotta mind a két kezét.

— Samu! — kiáltott anyám és nevetett. Szívbeli örömmel, nagy gyönyörűséggel, ahogy azelőtt sohase hallottam nevetni. És nekem ugrált a szívem örömben és nevettem hálásan, boldogan és szerettem ezt az

embert, mert ebbe a komor tanyába már megjelenésével is ennyi derűt tudott varázsolni.

— Samu! — hangzott az eszeveszett sikoltás a konyhából és elérbogott Emma, vizes kézzel és nedves szoknyával, mezítláb s amint az idegen elé ért, meghökkent és elpi-
rult és vissza akart szaladni, de ez megfogta a nedves kezét, tetőtől-talpig végig nézte és ezt mondta:

— Az Emma, milyen nagy leány lett belőled, megállj csak, talán a mellénysebemben akad egy vőlegény számodra.

És megrázta apám kezét és meg akarta csókolni, de az nem engedte. És megcsókolta anyám kezét, aki gyöngéden megveregette a fejbúbját, aztán egyet gondolt és derékon kapott engem s akkor egyszerre lesoványodtam: mind lehullottak rólam a holmik és Samu most valóban ijedten nézett, mint a macska, aztán belefogott falrengető hahotába és levágta magát a dívánra és abba nem hagyta, amíg apám szintén nevetve rá nem szólt:

— Ugyan, ne légy már olyan bolond.

Ekkor minden átmenet nélkül abbahagyta a kacagást és szinte rettegő tisztelettel állt meg apám előtt.

— Ülj le, fiam — szólt apám, rendkívül lágyan —, szép tőled, hogy gondoltál öreg mesteredre. Haszontalan fickó voltál mindig, de szerettelek és tudtam, hogy lesz belőled

valami. Nem kérdezlek, hogy vagy, látom, hogy vitted valamire.

A fiatalember gyöngén elpirult apám dícséretére, aztán mintegy lerázta magáról a megindulást.

— Hogy gondoltam Stadler úrra? Ó, de még mennyire! Valahányszor az inasom fülét meghúzom, mindig Stadler úrra gondolok és mondom is:

— Ha olyan erősen tudnám megrázni a füledet, mint az én mesterem, te is derekabb ember lennél, mint így.

Erre megint nevetett minden, apától kezdve a falakig.

— No de Stadler néni ökle se macskakaparáss — kiáltott Samu lelkes meggyőződéssel —, ha az inasaimat ilyen majszterné is megagyabugyálná, miniszter is lehetne belőlük.

Erre aztán megindult a boldog visszaemlékezés a múltba. Amikor Samu apánál inaszkodott Székesfehérvárott. Amikor ringatta a Jakab bölcsőjét és hátán cipelte Emmát. Ahogy együtt csatangolt Mónival, — Móniról nincs hír? — és hallatlan csínyeket vittek véghez. Loptak, mint a szarkák, ami a kezük ügyébe akadt. Lopták a narancsot ládászámra, félzsák babokat cipeltek el a szatócs boltja elől. Egyszer egy targoncát, tele bőrökkel toltak az udvarunkra, sőt egy kocsit lovastul is elhajtottak. Hogy rajta nem vesztek soha, azon máig is csodálkozik. És

Samu a lopott holmikat a legképtelenebb fül-
lentések közben kínálta anyámnak, aki vi-
szont ráparancsolt, hogyha azonnal vissza
nem lopja oda, ahonnan hozta, följelenti a
rendőrségnél.

Hej, szép idők voltak! Megvan-e még a sub-
látos szekrény, melynek fiókjában aludt?
Kár, hogy nincs meg, bearanyoztatná és a pa-
rádés szobájába állítaná emlékül. Hát a cinn-
tányér, melyről evett? Az sincs meg? De meg-
van a hasas pohár, melyből húsvétkor bort
kapott. No, azt mindenáron meg akarja sze-
rezni. Hogy mit csinál? Hát azt, amit tanult,
bádogoskodik Győrött. Nagy műhelye van, tíz
legénnyel dolgozik. Azaz ő maga már nem is
dolgozik, csak viszi az üzletet. Hála istennek,
meg van elégedve s ezt mind apának köszön-
heti, aki becsületes embert nevelt belőle.

Amíg vidáman beszélgetett, szeme mégis
mintha keresett volna valamit. Végigjártatta
a falakon, be-belöveltek a boltba, megakadtak
rajtam, majd félénken nézte szüleim arcát és
mélyen elpirult. Mintha eltalálta volna, hogy
a régi mester-tanyán tanyát ütött a gond és a
nélkülözés. Nézte a fehéreneműeket, amik ka-
bátom alól kipotyogtak s miket anyám az
ágyra rakott. De nem kérdezősködött, hogy mi
hogy vagyunk, csak szemlesütve hallgatta
atyám keserű magyarázatait a kisipar beállott
nagy hanyatlásáról s hogy Budapesten már
nem lehet megélni. Apám is észrevette magát.

— No, de hagyjuk ezt — szólt vidáman —

igazán örülök, hogy neked nincs okod a panaszra.

— Panaszra? — kiáltott föl Samu — ó, annyi a pénzem, hogy disznót hízlalhatok vele. Igazán nem is tudom, mit csináljak vele. Sőt, — tette hozzá és lesütötte a szemét — hogy egészen őszinte legyek, nem is pusztán látogatóba jöttem, hanem egy nagy szívességre akarom kérni.

A vidám ember mélyen elpirult és zavartan dadogott össze-vissza. Odébb is húzódott, mint ha félne a mestere öklétől. Hogy van egy csomó pénze és biztos helyre akarná tenni. Takaréka nem teszi, mert ez rontja a hitelét. No, igen, ha megtudják, hogy pénze van, akkor nem fizetnek neki. Hanem ideadná apámnak, csináljon vele valami okosat, itt legalább biztos helyen van és nem lopja el senki.

Apám hallgatta, nézte és nagyot sóhajtott.

— Nincs itt biztos helyen — szólt komoran — eredj, add oda valami pesti bankárnak, én nem tudom, hogy el nem költeném-e.

— Hahaha, ez jó, — nevetett Samu. — hogy itt nincs biztos helyen? No, várjon csak Stadler úr. Itt van ez a tárcsa, nem tudom, mennyi van benne. Elejtem ott a földön és nem tudom, hogy elejtettem-e. És bizonyos vagyok benne, hogy ha egy esztendő, vagy száz esztendő múlva írnék Stadler úrnak, hogy itt felejtettem a tárcámat, akkor visszakapnám.

Apám maga elé meredve gondolkodott egy darabig, aztán komoly hangon megszólalt:

— Add ide azt a tárcát.

Samu mohón odanyújtotta neki.

Apám felnyitotta és lassan, komolyan kivett belőle két ötvenforintost.

— Megértettelek, fiam, — szólt komoran és meggondoltam a dolgot. Ennyire múlhatatlanul szükségem van, többre nem. Meg fogom fizetni, arról nyugodt lehetsz.

Samu nem szólt semmit, visszatette tárcáját a zsebébe és újra körüljártatta szemét a lakáson.

— Igaz is, — szólt végül, — hogy is hívják? Hja igen, Anna, hogy van Anna?

Megijedtünk valamennyien. Anyám elfordult és eltakarta arcát. Apám idegesen felpattant ültéből és hátat fordítva Samunak, ziháló mellel kibökte a szót:

— Meghalt.

Sohasem láttam azóta vidám arcnak olyan hirtelen búban megkövesülését, mint erre a szóra a Blaustein Samuét. Kék szeme kimeredt, az álla leesett, ő maga, mintha nyakszirten ütötték volna, féloldalt magába roskadt.

— Mi? — dadogta és birkózott magával — hogy Anna? Hogy mondta?

Nem ismételték. A vidám ember vidám látogatása egyszerre túrhetetlenné vált valamennyiünknek. Még én is éreztem a helyzet kínos voltát, mert hiszen Samu nem érti az igazán történeteket. Soká nem szólt senki sem-

mit, csak Samu dörmögte maga elé, közömbösséget erőszakolva magára:

— Úgy, hát meghalt, hm, meghalt. Hát persze. Gyenge teremtés volt, nem is csoda. Hm, hm, igen szomorú. Azt hittem, örülni fog, ha lát. Azt hittem, ő fog a legjobban örülni. Emlekszik, Stadlerné, hogy mennyi cukrot loptam mindig az ő számára? Elég verést is kaptam érte, de sohasem bántam. Ő volt a kis menyasszonyom. Hát persze, meghalt. Ember szerencséje sohasem lehet egészen teljes.

Úgy mondta, mintha nekünk szólt volna. Apám erőszakosan rászólt:

— Hagyjuk ezt, már túl vagyunk rajta. Hát neked miféle terveid vannak, nem házasodol?

Elmosolyodott. Különösen, szomorú-bohókásan.

— Volóban olyasféle járt az eszemben, — mondotta — és voltaképpen ezért jöttem Pestre. Hanem meggondoltam a dolgot. Minek vegyek asszonyt a nyakamra? Aztán ki nem állhatom a gyereksírást, különösen, mikor olyan kicsinyek, mint a sósvegni. F fiatal vagyok még, Stadler úr, már csak jobb nékem így.

— Meg kellene házasodnod — mormogta apám, — húszonnégy éves vagy, a te korodban már két gyerekem volt, pedig nem vittem volt annyira, mint te. Az ilyen jó módú iparosnak családot kell alapítania, mivel a gyerekeit

tisztességgel felnevelheti és nem teszi bele az élet bizonytalanságaiba.

— Meggondolom a dolgot, Stadler úr — szólt a megszokott vidám hangon — most pedig megyek. Igazán, nem akarja megőrizni a pénzemet? Vagy mondok magának egyebet: nagyobbítsa meg az üzletét, tartson nagy műhelyt, az olyan kezekben, mint az öné, Stadler úr, a pénz megtiszszereződik.

Apám a fejét csóválta:

— Én csak dolgozni tudok és imádkozni. A magamét már elvesztettem ebben az új világban, a másét csak veszítse el más. (Ezzel bizonyára Grün Nácira gondolt, akinél beköszöntöttek a hét sovány esztendőök.)

— Akkor áldja meg az isten, Stadler úr.

— Nem jössz vissza?

— De igen, majd ha ismét Pestre jövök. A déli vonattal már megyek haza.

— Hát elvégzed addig a dolgodat?

— Már el is végeztem, — felelt, de aztán megbánta és hozzá tette:

— Csak kevés elintézni valóm van, azzal egy-kettőre elkészülök.

Ezzel kezét csókolt anyámnak, ugyanazt akarta tenni apámnak is, aki azonban nem engedte, hanem átölelte és megcsókolta. A jó fiú elpirult, mintha valami nagy kitüntetés érte volna, a szemébe könny is tolult. Apám is meg volt hatva és el volt telve hálával.

— Áldjon meg a jó isten, kedves fiam, — szólt remegő hangon — nagy jót tettél öreg

mesterreddel és bocsáss meg nekem, ha netán túlszigorú voltam hozzád.

Megcsípte az államát, megnyomta a fejem búbját, aztán még hancúrozott Emmával, ki boldogan vihogott és sietve csapta be maga után a boltajtót. Apám, anyám még utána néztek, engem pedig nem hagyott nyugodni a lelkem, a kapun át utána osontam és elértem, amint befordult a Laudon-utcába, a Kőmives-utca (Andrássy-út) felé:

— Samu bácsi, — szólongattam lihegve és sapkámat a kezemben fogtam — Anna nem halt meg, hanem...

— Mit mondasz? — kiáltotta hangosan, hogy az emberek megálltak és megragadott a vállamnál fogva. — Gyerek, tudod, hogy mit beszélsz?

Megijedtem és sírva fakadtam.

— Tudom, Samu bácsi — szóltam végre — Anna nem halt meg igazán, hanem nálunk olyan, mintha meghalt volna. Halotti mécses is gyújtottunk, apa, anya nyolc napig gyászolta, de nem halt meg, hanem kikeresztelkedett és apáca lett.

Riadtan nézett rám. Öröm és rémület változott az arcán. Kapkodott a kezeivel s végül magához ölelt engem és súgva kérdezte:

— És hol van? És hol van?

— Nem tudjuk, — feleltem — és azt írta, hogy sohasem fogjuk megtudni. De mégis megtudtuk, hogy apáca lett, de, hogy hol van,

azt talán csak apa tudja, meg Náci, aki segített keresni őt.

— Hol lakik Náci?

Megmondtam.

— Köszönöm, Misike — szólt remegő hangon, — jól tetted, hogy ezt megmondtad nekem. Mert ha életben van, akkor még nincs minden úgy veszve, mintha eltemették volna. Föl fogom keresni, Misi, aztán úgy-e te is örülnél, ha szegény Anna ismét föltámadna?

— Nagyon örülnék, — szóltam és most még jobban szerettem ezt a jókedvű embert, aki halottak föltámasztására vállalkozik.

— Az édesapádnak pedig ne szólj semmit — intett még Samu és kezembe csusztatott egy ezüst hűszast. Nem mertem visszautasítani, pedig ekkor már ráneveltek, hogy gyerekeknek nem illik pénzt elfogadni.

Nem is szóltam apának semmit. De oldalamat nagyon fúrta a titok és délután elárultam Emmának a konyhában.

— Jaj, aranyvirágom, — szólt ez és összecsapta a kezét — Samu bácsi föl fogja támasztani Annát, mert Samu bácsi szerelmes Annába. Nem nézi, hogy zsidó-e, keresztény-e és ha Samu bácsi érte megy, Anna vissza fog jönni, mert ő is szerelmes Samu bácsiba. És akkor olyan lakodalom lesz, mint amikor a királyfi megváltja az elvarázsolt királyleányt és Anna boldog és gazdag lesz és Samu bácsi jó és minket sem hagy majd nyomorogni. Ó, aranyvirágom és mindezt majd neked köszön-

hetjük, mert te vagy a világon a legokosabb gyerek!

Nem volt jó jósnő. De ki is lát tisztán a jövőbe, ha mindig szépet és jót látunk? Mintha már kiábrándultam volna belőle, mintha heted-fél esztendő tapasztalatai már kétkedővé tettek volna a mesemondás és jóslatok irányában. Az az ezüst huszas, melyet Samu bácsitól kaptam, boldogabbá tett, mint az Anna szerencséje, melynek pedig igen nagyon örültem volna. Először életemben mondtam Emmának:

— Bolond vagy!

És először életemben fordultam anyámhoz és odaadtam neki az ezüst huszast. Magához ölelt és megcsókolt. És a szívemből forró áram indult ki és végigégette egész testemet, megborzongatta a hátamat, meg a hajamszálát és végtelen mohósággal szerettem volna nagy lenni és pénzt keresni, hogy anyámnak adhaszam és érezzem gyakran; mindig ezt a borzongató, forró gyönyörűséget.

A Samu száz forintja megmentett bennünket. Kifizettük a házbért és fogadtunk új lakást. Amikor meghallottam, hogy hurcolkodunk, nagyon örültem. El is mentem Móriccal az új lakásunkra, az István-térre és bekukkantottunk a házba is, ahol lakni fogunk. Minden tetszett. A tágas tér tarka vásári zsibongásával, rajta a Miklóssy színházával, az óriás négyszögletű udvar, körülültetve ákácfaakkal, melyében, a kapuval szemben a nagy istállóajtók-

kal. Terveket szőttünk, mi mindent fogunk ott csinálni. Móric már azzal is tisztában volt, hogy lovagolni fogunk és kocsikázni, aztán bekéredzkedünk a színházba is. Barátságot is kötöttünk. A házban mészárszék is volt, ahhoz tartozott az istálló. A mészárszékben egy mészárosinas volt alkalmazva, aki látva a mi bá-mészakodásunkat, hozzánk csatlakozott:

— Mit kerestek itt?

Amire Móric kihívóan felelt:

— Ide jövünk majd lakni.

— Úgy, — szólt fejbólintva az inas, — aztán, úgy-e, ti zsidók vagytok?

— Igenis, zsidók vagyunk, — felelt Móric harciasan, én pedig először éreztem, hogy a vér arcomba szökik szégyenletemben.

— Nem baj, — szólt a kis mészáros — nem szeretem a zsidókat, hanem a gazdám is az.

Nagyon sokat csatangoltunk, gazdátlanul, büntetlenül, rongyosan és mezítláb. Telt, mult az idő, beköszöntött az iskolaév és egyikünket sem adtak iskolába, Jakabot kivéve, aki kitűnő tanuló volt és mérnöknek készült. Szeptember közepe táján azonban vége volt a jó életnek, apa Móricot beadta inasnak egy nyomdába, engem pedig befogtak újból a Síp-utcai járomba. Nem lévén pajtásom, aki iskolakerülésre csábítson, kedvetlenül ugyan, de mégis eljártam és jó tanuló is voltam, mert otthon már mindent megtanultam volt, amire az iskolában tanítottak volna.

Azonban jobb szerettem volna szedőinas lenni. Móric a nyomdából haza hozott egy csomó betűt és egy szedővasat, azon megmutatta nekem, hogyan csinálják a nyomtatott írást. Kiszedett névjegyeket, meg az olvasókönyvemből néhány sort és én ámulva láttam be az alkotás titkaiba. Azonfelül Móric majd minden harmadnap új könyvet hozott haza, vékony kis füzetet, rikítóan színes címlappal, indiánus, meg rablőhistóriákat, amiket ő útközben is olvasott, otthon pedig nekem is elmesélte a tartalmukat. Állítólag a gazdája adta neki e könyveket, mert szedőnek gyakorolnia kell magát az olvasásban, valósággal pedig borraivalókat kapott és azon vásárolta össze a füzeteket.

Kegyetlen, rémes történetek voltak, tele rablással, gyilkolással, leányszöktetéssel és asszonykínzással. Rémes gyönyörűséggel szívtam magamba e képeket, amik elvadult nevelésemhez, utcai csatangolásaimhoz annyira találtak. A legjobb uton voltam a teljes lelki eldurvuláshoz és máig is csodálkozom, hogy ép erkölcsi érzékkel szabadultam tőlük meg.

Mintha a nagyok is a romlásnak sodrába kerültek volna. Samu bácsi azóta nem mutatkozott nálunk, noha sűrűn jött Budapestre s ilyenkor egész idejét Nácival töltötte. Ezt csaknem fölvetette a jó mód. Fiakkeren járt Samuval, galléros szivarokat szítt, otthon pedig cselédet is tartott és szegény Teréz nővérem drága ruhában pompázott, melyből csak-

úgy kisírt kicsi aggodalmas arca és szomorú, könnytől fakuló szeme. Most teljesen Samu után élt, akinek segített Annát megkeresni.

— Jól teszi. — mondotta apám — az ember abból éljen, amiből tud.

Ő maga azonban nem élt ezzel az axiómával, csak még kegyetlenebb terv megvalósításához látott.

Mintha mivelünk együtt az egész Szerecsenutca is megmozdult volna. Majdnem az összes pajtásaink elköltözöben voltak novemberben. A ragyás Lojzi beállt istóllófiúnak egy fiakkereshez. A Józsefvárosba került. Iszonyúan irigyeltük. A komolv Csizsi kinőtt az iskolából és üzletbe ment segídséget tanulni. Többször láttam az utcán régi komoly arcával nehéz pakkokat cipelvén a hátán, a vállán, vagy a fején. Az érzelmes Goldfinger Számi teljesen elzüllött. Édesanyja, a félszemű Nachut, addig szaladt löcslábú, mosolygó ura után, amíg belefáradt. Meghalt. És temetésén, melyet még végignézhattünk, Számi keservesen sírt és mostoha apja a szemeit törülgetve mosolygott. Temetés után pedig, a gyász letelével Számi összecsomagolta szegényes holmijait, anyjától örökölt néhány cukorral kivonult a városligetbe és többé vissza sem jött. Nem jószántából tette, hanem a mostoha apja üzte el, mosolyogva, jókedvűen és szívtelenül. Két hét multán a mosolygó özvegyember házában új asszony hangja sivített. Nem emlékszem az arcára, csak velőkig ható sivítő hang-

jára. Húszonnégy óra alatt összeveszett az egész házzal.

Volt-e köze ehhez a bomláshoz a darú őszi húzásának? Bizonyára nem. De ez az őszi, elmúló hangulat akkor hullott a lelkembe s azóta sohasem hagyott el. Hallottam már akkor a vándormadarak hazacseréjéről és fecskére, darúra gondoltam, mikor őszi eső idején indulásba ment eddigi világom. Darúra, fecskére gondoltam, mikor a Hajós-téren a kofák éktelen rikácsolással, magas póznára kötött gágogó libákkal, sikító tyúkokkal, nevetve és sírva vad processzióval körüljárták a piacot s aztán végig vonultak a már épülő Sugár-úton, ki a Hunyadi-térre. A Hajós-tér is hurcolkodott. Őszi elmúlás borongásával láttam csákány alatt bomlani a Kőműves-utca alacsony sárga házait, miknek törmelékei között tallóztam rozsdás szögek és aranyozott lécek után. A Kőműves-utca is költözött az ismeretlen enyészetbe s ha föltámad, nem ismer magára és megtagadja múltját. S mikor ránk virradt az első novemberi nap, a végtelen, egyhangú őszi esős november elseje és előállt a kis hordár-targonca, melyet Pissner úr tolt az ajtónk elé és lebomlott a bolt deszkafala és széthullottak az ágyak, halomba dőlt az ágynemű, Emma jajgatva és sírva ládába rakta a konyhaedényeket, anyám szó nélkül, szomorúan csomagolta össze a ruhákat, Eugénia császárné üvegje ketté repedt és egy vasszög éppen a császárné szép szemébe

furódott és végighasogatta a homlokát is és mikor apám Pissner úrral egyetemben neki esett a holtta vált bútordaraboknak és sorjába rátették a targoncára és mikor ürült, ürült a kis lakás és mikor ott álltam a kongó, barátságatlan falak között és idegenül néztem széjjel a puszta helyiségben, melyben nem ismerem többé otthonomra; és mikor rongyokkal és rongyos zsákokkal befödtek a targoncát, a Pissner húzta, apán toltá és mikor mindnyájan megrakodva terhekkkel, megindultunk a targonca nyomában, búcsúszó, istenhozzád nélkül, vissza sem fordulva és az őszi eső becsurgott a galléromba és pocsékká áztatta a kenyeret, meg a sót, melyet én vittem: kicsi, romló szívem összezsugorodott az ismeretlen fájdalomban s mikor visszanéztem az utcafordulónál a mi házunkra, nem tudtam megérteni, hogy az a ház még mindig olyan, amilyen volt, a gabonaraktár lépcsői ott maradtak úgy, ahogy voltak, a vízfolyás mélyedése lustán és érzéketlenül végignyújtózkodik és kergeti a beléje szakadó esővizet. És fájt, hogy el kell menni és fájt, hogy az elmenésünkkel senkisémmel törődik és szerettem volna leolvasni legalább a Miska bácsi arcáról a sajnálatot, vagy legalább a meglepést: Misi elmegy!

De Miska bácsi is óriási ernyője alatt egyenes derékkal ülve, báránnyal sapkáját a homlokába tolva, nagy komolyan nézte kis karavánunkat és a füle botját sem mozgatta.

És esett az eső és tartott a vándorézés, túl november elsején, túl az első berendezkedésen. Az új tanyában felállították a régi ágyakat, rendbe térült a kicsi, ablaktalan boltmögé szoba, úgy, mint a Szerecsen-utcában. Csörömpölve helyezkedett el a szegényes konyhaedény, fölhangzott újra az Emma jajgató dalolászása és rotyogott újra a régi fazékban a régi bableves. És folyt a régi ravasz játék: a bableves mellett még néhány fazék víz is főtt, hadd higgye a szomszéd, hadd higgye Teréz, hadd higgye a Náci, hogy három tál étel készül ebédre. És bebújtam a régi ágyba és néztem a szegénység szimbolikus színét: a fal kék meszelését s ha elfelejtem, hogy hurcolkodtunk, azt tudnám, hogy nem is mozdultunk a régi fészekből. És mégis minden olyan idegen, olyan nehezen megszokható és olyan félős. És keresem a falon Eugéniát és várom, hogy szálljon le és társalogjon velem. De csak Stuart Mária jön és a bakó, és a bakó most végre-valahára lesújt a bárdjával. Látom buggyanni a vért és a földre görögni a gyönyörű szelid asszony-fejet. Bomlás, romlás mindenütt! És szeretnék sírni és szeretném, ha a szívem fájna. De már csak eszemmel tudok sírni és félni, a fal felé fordulok és gondolom: szegény Stuart Mária és elaluszom.

Csak nyugtalan félelem motoszkál bennem. A vándorlás még nem ért véget. Apám most előállt régi tervével, az utolsó kísérettel, me-

lyet családjáért megkockáztat: elmegy világgá. Más is megteszi, ő is megteszi. Idehaza úgysem használ senkinek. Ki van merítve minden ereje. Koldusbérért beálljon vén napjaira legénynek? Megteszi, de nem ott, ahol régi mesternek ismerik s ahol a munkát nem fizetik. Amit más tett, ő is megteszi. Előbb kellett volna tennie, de most sem késő. Elmegy, mint Móni. Idegen országban folyton van munka és nem ismeri senki. Lesz, ahogy lesz, de így kell lennie. Hogy mi addig miből élünk? Keressünk. Tíz forinton fényesen be lehet rendezni a boltot. Deszkákból összeácsol néhány állványt, néhány hatoson vásárol néhány kosarat, a kosarakkal anyám kimegy a Dunapartra, két-három forinton vesz körtét, almát, gesztenyét és megvan a bolt. Kofaság, csúnya mesterség? Hát igen, kofaság, de még mindig nem koldulás.

És a fiúk is lehorgasztják fejüket és Eszter, aki most már kalapot is visel szombaton, sír, hogy nem mer majd a társainak a szemébe nézni. És én is szégyellem a dolgot, de anyám, ez az érzékeny, remegő lelkű asszony, akinek lehetetlen durva szót kiejteni, hallgat, fogja a kosarakat és megy a Dunára bevásárolni. És megtér nehéz kosarakkal, maga kettőt is cipel, mindenik karján egyet és kiállítja őket a boltajtóba és mellé ül. És belebámul a végtelen esőbe és minden embernek, minden gyereknek a szemébe néz: nem kell-e alma, gesztenye, préselt füge? És Móric, ahogy hazajön

a műhelyből és látja a szokatlan kirakatot, ezt mondja:

— Jé!

És hatalmasan vakarja vörös haját, aztán belemarkol a fügek közé és mielőtt anya megfordulhatott, ártatlan képpel mélyen elmerül az eső nézésébe. És Jakab hazajön az iskolából, óriási rajztáblával a hóna alatt, ami nékem szörnyen imponált, látja a szokatlan kirakatot és elbújik a szoba sötétjébe és sír. És Teréz jön és látja a szokatlan kirakatot és anyám nyakába borul és sír. És anyám ül a kosarak mellett, megsimítja leánya haját, gyöngéden eltolja és mosolyog.

— Te bolond!

És szaladva, lihegve, csuron-vizesen végigvágat a bolt előtt egy mezítlábas fiúcska, de mint pányvával megfogott csikó, hirtelen megáll, visszafordul, megáll a kosarak előtt, kinyújtott kezében krajcárt tartva, mondja:

— Egy krajcárért fűgét.

És kap fűgét és anya ráköp a krajcárra, az első pénzre, hogy hozzon még többet, minél többet. És apa hazajön és látja a szokatlan kirakatot és zsémbes és goromba és azt mondja:

— Nagyon jól van.

És látja és nem akarja látni, hogy a krajcár csak gyéren jön s az almákból többet lop Móric, mint amennyit vesznek a gyerekek. Az eső az oka. És mintha félne meggyőződni róla, nem várja be az eső végét. Egy barna

sávós kis kézitáskába anyám belepakkolja a ruháját. Fölveszi fekete szombati kabátját, fejébe nyomja fekete cilinderjét. Ott áll előttünk indulásra készen. Gyönyörű ember, férfias ember. Arca büszke és a szeme dacos. Újból repes a szívem és büszke vagyok apámra. De újból megszállja az istenfélő zsidó ember pátosza és beszédet intéz hozzánk. Hogy ő elmegy, de isten szeme rajtunk van. Imádkozunk és ne keserítsük anyánkat. Sorra megáld és megcsókol minket, a könny szemébe tolu, úgy, mint a mienkbe és kebléből kivergődik a zokogás, úgy, mint a mienkből. Hirtelen megtörli szemét és ismét nyugodt és ismét erős.

Móric, meg én fogjuk a táskáját és visszük utána. Apám és anyám kéz kezét fogva mennek előttünk. A féltett barna selyem kendő ázik a novemberi esőben. Végigmegyünk a Dob-utcán, ki a Váci-útra, át a Rostély utcán, ki a Duna partjára, a bécsi hajóhoz. Rossz idő, rossz vízállás, csak szegény ember jár most hajón. És állunk a fabódében, míg apa jegyet vált, aztán odajön Náci is Terézzel és Náci apával az esőről beszél és Teréz összebúg anyával és beszélnek valamiről, amit nem értek, csak hallok egyes szókat: vajudás, bába... Aztán fölriadoz a harangszó és hosszú tömött sorban megindulnak az emberek, batyuval a hátukon, kofferrel a kezükben a hajóra. Isten áldjon, isten áldjon. A szívem öszeszorul és szememet elhomályo-

sítja a könny. Csak mikor a hajó fűtyül, térek magamhoz. Szakad a hideg eső, a bódéból nem megy ki senki, a fedélzeten sincsen senki. S ekkor anyám, a szép drága selyem kendőben, engem kézen fogva kirohan az esőbe és utána akarja magát vetni a hajónak. S ekkor apám büszke, fekete alakja jelen meg a fődélzeten, cilinderjét lengetve, zsebkendőjét lobogtatva. És mind kisebb és kisebb lesz és az utolsó, amit rajta megismerek, hogy fölteszi kalapját és ég felé mutat. Imádkozik, imádkozunk!

Hazamegyek és nincs apám. És otthon különös, borongós üresség mondja, hogy nincs apám. A boltban az üllő, mellette a kis acélkalapács, a nagy fakalapács búsan és konykul, a nagy pléhvágó olló kihulló tengelyével. Este az ágy, megvetve apának, üresen és hidegen. Délben az asztalfőre tett tányér, kés és villa, az elébe tolt nagy faszékkel. Minden kijár neki babonás tisztelettel, mintha volna, pedig nincsen és péntek este az ő tányérjára téve a kalács, mintha ő szegné meg, pedig nem szegi meg. Aztán idővel mindezek a komor, hallgatag dolgok azt kezdik mondogatni, hogy van apám, hatalmas és nagy és távol és láthatatlan, mint az isten. És félünk tőle és gondolunk rá és uralkodik rajtunk. A hallgatag őszi eső megharagszik és csapkodja az ablakot. És Emma félre von és azt mondja:

— Hallod? Valaki kopogtat. Fekete holló kopogtat az ablakon és beszél: él-e még a sze-

gény Emma? És viszi az üzenetet Móninak, hogy még él. Fehér galamb csattogtatja szárnyait és viszi az üzenetet apának hogy a kis Misi jó gyermek és várja, hogy jöjjön haza. Gazdagon és boldogan, tele a ládája sok szép vásárfiával, anyának, Teréznek, Eszternek, mindenkinek, talán nekem is. Hi! Már nem tarthat soká, a jó isten is azt gondolja, hogy már nem tarthat soká.

A KOFA

1.

Ismét kutatom, vajjon miért sajnálnám magamat az ilyen gyermekévek miatt s nem találok okát. Boldog vagyok, noha sokat gondolkodom s olykor-olykor valami nyomja a lelkemet, különösen mikor eszem. És szeretek otthon nem lenni, noha otthon nem bánt senki. Egészében nem változott semmi. Vannak új pajtásaim, korban hozzám közelebb állók s megnövekedvén, most már magam is értek mindenféle huncutsághoz. Legjobb barátom a mészárosinas, a Pista. Széles szájú, mélabús fickó, akinek szürke szeme mintha befelé gördülne, ami valószínűleg a borjúktól ragadt rá. Irigylem a véres kötényeért, meg az oldaláról lelógó fenőkésért. A mesterségen kívül a nevelő tisztét is ellátja a Goldner mészáros két kis fia mellett, akiket elkísér az iskolába s szabad idejükben velük sétál. Ezek gazdag fiúk, a Márkus, aki nyolcéves, valóságos gavallér, még sétapálcája is van, a markolatján rézfütyülővel. A kisebbik, a Poldi, velem egykorú, eleinte elkábított takaros térdnadrágjával és fehér harisnyájával. Volt kocsijuk, melyről le-leug-

ráltunk, volt lovuk, melyre a hallgatag öreg kocsis szó nélkül föl-fölültetett és körüljártatott az udvaron. Volt szénapadlásuk, ahol kedvünk szerint meghempergődtünk és volt hintájuk, az udvaron fölvert gerendára akasztva.

Iskolába megint nem jártam. Nagy passzióm telt abban is, hogy míg anya délelőtt a dolgait végezte, én ültem ki a boltajtó elé és kofálgodtam. A gyümölcsüzlet nagyon rosszúl ment, annál jobban ütött be édesanyám ötlete: a pogácsa. Nagyszerű, porhanyós, töpörtyűs, jól megborsozott pogácsa, melynek illata messziről hatott és akit megihletett, nem szabadúlhattott a varázsától. Két krajcár darabja s volt nap, hogy ötven darab is fogyott belőle. Ezek voltak a jó napok, ilyenkor húst is kaptunk enni. Ha pedig nem kelt a pogácsa, akkor is jó napunk volt: magunk ettük meg vacsorára. Szóval: nem volt semmi baj.

Aztán mentem anyával a Dunára bevásárolni. Erős legény voltam már: egy nagy kosár tele almával, szőlővel vagy gesztenyével oly könnyen állt a fejemen, mintha csak a kalapom volna. Ilyenkor nagy úr voltam, a mészárosfiúk nagyon hálásak voltak, ha őket is magammal vittem és átengedtem nekik a kosaramat egy-egy útdarabra.

A pogácsa révén nagyterjedelmű és igen előkelő ismeretségre tettünk szert. Illatuk elhatott az István-tér kellő közepébe, ahol a Miklóssyszínház állott. Beretvált képű urakat, nagykalapú asszonyságokat csalogatott a boltajtónk-

hoz s csak úgy kapkodták a pogácsákat. Barátságba keveredtünk velük s annyira megszerettek bennünket, hogy majd minden nap adtak néhány jegyet. Emma majd megbolondult a gyönyörűségtől. Ő, meg Eszter járt többnyire a színházba, közben Jakab is, amikor klasszikus darabot adtak. Az a tanulmányaihoz tartozott. Idővel azonban a barátság még nagyobb lett s a színészek hitelbe vették a pogácsát és a színházjegyekből fizetség lett. Nagy baj volt ez és nem lehetett rajta segíteni.

Én csak egyszer voltam színházban és halálosan unatkoztam. „Klaus doktor“-t adták és folyton csak beszéltek és nem csináltak semmit. Pedig boldog lettem volna, ha csak egyetlen egyszer elsütöttek volna egy puskát. Nem is kívánkoztam többé oda.

Egy csatakos tavaszi este a kosarak mögött ültem és néztem ki az esős térre. Egyszer csak egy úr, cilinderral a fején, kesztyűvel a kezén, kezében ezüstfejű bottal, cvikkerrel az orrán és vékony szöszke bajusszal az orra alatt, összehúzott vállakkal elsietett a bolt mellett, de hirtelen megáll, nézi a kincsünket, aztán eltűnik. De csakhamar visszatér, habozva megáll, kezét a zsebébe mélyesztí, majd a pogácsákat nézi, majd engem, végül bátortalanul a küszöbre lép és megszólít:

— Hogy a pogácsa?

— Két krajcár — mondom.

— Két krajcár!

A mennybéli boldogság sikoltása volt ez és

ahogy kivette kezét a zsebéből és odacsapta a deszkára, éppen két krajcár volt ottan. S valószínűségi úri kéjjel végignézte a pogácsákat, kiválogatta a legkövérebbet és beleharapott. Sohasem láttam még így enni. Az ajka csámcsogott, a foga csattogott, a nyelve csettent. Az egész ember megváltozott. Összehúzódzkodott, a háta meggömbölyödött, mint a macskáé, szeme összezsugorodott a cvikker mögött és idegesen pislogott. Szemöldöke fölszaladt egészen a koponyájáig, majd mélyen leesett ismét. A keze, a lába nyugtalanul izgett-mozgott s mikor az utolsó falatot is lenyelte, összerázkódott, verejték lepte el homlokát, önkívületében a másik pogácsa után nyúlt, de mintha megijedt volna, hirtelen visszakapta a kezét.

— Ezt tessék venni, — mondom abban a hitben, hogy nem tud válogatni — egészen friss és nagyon szép.

Az úr izgett-mozgott.

— Igen, igazad van, — mondotta — neked nagyon jó ízlésed van, kis fiam. Ha ezentúl pogácsát fogok venni, mindig kikérem majd a te tanácsodat. S azt hiszem, hogy aki a pogácsához annyira ért, az ért az almához is. Tehát ha almát akarok vásárolni, akkor is kikérem majd a tanácsodat.

Furcsán, kapkodva, szórakozottan beszélt, mintha nem is ezeket akarta volna mondani. Lesütöttem a szememet és éreztem, hogy az arcom elpirosodik.

Az úr levette a cylinderét és megtörölte a

homlokát. Aztán levette a cvikkerjét és megtörölte a cvikkerjét. Aztán kinézett a lassan permetező esőbe és nem tudta magát rászánni, hogy ismét elmenjen. Ezt észrevettem és jó szívvvel kínáltam:

— Tessék leülni, míg az eső eláll.

— No lám, — mondotta és megnyomogatta a fejem búbját — ehhez is értesz. Milyen udvarias gyerek is vagy te. Az ember nem is várná, hogy a gyümölcsárusgyerekekben ennyi udvariasság lakozzék. Köszönöm, le fogok ülni és várni fogok, míg az eső eláll. Hehe, a cilinderem úgy is már pocsékká van ázva. Ki kell vasaltatni, igen, holnap ki fogom vasaltatni, mert ki nem állhatom az ázott cilindert. Hm, igen. Tudsz-e olvasni, kisfiam?

— Tudok.

— Hát — izé, igen, tudsz-e számolni? Tudod-e, hogy... hogy mennyibe kerül húsz pogácsa?

— Negyven krajcárba — mondom és rösteltem, hogy az úr olyan együgyűnek néz, hogy még ezt a kérdést is nagy kérdésnek véli velem szemben.

— Nagyon helyes, nagyon tehetséges kis fiú vagy. Tehát negyven krajcárba. Eszerint ha valakinek negyven krajcárja van, az kaphat tőled húsz pogácsát. De van-e annyi pogácsád? Lássuk csak, olvassuk meg, öt... tíz... tizenöt, no lám csak tizenhét pogácsád van, akinek tehát negyven krajcárja van, az nem

költheti el mind pogácsára. Nem baj, tizenhétből is jól lehet lakni, úgy-e? Megtudnál te enni tizenhét pogácsát? Én nem, látod, én már egy másodikat sem tudnék megenni. Nem én! Hm, pedig igazán jó ízlésed van és amelyiket te kínáltad, az igazán szép, kövér pogácsa. Melyik is volt? Igen, ez az. Rá lehet ismerni. Hm, és ez is csak két krajcár. Ha étvágyam volna.

— Tessék magával vinni — mondom nagy élelmesen.

— Hogy magammal vigyem? Nagyszerű gyerek vagy. Ilyen okos gyerekekkel életemben nem találkoztam. De bezsíroznám a kabátomat, ha pedig a nadrágom zsebébe tenném, bezsíroznám a nadrágomat. Azért mégis okos gyerek vagy és a tanácsod jó. Hiszen a kezemben is vihetném vagy ha várok egy kicsit, mindjárt meg is ehetném. Igen, bizony, talán mindjárt meg is ehetném.

Kezdttem nagyon furcsának találni a beszédét is, a viselkedését is. A szemével már is ette a pogácsát, hát miért nem eszi meg? Aztán olyan sokat tud beszélni és mindig a pogácsáról. Aztán az eső elállt és még mindig itt marad és beszél a pogácsáról. Félve néztem rá és hátra a szobába, ahol senkisésem volt, mert anya elment Terézhez, Emma pedig valószínűleg a konyhaajtóban ül és Bertával beszélget, a Jäger Bertával, akinek az apja foltozósabó és éjjeliőr, ő maga pedig hülye. Az udvar összes gyerekeinek az a passziója, hogy ha a Jäger Bertával találkoznak, össze-vissza pofozzák s a

kisleány csak nevet hozzá, nem fáj neki az ütés, mert hülye.

— Hm, kis fiam, — szólt ismét — te igen okos, tehetséges gyerek vagy, neked studiroznod kellene, kiváló ember lehet belőled. Én is studirozom. Talán nem is hinnéd, hogy én művész vagyok és az egyetemre járok. Igen, orvosnövendék vagyok és hegedűművész. Aztán tanítok hegedülni, kisfiúkat, nagyfiúkat és annyi a leckém, hogy kocsin kell járnom egyiktől a másikhoz. Persze, a kocsi sok pénzbe kerül. Aztán néha nem veszek magamhoz elég pénzt és képzeld csak ma éppen így jártam. Amint mondom a kocsisnak, hogy most a Tüköry-palotába hajtson, ahol a báró Fehér Kálmán kisleányát tanítom, eszembe jut, hogy csak húsz forint van nálam. Úristen, gondoltam, ebből már nem futja a báró Fehér Kálmánhoz. Kifizetem a kocsit és ime, éppen csak két krajcárom maradt. Ugyanaz a két krajcár, melyet neked adtam a pogácsáért.

Elhültem és kezdtem valamit érteni. A cvikkeres úr a kezében tartotta a kiválasztott pogácsát és ringatta, mérlegelte. Nincs pénze! És húsz forintot adott kocsira. Talán még sem. Olyan sok pénz az, hogy annyit talán nem is lehet egy nap alatt elkocsikázni. Nem mertem ránézni. Aztán — hogy, hogy nem — eszembe jutottak a mi fazekaink, melyekben víz rotyogott s úgy tettek, mintha legalább is főtt tézta volna bennök s határtalanul megsajnáltam az urat. Még mindig a kezében tartotta a pogácsát

és éreztem, hogy a tekintete rajtam függ s várja a sorsát. Dobogó szívvel, száraz nyelvvel, mintha valami iszonyú szemtelenséget követnék el, félhangon mondtam:

— Tessék adós maradni.

— Igen? — kiáltott föl határtalan örömmel és ekkor már bele is harapott a pogácsába és csámcsogva beszélt tovább. Te igazán ritka fiú vagy. Megengeded, hogy tegezzek? Tegezz te is engem, mert nagyon szeretlek s noha sokkal öregebb vagyok és hegedűművész vagyok, mégsem vagyok büszke. Sokszor kis emberben is nagy lélek lakozik és a lélek a fő. Különben csekélység, nincs is semmi étvágyam, az imént éppen a kávéházból jöttem, ahol kávét ettem két kiflivel. De ez a pogácsa kitűnő, az ember akkor is megkívánja, ha a gyomra teli van. S mivel már adósságot csinállok, hát nem bánom, eszem még egyet. Majd holnap erre fogok hajtani s akkor megadom és veszek újra. Állandó vevőd leszek, kis fiam, sokat fogtok rajtam keresni. Hát Isten áldjon, ezt a két pogácsát magammal viszem s holnap négy helyett ötöt fizetek meg. Beleteszem ebbe a papirosba és akkor nem lesz tőle zsiros a kabátom. Isten áldjon, Isten áldjon, kis fiam, holnap viszontlátjuk egymást.

Ezzel ment. Utána néztem, ő hátrafordult s barátságosan intett a kezével. Mintha most már a fejét is magasabban hordta volna és a járása is egyenesebb volt.

Búsan néztem a megfogyatkozott pogácsá-

kat és szepegtem, mit szól majd anyám ehhez a kétes üzlethez. Valami oknál fogva meg mertem volna esküdni rá, hogy a cvikkeres urat soha többé nem fogom látni. De jó az Isten, segített rajtam. A szoba felől rám rontott Malvin kisasszony, a Jäger Berta néneje. Ő volt a legjobb vevőnk, annyit fizetett, amennyit csak kértünk tőle. Az összes leányok között, akiket eddig ismertem, ő volt a legszebb és a legrejtelmesebb. Most például, amikor berontott hozzám, képtelenül rongyos volt. Piszkos sárga alsószoknya volt rajta és egy ócska ruhaderék, mely hátul csak két gombostűvel volt összefogva. Gyönyörű, dús szőke haja volt, ez most kócos össze-visszaságban borult az arcába s félkezevel állandóan birkózott vele, hogy hátrasimítsa. Az arca hosszú és finom volt, de ezúttal fekete és öszszemart. Lába rongyos férficipőben csoszogott, nyilván az apjában. És ugyanez a leány, ha az utcára ment, gyönyörű, előkelő jelenség volt, az arca üde és piros, a cipője ragyogó és keskeny és ahogy a ruháját felfogta, egész selyemsűrűség suhogott utána. Művésznő volt, a gyapjú-utcai színházban énekelt és táncolt a kórusban és sok pénzt keresett.

— Ja, Misi, — szólott ijedt, suttogó hangon — nem látott senki? Ide ülök, add csak ide az almát, nehogy az utcáról meglássanak. Aztán állj egészen az ajtóba, hogy meg ne lássanak. Úgy fáj a gyomrom még a tegnapi almaevéstől. Borízűek? A fogam is sajog tőle. Ez jónak

látszik. Aztán ne mondd meg senkinek, Misi, hogy itt voltam.

Nem mondom meg senkinek. És Malvin egyik almát a másik után ette, hámozatlanul, belevájva szép apró fogát a gyümölcsbe és nagyokat csámcsogott és kezét a gyomrára szorítva, közben fölajgatva, hogy hogyan csikorgatja a gyomrát és hogy egész éjjel rosszul lesz majd. És folyton félt, hogy valaki be talál nézni, mert az apjától ki szokott kapni a nyalánkságáért. Bizony, ki szokott kapni. A szép leány hátán magam is láttam táncolni az apja nadrágszíját, egy hihetetlenül szőrös kis fekete emberkéét, aki örökké álmos volt és sohasem aludt.

Megevett öt almát.

— Jaj, — nyöszörgött — nem bírom tovább, a gyomrom, a gyomrom. Nagyon sok ez, ha az embernek gyomor baja van. Mennyi az ára?

— Húsz krajcár — vágom ki szemtelenül.

— Húsz krajcár, ismétli bágyadtan és félrefordul — várj csak, Misi, nézz jól ki az utcára, hogy nem jön-e valaki, aztán te se fordulj most ide, mert nem szabad ide nézni, amíg nem szólok. Tudod, el kell rejtenem a pénzt, mert a zsebemből mindent kiszednek.

Elpirultam és a világért sem néztem volna hátra, amíg újból meg nem szólalt:

— Itt van, Misi, most már ide nézhetsz.

Még lesimította szoknyáját, aztán óvatosan körülnézve és a gyomrát fájlalva, kiosont az

udvarra. A hús krajcárból fődözhettem a pogácsa árát is.

Már el is felejtettem a szőke cvikkeres urat, mikor harmadnapra csak betoppant. Édesanyám otthon volt s én megijedtem, hogy most kisül a turpisságom, mert nem szóltam neki a hitelműveletről. Lopva néztem rajta végig: a cilindere nem volt kivasalva s most a cipőjéről is láttam, hogy éhes. Ezúttal egy hegedűtok is volt a kezében.

Ahogy édesanyámat meglátta, egy pillanatra visszahökkent, de csakhamar összeszedte magát. Udvariasan megemelte kalapját és meghajolt előtte.

— Bizonyára ennek a kedves, okos fiúnak az édesanyját van szerencsém önben tisztelhetni? Végtelenül örülök, hogy önnel is elragadtatásomat tudathatom. Ez a fiú, én mondom, még pedig becsületszavamra, ritkítja párját. Nem azért mondom, mivel egy apró szívességért hálával tartozom neki, hanem mert úgy van. Taníttassa, kedvesem, já-rassa iskolába, adjon neki zenei nevelést, én értek hozzá, sokra fogja vinni. Van szerencsém magamat bemutatni: Löwinger Dávid a nevem. Csak így: Löwinger Dávid orvosnövendék és hegedűművész. Azt, úgy-e bár, már mondtam neked, hogy hegedűművész vagyok. Véletlenül nálam van a hegedűm, egészen véletlenül. Hát tudod, kicsi barátom, hálából és barátságból muzsikálok neked egyet, ha már véletlenül itt van a hegedűm. Nagy dolog ez,

jegyezd meg magadnak és ha nagy leszel és azt fogod mondhatni, hogy neked Löwinger Dávid külön hangversenyt adott, akkor az emberek bámulni fognak és irigykednek rád. Azért, amit én most neked külön és ingyen játszom, a hangversenyen ötven forintot fizetnek. Ötven forinton alul hangversenyen még a vonómat se gyantáznám meg. Nem bizony.

Míg fecsegett, azalatt nagy gyorsasággal kibontotta hegedűjét, meggyantázta a vonót ujjáival végigpöngette a húrokat, egy-kettőre hangolt és ezek az apró, röpködő hangok oly csodálatosan szépek voltak, hogy édesanyám, aki gondteli közömbösséggel erőltette eddig figyelmét a furcsa idegenre, leejtette a kötést és várakozva nézett rá. Lopva, szokásához képest, nesztelenül, Emma is megjelent a küszöbön és odatámaszkodott az ajtóhoz.

— Így la, — szólt Löwinger úr és apró, ezüstös hangok táncoltak föl-alá a hegedűjén — szereted Mendelssohnt? Ide hallgass, ez a legnemesebb muzsika.

És kezdett játszani.

Én bizony nem tudom, klasszikus volt-e, amit húzott és művészi volt-e, ahogyan húzta? Csak valami soha nem ismert forráságot éreztem végigfutni a véremen, a hátamon pedig végigszaladt a hideg borzongás, föl a fejem búbjáig. Gyönyörű muzsika volt, a szemem előtt a szivárvány összes színei kápráztak s ahogy ránéztem arra az emberre, aki oldalt hajtotta fejét, mintha nagyon szenvedne

s tekintetét félívben körüljártatta rajtam: végtelenül megsajnáltam. Soká, nagyon soká játszott s mikor néhány erős vonással, mely végigvágta mind a négy húrt, befejezte, akkor csillogott a szeme és diadalmasan nézett ránk.

— Jaj be szép! — kiáltott föl Emma és odarohant hozzá és megcsókolta a kezét. A szegény leány magánkívül volt a gyönyörűségtől. — Hallottam az angyalokat — kiáltotta — az angyalok az égben szakasztott így muzsikálnak, jaj, jaj, jaj, jó volna most meghalni, olyan boldog vagyok.

És sírt és ugrált és nevetett és mint a kis gyerek, körülvizsgálta a hegedű tokját.

— Kisasszony, — szólt Löwinger úr ragyogó ábrázattal — önben is művészlélek lakozik, látom, önben is művészlélek lakozik és a kedves öccsében is művészlélek lakozik. Madame, — fordult most anyámhoz, aki szintén meg volt hatva — kár ezeket a nagy tehetségeket elveszni engedni. Lássá, én kész volnék őket megtanítani erre a nemes művészetre. Legalább a kis fiút, ha nincs ellene kifogása.

— Szegények vagyunk — sóhajtott anyám.

— Szegények! — kiáltott föl Löwinger úr — hogy lehetne szegény ön, mikor ilyen gyermekei vannak. Aztán minek néz engem? Fizessenek a gazdagok — az ön gyermekét ingyen tanítom. Egy-egy óráért két, három, sőt öt forintot is kapok, ó, tudom én, mit ér egy lecke tőlem. Hanem ezt a kedves kis barátomat ingyen tanítom, vagy ha minden áron fi-

zetni akar, hát mondjuk, hogy fizet minden óráért öt pogácsát. Csak a forma kedvéért, tudja, hogy ne legyen egészen ingyen. Öt pogácsa úgy-e bár nem sok?

— Hi! — kiáltott föl Emma lelkesedve. — Öt pogácsa, százat, ezret, ugyanannyi forintot és milliót neki!

A művész úr elébe lépett és megindultan nézett a csúnya leány ragyogó arcába. Aztán megfogta feltört kezét és melegen rázta.

— Sohasem fogom ezt önnek elfelejteni, kisasszony, — szólt a szokottnál igazabb hangon — sok bajom volt már, sok nyomorúságon megyek keresztül, de most már tudom, hogy érdemes megszenvedni érte.

Édesanyám habozva és hallgatva állt a kosarai között. Rám nézett s mintegy a szememtől kérdezte, akarok-e tanulni. S én, a hangok forróságával a lelkemben visszakönyörögtem neki: igen, tanulni akarok.

— Tehát áll az alku? — fordul Löwinger úr anyámhoz.

— Hegedűre való sincs — felelt az halkan.

— Nem is kell, madame, — bízatta a fiatal ember — az én módszerem szerint nem is kell. Itt van az enyém, nem adnám oda ezer forintért sem és az én fiatal barátom ezen fog tanulni. Biztosíthatom, hogy soha kis fiú nem tanult még ilyen hegedűn.

— Játsszon még — szólt hozzá Emma s mint az elbűvölt macska, magáról megfeled-

kezve, két kezével megfogta a fiatal ember vállát.

— Nagyon meg vagyok tisztelve, — szolt ez — és tudja mit? A mai lecke helyett játszani fogok. Nem az öt pogácsa miatt mondom, hogy a mai lecke helyett, hanem azért, hogy meg legyen kezdve és ne juthasson eszükbe hamis büszkeségből visszautasítani ajánlatomat. Hanem most nem klasszikusat játszom, valamit, amit jobban értenek. Szereti a népdalokat? A magyar népdalokat? Hát majd játszom magyar népdalokat.

Valahányszor cigányzenét hallok, mindig eszembe jut Löwinger úr, a töpörödött, szőke bajuszú, éhes zsidó deák. Látott-e valaha rónát? Hallott-e valaha pacsirtaszót? Ismeri-e az ezeréves magyar fájdalmat, tud-e sírva vigadni és ha berúg, tördeli-e a poharakat, rázza-e az öklét a füle mellett? Kötve hiszem. Árvalányhajás bokréta, cifra szűr, magyar név és magyar érzés — honnan kerüljenek a Három dob-utca zsellérlakójához? És hogyan kerülhetett volna a Szerecsen-utca zsidógyerekének a lelkébe, aki zsidó-német dialektuson növekedett föl s kinek dajkadala a Schneider Fáni nótája, meg a Kék-Duna keringő volt? És mégis, és mégis! Úgy, ahogy ő húzta a magyar nótákat, olyan kuruc keserőséggel, hortobágyi búskomorsággal és bácskai hetykeséggel, nem húzza semmiféle cigány széles ez országban. És ahogy én éreztem ezeket a nótákat, ahogy én nekikeseredtem hallgatásukra,

ahogy énbennem föl kavartak egy rejtelmes, elásott, avagy akkor megszületett érzésvilágot: nincs az a végzett földesúr, aki ehhez foghatóan értené meg a magyar muzsikát. És Emma, a német meséken és német nótákon fölnevelkedett, beszámíthatatlanul tanulatlan teremtés odaborult az ajtófához és keservesen zokogott. Akárki mit gondol Löwinger úrról az eddig hallottak után, ennek az embernek joga volt a nagyzoláshoz.

— Most pedig sietnem kell, — mondotta — várnak a Schossberger-kisasszonyok. Őket is tanítom. Mert nemcsak zongora való a kisasszonyoknak, hanem hegedű is. Divatba kell hozni a hegedűt és nékem sikerült. Tanítványaimnak kétharmadrésze előkelő kisasszony. Tehát holnap, fiatal barátom, megkezdjük az első leckét. Így ni, most megyek és hogy ne érezzék magukat nagyon lekötelezve, hát viszem a honoráriumot, az öt pogácsát. Van nálam papiros, nálam mindig van papiros, bepakolom, így ni, és most a zsebembe teszem, így ni. Isten áldjon meg barátom, úgy-e nem gondoltad volna tegnapelőtt, hogy ez lesz a mi barátságunkból? Ezt a gondviselés akarta így. Isten áldjon, Isten velünk, alásszolgájuk.

Így távozott, barátságosan, leereszkedőleg, hóna alatt a hegedűvel, nadrágzsebéből meg kidagadott a pogácsa.

Különös, lázas hangulatban hagyott. A szívem tele volt örömteli fájdalommal és odabújtam édesanyámhoz — be régen tettem!

karjába fűztem a kezemet és odaszorítottam az övéhez.

— Tanulni fogok, — mondtam melegen és keserű bánattal gondoltam eddigi haszontalan csatangolásomra — meglásd, anyám, én olyan szorgalmas leszek, mint Jakab és iskolába fogok járni és mindent fogok tudni s ha nagy leszek, én is mérnök leszek, mint Jakab.

— Hegedűművész leszel! — sikoltott közbe Emma — hegedűművész, mint Löwinger úr és tanítasz szép és gazdag kisasszonyokat és a szép és gazdag kisasszonyok beléd szeretnek és te elveheted a legszebbet és a leggazdagabbat!

— Eredj a dolgodra, — korholta anyám — már megint őrjöngsz.

Emma, ha őrjögését emlegették, rögtön kijózanodott s nagy szégyenkezéssel sompolygott el. Tudja isten, ezúttal nem tartottam örülségnek a beszédét, hanem szerettem volna tovább hallgatni. Ezért utána osontam. Emma a honyhaasztal előtt ült a vizes padkán és szokásának ellenére hang nélkül sírt.

— Mi bajod, Emma? — kérdem mély részvétellel.

— Ó, Misi, — felelt megdöbbentő szomorúsággal — nagyon jól tudom, hogy én őrjögő, csúnya konyhaleány vagyok, akinek nincs egy csöpp esze s akin nem akadhat meg soha senkinek a szeme. Nem is igaz semmi mindabból, amit összeálmodok magamban. S ha most azt álmodom, hogy Lö-

winger úr egy álruhás herceg, aki idejött hozzánk, hogy megismerjen bennünket és meglásson és megmentsen engem, akkor ez is csak örültség és hazugság. Mert Löwinger úr a Schossberger-kisasszonyokhoz jár, azokat tanítja hegedülni, azoknak a keze finom és a hajuk szőke és testük szép, tiszta ruha födi és derekukat fűző teszi karcsúvá és cipőjük ragyogó és a harisnyájuk fehér és gyémánt fülbevalót viselnek és beszélnek franciául és olvasnak könyveket. Könnyű nekik boldognak lenniök s ha Löwinger úr hozzájuk jár, akkor csak örültség gondolni, hogy én rám is tekintene.

— Miért ne, Emma? Rád nézett és megszorította a kezedet és olyan szépen beszélt hozzád.

— Jaj! Igen? Úgy-e, te láttad? Azt nemcsak úgy képzeltem, hanem igazán úgy volt. És azt mondta: kisasszony. Talán egy jótékony tündér megsajnálta és csodát tett, hogy Löwinger úr nem látta a rongyos ruhámat, meg a csúnya arcomat, hanem amíg én igazán rongyos voltam, a tündér csodája miatt ő szépnek és tisztának és tunikos ruhában látott. Jaj istenem, be szeretnék szép és gazdag lenni! És akkor Löwinger úrnak annyi pénzt adnék, hogy a királynak sincs többje és azt kötném ki ennek fejében, hogy soha sem szabad neki leányt tanítani, hanem csak fiukat és téged, meg engem.

A szegény leány akkor tizenöt éves volt.

Apától minden héten jött levél, olykor pénz is. A pénz is nagyon kellett, de fődolog a levél. Ha késett, ha máskor jött, édesanyám magánkívül volt az aggodalomtól és kétségbeeséstől. Ilyenkor sehogyse lehetett megnyugtatni. Ha pedig jött, külön-külön felolvastatta magának. Szegényke nem tudott olvasni, sem írni. Két betű volt az összes tudománya: az S és a D, ezeket azután monogramnak bevarrta valamennyiünk fehérneműjébe szép piros cérnával. Messzire járt már apa, az utolsó levél Strassburgból jött és tele volt reménységgel Páris irányában. Csak legyen egyszer Párisban, akkor minden bajnak vége lesz. És az István-téren a szegény, tanulatlan asszony imádkozott, vajha ura elérné már a megváltó Párist.

Nyár derekán történt, hogy Náci megint szerencsétlenül járt valamelyik rejtelmes vállalatával. Samu bácsi már régen kiszabadult körmei közül. Anna nyomai Németországba vezettek, valami bajor klostromba. Samu bácsi odament utána. Az öreg Miller hallani sem akart többé felőle s valamennyiünket száműzött. Ilyen körülmények között nem csoda, ha Náci megint tőke hiányán panaszkodott, éppen most, amikor csakúgy hullana ölébe a gazdagság. Nem tudom, mi volt az utolsó kísérlete, denique, nyár derekán elli-

citálták összes ingóságait és a háziúr kidobta a lakásból.

Természetesen hozzánk költözött. Természetesen megosztottuk vele a falatunkat. Sokszor az utolsót is. Csöndben, békességben, senkinek sem volt szava ellene. A kis Adél, az ő gyerekük — Náci azt vitatta, hogy kár a gyerekeknek zsidó nevet adni, legyen legalább a név olyan, hogy ne kelljen miatta röstelkednie — örökösen rajtam lógott. A kofálkodás mellett most már száraz dada is voltam és emiatt nem mehettem iskolába. Legalább ez volt a kifogásom. A kis Adél valóban aranyos gyerek volt. Mondják, hogy sem az anyjára, sem az apjára nem hasonlított, hanem én reám, kisebb koromban, annyira, hogy szinte az én megújhodott képem mása volt. Nagyon ragaszkodott hozzám, ami nem volt mindig kellemetes, mert szerettem ám nagyon elkódorogni pajtásaimmal, vagy az udvaron labdázni, a Poldival birkózni, avagy kijárni a Városligetbe, ahol akkoriban egy egészen új műintézet alakult: a Barokaldi cirkusza. Rosszul teszik, ha a cirkuszokat kicsibe veszik mint kulturális intézményeket. Amióta Barokaldi az ő primitív cirkuszában működött, Budapest valamennyi szegény gyermeke veszedelmesen járt a kezén, állt a fején, vetett cigánykereket és gyakorolta homokos helyen a szaltomortálét is. Ebben a sportban én nagyon hamar nagyon sokra vittem, sokszor megesett, hogy az iskolába is

végig az utcán a kezemen jártam, otthon pedig csak úgy hánytam a bukfencet az asztal tetejéről le a padlóra.

A két asszony, anyám és Teréz valóságos boldogságot talált abban, hogy egymásnak panaszkodhatott. Sajátságosan hatott reám, aki sokszor hallgattam őket, hogy bajaikról, amiknek forrása apa és Náci volt, úgy beszéltek, mint valami betegségről, minden szemrehányás és személyes keserűség nélkül. Náci különben nem vesztette el optimizmusát. Mindig némi nyomott hangulatban tért haza, megindultan csókolta meg a feleségét, aggódva nézett anyámra, hogy nincs-e valami baj, ha aztán az asztalra került a párolgó tál, jókedvűen odaült és büszkén vallotta, hogy voltaképpen nem is kell jobb koszt, mint amit anyám elébe tálat.

Egy kicsit szűken voltunk, az igaz. A szobában Terézék nélkül sem fértünk el, a két nagyobbik fiúnak a boltban vetettek ágyat, a földre, szalmazsákokon. Most én is oda kerültem Emmával. De a gyönyörű nyári éjszakák alatt a mészáros kocsiján vetettek egy nagy köteg szénát és egy lepedőt, úgy aludtunk ott, én és Pista, a mészárosinas. Gyönyörűség volt belebámolni a csillagos, vagy a holdas égbe mindaddig, amíg szemem le nem zárult és álom közben is érezni a friss levegő didergető hűvösségét, meg a széna kábító illatát.

Löwinger úr hűségesen beállított minden

nap; vitte az öt pogácsát, noha nem minden nap adott nekem leckét. Én különben nem bántam. Nagyon szerettem volna hegedülni tudni, de sejtelmem sem volt róla, hogy a megtanulása ilyen nehézségekkel jár és olyan rendkívül unalmas. Mingyárt az elején a vonó fogása antipatikussá tette nekem az egész művészetet. Hogy a felső kart oda kell szorítani a testhez s a vonót csak a csukló íves hajlásával vezetni; hogy ez a vonó olyan karcos hangokat adott ugyanazon a hegedűn, amelyen a Löwinger úr kezében trillázott és fuvolázott, hogy a fogásaim csupa hamis hangra vezettek és olyan hajszálfinom precizitással kell az ujjamat a húr megfelelő helyére nyomni, különben Löwinger úr sakál-szerű sikoltással markol a hajába és néha az enyémbe is: ez mind nem igen csábított a művészetre. És kezdtem gyanakodni Löwinger úr őszinteségére, aki a tanítás ideje alatt durva volt mint a pokróc és semmi jót nem talált a játékomban, óra után pedig csak úgy áradozott a dícsérettől, hogy így, meg amúgy, olyan fogékony tanulója még sohasem volt neki, mint én vagyok.

Édes anyám erre sem igen fektetett súlyt, csak az órára nézett nagy csodálkozva, ha Löwinger úr bepakkolta hegedűjét és azt mondta: — Mára elég lesz.

Mert az ő órája alig tartott húsz percig és húsz percért anyám sokallotta az öt pogácsányi honoráriumot. De szólni nem akart,

mert ő már tisztában volt vele, hogy Löwinger úrnak alighanem ez a főjövédelme s naponta aligha van más tápláléka, mint ez a mi pogácsánk.

Náci ellenben nagyon megbarátkozott vele. Rendkívül érdekelte ez az ember, aki oly szépen tudott muzsikálni és annyit beszélni a nagy urakról, meg a művészetről, hangversenyekről, melyekre hívták s amelyeken soha sem lépett föl, mert keveselte a honoráriumot. Ha Náci véletlenül otthon volt, Löwinger késő estig ott maradt nálunk s nem bánta, ha a Schossberger-kisasszonyok hiába várnak rá és kárba vész az elmulasztott két óráért járó tíz forintja.

— Eh, — mondta ilyenkor, — únom ezeket a tehetségtelen, fölcifrázott hábokat, akiknek folyton szépeket kell mondanom. Mert tessék elhinni, inkább udvaroltatni akarnak maguknak és hencegni velem, hogy én vagyok a mesterük, mint igazán tanulni. Amióta ebbe a szeretetreméltó családba kerültem (ez mi voltunk), ahol mindenki olyan természetes és őszinte, utálok azokat a hábokat.

— Szépek? — kérdezte Emma.

— No, — mondja Löwinger úr, vállát a füléig húzva, — nem mondhatnám, hogy csúnyák volnának, sőt a kisebbik határozottan szép is. De nincs lelkük és nincs művészi fogékonyságuk, mint magának, Emma kisasszony. Ha maga öltözködnék az ő ruhá-

jukba, a kisujjában is több vonzóerő volna, mint ő bennük mindkettőjükben.

— De pénz, az van, — mondja Náci és az ujjjaival csettentett.

— Pénz. ó az van! — És Löwinger csillogó szemmel meséli és Náci csillogó szemmel hallgatja, hogy mennyi pénz van ottan és mennyi pénz fogy ott el egy nap. Tíz szobájuk van és mindegyikben ötágú függőlámpa. Ami petróleum ott fogy, abból is úri módon megélhetne egy polgári család. Aztán a sok cseléd, meg az inas, meg a portás, meg a kocsis, meg a ló, meg a sok bejáró miss, mademoiselle. fodrásznő. táncmester, zongoramester, meg a sok ezüst az ebédlőben, meg a sok drága tükör, meg a sok gyertyatartó! Náci visszafojtott lélegzettel hallgatja, míg végre eszébe jut, hogy voltaképpen ő nagyon jól ismeri a gazdag embereket, az öreg Schossbergert különösen, hogy üzleti összeköttetésben állt vele és legénykorában sokszor volt nála ebédre hivatalos. Persze, a kisaszonyok akkor még egészen kicsinyek voltak, egészen kicsinyek.

S mikor Löwinger úr távozik, akkor öszszecsapja a kezét és kacagva mondja:

— Ez már tűrhetetlen, hogy mennyit hazudik ez az ember. Fogadni mernék, hogy színét sem látta még a Schossbergerék kapujának sem.

Megfoghatatlan, hogy az ilyen megszólásokat Emma, bármily messze lett légyen is,

meghallotta, vagy megérezte és magából kikelve rontott a szobába, noha Náci, mint a Teréz férje, állandó csodálata tárgya volt. Elébe állott, dühtől szikrázó szemmel nézte és kiáltotta:

— Nem igaz, nem igaz, te hazudsz, nem ő, aki ilyen gyönyörűen muzsikál, az nem hazudik. A Schossberger-leányok? Hercegnők és grófnők is boldogok lehetnek, ha ő reájuk néz.

Náci pedig éktelenül kacagva ingerelte a szegény leányt.

— No, no, a legszebb hegedűszó mellett is lehet füllenteni.

— Nem igaz, te hazudsz, neked minden lehelleted hazugság!

— Ni, — kiáltott Náci, — Emma szerelmes Löwinger úrba.

Sohasem felejttem el az esetlen darab leánynak sajtószerű összecuklását erre a szóra. Összecuklott derékban s egészen kicsi lett, összecuklottak a karjai, hogy beléjük veszett az arca. Megcuklott a térde, hogy majd leborult és egy árva szó nélkül kisompolygott a konyhába.

És nevettek rajta valamennyien s én nem tudtam megérteni, hogy például Teréz, aki annyit sírt, amikor szerelmes volt Náciba, hogyan tud nevetni azon, hogy Emma szerelmes Löwinger úrba. És nem tudtam megérteni, hogy Eszter, aki folyton regényt olvas és a színházban látottakon még otthon is tudott

sírni, hogyan nevetetheti ki Emmát, mert szerelmes. A fiúk vásottak voltak, azt értettem, de még édesanyám is mosolygott, mosolygott a leánya szenvedésén, de csak egy pillanatra, azután elkomorult arccal mondta:

— Ne bántsátok!

Emma pedig kint a konyhában magába zokogta keservét, aztán félhangon panaszkodott — Móninak. Minden baját Móninak panaszolta el, aki térdén ringatta és becézgette, akitől minden üdvösségét várta, ha majd egyszer hazajön. Úgy beszélt hozzá, mintha előtte állana. A vízes dézsa fülét csókolta: ez volt a Móni keze. A padkát átölelte: ez volt a Móni két válla. S ha jól kisírta magát és minden bűjait-bajait elbúgta, megkönnyebbülten, sugárzó arccal emelkedett föl:

Móni igazat adott neki!

Egy napon Löwinger úr a szokottnál is bőbeszédűbb és ragaszkodóbb volt. Délután négy óra felé jött és este kilenc órakor még ott maradt. Édesanyám feszengett és az órát nézte. Teréz, aki ismét kettőnek evett, halkan nyöszörgött és erősen ágyba kívánczozott. Náci is türelmetlen volt: egy igen fontos ügyben várták a kávéházba. (Bizonyára szerzett valahol egy-két forintot, azt kell elkártyáznia.) Löwinger úr egy kicsit elpirulva, de teljes fesztelenséggel hátradőlt a széken és behúnyta a szemét:

— Olyan jól érzem magamat ebben a kedves családi körben. Igazán meg vagyok hatva

és irigylem önöket, hogy így együtt élhetnek. Persze, nekem most már mennem kellene, de akár hiszik, akár nem: nem tudok elszakadni önöktől.

— Majd segíték — szólt tréfásan Náci, noha valamennyien komolyon értették és két kezével a fiatalember hóna alá nyult, úgy emelgette.

— Ó — szólt ez elkényszeredett kacagással és minden erejéből ellentállva. — Hiszen felkelni tudnék, de lelkileg ide vagyok láncolva. És tessék elhinni. már sokszor gondoltam, mikor otthon, az én rideg legénytanyámban megálltam, az íróasztalom előtt: Dávid, gondoltam, Löwinger Dávid, mit ér ez a rideg kényelem? Mit pazarlod pénzedet erre a rideg kényelemre? Nem volna jobb neked akár egy zsup szalma a Stadler-család körében, mint ott a selyemfüggönyös ágy egymagadban? Igen, — kiáltott, mintegy elkapatva ettől a gondolattól — sokszor gondoltam ezt és most kimondom: adjanak egy zsup szalmát vagy egy rossz pokrócot és én itt maradok önök-nél. Nem kell nekem semmi más, tessék elhinni, csak egy kevés szalma vagy egy rossz pokróc. És fizetek érte, mintha selyemfüggönyös ágy volna. Önök azt hiszik, hogy tréfálok? Nem, egészen komolyan beszélek. És hogy ne kételkedhessenek tovább, hát még ma, most mindjárt itt maradok. Emma kis-asszony, adjon nekem egy szalmazsákot a fiúk ágya mellé, itt fogok aludni!

Emma kisasszony boldog volt és rohant volna anya ágyáért is, hogy neki elkészítse, de a többi meg volt rökönyödve, én magam halálosan szégyeltem magamat. Már láttam Löwinger mellettünk, a földön, elviselhetetlen volt, hogy szegénységünket így föltárjuk neki. Teréz anyámra nézett, ez meg ő reá. Végre is nagy nehezen kinyögte:

— Ne legyen gyerekes, Löwinger úr.

— Mit? Gyerekes? — kiáltott ez lelkesülten, — soha olyan komolyan nem beszéltem, mint most. Fizetek, Stadlerné, fizetek, amenyit csak akar, mert önök a szívemhez nőttek. S hiába szabadkozik, itt maradok. Csak nem fog kidobni?

— Azt nem, — mondja anyám csüggedten és többet egy szót sem szólt.

Annál mérgesebb lett Náci.

— Hallja maga, Löwinger úr, — szólt merőn a fiatalember szeme közé nézve — mit henceg maga annyit a pénzével meg a ragaszkodásával? Azt hiszi, hogy a fejünk lágyára estünk? Mondja egyszerűen, hogy nincs lakása és az éjszakára szállást kér és ezzel rendben van a dolog. Nem szeretem a hencegő embereket, ezt nyíltan kimondom.

Löwinger úr fülig elvörösödve ült a széken és nem mert moccanni sem. Nagy sokára elkényszeredett mosolyra húzta száját, úgy dadogta, titokzatos szemhunyorítással:

— Ha ez magának jobban esik, Grün úr, hát legyen úgy, ahogy akarja. Én hencegek?

Hát hencegő az, aki ilyesmit is magára vállal? Ha hencegő ember volnék, nem nyugodnék bele abba, hogy nincs szállásom, hanem fog-nám magát és kényszeríteném, hogy jöjjön velem s nézze meg a lakásomat és aztán be-széljen.

— Legyen! — kiáltott Náci — jöjjön, me-
gyek magával és mutassa meg a lakását.

— Ha hencegő volnék, — ismétli nyomaté-
kosan Löwinger úr, — de nem vagyok az. Azért nem is mutatom meg a lakásomat, sőt még én mondom: nincs szállásom, sem ma, sem holnap, tegnap sem volt, tegnapelőtt sem volt. Mondjak még többet? Semmim sincs, ennivalóm sincsen, egy tiszta ingem nincsen s ha maguktól nem kapnék öt pogácsát, éhen halnék. Nos, Grün úr, ez hencegő ember be-széde?

— Úgy beszél, — felelt csípősen Grün Náci — mintha tréfálna, de én ismerem magát, nem tréfál. Különben kívánom magának, legyen olyan lakása, mint a királynak, de ha nincs, akkor vallja be becsületesen. Mi is szegények vagyunk, nincs abban semmi szégyen.

Ezzel fogta magát, szeretettel megcsókolta feleségét, az ágy fölé hajolt, melyben a kis Adél aludt — a kis Adél az én helyemen fe-
küdt édesanyám mellett s mint én, ő is úgy aludt, hogy a kezét a nagymama karjába fűzte — és rákezdett szokott mondókájára:

— Igazán bosszantó, hogy azokkal a sza-
már ügyekkel este zaklatnak. Milyen jó volna

most lefeküdni, mint ti, de fontos a dolog, nagyon fontos. Hanem isten bizony, ha még oly fontos is, egy óra alatt elvégzem. Ne félj, kincsem, egy óra múlva itt leszek. Úgy áldjon...

— Ne esküdj, — mondja Teréz szeliden — hanem gyere haza eskü nélkül.

Náci meghunyászkodva sompolyog ki a boltajtón. Mi nekimegyünk a kosaraknak és behúzzuk, letakarjuk őket. Szalmazsákok zörögnek, székek koppannak. Emma lázban, magánkívül, reszkető kezekkel turkálja föl a szalmát, hogy mennél dúsabb és puhább legyen. Anya tiszta lepedőket ad ki Löwinger úr miatt és aggódva találgatja, jut-e elég vánkös valamennyiünknek? S ime, Löwinger úrnak pompás ágya támad, senki sem tudja honnan. És Löwinger úr búcsúzik és melegen jóéjszakát kívánva, kivonul velünk a boltba. Odabent eloltják a lámpát és a sötétben vetkőznek. Nálunk egy szál faggyúgyertya ég és szeretném, ha ez sem égne. Löwinger úr vetkőzik és én látom rongyos ingét és cingár, vékony mellét. Szinte undorító volt, de amellet olyan végtelenül szánalmas. És beszélt, beszélt sokat és leereszkedően és a zsebéből kitett egy kis csomagot, két viselt és egy tiszta gallér, meg egy pár mancsetta volt benne. Úgy látzik, már el is hurcolkodott régi lakásáról.

— Ah, ez jól esik, — szólta, mikor leheveredett a fekvőhelyére. — Milyen puha, milyen meleg, ezentúl mindig szalmazsákon, a földön alszom. És ezek a vánkösök, igazán fejedelmi

vánkosok. Boldogok vagytok, gyerekek, hogy ilyen vánkosaitok vannak. Úgy fogok rajtok aludni, mint a fejedelem.

És nyomban aludt is. Aludtunk valamennyien. Emma is. A súrolórongyokból rakott össze magának ágyat: az ő ágyneműjét mind Löwinger úrnak adta.

Ezzel Löwinger úr nálunk ragadt. Mivel reggel nálunk volt, kapott reggelit. Mivel délből semmi dolga nem volt, nálunk ebédelt. Este csak kenyeret kaptunk, ő ezzel is beérte. De az öt pogácsát azért hűségesen fölvette és nagylelkűen hol nekem, hol Móricnak adogatott belőle. Jakabnak soha, ez a komoly fiú nem szenvedhette Löwinger urat, gorombán elfordult tőle, ha hozzá szólt s este a szalmazsákját mindig egy lépéssel odébb húzta a Löwinger úrétól. Ez nem haragudott azért rá, sőt nagyon dicsérte az anyámnak:

— Komoly fiú, nagyon komoly fiú, — mondogatta — az ilyenekből lesz valami, gyáros vagy bankár, mindenképpen üzletember. Művészi lelke nincsen, de hát nem mindenki lehet művész. Sőt, jó is, hogy nem mindenki lehet művész, mert ha lehetne, hogyan élnénk meg mi, művészemberek?

Anyám Terézszel mindennap titkos haditanácsot tartott, hogy mitévők legyenek. Löwinger úr vendégsége nagyon ránehezedett. Nem szólva arról, hogy egy emberrel több iszonyúan számított, még az idegen ember előtt való röstelkedés pazarlásokra is kényszerít.

tette. Húst főzött, amikor nem volt húsrá való, a tészta mellé is kenyeret adott. Amellett apa ebben a hónapban nem küldött pénzt, mert baja történt. Már igen jó kereste volt, de leütött egy urat, aki, mikor hallotta, hogy apám magyar, azt mondta, hogy a magyarok buta és kegyetlen állatok. Emiatt aztán menekülnie kellett, hogy be ne csukják. És azóta bolyongott a francia határon és iparkodott Páris felé és bízta anyánkat, hogy ha egyszer odaért, akkor vége lesz minden bajnak.

A tanácskozásoknak mindig az az eredménye volt, hogy Löwinger úrnak nyíltan meg kell mondani az igazságot, hogy nem tarthatjuk el, bármily szívesen tennők is, sőt, mivel a gyerek úgy sem tanul s a pogácsa is pénzbe kerül, még azt sem adhatjuk neki. Egész főpróbákat tartottak ebből a fejtegetésből és Teréz volt a sűgő, akinek a legenergiusabb kifejezések jutottak eszébe.

Mikor azonban kenyértörésre került a sor, mind a kettőnek inába szállt a hátorsága.

Arra is gondoltak, hogy Nácira kellene bízni ezt a dolgot, de visszariadtak tőle. Náci nagyon kegyetlenül csinálná és végre is a szegény fiatalember nem szolgált erre rá. Mikor aztán még kisült, hogy Löwingernek szülei vannak valahol Árvában, akkor csüggedten, de végleg letettek minden elüldöző szándékáról.

— Ki tudja, — mondotta anyám — nem-e az én fiam is rászorul az idegenben mások

jóságára. Majd megfizeti az Isten, amit Löwingeren teszünk.

De mennél nagyobb volt a nyomorúságunk, annál hangosabb volt a házunk. Tele voltunk muzsikaszóval. Az első napok után Löwinger úr teljesen elhanyagolta a Schossbergerkisasszonyokat, a többi leckéiről is nagylelkűen lemondott, nem volt többé szó fiákerről, mellyel egyik óráról a másikra kell robognia. Ott ült vagy állt naphosszant és hegedült. Oly szépen, hogy soha meg nem úntuk. Sőt én újabb kedvet kaptam a hegedülésre és kértem Löwinger urat, hogy tanítson, de ne kóttából, hanem csak úgy nótákat. Amit ő határozottan helyeselt és azt mondta: lángész vagyok, aki hivatva van megreformálni az elavult zenepedagógiai módszereket. És kezembe adta a hegedűt s én keserves kornyikálással kizaklattam belőle egyes primitívebb nótákat, hogy a mézáros nagy kutyája hangosan vonított miatta.

Augusztus vége felé már tűrhetetlen volt a helyzetünk. Apától már levél sem jött. Hirtelen megszakadt a levelezés. A házbérgondok súlyosabban merültek föl, mint bármikor. És a kofálkodás absolute semmit sem hajtott s abból éltünk, amit Eszter keresett, meg amit a Móric nagynehezen kölcsön adott anyámnak. Fizetése nem volt, de mindig tele volt a zsebe pénzzel, amellet meg rengeteg sokat költött füzetes regényekre. Kölcsönözvén pedig anyámnak, kamatképen szabadon dézsmálhatta

meg a gyümölcsös raktárt, úgy, hogy úgyszólván az ő számára hordtuk haza a kosarakat.

Ilyenképpen bizony akaratlanul is éreztették Löwinger úrral fölösleges voltát. Tán ő maga is észrevette, mennyire megnehezíti helyzetünket, de a szükség ráparancsolt, hogy ne vegyen észre semmit. Mégis a legőszintébb hangon kezdett panaszkodni, hogy ma milyen rossz az étvágya és ne vegye zokon anyám, akinek a főztjeért lelkesedik, hogy nem nyúl hozzá. És játszott oly szépen, oly kétségbeesett, zokogó extázissal, majd oly csöndesen húzódott meg a gyümölcsös kosarak mögött, merengve nézve ki az utcára, hogy okvetetlenül meg kellett sajnálni.

Édesanyámat nem lehetett többé megnyugtatni. Valami baj történt apával, valami óriási baj. Az eddig oly csöndes asszony napjában többször, de különösen éjszaka, egyszerre csak hangosan fölzokogott s lehetetlen volt lecsitítani. Nem érdekelte már semmi. Nyöszörögve járt föl-alá és imádkozott, egyre imádkozott és ráfogott bennünket is az imádkozásra. Majd egyszerre megnyugodott, szinte jókedvű lett. Hogy, hogy nem: fejébe vette, hogy az apa útban van hazafelé és péntek estére itt lesz. Tán a föld alól kaparta elő, de péntek estére fényes vacsorát teremtett elé, gyönyörűen megterítette az asztalt, tisztát adott a gyerekeknek, aztán kézenfogott engem, boldogan, az izgalomtól remegve kiment

a hajóállomásra és várta a bécsi hajót. A hajó messziről sípolt, lomhán, nehézkesen kötött ki, az emberek hosszú sorban léptek ki belőle, összecsókolódtak övéikkel és én ott álltam anyám mellett s mennél üresebb lett a hajó, izgalma, boldogsága annál kisebb lett, végül egészen magába roskadt. Csalódott, nem érkezett meg. És búsan és szótlánul tértünk vissza és édesanyám nem nyúlt a fényes vascsorához és egyikünknek sem ízlett. Szombaton még fogva tartotta a búskomorság, vasárnap ismét megnyugodott és újból reménykedett: péntekre megjön apa!

Kétszer-háromszor ismétlődött ez meg s azután már tudtuk, mi lesz és előre remegtünk a péntektől. Nyomorúságunk képzelhetetlen volt. Reggeliről már szó sem lehetett, délben sokszor kifőtt krumplit kaptunk, semmi egyebet. A gyümölcsárusítással föl kellett hagyni, elfogyott a forgalmi tőke. Ami volt, azt éhségében fölharácsolta a gyerekhad, ott maradtak a puszta deszkák, az üres kosarakkal, néhány összeaszott naranccsal, egy tál régi pogácsával, mely már nem kelt, mivelhogy nem tudta többé oly pazarul megsütni, mint annakelőtte. És a kis Adél ropantul rakoncátlan gyerek volt és egyre sírt, hogy ő éhes. És Eszter is kezdett lázongani, hogy mind elszedik az ő pénzét s még jól sem lakhatik. Löwinger úr olyan kicsire húzta magát össze, ahogy csak tudott, dehogyan hencegett többé. Náci pedig ugyancsak csön-

desen, gondolkodó arccal nézte repedező cipőjét és gondolkodott valami új projektuson. A felesége lesoványodott, alig volt már arca és a kritikus időpont már egészen közel volt. Csoda-e, ha édesanyám egyebet nem várhattott, mint apa megérkezését? S lehetséges, hogy ne érkeznek meg? Hiszen még egy hétig már nem bírja ki!

Novemberig tartott ez így. November második péntekén, éppen két éve annak, hogy apa elutazott, édesanyám ismét fogta barna selyemkendőjét, mely már egészen lekopott, szokatlanul gondosan felöltöztetett engem, az asztalon minden ragyogott és várta a ház urát, úgy vitt magával, de minden remény és bizalom nélkül, csöndben, lehangoltan, hogy féltem tőle. Mikor már az ajtóban volt, visszafordult és megcsókolta a kis Adélt és hevesen magához ölelte Terézt. Aztán szinte futva hagyta el a lakást, úgy mentünk a hajóhoz. Az úton szorosan fogta kezemet és könnyei úgy peregtek, hogy maga sem tudott felőle.

A vigadó előtt megállt, reszketett.

— Mit gondolsz, Misi, — szólt remegő hangon — megjön ma?

Nem tudtam mit feleljek. Szívem összeszorult, ajkamhoz vontam sovány kezét és megcsókoltam.

— Meg kell jönnie, — folytatta — mert nem bírom tovább. S ha mégsem jön el, akkor utána megyek, mert nem bírom tovább.

Haza fogsz menni, Misi és jó leszél és megmondod a többinek, hogy utána mentem.

A hajó késett. Alacsony volt a vízállás és öreg este volt már és a hajónak még semmi nyoma. Odahaza a gyertyák bizonyára már mind leégtek, arra is gondoltam, hogy a leves is elfőtt, a hús megitta mind a paradicsom-mártást. És tudtam, hogy a hajó hiába érkezik, nincs mit várnunk tőle. És gondolkodtam, mit tegyek, hogy anya még se hagyjon el bennünket. Nagyon féltém és nem jutott eszembe semmi. Ott ültünk a váróbódében és hallgatództunk ki a nagy sötétségbe.

Örökkévalóságnak tetszett az idő. Tán éjfél is elmúlt már. A szemem is le-lehanyatlott és mégis imádkoztam magamban, bár ne is érkezne meg a hajó, mert bizonyos, hogy apa nincs rajta és akkor elveszítem anyámat is. Egyszerre mozgolódnak az emberek, sipolás hallatszik, majd megkondul a hajót jelző harangzó. Édesanyám felugrik és a hídhöz rohan.

— Menjen félre — kiált rá egy sapkás ember és mellbe löki.

Föl sem vette. Följebb húzódott és egy vas-tömbre állított.

— Nézd csak, látod a lámpákat? Ott, ott, neked jobb szemed van, nem látsz a hajón embereket? Vigyázz, az istenért, vigyázz, hogy el ne szalasszuk. Gyere, állj a híd jobb oldalára, én a másik oldalára állok. Vigyázz, jól vigyázz!

Én azonban nem akartam a híd másik oldalára állni, belé kapaszkodtam a szoknyájába és könyörögtem, hadd maradjak mellette, így is jól tudok vigyázni. Nem ért rá felelni, mert a hajó kikötött, az emberek sűrűn összeverődtek a nyíló korlátnál, hogy minél hamarább földet érjenek. Egész had hajóslegény, hordár, meg utasra várakozó hömpölygött közöttünk, az anyám kétségbeesetten védte pozícióját, nem engedte magát elsodortatni.

Dübörögve, nehéz léptekkel jöttek az utasok. Álmos arcú, többnyire szegény emberek, batyuval a hátukon, kofferek a kezükben. Ez sem apa, ez sem apa. A nagy keresésben mindig akadt egy, aki messziről apához hasonlított, de nem az volt. Édesanyám görcsösen fogta a kezemet és ágaskodott, mind gyéreb- ben jöttek az emberek, ritkult körülöttünk a sokaság és anyám keze egyre jobban reszketett az enyémben. Olyan dudoló hangokat hallottam, mintha énekelne magában. Végül az utolsó ember is kidobogott a hídra, egy falábú honvéd, apró kintornával a nyakában.

— Tán alszik — súgja anyám és bátortalanul odaszól a hídörhöz:

— Nincs több utas a hajón?

— Nincs — mondja az és becsapja a rácsot, hála istennek, mehet haza vacsorálni.

Nincs, nincs. Nem bírtam többé magammal, iszonyúan féltem. Anyám mozdulatlanul állt ott, kendője lecsúszott a fejről és nézte a

sötét hajót, meg a sötét vizet és mindjobban üvegesedő szemmel, mindjobban ziháló mellett. Megfogtam a kezét; ellökött magától.

— Édes anyám! — könyörögtem.

Csak rázta a fejét és dúdolt tovább.

S akkor nagy kínomban eszembe jutott Isten, hogy csak ő segíthet s szerettem volna imával rábírní, hogy segítsen. De ilyen imát nem ismertem, egyáltalán nem tudtam semmiféle imát, most apa távollétében senki sem ügyelt a vallásosságunkra. Nagy tehetetlenségben elhadartam az esti imádságot, melyet édesanyám mondogatott mindig elem s melyet nem tudtam még elfelejteni.

— Hámalach, hágoil . . .

Mintha ezek a hangok megbontották volna a bűvöletet, mely lekötve tartotta eddig. Rám nézett, ez ismét a régi jóságos asszony nézése volt. Magához szorított és megcsókolta a hajamat s gyöngéden kézen fogva megindult velem haza. Én pedig boldog voltam és fölnéztem az égre és szent fogadást tettem, hogy ezentúl mindennap imádkozni fogok.

Meg is tettem, egy héten keresztül.

A gyertyák leégtek már, a konyha kihült, szóvalan komorságban ültek az asztal körül a fiúk a lányok, Náci, Teréz, meg Löwinger úr. Senki sem mert kérdezősködni, édesanyám meg nem beszélt. Megbontotta az ágyat, levetkőzött, lefeküdt és a fal felé fordult. Mi meg néztünk az üres tányérra és moccanni sem mertünk. Valahogyan egy villa lekoppant

a földre, ez megbontotta az igézetet. Teréz kiment a konyhába és behozta az ételt. Bármennyire nehéz volt a szívünk, hozzáláltunk a ritka lakomához és úgy kinyaltuk a tányérokat, hogy akár mosogatni sem kellett utána.

3.

A háznál kísértet jár . . . Apa szelleme. Nem büszkén, nem parancsolón, nem szeretőn, nem korholón. Nem a gondviselésünk többé, nem is a reményünk, nem is az emlékünk. Csak félünk tőle, mert nincs itt és fekete felhőként mégis minden percen rajta van a léte nyoma. A széke, a szerszáma, a terítéke az asztalon, mind reá vár és hirdeti, hogy apa van és hiába vár reá és hirdeti, hogy apa nincs. És van Löwinger úron kívül még egy vendégünk, aki-ről csak Nácitól hallottam, hogy itt van. Egy este, nem tudom, hogyan, pénzre tett szert és győri kolbászokat hozott haza, meg egy üveg bort. Széles jókedve kerekedett s akkor kipakolta, csillogó szemmel, nagy élvezettel a zsidómesét a szegény emberről, meg a Nyomorról. A szegény ember egyszer fölnézett a padlásra és ott talált egy emberkét, aki jókedvűen táncolt.

— Ki vagy és mit keresel itt, az én házamban?

— Én vagyok a te Nyomorod és mulatok a házadnál.

— Hordd el magad innen.

— Nem előbb, amíg enni-inni nem adsz.

A szegény ember, hogy a Nyomortól szabaduljon, adott neki enni-inni, amitől az emberke még jobbkedvű lett és nőtt, meg kövéredett.

— Most már hordd el magad.

— Nem lehet, mert azzal, amit megettem, még szegényebb lettél.

S ott maradt és tápláltatta magát a szegény emberrel, aki csontig lesoványodott, míg a vendége, a táncoló, jókedvű Nyomor, egyre hízott.

Hogy ezt a mesét hallottam, féltem a sötétségtől. Minden homályos sarokban táncolt a kövér emberke. S amikor kenyér sem volt a háznál, minden szögletből kihallottam vidám kacagását. S ha bűgva tört ki anyámból a fájdalom, a kövér emberke melléje ugrott és magába szívta a szíve vérét és még kövérebb lett. És korán állt be a hideg, esett a hó, befagyott a kút, jégvirágok nyíltak az ablakon és sípolva kergetődött a kémények között a szél. És összebújtunk a konyhakályha körül, melyet átvittünk a szobába, hogy ne kelljen külön főzni és külön fűteni és magunkra szedtünk mindennemű ruhát, mert nem volt fára való. És hallgattunk és álmodoztunk s ha két ember tekintete találkozott, mint a bűnösök, lesütötték szemüket. Löwinger úr nagyot gondolt, a hegedűje után nyúlt, de a nóta is elhallgatott, a hangok is elfagytak. Akinek dolga volt vagy lehetett volna, sietve, mohón menekült a hideg tanyáról ki az idegenségbe. Ott barátságosabb a világ.

És ez így tartott volna örökké, ha sorsunk nem fordult volna rosszabbra. Egy reggel arra ébredtem föl, hogy eggyel többen vagyunk, egy kis fiúgyermekkel. Fogantatása óta várta a gond s mikor jött, ráncos homlokkal elébe sietett. Senki sem találta módját, miből fizessék meg a bábát, miből főzzenek húslevest az anyjának, mégis volt bába és volt húsleves. A szomszédok is küldtek, mint már ilyenkor szokás, de mi büszkék voltunk és mindenfelé izentük, hogy van elég mindenféléből, ne fárasszák magukat.

Teréz a sötét szobában feküdt, hanyatt, a kisgyerek mellette, kék csíkos pólyavánkosban. Néztem az arcát: sárga volt és ráncos és mondtam magamnak: ez a te öcséd, szeretned kell. És nem tudtam szeretni. Ellenben elgondoltam, hogy valamikor én is feküdtem így, anyám mellett, ugyanebben a vánkosban s valamikor ez a csöppség is fog így állni az ágy mellett, mint most én. És elszédültem és összeszorult a szívem és először, mióta eszmélek, ezt a világot úgy láttam, mint egy óriási jövésmenést cél nélkül, a gyerekek arra valók, hogy gondot okozzanak a nagyoknak s a nagyok arra valók, hogy kereset után lássanak és ne találjanak.

Náci egészen boldog volt. Ez az ember igazán örült. Örült, hogy a feleségének nincs baja, örült, hogy van még egy gyereke, örült, hogy ez a gyerek fiú, örült, hogy koma után nézhet, örült, hogy a lebetegedés címén kölcsön kér-

het egyiktől, másiktól. Úgy tett, mintha ennek a csöppségnek a világra jötte lett volna egyedüli gondja s most, hogy a világra jött, túl volna már minden bajon. És elrohant, mint a fürgeteg és visszajött kipirulva és leverve és csöndesen és pénz nélkül. Se komát, se pénzt nem kapott.

És a gyerek sírt, egyre sírt és nem akart szopni. És szomorú házunk nyugtalan lett éjjel és nappal egyaránt. És Teréz nagyokat nyögött, mikor a gyerek odanyomta száját emlőjéhez és nem tudta megszívni. Melle megdagadt a sok tejtől s hogy baja ne történjék, Náci maga szopta ki a fölösleget. Akárki mint vélekedjék felőle, jó férje volt szegény nénémnek.

— Egy este — ebédünk egy-egy bögre vízzel hígított kávé volt — Emma hat krajcáron kenyeret hozott a péktől. Nagyon kicsi kenyeret s ahogy édesanyám fölaprította, nagyon kicsi karajok lettek belőle. Ott ültünk az asztal körül és sorra nyúltunk a porcióink után. Löwinger úr is ott ült és nyúlt a porciója után. Véletlenségből történt, hogy ugyanakkor éppen én is ugyanahhoz a kenyérhez nyúltam, de hamar visszakaptam a kezemet, mert szerettem Löwinger urat. Olyan véletlen apróság volt, de anyám ránézett Löwinger úrra és Löwinger úr ránézett anyámra. Csak egy futó pillanat volt, anyám pirulva elfordult, Löwinger úr elpirult és visszahúzta a kezét. Aztán még mindig égő arccal és tétovázó szemmel fölkel, a kalapja

után nyúlt s a szekrény tetejéről leszedte a hegedűjét.

— Hová megy? — kérdi anyám ijedten. A szegény asszony érezte, hogy megbántotta s végtelenül sajnálta.

Ám Löwinger úr nagyon vidáman mondta:

— El is felejtettem már, egy jóbarátomhoz ígérkeztem soirée-ra. Magammal viszem a hegedűmet, mert nagy társaság lesz és szívesen veszik, ha egyet játszom. Azért ha sokára nem jövök, ne nyugtalankodjanak miattam, jó helyen vagyok.

Nem hitte neki senki. Nekiestünk és kérleltük, erőszakoltuk. Hogy nem gondol senki felőle rosszat, hogy nincs terhünk, hogy ne legyen olyan érzékeny, hiszen már eléggé ismerhet bennünket. Ámuló szemmel nézett rajtunk végig és védekezett. Hogy nem érti, hiszen nem is érzi magát megbántva, hogy igazán meg van hívva, hogy eszeágában sincs megsértődni és hogy visszajön, de mennie muszáj. És kezet szorított valamennyiünkkel és olyan különös jelentősen nézett édesanyámra, ragyogó szemmel, mely valami nagy dolgot mondott, csak nem értettük meg. Legalább a kenyeret vigye magával. Már hogy is ne! Hiszen mondta már, hogy soiréera van meghívva és a háziasszony meg lenne sértve, ha már jóllakva állít be. Hogy attól a kis kenyértől azért még ehetik a soirée-n? Isten neki, de csak azért, mert azt hiszik felőle, hogy meg van sértve: Sőt itt eszi meg, mielőtt elmegy, különben

még azt gondolnák felőle, hogy az úton eldobja.

Azután ment s ahogy erőszakoltan egyenes, cingár alakja az ajtóban eltűnt, szentül meg voltunk győződve, hogy Löwinger Dávidot soha többé nem látjuk.

Annál nagyobb volt a meglepetésem, mikor reggel fölébredvén, magam mellett találtam, a szalmazsákján. Mélyen aludt, arca pici volt, mint az alma és szájából türhetetlen borszag áradt ki. Ni, csakugyan? Soiréen volt? A többi is ámult. Csak Emma sikongatta boldogan:

— Úgy-e, hogy soiréen volt? Én nyitottam ki az ajtót! Jaj Istenem, bort ivott, nagyon finom bort ivott, hogy alig tudott a lábán állni. S mikor beeresztettem, olyan szépen köszönte meg, jaj Istenem, olyan szépen!

Hogy hogyan eresztette be, bizony senki sem tudta. Alighanem virrasztott, míg haza nem jött és leste a léptei nesztét. Mióta Löwinger úrnálunk lakott, Emma kevesebbet sírt és majdnem semmit sem beszélt. Visszavonult a konyhába, ahol farkasordító hidegség volt és semmi hívásnak sem engedett, órák hosszat üldögélt ott és ábrándozott, vagy nézte magát kis tükrében. A nagy szegénységben nem igen gondoltak ilyes dolgokkal, de Emmát különben sem vette komolyan senki.

Löwinger úr csak nagyon későn ébredt föl és akkor iszonyúan szégyelte magát, hogy olyan soká aludt. Aztán föltápászkodott és nyomkodta a halántékát. Nagyon fájt a feje,

de azért jó kedvvel nyitott be a szobába s minden lépésénél csak úgy csörgött a zsebe. Látszott rajta, hogy nagyon készült a jelenetre, mert bizonyos ünnepies kérkedéssel állt anyám elé, mondván:

— Végtelenül örülök, hogy most már egy kicsi részt törleszthetek tartozásomból. Mert nem felejtettem ám el, hogy mit mondtam, mikor önökhöz költözködtem. Én ezt a kedves családi tűzhelyet nem ingyen akartam igénybe venni, de tetszik tudni, a viszonyok, meg különösen a művészi önérzetem, mely föllázadt az alacsony foglalkozás ellen, eddigelé meglehetősen szűk körbe szorították jövedelmeimet. De most, kedves Stadlerné, van kilátásom rá, hogy szerezhetek. Tegnap, mint tetszik tudni, soirée-n voltam. Nagyon előkelő társaság volt ott, de nem szólok semmit, mert Grün úr mindjárt rám fogná, hogy füllentek. A háziasszony nagyon kedves volt, s mint előre gondoltam, unszoltak, hogy játsszam. És én játszottam, mondhatom, örült siker mellett és gróf Fellner azt mondotta, hogy Sarasate játéka nagyon hasonlít az enyémhez, de nem egészen olyan. Játsoztam még egyszer, aztán még egyszer s akkor már éjfélt elmúlt és gróf Fellner fölkiáltott: de hiszen mi voltaképpen visszaélünk Löwinger úr szívésségével! Ez nem járja, ha a művész ennyit fáradt, meg is kell jutalmazni. És én hiába szabadkoztam, gróf Fellner egy ezüst tálcával a kezében körüljárt a fényes

társaságon és gyűjtött. De mit gondolnak, kérem? szóltam én, én nem pénzért játszani jöttem ide. Legyen nyugodt, mondotta gróf Fellner, egy csöppet sem veszít a tiszteletből, amelyet művészete iránt táplálunk, hogy ha ezt a csekély anyagi jutalmat elfogadja. Örökre adósai maradunk mégis. Képzelheti, Stadlerné, hogy ott a szalonban nem folytathattam a veszekedést, magamhoz vettem a halom bankót, de távozáskor, mit gondol, mit tettem? Szétosztottam a cselédek között, hogy mindenki lássa. És gróf Fellner megrázta a kezemet és azt mondta: Löwinger úr, ön nemcsak nagy művész, hanem igazi úri ember is. Nem mondok sokat, kedves Stadlerné, de legalább tíz darab ötforintosot osztottam szét s csak nagyon keveset tartottam meg, mert elszámítottam magamat, kevesebb szolgálta volt, mint gondoltam. Ezt a maradékot azonban önnek adom.

Ezzel benyúlt a zsebébe és vagy három marék rézpénzt szedett elő és rakott az asztalra.

Káprázott a szemem ennyi pénz láttára. Egy pillanatra, de csak egy pillanatra átsuhant ugyan agyamon a kérdés, hogy azok az előkelő grófok, akik ötösöket adtak össze, miért toldták meg adományaikat ennyi krajcárral, de aztán hittem neki és vakon örültem, hogy ismét egy kis pénz került a házukhoz. Édesanyám szabadkozott, de csak gyöngén, a segítségre iszonyú szükség volt

már. Nagynehezen rátukmált Löwingerre a pénzből vagy ötven krajcárt, mondván, hogy a maradéka amúgy is több, mint amennyire szüksége van. És Löwinger úr boldog volt és nem fért a bőrébe, valóságos paroxismusa az adás gyönyörűségének fogta el és karjával hadonázva erősítette:

— Ó, ez még semmi, fogok én ennél többet is hozni. Nagyon megkértek, hogy szerencséltessem őket gyakrabban, akár minden nap, de kikötik maguknak, hogy valami csekélységgel kárpótolnak fáradságomért. Én nem mondtam ugyan igent, de csak rajtam áll, hogy minden nap soirée-t rendezzenek csak azért, hogy én náluk játszhassam. Ha például ma délelőtt odaüzenek: este hajlandó vagyok nekik játszani, akkor egy-kettőre, estére rendezve van a soirée. És meg is fogom tenni, Stadlerné — kiáltott föl neki-buzdulva — meg is fogom tenni, nem magamért, hanem önökért, akik olyan szeretetreméltó, jó emberek s akiknek a kedvéért én mindenre kész vagyok. Csak ne kínálnának annyi pezsgőt! Ki nem állhatom a pezsgőt, megfájdul tőle a fejem és inni mégis muszáj.

Amint Grün Náci délben a történekről értesült, melegen megrázta Löwinger úr kezét és azt mondta, hogy ha pénzt hoz, akkor elhisz neki mindent. Löwinger úr mosolygott és tányérjára nézett, félt a Náci gúnyolódásaitól.

— Aztán mondja csak, Löwinger, olyan előkelő társaság ez, hogy maga még inget sem vált, mikor oda megy?

— Hehehe, — nevet zavartan Löwinger — maga mindig gúnyolódik és kötekedik. Hát jó, jó, megszoktam én azt már és nem is haragszom érte. Majd jön idő, amikor más-kép fog beszélni.

Löwingeren szokatlan lázas buzgóság vett erőt. Ő most már minden áron soiréera akart menni. Türelmetlenül várta az estét és addig próbát tartott nekünk azokból a darabokból, amiket a soirée-n játszani fog. Nyolc óra tájt aztán fogta a hegedűjét és sietve távozott.

— Kíváncsi vagyok, — mondotta Náci — hogy hol is van a soirée-ja. Kedvem volna utána menni.

— Hagyd el — mondja anyám.

— Maradj — mondja Teréz.

— No, ti mennyit féltetek, hogy elmaradok. Hát jól van, maradok. Pedig csak a kapuig mentem volna utána, aztán visszajöttem volna. Ej, meg is teszem. Misi jön velem. Akkor legalább nem hiszitek, hogy máshová megyek.

Ezzel már fogta a kabátját. Én is mohón tekergettem a nagy sált a nyakamba és mellé ugrottam. Magam is nagyon kíváncsi voltam s türelmetlenül előre szaladtam.

Tiszta, hideg téli este volt, kevés ember járt az utcán, csak néhány elkésett varró-

lány, meg munkásember. Náci kézen fogott és azt mondta:

— Szaladjunk.

Nem tudom, miért szaladtunk éppen a Nyár-utca felé, de bizonyos, hogy a Nyár-utcában, közel a Kerepesi-úthoz megláttuk Löwinger urat, ahogy nagy léptekkel s mégis lassan baktatott előre. Vagy húsz lépésnyire maradtunk mögötte, úgy követtük. Átvágott a Kerepesi-úton, a Népszínház-utcába, annak majdnem a derekáig haladt s megállt egy alacsony korcsmaajtó előtt. Fuvarosok, kocsisok szoktak ott mulatni. Egy darabig körülszaglászta az ajtót, aztán hirtelen benyitott. Valami nagy rivalgást hallottunk, míg az ajtó nyílt, aztán csönd lett.

Tehát itt van a soirée, gondoltam és mélyen megsajnálтам Löwingert. Tehát itt van a soirée, gondolta bizonyára sógorom is és nem nevetett. Arca elborult, elgondolkodva jártunk egymás mellett, szó nélkül hazafelé, s mikor az István-térre értünk, Náci megfogta a kezemet:

— Te, Misi, nem mondjuk meg a többlícknek.

S az örökké gúnyolódó ember, mikor kékre fagyva belépett a szobába és Jakab, aki nem szenvedhette Löwingert, várakozó kajánsággal elibe kiáltott, — hogy mi van a Löwinger soiréejával, kurtán azt felelte:

— Nem találtunk a nyomára.

Löwinger úr megint későn jött haza, me-

gint soká aludt s amikor felöltözködött, megint egy halom krajcárt adott anyámnak és boldog volt és megint sokat beszélt az ő gróf Fellnerjéről, akivel brudert kellett innia és aki följánlotta neki a palotáját lakásul, de ő azt mondta, hogy Stadlerék a szívéhez nőttek, nem hagyja őket el. És Náci hallgatta, igen komolyan és bölintott a fejével. Löwinger gyanakodva nézett rá, de aztán boldog volt, hogy a gúnyolódás, melytől előre rettegett, elmarad.

Két hétig tartott ez már így s most valósággal Löwinger tartott el bennünket. A fiatal ember azóta, hogy keresett, még jobban ragaszkodott hozzánk. Egy szombat délután pedig, amikor csak hárman voltunk odahaza, megfogta édesanyám kezét és azt mondta:

— Kedves Stadlerné, még valamit akarok magának mondani. Nem tagadom, mikor önökhöz jöttem, nagyon szegény ember voltam és ha be nem fogadnak, nem tudom, mi lett volna belőlem. De akármilyen gazdag lennék is és leszek is, mert én nagy művész vagyok, önöktől nem akarok többé megválni. Azt hiszem, e soirékkal eleget kereshetek majd, talán még többet is, de ez nem existencia még. Nyugalomra és biztonságra van szükségem, amit csak önöknél találok meg. És nem tagadom, különösen ön előtt nem tagadom, hogy Emma kisasszony az ő finom művészi érzületével meghatott engem. A kisasszony lelke valóságos aeol-hárfa, ő

érti meg legjobban művészi érzelmeimet. Ezért, ha nincs kifogása ellene, engedje meg, hogy egész tisztelettel kijelentsem, hogy ha elértem a megfelelő kort és valamire vittem, hogy akkor megkérhessem öntől Emma kisasszony kezét.

Ügylátszik, anyám nem igen vette komolyan ezt a beszédet, különben is a szombati nyugalomban mindig teljesen átadta magát apa után való bánkódásának. Bólintott a fejével és szórakozottan mondta:

— Ráérünk erre, Löwinger úr, különben is bolondság az egész.

Hogy ráérnek? Persze, hogy ráérnek, hiszen maga is mondta, majd ha elérte a megfelelő kort. De azt gondolta, becsület dolga ezt előre is megmondani s lekötni magát a szavával. De bolondság? Nem, majd meglátja Stadlerné, hogy nem bolondság. Őt már terheli az a szerencsétlenség, hogy ha nem kételkednek is a szavában, de nem veszik komolyan. Hát ez igen komoly dolog.

Édesanyám ráhagyta: jó, jó. És vívódott tovább a kísértettel, mely bejárta koldustanyánkat. Különösen szombaton. Szombaton délután, lámpagyújtás előtt olykor magam is láttam, ahogy az asztalon végigtáncol a könnyű lidércláng. Végignyal egy tenyérszerű helyet az asztalon s eltűnik. A holt apa szelleme jár itten s hozza a szombatesti pálinkaáldozatot. Emma a hangját is hallja és reszketve búvik a szekrény mögé. Eszter,

aki unatkozva és türelmetlenül várja a lámpagyújtást, hogy az Olmützi boszorkányt tovább olvashassa, nem hall semmit. Azt mondja ezekre: bolondság. Ahogy édesanya is mondta a Löwinger fogadkozására.

Bolondság? Lehet, hogy az. De Emma a konyhaajtóban állva, hallotta ezt a bolondságot. És a félszeg leány azóta csodálatosan hallgatóg lett, magába mosolygó és a szeme csodálatos beszédességgel ragyogott, a hangja is, amikor mélabús nótákat énekelt, vagy a szonátákat dudolta, miket Löwinger hegedült — rendkívül meg tudott tanulni mindent, amit tőle hallott — meleg volt és arca, ez a mindenféle kenőcstől összemart, sötétbarna szeplőktől kivert arc tavaszi pirulásban különösen megszépült. Bolondság volt az egész, sőt kész tragédia és sokszor sírva gondoltam el, hogy mindennek én vagyok az oka, mert ha Löwingernek nem adok hitelbe pogácsát, akkor Emma továbbra is sírva és énekelve várta volna Mónit, a mesebeli herceget, de azért, ha valaha eszembe jutna megírni a világ legszebb és legtisztább szerelmi történetét, a csúf Emma és a nagyzó Löwinger történetét írnám meg. Akik azóta, hogy az a bolond szó elhangzott a fiatal ember ajkán, csak a szemükkel beszéltek egymáshoz. Akik egy tető alatt lakva, a szegénységgel járó önkéntelen meghittségek közepette is romantikusan tiszta távolságban tudták magukat egymástól tartani. Akiket nem vigyázott

senki, nem akadályozott semmi, akik éjszaka a sötét konyhában egyedül lehettek s bolondos éretlenségük az ifjú vér hevétől táplálkozott s még egymás kezét sem érintették.

S ami hűség, odaadás, önfeláldozás és szenvedni tudás nőben csak van, az mind sugározva, rajongva és mégis szemérmetesen, eltitkoltan megnyilvánult Emmában a muzsikus irányában. Ahogy ebéd idején a kis húsporcióját odalopta Löwinger tányérjára, ahogy este a maga kenyerét úgy el tudta fogyasztatni vele, hogy nem is vette észre, ahogy a konyhában hideget, csonttörő kényelmetlenséget tudott elviselni, hogy Löwinger fekvőhelye annál puhább és melegebb legyen. Ahogy le tudott szokni az álomról és vak sötétségben, nyitott szemmel, mozdulatlanul, hogy odabent ne tudjanak róla, egy helyben tudott ülni féléjszakákon át, hogy Löwingert bebocsáthassa, ahogy már hajnalban ismét talpon volt, hogy megtisztítsa a cipőjét, mert későbbben nem engedte volna meg neki. Ahogy az idegenekre való mosásból szerzett pénzt csodálatos virtuozitással hozzá tudta lopni, úgy hogy Löwinger töprenkedett, hogy hogyan dugódott el nála ez a pénz a soirée-kon szerzettből. Ahogy szó nélkül, szemébe toluló könnyel tudta túrni a Jakab gyűlöletes kifakadásait, meg a Náci vérengző gúnyolódásait Löwinger ellen, ez mind apróság, mind bolondság, míg az ember látja, de vajmi megható, páratlan és tiszte-

letreméltó, ha évek múltán, annyi bolondság sírján merengve, visszaemlékezik reájuk.

A Náci bölcs mondása, mellyel minden bajt és felelősséget el szokott magától hártani: fogadjunk, hogy túl fogunk ezen is esni — bevált. A holt apa is föltámadt. Megjött a várva-várt levél, bankutalvány is volt benne, mesés összegről: száz frankról. És megtudtuk, hogy szegény apa gyalog vándorlásában Lyonban megbetegedett, kórházba került, majd egészen elgyöngülten, magáról is lemondván, a zsidóközség könyörületességéből eljutott Párizsba, ahol akadt volna ugyan munka, de nem tudott dolgozni. A magyar egylet táplálta s ő leszámolván az étellel, elhatározta, hogy inkább híradás nélkül pusztul el, semhogy családját megbúsítsa a messze távolban szenvedett nyomorúságával. Ebben a csapásban Isten látogatását ismerte meg és átlátta, hogy hibázott, mert családfőnek jóban-rosszban ki kell tartani a maga tűzhelyénél, úgy ahogy előbb is vallotta. Azért, mihelyest csak valamennyire összeszedte magát s néhány forintot összesugorgatott, haza fog jönni és új életet kezd itten. Ne féljünk semmit, Franciaországban megtanulta, hogyan kell boldogulni otthon is.

S ahogy a csapás csőstül hullt reánk, a jóhír sem kopogtatott be egymagában. Az ötven forint hamar elfogyott, a házbér eivitte a négyötödrészét, a krumpli is visszaküzdötte uralkodó szerepét asztalunkon, de minden

héten levél jött apától és anyám boldog volt. December elején pedig egy kocsi állott meg kapunk előtt s egy úr kiszállván belőle kutatólag nézett körül, amíg boltunkat felfödözte. Nem hittem, csak amikor már benyitott s némi ijedtséggel állt meg a pusztá tanyán. Puhakalap volt a fején és drága bunda a testén. Ahogy a szemébe néztem, nagyot dobant a szívem: az apám szeme volt. S anyám meglátta és szintén nem ismerte meg. Néhány pillanatig merőn nézték egymást, aztán az előkelő úr egy szökkenéssel, anyám magasra emelt karral, támolygó léptekkel tartott feléje, átfogta a nyakát és keservesen zokogott. Móni! gondoltam és félve húzódtam meg az álló mellett.

— Móni! — sikoltotta Emma és szintén félve húzódott el. Móni pedig csak csüngött anyám nyakán és csókolgatta a barázdás arcot és nyugtatólag simogatta ősz haját.

— Móni! — súgta végül anyám és nevetve nézett rá. Először életemben hallottam a nevetését.

— Megjöttél! — mondotta aztán és végig nézett rajta. Megváltoztál, nem is ismerlek rád.

— Úgy-e, hogy megnőtt a szakállam? — szólt Móni boldog büszkeséggel — amikor tükörbe nézek, mindig azt hiszem, hogy apát látom. Hát ez itt kicsoda, csak nem a Misi? Misi! Szervusz, Misi, úgy-e bámulsz, hogy ilyen nagy bátyád van? Hány éves is vagy már? Lehetsz vagy nyolc.

Ezzel megfogott s a vállamnál fogva emelt magához. Ahogy szakállával összeszurkálta arcomat, akkor láttam csak mélyen a szemébe és elszédültem tőle. Az apa szeme, benne van az ő lobogó tüze és könyörtelen energiája, de amellett valami különös érzelmesség rezgett benne, amitől megsajgott a szívem. Soha sem tudtam azontúl a szemébe nézni, pedig oly szomorúan, jóságosan kutatta tekintetemet.

Kézenfogta anyámat és bevitte a szobába. Ezer kérdés tolult az ajkára. Hol van apa? Hol van Anna? Hol Eszter? Hát a Jakab? A Móric? Nagyok-e már? S igaz is, majd elfelejtkezett róla. Emmáscka? Emmácska itt van. Elbujt a konyhában és lihegő ajkkal várta, amíg róla lesz szó. Emma, gyere bel! Emma, az álmod valóra vált. Móni, aki ölében ringatott, térdén becézett, akinek a kedvence voltál s akihez bolondos magánosságban fohászoktál, mint az Istenhez, itt van. Itt van úgy, ahogy róla álmodoztál, szépen és gazdagon, kábító bundában és alatta ragyogó fekete kabát és a mellényén aranylánc fityeg, az ujján briliántos gyűrűk, a nyakravalójában is briliántos tű van és kérdi, hol van Emmácska? Emmácska bújj elő, rongyosan és piszkosan, csúfan és szep-lősen, kócos hajjal és egy mennyországgal a szívedben, amely legott szánalmas lim-lómmá válik, mihelyt valakinek megmutatod. Emma, mi lelt? Nem mersz az istened nyakába

ugrani? Móni, mi lett? Nem öleled magadhoz kedvencedet?

Ahogy egymással szembe kerültek és egymásra néztek és nem ismertek egymásra, egyszerre fagyasztó csönd borult a tanyánkra.

— Ez Emma? — mormogja magában és körülnéz a szobában. Ebben a nézésben mennyi kérdés, mennyi csalódás, mekkora lehangoltság és vele együtt az éledő idegenségnek az érzése. Ahogy végigsiklott tekintete a ronda leányon, akit kisgyerekképpen becézett emlékében, s utána fölfödözte, hogy a többi is mind így megnőtt és lerongyolódott, ahogy lassanként a valóság ostrommal legyőzte a képet, melyet maga föstött meg magának az otthonról, úgy ahogy elhagyta: a szép ember gyönyörű szemében ellankadt a fény és vibrált benne valami, amit nem tudtam megérteni. De Emma, úgylátszik, megértette, mert nem ment feléje, nem fogadta el a feléje nyújtott kezét, visszaosont a konyhába és keservesen sírt.

S még valami.

— Hát ez ki? — szól Móni és kutatja a Löwinger úr vonásait. Vajjon melyik édes testvére alakult így át ezzé a sovány, betegesen szőke, cingár kis alakká, aki nyakravaló és gallér nélkül, hegedűvel a kezében, félve és röstelkedve támaszkodik a szekrényhez?

— Löwinger úr — mondja anyám különös zavarral és kapkod a szó után, míg végre megtalálja — szobaurunk.

Idegen? Egész mivolta hirtelen átcsapott finom, előzékeny udvariasságba. Sohasem láttam eddig udvarias úri embert. Ahogy meghajtotta magát, ahogy feléje lépett és kezét nyujtott neki, azt hittem, maga a király.

— Végtelenül örülök a szerencsének, uram, remélem, jól érzi magát szülőim házában.

S fölötte meg voltam lepve, hogy Löwinger úr, aki grófokkal és bárókkal csakúgy komázik, ere az udvariasságra abszolúte nem tudott mihez fogni. Mint a vásott fiú, félig oldalt fordult s bal kezét a nyakára tette, mintegy rejtegetve, hogy nincsen nyakravalója. Elpirult, hebegett, de az örökké pergő nyelve egy árva szót sem talált. Igazán szánalmas látvány volt.

Mint történt, hogy történt? Én bizony nem tudtam megérteni. Hiába mondtam magamnak: hiszen ez öröm, óriási öröm, nagy boldogság, megváltás a nyomorúságtól! Móni itt van, Móni, a szerencsés Móni gazdag, ahogy álmodtuk felőle és jó és szeret bennünket. Megjött a legnagyobb nyomorúság idejében, hogy segítsen rajtunk. És mégis félelemtől dobogott a szívem s ahogy anyámra néztem, ugyanazt az érzést vettem rajta is észre. Emma, akárhogy szölongatták is, a világért sem bújt volna elő vackából. Pedig Móni mindent elkövetett, hogy felbátorítson bennünket, de ezenközben rajta is észrevehető volt ugyanaz a félős idegenség, ami minket töltött el vele szemben. Amint anyámat ismételten meg-

ölelte, a félkarjával átkarolta nyakát, félkarjával távol tartotta magától.

— Vigyázz, bepiszkolom a kabátodat.

— Ugyan, anyám, ki gondol a kabáttal? — mondotta ő és akaratlanul végig kefélt a kezével.

Ahogy leült a fekete székbe, láttam, hogy előbb gyanusan végignézi, nem festékes-e. Ahogy körüljárt a szeme a nyomorúság tanyáján, világosan láttam, hogy nem lel otthonára. Aztán az a nagy csalódás. Apa elment, mert tönkrement. Szegénység! Hiszen szegénységben hagyott bennünket, de a nyomorúságról fogalma sem volt. Könnyek tolultak szemébe, ahogy hallotta, apa mint vesztette el mindenét, mint szűnt meg a munkája, a Teréz szerencsétlen házasságát, az Anna eltűnését. És míg szánt bennünket a nagy nyomorúság miatt, homlokára ráült egy rejtelmes kérdés és távolba függő szeme mintha látna valamit, amit nem akarna látni.

És ekkor betoppant Teréz a csecsemő gyermekkel a karján. A zsidó-kórházban volt vele, mert folyt a füle. Ez a meghökkenés, ez a sikoltás, ez az első ölelkezés és nyomában megint az a különös idegenség, mellyel nézi az arcot, amely olyan, amilyennek ismerte, de nem olyan amilyennek képzelte. S ahogy övéi körülállottak félkörben s csak tétovázva ejtették ki a te szót: bizony, ma sem tudom, hát akkor sem tudtam megérteni, hogy annyi évi vágyakozó távollét után az első ne-

gyedóra multán, miért ötlött eszembe a kérdés: soká fog még itt maradni?

Ezenközben Löwinger úr eltűnt. Nem igen vette észre senki, csak mikor már az ajtóban volt, hegedűvel a kezében.

— Elmegy? — kiáltott utána Móni — sajnálnám, ha én zavartam volna meg.

Valamit hebegett. Leckéje van. — Ah, Löwinger úr zenész? Igen, ő zenész és leckéje van, oda kell mennie.

És egy ugrással kint termett a konyhában. Attól riadt meg, hogy Móni fölkelt és kezét akart neki nyújtani.

Annyi esztendő után, annyi viszontagság után, amikor mindenki és mindenben megváltozott, az elbujdosott és otthonába visszatért fiú, a csupa szeretetben és vágyakodásban élő anya, a testvérek nem találtak egymásnak való mondani valót. Álltak és ültek és lopva néztek egymásra, lesütötték szemüket és hallgattak. Móni erőszakosan fölrázta magát és kérdezősködött ez után, meg az után a régi ismerős után. És anyám, meg Teréz kaptak a közömbös szón és buzgón adták a felvilágosítást. A Süßmann asztalos elvált a feleségétől, hogy Burián, a pozsonyi háziúr gyomortágulást kapott és meghalt. Schimmel, a szállósgazda, akinek apja Pozsonyban dolgoztatott s aki nem akarta megfizetni a kialkudott bért, tönkrement és most itt van szintén Pesten. A propellernél van alkalmazva, ahol forgatja a hajjelző-táblákat és a ponton kis kalibájában

lakik. Beszéltek mindenről, ami nem tartozik mireánk s míg agyamban forgattam a kérdést: hát te Móni mit csináltál ennyi éven át? megriadtam e kérdéstől és reszkettem az aggodalomtól, hátha valaki szóval föl is veti?

Csodálatos. Oly jól megértettük egymást, mi akik együtt növekedtünk és öregedtünk meg a nyomorúságban. A konyhakályhán fölforrt a víz, édesanyám odaszaladt, leemelte a fedőjét és megkövesülve nézett rám. Én megértettem. És Teréz Mónira, a finom Mónira nézett és szintén megértette anyámat. A fia, a testvérünk, itthon van. Vajjon, itt fog-e maradni ebédre? Jaj istenem, csak ne maradna itt. Krumplileves van ma és kukoricakása. És Móni krumplilevest egyék és kukoricakását? Nem, meg kellene halni szégyenletünkben!

Nvilt a boltajtó és betoppant Náci. Nácit eddig mindig úri jelenségnek néztem, mert cilindert és botot viselt. Most szégyeltem magamat, hogy ez a sógorom. Móni mellett milyen kopott és borotvátlan, tüskés arca, nyugtalan, pislogó szemével milyen ordináré. Szerettem volna elébe inteni, hogy viselje jól magát, de nem mertem. Szokása szerint, kalapját a fején tartva, botjával az üres kosarakat ütögetve lépett be, csak mikor az idegen úri alakot meglátta, kapta le a kalapját és köszönt.

— Engem tetszik keresni? — kérdezte.

Móni felállt, igen udvariasan s valami különösen úri félfordulattal anyám felé, kérdé:

— Náci?

Anyám a fejével bólint.

— A Móni — mondja Teréz félszegen.

A Móni? Ez a Móni? Meghökken, visszahőkölt, de csak egy pillanatig tartott és Náci derekasan belecsapott a feléje tartott kézbe és vígan kiáltotta:

— Szervusz sógor!

A szívembe nyilallott ez a durva kiáltás, melyet szemtelennek, tolakodónak éreztem, de Móninak mintha jól esett volna. A hangos beszéd megkönnyítette a nyomott hangulatot, mely a családot eltöltötte. És Náci erősen várta, bizonyára az első pillanatban már találgatta, hogy ugyan mennyi pénzt is lehetne Mónitól kicsalni. S amire mi sem vetemedtünk ő bizony nekiment a kérdezősködésnek. Hát, hogy mint ment a dolga, látja, hogy úrrá lett, hogy itt marad-e, vagy visszamegy, hogy hol van és hol volt?

Móni megrázkódott, mint aki szabadulni akar egy lelki nyügtől és erőszakolt vidámsággal reagált, hogy igaz is, hiszen nem is tudnak még semmit felőle, pedig be sok minden történt vele. Hanem bajos is azt mind egy ültében elmondani, lesz még alkalmunk rá. Majd mindent szépen, részletesen el fog mondani. Most legyen elég annyi, hogy Budapesten szándékozik letelepedni. Ő mechanikussá lett, villamos készülékek gyárában s neki magának is van egy ilyen gyára Genfben, hanem haza készülődik. Itt nagy tere

van, most csak körülnéz itt és tárgyalásokat folytat, mert gyárával nem lehet oly könnyen hurcolkodni. Bele tart egy esztendőbe is, amíg csak az építkezéssel elkészülnek. Most még csak telket keres.

Telket? Ó, abban Náci segítségére lehet. Sokat járt el már telekvételben s csak bízza magát egészen reá, ő itt ismerős, az idegen ember pedig nem igen boldogulhat. Hogy mekkora telek kell s egyáltalában, ha szabad kérdeznie, mennyi tőke kell az ilyen gyárhoz.

— Mennyi? Hát körülbelül egy félmillió forint.

Félmillió? Bizony beleszédült valamenyünknek a feje, még édesanyám is összecapta a kezét:

— Olyan gazdag vagy?

— No, ne gondold, hogy ez mind az enyém — kacagott Móni — nekem is van részem belőle, hanem a nagyobb része másoké. Tudod, konzorciumé. Én vagyok a vezető-igazgató és a technikus ember s mint magyar emberre, az alapítást is rám bízták. Köszönöm, Náci, a szivességedet, hanem üzleti dolgokban csak a magam esze után járok, mert én vagyok a felelős. De most — itt kivette gyönyörű aranyóráját — most már mennem kell, mindjárt tizenkét óra lesz, akkor a polgármesterrel kell találkoznom. Isten veled, édesanyám, szervusztok gyerekek, hát most már sűrűn fogjuk egymást látni. Ma este nem jöhetek, mert vacsorát adok a Hungáriában egy pár városi

úrnak, akikkel pezsgő mellett könnyebben intézhetem el dolgomat. Holnap megint eljövök.

Sorra kezet fogott mindnyájunkkal, nekem barackot nyomott a fejemre és kérdezte, nem akarok-e huszárcsákót, meg kardot. Amire félve mondtam, hogy én már ilyenekkel nem játszom, egyáltalában nem játszom. — Kiment a konyhába is és kihúzta vackából Emmát, összeszidta, hogy hát fél-e tőle, s emellett megindultan nézte a szegény, piszkos leányt s végül megcsókolta.

— Emmácska, Emmácska, ülsz-e megint a térdemre? — mondotta. De sehogy sem sikerült az enyelgő hang. Abba is hagyta és édesanyámat újból, meg újból megölelte, összevissza csókolta. Mikor már elindult, az ajtóból visszafordult:

— Igaz, anyám, tán kéne egy kis aprópénz is? Ajándékokat is hoztam nektek, de még nem pakoltam ki. Majd holnap.

És kivette tárcáját, melybe Náci szikrázó szemmel próbálkozott belepillantgatni.

— Nem kell! kiáltott anyám szinte megijedve — hagyd el, Móni van még elég pénzünk.

Móni ránézett és nagyot sóhajtott. Aztán Náci felé fordult:

— Talán neked szolgálhatok?

Oh, hogyne, férfinak mindig van szüksége pénzre, különösen a mostani rossz viszonyok között. De csak kölcsön, ha lebonyolította mostani üzletét, ami gyorsabban is megy, ha

pénze van, köszönettel vissza fogja fizetni. És olvasatlanul, állati mohósággal zsebre-gyúrta a bankókat, miket Móni neki adott és vigyorgott hozzá. Megint nem szerettem ezt az embert.

Néhány perc telik általános megkövesedés-ben. Aztán Náci arca lassan megelevenedik. Felhúzza a szemöldökeit, kitágul a szeme, a szája megnyílik és fogát szívja. Közben a feje egyiktől a másik felé fordul, különös bohó alattomos-sággal és a keze orvul a zsebébe mélyed és kihúzza onnan az összegyűrt bankó-csomót. S ahogy kihúzta és ahogy balkezeivel óvatosan hozzájuk nyúl, a megkövesedett emberek megelevenednek, lábujjhegyen minde-nünnen feléje tartanak s közreveszik Nácit, előrenyúlt fejjel és dobogó szívvel.

— Egy... kettő — olvassa Náci. Suttogó hangon kezdi és harsogva végzi:

— Kilenc!

Kilenc tízes bankó! Egy marokra, olvasatlanul adta. Ennyi pénzt már régen láttunk egy csomóban. Felejtve minden hideg érzés, nincs többé csalódás, nincs idegenkedés. Kilencven forint! Láz járja át valamennyiünk testét. Anya is mintha megfiatalodott volna. Mosolyog, sőt tréfál. És Náci ugrik, mint a bakkecske és megöleli a feleségét és nagyot lódít Elzácskán, akinek babát ígér. Ej, a manóba, hol van Löwinger úr? Látott-e ennyi pénzt az összes soiréin, amennyi most itt szorong a markában? Teréz boldogan erőltetett magára

komolyságot és inti, hogy ne bomoljon. Ne bomoljon? Micsoda kifejezés ez? Ezért verést kap. És megnyalja az egyik bankó hátát s mintha ezzel ütné, odatapasztja Teréz homlokára.

— Ilyen verésből minden nap kérek — vihog ez és körüljárja vele az asztalt. Aztán lezsedí és vissza akarja adni.

— Tartsd meg, tedd el Elzának hozományra — mondja Náci, aki, ha két garasa van, szenvedélyes adakozó. Anyának is oda nyom egy csomó pénzt. Ez vonakodik, nem neki szánta Móni. Dehogy nem! Különben mindegy, van ő is olyan fia neki, mint Móni.

Jönnek haza a fiúk és hallják a nagy újságot. Az izgalom rájuk is átragad. Most, hogy nincs közöttük, iszonyúan örülnek a Móni jöttének. Még Emma is felbátorodik és mesél róla. Hogy milyen szép ember lett a Móniból, nincs nálánál szebb ember a világon. És a hangja olyan lágy, mint az angyalé. A szíve pedig olyan lágy, mint a hangja. Látták a kezét? Fehér, mint egy kisasszonyé. Látták a lábát? Olyan ragyogó cipő van rajta, mintha új volna. Móni olyan gazdag, hogy mindennap új cipőt húz a lábára.

— Hol marad Löwinger úr? Ebéd ideje van. Bizony nem fogunk rá sokat várni.

Náci nem fér a bőrébe. Mi van ebédre? Krumplileves, kukoricakása? No hiszen! Ki kell önteni. No, jól van, hát együk meg, utoljára, hanem az ilyen szent napon egyéb is

kell. Emma, menjen a virslishez, avagy nem, majd megy maga. Mindjárt itt lesz.

És már elrohant, mint a förgeteg és Teréz lázasan, vígan terít és Náci már itt is van a tömérdek kolbásszal és üveg borral.

— Ezt a napot vígan kell megülni. Az ördögbe, ép most nincs itt az a Löwinger, hogy muzsikálna egyet. Nincs étvágyan, zenebanda nélkül. Legalább egy verkli jönne, behuzatnám a szobába és táncolnék egyet.

A kolbász ízlett, a kolbász elfogyott. A borból valamennyien kaptunk, Emma is, aki azonban nem itta meg, hanem félre tette Löwinger úr számára.

Náci sokat evett és még többet beszélt. Ő már elintézettnak tekintett mindent. Móninak nagy gyára lesz, majd meglátja, mit csinál ő, Náci, ebből a gyárból. Egy év alatt a félmillióból két millió lesz. A konzorciumot kifizeti, a gyár egészen az övéké marad. Apának sürgönyözni kellene, hogy jöjjön haza, ő reá is szükség lesz a gyárban. Ő a munkában praktikus, de az üzletbe ne szóljon bele, mert nem elég eleven és még az ósdi elveket vallja. Ő különben rögtön bele fog a munkába, mert látja már, hogy Móni nem elég praktikus. Polgármesterrel, városi urakkal tárgyal? No, hiszen! A várossal nem lehet boldogulni, azok lopnak és zsarolnak. Majd elvégzi ő a telek dolgát. Igaz is! Van egy jó barátja, aki telek-agens. Azzal majd beszél, még pedig rögtön, mert

éppen ott találja a Breuer-kávéházban. Siet is, hogy el ne szalassza.

— Hagyd itt a pénzt! — kiált rá Teréz ijedten — el fogod kártyázni.

Hát ez miféle beszéd? Ilyenkor kártyázni. Rosszul ismeri. Ő csak akkor kártyázott, amikor az üzleti érdek megkívánta. Nem hiszik?

No, jól van, csak húsz forintot tart magánál, a többit itt hagyja.

És már fejében a kalap, már bujik a kopott télikabátba és már kipenderül a boltajtón és rohan a Breuer-kávéházba — telket venni a Móni gyára számára.

Idehaza pedig mindnyájan azt gondoljuk: kár, hogy nem hagyott itt még tíz forintot.

4.

Móni itt van! Az egész világ mintha ezt tudná, ettől lélegzene. A tűz barátságosan ropog a kályhában, pecsenye illata száll ki, talán még a kéményen is. Kellemetlen konyhaszag a szobában? Ugyan ki találta ki, hogy a konyhaszag kellemetlen? Ha gazdag leszek, mindig a szobában fogok főzetni, hogy érezem a konyha szagát.

Móni itt van! A Scheermann varróműhelye, ahol Eszter dolgozik, tele van ezzel a hírrrel. Eszter egy fejjel magasabb volt a legöregebb varróleánynál is és Scheermann úrral is foghegyről beszél: mit gondol, bolond lesz, hogy még soká fog neki három forint negyven krajcárért dolgozni? Ez még kalapra sem elég.

Móni itt van! Malvin kisasszony, a német színházbeli kóristanő tág szemekkel hallgatja az Emma dicsekedő meséjét a milliomos bátyjáról. Hogy izenjük át neki, mikor itt lesz. Szeretne vele megösmerkedni. A kapualjában ugyanazt hallja Poldi, a mészárosinas éntőlem. A jó Isten tudja, délelőtt óta megnőtt a taréjom. Ez a Poldi voltaképpen csak egy hitvány mészárosinas és véres ingében utálatos. S a mészáros fiai! Ugyan mit is bámultam annyira rajtuk? Felfuvalkodottak, gögősek és finnyásak. Azért, hogy az apjok mészáros? Voltaképpen nem is kell ahhoz sok, hogy valaki mészáros legyen. Azt is hallottam már, hogy nagyon el vannak adósodva és az üzletük rosszul megy. Ezentúl nem engedek magammal packázni. Tavasszal vagy én leszek a mátor, vagy nem is labdázom velök.

Anya hosszú idő multán elszaladt Millerékhez, hogy elmondja a nagy ujságot. Miller száműzött bennünket, de ezt a hírt medveszerű béketűrőssel fogadta. Ő mindig mondta, hogy Móni az egyetlen közöttünk, aki valamit ér. Aztán persze, most rajta fogunk feküdni és kiszipolyozzuk, ahogy őt is kiszipolyoztuk. Millerné közömbösen és gyanakodva fogadta a hírt. Hogy mit akar vele anyám mondani? Neki már ne meséljenek semmit. Ha holnap meghal, úgy sem jönnek még a temetésére sem.

Délután nagy későre hazasompolygott Löwinger úr. Emma elébe szaladt már és úgy

fogja meg a kezét, mintha meg akarná csokolni. Löwinger könnyebbülten lélegzik föl, mikor sem Nácit, sem anyát nem találja itthon. Ha Teréz sem volna itthon, még könnyebben lélegzene. Dolga volt, igen fontos dolga. Hogy Móni miatt ment volna el? Hogy mondhatok én ilyet? Mi kifogása lehetne neki Móni ellen? Nem láttam-e, hogy Móni milyen tisztelettel hajolt meg előtte és nyujtott neki kezét? Móni egészen neki való társaság, majd ha jobban ráér, sokat fog vele együtt lenni és elvezeti azokba a szalónokba is, ahol ő hangversenyzik.

Ez a beszélgetés a kályha tövében folyik, ahol Löwinger úr a kezét melengeti, kalappal a fején, feltúrt gallérral, didergő, foszló felöltőjében. Itt-ott a gombokhoz kapkod, mintha le akarná tépni, ránk néz és lesüti a szemét. Végre nagy iramodással az ágynál terem, lecsapja kalapját s mintha birkózna vele, legyűri a felöltőjét és figyelmesen nézi a falat, mintha nem merne visszafordulni.

— Új kabát! — sikoltja Emma és összecsapja a kezét. A kis Adél is előre szalad erre a kiáltásra. Addig a boltban hempergőzött egy gúzsba kötött rongycsomóval, ami a babája volt. Teréz is önkéntelen az ágyra tette a csecsemőt s nem törődve a sivalkodásával, Löwinger úrhoz lépett. Ez megállt mozdulatlanul, kipirult képpel és feszes tartással és iparkodott közömbös arcot vágni.

— Igen, — mondja egykedvűen s az ujja

szélét feszesre húzta — megtetszett ez a kabát, hát megvettem. Nem szeretem az új ruhát, valóságos kín nekem új kabátot húzni, de utoljára mégis csak muszáj.

Gyönyörű kabát lehetett, fekete szalonkabát. A szárnyai majdnem térdig értek, a gombjai kissé lefegtek s hátul látszott, hogy sokkal testesebb emberre szabták, mint Löwinger úr. És nekem is nagyon imponált az új kabát, különösen a sárga nyakravaló, amit mellette viselt, de nem voltam egészen bizonyos benne, hogy nem csalódik-e Löwinger úr, mikor most már olyan önérzetesen végignéz rajta és elégedetten megfordulva és visszafelé nézve, kérdi Emmától:

— Jól áll-e?

— Mint egy princ! — rikoltja ez, kezét összezsápcsapva és körül táncolja a művészt. — Most már a királyhoz is mehet soiréera.

— Soirée-ra? — ismétli Löwinger úr ropant kicsinyléssel — én soirée-ra? Jut is eszembe. Meguntam ezeket az embereket, hiszen mindig mondtam, hogy csak ideiglenesen járok hozzájuk s hogy ez nem életcél. Mert nemcsak új kabátom van ám, hanem állásom is.

— Állás?

— Igen, művésznak megfelelő állásom van. Én mától fogva a német színház hegedűművésze vagyok!

— Ahol a Malvin énekel! — sikoltja Emma elszédülve,

— Ahol a Malvin kisasszony énekel — ismétli Löwinger — igen alárendelt minőségben. Én azonban a zenekarban fogok játszani, még pedig prímét. Őszintén szólva, már régen forgattam fejemben ezt a tervet, de lusta voltam odamenni. Ma végre eszembe jutott és megtettem. Tudják, Móni úrnak is van benne része. Amíg érdeklődve néztem és hallgattam, azt gondoltam magamban: ez az egyszerű munkásember elment világgá, hogy valamire vigye és vitte is valamire, már amennyire olyan egyszerű ember viheti. Te pedig, Löwinger, művész vagy és lusta vagy a Gyapjú-utcába menni, hogy valamire vigyed. Szégyeld magad, Löwinger, s ha Móni úr majd kérdi, hogy hol is végzed a művészeted, kénytelen vagy pirulni s nem mondatsz neki semmit. Ezzel aztán fogtam magamat — úgy-e, látta, Emma kisasszony, hogy siettem, nehogy Móni úr feltartóztasson és elmentem a gyapjúutcai színházba, egyenesen az igazgató úrhoz. Az igazgató úr természetesen barátságosan fogadott, noha sok, igen sok dolga volt és én azt mondtam neki: igazgató úr, nem szólok semmit, csak engedje, hogy egy darabot eljátsszak magának. Egy-kettőre kipakoltam a hegedűmet, hangoltam és eljátszottam neki a rondeau capricciosot. Látták volna az arcát! Hogy neki-tüzesedett, hogy felugrott, aztán megfogta a vállamat és azt mondta: Itt marad, nem eresztem többé el. No hát, mondom én, tudtam,

hogy fölösleges lesz szólani. Mit gondol, igazgató úr, nagyon sok ilyen hegedűs ül a zenekarában? — Egy sem, — felelt ő — bar-mok és favágók mind önhöz képest. Titkár! — Jött a titkár. Azonnal megírjuk a szerző-dést. Megírtuk a szerződést és én most a né-met színház tagja vagyok. Rögtön adott húsz forint előleget s mikor a Petőfi-utcán haza-mentem, nagyon megtetszett nekem ez a ka-bát s gondoltam: Löwinger, most nem soi-rée-ra mész, ahol egy pár tucat jóbarát néz csak, hanem színházba, ahol ezer, meg ezer idegen szeme függ rajtad. Oda már fekete kabát kell. És megvettem e fekete kabátot.

És kihúzta magát benne és illegette magát, még a tükör elé is állott, aztán eszébe jutott, hogy meg is kell borotválkozni és elment a borbélyhoz. Megvallom, ezt sem hittem neki el, mert amióta megtudtam, hogy milyenek a soirée-i, meg a gróf Fellnerjei, nem hittem neki semmit.

Ezúttal azonban igazat mondott. Mikor Náci hazajött, későn és jókedvűen, nem me-sélt neki semmit, csak egy nagy ív papirost tartott elébe. A szerződés volt, amiből egy kis eltérés is derült ki, mert Löwinger úr szavai szerint hatvan forint fizetést kap, a szerződés szerint azonban csak negyvenet. De negyven forint is rengeteg sok pénz ám.

A vacsora fényes volt. Egyáltalában a jólét láza mutatkozott rajtunk. Húst enni, húst, húst! És bort kaptunk megint hozzá. És fan-

taziáltunk valamennyien a jövőről, Móniról, a gyáráról és fitymáltunk mindent, amihez eddig ragaszkodtunk. Móric egyszerre felugrott az asztaltól, a földhöz vágta sípkáját és nekiesett az üres gyümölcsös kosaraknak és ütötte, verte őket. Jakab, a hallgató, büszke Jakab, aki mindig a könyvébe temetkezett, föl-alá járt a szobában és csillogó szemmel szötte álmait. Adélkát bedresszirozták, hogy Móni bácsinak magától pacsit adjon, Emma megkapta a kemény rendeletet, hogy kora reggel mindent alaposan sikáljon meg. Emma rögtön nekiesett a bolt padlójának, nem lehetett visszatartani, lefekvésig sikált.

Másnap Móric nem akart munkába menni, mert látni akarta Mónit. Jakab is habozott, de mégis fogta magát és ment az iskolába. Neki fontosabb volt, hogy egyetlen mulasztott órája se legyen, mint a bátyja látása. Náci az asztalhoz ült és költségvetést csinált a gyár számára, ő teljesen gyámsága alá vette Mónit, a tapasztalatlant.

Én a boltajtóban álltam és dideregve lestem Mónit. Valahányszor kocsizőrej hallatszott, mind felugráltak és az ajtóhoz rohantak. Édesanyámon szinte bánatos nyugtalanság vett erőt. Valahányszor Emma elsikoltotta magát: jön! édes anyám megijedt. S mennél valószínűbb lett, hogy most már csakugyan érkezhettek, az én szívem is mind félősebben kezdett dobogni. A jó Isten tudja, a

folytonos várakozás közben mindig azt reméltem, hogy nem fog jönni.

Már erősen dél felé járt az idő, mikor egy hordár lépett be hozzánk, levéllel és óriási csomaggal. Mónitól jött. Nem jön el! Gondoltam és örültem. Nem jön el! Gondoltam s mikor ebben már bizonyos voltam, sajnáltam, hogy nem jön. A hordárt nagy tisztelettel fogadtuk s ő igen barátságosan mesélte, hogy az úr, aki küldte, a Hungária-szállóban lakik s valószínűleg igen gazdag ember. A mi rokonunk! Világosította fel Náci és Tövérről-hegyére elmondta neki, hogy kicsodája, micsodája nekünk az a nagy úr. — Úgy! A hordárnak az a nézete volt, hogy nagy szerencse a szegény emberre nézve, ha ilyen szerencse éri. Pedig nem is hitte volna, azt gondolta felőle, hogy legalább is báró.

A levélben meg volt írva, hogy ma délben Bécsbe kell utaznia, azért nem jöhet ma el. Hanem holnap délre már itt lesz és ha csak valahogyan szabadul a dolgaitól, délután ellátogat hozzánk.

Addig is küldi a holmikat, miket számunkra összevásárolt.

Nekiestünk a pakknak és szemünk elkáprázott. Micsoda kincsek és mekkora szeretet! Egy vég fekete selyem, rajta a cédula: édesanyának. Aztán csipkék és szövetek, velencei csecsebecsék, számomra játékszerek, amik azonban most mind Adélkának jutottak, édesanyának egy aranyóra, Emmának egy

pár gyémántos fülbevaló, de nagyon kicsi, gyerekeknek való. Móni úgylátszik elfelejtette, hogy annyi idő alatt mi is megnövekedtünk. Egy gyönyörű kis aranyóra skatulyájára ez volt írva: Annának. Szegény Anna, persze, nem tudta, hogy Anna nincs. Tetejébe pedig számomra egy egész öltözet, az már az én koromhoz volt mérve. Náci, aki igen jó megfigyelő, a kabátba ragasztott céduláról látta, hogy azt már Pesten vette, talán éppen tegnap, Nácinak pedig nem jutott semmi. Természetes: nem tudta, hogy sógora is van.

A holmik gyönyörűek voltak, noha az én ruhámon kívül egyiknek sem vehettük hasznát. Nem szegény embernek való ajándékok ezek, tiszta luxus, jegyezte meg Náci, akit egy kissé bántott, hogy ő üres kézzel maradt. A selyemnél többet érne anyának a jó meleg kendő, az aranyóránál is szükségesebb volna a pénz, vagy a cipő, vagy a télikabát. De hát értékes dolgok, ami most a házukba került, egész vagyon. És Náci rögtön kiszámította, hogy ha ezeket a haszontalanságokat pénzzé tenné, meg volna az a rég nélkülözött üzleti tőkéje, amivel valamihez foghatna.

Löwinger nem volt otthon, ő már kora reggel elment, mert tíz órakor már próbája van. És hazajött csak egy óra után, amikor már megebédeltünk — húst is, tésztát is kaptunk, ami csak nagy ünnepen esett meg a boldogabb időkben is és ekkor Náci már a kávéházba ment volt, hogy a telekügyben tárgyal-

jon. Úgy látszik, a szerencse még a kártyaasztalhoz is melléje szegődött, mert a tegnapi húsz forintja egészben megvolt és azonfelül egy rakás ezüst pénze is maradt.

Anya levelet diktált Jakabnak, hogy apát is értesítse a Móni hazajöttéről és nagy gazdagságáról. És kérte, hogy most már siessen haza, mert Móni segíthet rajtunk s talán, ha nem volna útiköltsége, azt is küldene neki. Első látogatásakor is már kilencven forintot adott át Nácinak. Mindnyájan egészségesek vagyunk s reméli, hogy ugyanazt hallhatja apa felől is.

Másnap délután, minekutána alig vártuk az idő mulását, ismét félni kezdtünk s reméltük, vajha sok dolga volna Móninak. De megjött, ezuttal gyalog. Kimondhatatlanul gyöngéd és szerető volt, de amellet levertnek, bánatosnak látszott. Náci előállt a telekkérdéssel, hogy mit végzett a városi urakkal, de Móni csak úgy félvállról odavetette, hogy most nincs kedve üzleti dolgokról beszélni. Anyámat nézte hosszan, vizsgálódva és nagy megindulással és beszélgetés közben egyre kisírt belőle:

— Mennyit szenvedtél, istenem, hát mért nem tudtam én erről.

Aztán térdei közé vont engem és kikérdezett:

— Hányadik osztályba jársz, Misi?

Elképedve vallottam be, hogy nem járok iskolába.

— Nem jársz iskolába? — kiáltott föl, — de hisz ez borzasztó! Ilyen kis fiúnak tanulnia kell, sokat kell tanulnia, hát mi lesz belőled, ha nem tanulsz?

Dadogva mentegetődztem. Idehaza volt dolgom, a kosarakat kellett őriznem, de azért én tudok úgy, mintha iskolába jártam volna.

— Lássuk csak, mit tudsz?

Olvastatott, iratott, számoltatott velem és nagyon meg volt elégedve az eredménnyel.

— Annál inkább kell tanulnod, — mondotta, — eleveneszű, okos fiú vagy, könnyen tanulsz, de ezt a tehetséget arra kell használnod, hogy többet is tudjál másoknál. Holnap reggel hozzám jössz, azonnal beadlak az iskolába.

— Igen — dadogtam és lesütöttem a szememet. Szerettem volna megmondani, hogy engem nem bánt, ha iskolába ad, de nem mertem szólni. Egyáltalán nagyon gyáva voltam vele szemben, a többi is. Ebben az előkelő emberben nem tudtuk megérezni a vérünket, bármennyire éreztette is velünk A kabátja, meg az órája, meg a pénze jobban hatott ránk.

Aztán sorra végigjárt valamennyiünket. Móric? az szedő. Egy év múlva fölszabadul. — Rossz mesterség Magyarországon, de mesterség, helyes. Jakab tanul, a harmadik reáliskolába jár, a legjobb tanuló. — Nagyon helyes. Eszter még mindig varr, keres három forint negyven krajcárt. — Ez már nem he-

lyes, sőt felháborító. Ha Eszter ügyes varrónő, akkor húsz—harminc forintot kell keresnie hetenkint. Dolgozzék önállóan, ha tud, ha pedig nem tud, hát tanuljon meg önállóan dolgozni. Tudásra kell törekedni, meg arra, hogy magunknak dolgozzunk, ne másnak. Emma nem tud semmit. No, persze, hát valakinek itt kell lenni, szegény Emma, hát éppen ő az áldozat.

Amikor az Eszter önálló munkájáról volt szó, Náci lelkes helyesléssel bólogatott. Most visszatért erre:

— Ez az én elvem is, Móni, az ember magának keressen és ne másnak. És annyi mindenféle alkalom van rá, az arany úgyszólván az utcán fekszik, csak kellő forgalmi tőke nincs hozzá.

— Például, mihez fognál, ha meg volna a tőke? — kérdi Móni.

— Mihez?

Náci zavarba jut és úgy néz Mónira, mintha azt mondaná: hogy lehet ilyet kérdezni. Ezer üzlet is kínálkozna.

— De mondj nekem csak egyet.

— Hát igazán furcsa ember vagy, az üzletet nem lehet úgy csinálni, ahogy te gondold, körül kell nézni és amelyik a legkedvezőbb, azt vállalja az ember.

— Úgy? És még nem néztél körül?

— Dehogyanem, hiszen évek óta egyebet se teszek, csak keresek valamit.

— De mit? — kiáltott föl Móni idegesen.

— mondj már valami kézzel foghatót, hadd tudjam meg, miképpen kerestél te valamit és egyáltalában hogyan csinálja az ember azt, hogy éveket töltsön pusztá kereséssel?

Náci piros lett, mint a pipacs. A helyzet kényelmetlen volt. Móni szeméből mintha a harag is kivillant volna.

— Istenem — kiáltotta, — a családot nagy nyomorúságban van, a kötelességed lett volna, hogy apát is helyettesítsd, ahelyett te még szegény anyám nyakába akasztod magadat. Hát amit ő tud megcsinálni, azt te mért nem voltál képes? Ez a szegény asszony el tudott benneteket tartani, mért nem tudtad te eltartani a feleségedet?

— Nem értesz te ahhoz — hebegé Náci.

— Persze, hogy nem értem. Hallottam, hogy szabó voltál. Mért nem vagy hát szabó? Nem értem, hogy amikor valakinek mestersége van, amelyhez ért s amelyből föntarthatja magát, mért jár olyan dolgok után, amikhez abszolúte nem ért és semmire sem való!

Náci próbált fölöttesen mosolyogni és feleségére hunyorított, ki halványan, kisírt szemmel hallgatta bátyját. Tudta, hogy e lecke ráfér az urára, tán azt is, hogy úgy sem fog.

— Mihez értek? Te még nem tudhatod, hogy mihez értek.

— Hát mondd már meg, mert azt tudnom kell, hogy mihez értesz!

— Hát — először is mindenhez.

— Az semmi.

— Nem a, Móni! Adj elémbé akármiféle praktikus ügyet, ami üzletre tartozik, meg fogod látni, hogy a legnagyobb könnyűséggel elintézem. Mert én mindennek végére tudok járni, tudom, hol kell megfogni a dolgokat, ismerem az embereket, tudok a nyelvükön beszélni és engem ugyan nem csap be senki. Például, itt van a te eseted, te telket akarsz vásárolni. Mit csinálsz te? Elmész a polgármesterhez. A polgármestertől akarsz vásárolni? Ez — bocsáss meg — egészen nevetséges, mert a városi telkek nem jó helyen fekszenek, azonkívül, ha eladnak belőle, iszonyúan drágák, mert a város nem szorul a pénzre. És mit csináltam én? Végignéztek a telteken, tárgyalok egy telekügynökkel és azt mondom: ez a telek fekszik a legjobban, a legolcsóbb, a gazdájának szüksége van pénzre, én pedig készpénzen vásárlók, tehát enyém a világ. Mit szólsz most?

— Azt, hogy fogalmad sincs az egész dologról. Hiszen azt sem tudod, mit keresek.

— Dehogy nem, villamos gyárat akarsz csinálni.

— Helyes, hát mekkora telket választottál ki?

— Mekkora? Kaphatsz olyan nagyot, amilyen csak kell.

— Mégis, mennyi való a gyárnak?

— Hát — mondjuk, hogy . . .

— Nem, ne mondjunk semmit, mert azt

tudni kell. Hát hogyan akarsz te boldogulni, mikor oly felületesen fogsz bele valamibe? Az ember csinálja, amihez ért. Neked vissza kell térned a szabósághoz.

— Szabóság? Az én intelligenciámmal üljek a varrógéphez?

— Az intelligenciáddal? Az más. Halljuk, miből áll az intelligenciád?

Náci nem felelt, csak végignézett saját magán. Ebből megérthette Móni, hogy erre felelni nem méltó hozzá.

— Az én gyáramhoz kell majd néhány intelligens ember. Mérnök, építész, mechanikus, orvos is, ügyvéd is, könyvelő, levelező. Melyikhez értesz?

— Melyikhez? Hát az igaz, hogy iskolát nem végzett, hanem könyvelni hamar megtanulhat.

— Hát tanuld meg, de az Istenért, csinálj valamit, mert így egyik nap úgy mulik, mint a másik és nem jutsz előbbre. Lelkiismeretlenség így élni egy embernek, akinek családja van.

Náci komolyan megsértődött. Így még nem hánt vele senki. Egy darabig küzködött magával, végre elfordulva Mónitól, mondotta:

— Könnyű neked, ha nekem annyi pénzem volna, mint teneked, én is tudnék morált prédikálni.

— Megbocsáss sógor, azt a pénzt én szereztem, munkával és kitartással. Nappal dolgoztam és éjszaka tanultam, mert én sem jártam

iskolába. Nem a pénz miatt beszélek így, hanem a törekvés és végzett munka alapján. Különben ne haragudj, mert nem akartalak bántani, hanem ismerem az életet és tudom, hogy munka és komoly törekvés nélkül nem lehet boldogulni.

— Szeretném látni, — mondja Náci még mindig elkeseredve — hogy a mid van, hogyan raktad félre a munkád béréből.

— Nem a béreimből raktam félre, hanem...

— Hanem üzletedből. No látod! Húsz esztendei munka nem hoz annyit, mint egy szerencsés üzlet. Ez az én fölfogásom is, azért csodálkozom, hogy te így beszélsz, mikor magad is üzletember voltál.

— Ehhez megint nem értesz. Te az üzletet mint munkakerülést fogod föl, én munka után és munka alapján fogtam az üzlethez. Majd későbbben meg fogod ezt érteni, ha részletesebben elbeszélem. Most arra kérlek, gondolkozzál, de józan alapon, miképpen akarod existenciádat biztosítani, mert azt nem lehet tovább tűrni, hogy szegény anyánkkal tartasd ki magadat.

Ezzel kezét nyújtott Nácinak, jeléül, hogy a kemény beszéd nem akar bántalom lenni és Náci, mivel elvégre is pénz látszott ki Móniból és felszólítása háromnegyedrészt ígéret volt, beleszapott és biztosította sógorát, hogy éppenséggel nem neheztel reá.

Ez a kérdés ezzel el is volt intézve. Móni édesanyámat fogta meg a kezénél és maga

mellé ültette. Dédelgette, mint a kis gyereket, tréfás hangon mesélgetett mindenféle furcsaságokat, hogy nincs-e kedve egyet utazni, magával vinné és megmutatná Németországnak, meg Svájcnak, hogy milyen szép mamája van neki. Anya komoly boldogsággal élvezte a fiúi szeretetnek ezt az ömlengését, de mintha egyebet gondolt volna és Móni is, míg tréfálódzott, mintha egészen más dolgokat hánytorgatna agyában. Az idő mult, Móni már háromszor nyúlt a kalapjához s mindannyiszor visszafordult, hogy még valamit mondjon, de visszafojtotta. Ilyenkor minden átmenet nélkül megint valamelyikünkről kezdett beszélni és mondta, hogy nem járja, hogy továbbra is ilyen szegénységben maradjunk, nézzünk jobb lakás után, majd ő bebútorozza s míg apa hazajön, ő lesz az apánk. Közben körüljártatta csodás mély szemét, mely mindent elárult, ami lelkében történt. Különös, féltő nyugtalankodást láttam benne.

— Igaz is — szólt végül, mintha bele akart volna fogni igazi mondanivalójába; de ismét csak mást mondott. — Az a fiatal ember, aki tegnap itt volt, voltaképpen kicsoda?

Ere a kérdésre Emma elébe toppant és reszketve, villogó szemmel és remegő hangon, könyörögve szólt:

— Őt ne bánts, őt ne bánts.

Szegényke félt, hogy a korholásból, mely Nácinak kijárt, Löwingernek is kijut. Móni csodálkozva nézett rá.

— No lám, — szólt tétovázva — hát ez mit jelent?

— Löwinger úr művész, — világosította föl Emma és bátran a szemébe nézett és neki van rendes foglalkozása, ő művész és a német színháznál van.

— Ez szép, — bólintott Móni — hát mért gondolod, hogy bántani akarom? Olyan emberevő vagyok? Hanem hála Istennek, most majd nem szorultok szobaúrra, hát annak a fiatalembernek föl lehet mondani.

Barátságos hangon beszélt, mintha örömet akarna szerezni. Annál inkább meglepődött, midőn Emma sikoltva elébe toppant s mint a pulyka, felfujva magát, rikoltotta:

— Nem kell a gyémántos fülbevalód, nem kell a gyémántos fülbevalód. Löwinger úrnak nem szabad fölmondani, ő nagy művész és te tőled nagyon csúf dolog, hogy ellene áskálódol.

Anyja csitította, hiába. Ő nem hagyja Löwinger urat, aki a világon a legnagyobb művész és senkinek sem vétett. Azután mindent meg fog fizetni, akárki mit mond is. Móni is csitította, hogy ő nem gondolt Löwingerről semmi mást, csak azt hitte, hogy a szobaúrnak föl lehet mondani. Emma sírt és kiabált és tépte a haját, hogy ő inkább meghal, sem hogy ezt engedje és ha Löwingernek fölmondanak, ő beáll szolgálatba.

— Ez a leány szerelmes! — kiáltotta végre Móni nagy ámulattal s ezzel alaposan lecsi-

tította a dühöngő leányt. Elbűvölve, könnybeboruló szemmel nézett rá, aztán lassan megfordult és kiment a konyhába. Egy hangot sem hallatott többé.

— Mi van azzal a fiúval? — kérde most Móni anyától.

— Semmi, gyerekség. A leány bolondos, a fiatalember szintén bolondos. Azt mondta, hogyha valamire viszi, elveszi feleségül.

Móni csóválta a fejét. És mégis itt tartották? Most annál inkább vallja, hogy a fiatal embernek ki kell tenni a szűrét. Édesanyám szelíden ellentmondott. Abból a házassági ígéretből nem hisz ugyan egy szót sem, de a fiú kifogástalanul tisztességes és Emmát sem kell őrizni. Édesanyám ellentmondását Móni tisztelettel hallgatta és nem erőltette többé a dolgot.

Mikor elment, Náciból kitört a keserűség. Hogy ezek a pénzes emberek mindjárt azt hiszik, hogy a bölcseséget is kanállal ették. Őt megleckéztetni, mint egy iskolás fiút! S míg Móninak semmit sem tudott válaszolni, most a legaprólékosabb részletig napnál fényesebben meg tudta cáfolni minden állítását és kimutatni, hogy neki a kis ujjában is több életrevalóság van, mint Móniban egészben. Hevesen föl-alá járt s mikor már alaposan tönkresilányította Mónit, dühében fogta magát és elment a kávéházba kártyázni.

Én nem tudom miért, de éreztem, ezuttal teljesen a Náci pártján állottam. Ez a Móni

hiába volt jóságos, szép és gazdag, hiába lát-
szott ki mindenik szavából a gondoskodás
vágya — az idegenség érzete nem akart mulni,
sőt mennél többet foglalkozott velünk, annál
erősebb lett. Mintha pusztítást vitt volna vég-
hez, mindent föl akar forgatni. Engem isko-
lába tesz — nincs benne semmi rossz, de ő azt
hitte, hogy a mostani állapotban van rossza-
ság. Nácit lekorholja és Löwingert el akarja
kergetni. Semmi sem tetszik neki nálunk úgy,
ahogy van és ahogy mi helyesnek találtuk.

Anya nem szólt semmit, de mintha őt is
nyomta volna a Móninak egészen más felfo-
gása. Mindössze Eszterre nézve adtunk neki
valamennyien igazat, hanem persze csak ak-
kor, ha pénzünk van az önálló berendezkedés-
hez. Az a Scheermann csakugyan meggaz-
dagszik abból, amit a leányok összedolgoznak
neki. Miért nem tehetné meg ezt Eszter is?

Másnap reggel Móni csakugyan eljött és el-
vitt engem az iskolába. Kézen fogva vezetett
és beszélt nekem mindenféle szépet az idegen
országokból. Hogy tanuljak és törekedjem,
akkor azután magam is kimehetek és látha-
tom azokat a szépségeket és csodákat. Én
minden szembejövő előtt lesütöttem a szeme-
met, azt hittem, mindenki kérdi magában:
hogyan kerül a Stadler Misi ennek az előkelő
úrnak az oldalára?

A terézvárosi népiskolába mentünk. Olyan
furcsa volt a kongó csönd, melyet azelőtt csak
dobogó szívvel, a büntetéstől való félelemben

hallgathattam, amiért elkéstem. Édesanyám kicsire összehúzza magát, félénken és aláztosan lépett be az igazgatói szobába, mikor engem beiratott, Móni pedig urasan bekopogtatott, bemutatta magát, kezet fogott az igazgató úrral és leült. Most láttam csak igazán, hogy milyen. Ahány hivatalos embert eddig láttam, az mind megközelíthetetlenül goromba volt, a terézvárosi iskola igazgatója volt az első, aki nyájaskodott, udvariaskodott, nekem barackot nyomott a fejemre, az arcomat szeretettel megveregette és kijelentette, hogy belőlem még püspök is lehet. A beiratás megtörtént és én másnap reggelre köteles voltam megkezdeni az új pályát, melyet Móni írt élémbe.

Sváb iskola volt az még akkor, sváb és ronda. Csupa szegény gyerek szorongott a padokban, akik nyáron mezítláb jönnek az iskolába. A tanító úr is szegény és ronda volt, csúnya vörös szakállba vezett az arca, melyből csak óriási kékes-veres orra domborodott ki. Hatalma és tudása szimbóluma a hosszú spanyol nádpálca volt, mellyel sváb káromkodások kíséretében ütögetett jobbra is, balra is. A legjobb ruha én rajtam volt, a fiúk alattomos tisztelettel néztek rám s a goromba tanító az első sorba ültetett s megtett fölvigyázónak. És a szívem dobogott és lelkendeztem magamban: gazdag vagyok, én, Stadler Misi, a papiros szélalmokkal házaló, a pogácsa áruló, a koplaló, a mezítlásbas Stadler Misi itt ülök

most az első sorban, tiszta ruhában, megkülönböztetetten annyi velem egyivású szegény gyerek között, akik azt hiszik, hogy gazdag vagyok. És lopva végignézttem rajtuk és ajkam fölbiggyesztődött. Milyen rongyosak, milyen csúnyák. Kezemet finnyásan a padra raktam és néztem az ujjamat, nem poros-e. Vadonatúj könyveimet, irkáimat óvó gonddal teregettem széjjel s mikor a szomszédom a könyökével hozzám ért, odébb húzódtam tőle s megporoltam a kabátomat azon a helyen, amelyen érintett.

Ha majd eszébe jut valakinek rámsütni, hogy filozemitaságban meg demokráciában utazom, remélem, megakad ezen a passzuson. Szeretném kitörölni, de nem törölhetem ki a tények sorából. Az első véletlen, a legkisebb emelkedés elegendő volt, hogy gögösen és finnyásan lenézzem a szegénységet, melynek ölen növekedtem s melyből csakis az iskola hiedelme szerint emelkedtem ki. Otthon még várt rám a földrevetett szalmazsák. A tegnap levetett lyukas cipő, a bádogedény, a gondbamerült anya, még szedőinas volt az egyik bátyám és tandíjmentes a másik. A jólét csúcspontja még a minden nap rotyogó félkiló hús volt és nekem már derogált szóbaállani a terézvárosi rongyos gyerekekkel s mikor mégis beszéltem egyikkel-másikkal, a szemébe vágtam a gazdagságomat, a bátyámat, kinek félmilliója van, az apámat, aki Párisban él, a háromemeletes házunkat, melyet most épí-

tünk, a német színházat, melybe akármikor mehetek, mert a hegedűtanítóm játszik a zenekarban. És élveztem a tátottszájú bámulatot, mellyel mindezt hallgatták a gyerekek, akik talán kevesebbet koplaltak, mint én és jobb sorban vannak, mint én valaha leszek.

És hazajöttem az iskolából s amint a boltajtón belépek, hallom az Emma hangos sírását, látom az asztalt, rongyos abroszával, anyámat, kócosan és rongyosan a kályha mellett, Terézt, a csecsemőt szoptatva, Adélt a rongybatyújával játszadozva. És lelkemre súlyosan nehezedik a levegő és valami ellene fordul a megszokott szülői háznak és gondolom: ha azok közül a rongyosok közül valaki ide benézne, a milliomos bátyás familiába!

Emma sír és összeköti szegény holmijait. Megmondta, hogy elmegy szolgálni, megy is.

— Ne bolondozz — mondja anyám szeliden.

— Hiszen nem is tudott róla, hogy mit mondott Móni, maga tette. Olyan, mint a többi. Kihasznált, amíg szüksége volt ránk, most, hogy szert tett valamire, odébb áll.

Mind nem használt semmit. Az asztalon egy rongyos darab papiros, azt megkaparintom és olvasom. Löwinger úr arról értesít, hogy nem akar tovább a terhünkre lenni, ami megváltozott viszonyainkba nem illik többé az ő szegényes alakja, de nem felejt el, mivel tartozik nekünk s mit mondott anyának. Mert ő előre törekszik s ha vitte annyira, amennyire képes, akkor ismét előáll és beváltja ígéretét.

Emma nyakába teríti már a kendőt, nyúl a batyújához, hogy menjen. Ekkor anyám, nyugodtan kavarva a főzőkanállal, azt mondja:

— Emma, hozz be egy dézsá vizet.

És Emma, a kétségbeesett Emma leteszi a batyúját, nyúl a dézsához és hoz vizet. Aztán kivonul a konyhába, leül a vizes padkára és sír és nem törli le könnyeit. Ül délig, míg a többi hazajön, kiszolgálja őket, visszaül a padkára és sír. Mikor délután hazajövök az iskolából, még mindig ott ül és sír és senki sem törődik vele. Pedig édesanya olyan jó és érzékeny. Emmához még sincs vigasztaló szava. Mert semmit sem tud a bánatról, amit a szerelem okozhat.

És multak az évek és nem volt többé szó Löwinger úrról és Emma nem állt szolgálatba. És nem emlegette ő sem többé Löwingert és nem sírt többé és nem énekelt többé. Dolgozott és hallgatott és ült és olvasta a Teréz rémregényeit s mindnyájan nagyon meg voltak vele elégedve és azt mondták: már azt hitték, hogy Emma örökké hülye fog maradni s lám, hogyan észre tért!

Apától levél érkezett, ünnepi örömmel teli levél. Isten jó és Isten megsegít bennünket. Ő küldte Mónit és segítette föl, hogy ő is segítsen szegény családján. Fogadjuk hálával, amit ad, de ne éljünk vissza jószágával. Takarékoskodjunk, hogy mennél kevésbé essünk terhére. Ha Isten megsegíti, két hét múlva útra kelhet hazafelé, mert útiköltséget maga akar keresni

magának. A fiú mindent tehet a családjáért, de az apa nem utazhatik a fia pénzén, az apa maradjon mindig független, mert e nélkül elveszti a gyermeke tiszteletét.

Móni jött és arca borús volt. Ő is kapott levelet apától, átadtuk neki. Elolvasta és szeme könnybe lábbadt és arca borusabb lett. Aggodalmasan nézett rajtunk végig és kérdezte:

— Apa még mindig a régi?

Nem tudta senki, hogy mire érti, de egyhangulag kapta a feleletet, hogy apa még mindig a régi. Nyugtalanul járt föl-alá a szobában, végignézte a falakat, a szegényes bútorokat, végül kifakadt:

— De az istenért, miért vagytok, még mindig ezen a koldustanyán? Hiszen annyi pénzt adok, amennyit csak akartok, de az istenért, éljetek vele, költözzetek el, emberséges lakásba, tisztességes bútorok közé.

Anya megütődve nézett rá. Nem volt semmi rossz abban, amit mondott, mégis mintha megbántotta volna vele.

— Nem akarunk terhedre lenni — mondja anya — szegény emberek vagyunk, azok is maradunk. Örülök, fiam, hogy felvitte Isten a dolgodat s hogy minket is föl akarsz emelni, de annak még nincs itt a sorja. Két hét múlva hazajön apád, ebben a dologban ő intézkedik majd.

Móni lecsüggesztette a fejét és többet nem szólt. Hallgatva, szinte ellenségesen néztem rá

és nem tudtam, miért. Észembe jutott Löwinger úr, akit el akart kergetni. Szeretettel végignéztem a rozoga bútorokat, amiket ki akar dobni. Móni szégyeli a szegénységünket! Vilámlott át egyszerre az agyamon s én, aki az iskolában gőgösen lenéztem társaimat, szinte gyűlölettel éreztem a megalázást és a lelketlenséget, hogy Móni szégyeli a szegénységünket. Mintha érezte volna ezt a hangulatot, szeretettel átfogta édesanyámat és erőltetett enygeléssel mondotta:

— Megérdemelnéd, hogy hatemeletes palotában lakjál és négylovas hintón járjál, mert te vagy a világon a legszentebb asszony.

Anya mosolygott és megsimogatta Móni szakállát s mint elébb Emmának, neki is csak ezt mondotta:

— Ne bolondozz!

A két hét eltelt s apától csakugyan megérkezett a hír, hogy holnap vasútra ül és harmadnapon megérkezik, meg fogja írni, melyik vonattal. Micsoda láz kelt e levél nyomában! Emma belefogott az általános sikálásba és mikor apa szóba került, reszketett. Valamennyien örültünk s nem tudom miért, valamennyien féltünk is apa megérkezésétől és számonkérésétől. A gondatlan Náciba is belecsapott a nyugtalanság, hirtelen eszébe jutott, hogy valami után látni kellene, mert, ha apa megjön, akkor nem férünk el mind a lakásban. Jó volna költözködni, vagy addig hónapos szobába is mehet.

A legnyugtalanabb mégis Móni volt. Majd azt mondta, hogy nem tudja, a dolga nem szólítja-e el hamarosan Budapestről s nem is láthatja apát, majd meg azon töprengett, hogy Bécsig elébe utazna, ha tudná, mely vonattal érkezik. Napjában többször is eljött hozzánk s mindig az órájához kapott, hogy el kell sietnie.

Csak édesanya nyugtalanságában nem volt semmi félelem. Készült a nagy öröme, a nagy ünnepre. Sütött főzött. Elment a Hunyadytérre és libát vásárolt. Vele voltam: szép kövér libát. Pissnernétől, a szerecsen-utcai horihorgas hordár feleségétől, aki nagyrabecsülte édesanyámat s noha kínálták neki a pénzt, mindenáron hitelezni akart. És sercegett a zsír, jóízűen fogyasztottuk vacsorára a töpörtyűt, míg a mája az ablakba került: ebből már apa fog lakomázni.

Vártuk az új értesítést, hogy mely vonattal érkezik, de nem jött. Ahelyett egy reggel, mikor fölédtem, ágyában találtam, alva. Anya lábujjhegyen járt és csöndre intett. Lábujjhegyen keringtünk körülötte és néztük. Oly különös volt, hogy itt volt. Itt fekszik az ágyban, a fal felé fordulva, alig látunk belőle valamit, csak az erős haját, mely nem vesztett sűrűségéből, azután halántékát és szakállát, mely egészen megsürkült. És a fehér dunyhán nyugszik a karja, izmos, és tele növe szőrrel, a kezei barnák, szinte feketék és ökölbe szorulva. Egészséges, erős a lélekzete, kihallat-

szik a konyhába is, ahol Emma lelkenedezve fülel rá.

Csitt, apa alszik. Homloka mögött a mi sor-sunk — rejtélyes és ismeretlen, mint az élet. Hogy nyílik a szeme és ráismerhetünk: az ő erős, kék, szenvedélyes szeme! Megcsókolhatjuk a kezét, a kérges, munkás, kitartó kezét, fogadhatjuk az áldását, az érceshangú, rendületlen hitben harsogó Istenáldást és mégsem tudjuk, mit hozott nekünk új életül. Körülszaglásszuk az erős pántú nagy bőrös ládát, mely a szoba sarkában áll és találgatjuk: mi van benne? Egy negyedóra, egy óra vagy két óra múlva megtudhatjuk, mihelyst fölédred, de addig csitt: az ágyban alszik apa, a mi apánk, a rejtelmes ismeretlen.

Nem látta senki érkezni, csak Emma és anya. Emma, aki ajtót nyitott neki és anya, aki tudta, hogy itt van, mihelyt befordult az István-térre. Nem volt tanúja viszontlátásuknak.

Anya Terézzel suttogva beszél valamit az érkezés részleteiről, de hozzám nem hat a hangjuk. Körülálljuk, körülüljük az ágyat és lessük ébredését, dobogó szívvel. Még Jakab is várja és ma mulasztja az első órákat. Móric is itthon marad, az öröme dupla, mert mulaszthat. Eszter nem megy a műhelybe és Náci pipára gyujtva ül a boltban és didereg és tanakodik, mi lehet abban a nagy ládában. Apa ruháját, télikabátját már végigvizsgálta és konstátálta, hogy igazi francia szövetből való és

következtetéseket vont le az egész kabátból apa vagyoni helyzetére.

Amint egyet fordul és az öreg ágy nagyot reccsen, mindnyájunknak megdobban a szívünk: most! De alszik tovább. Nagyon fáradt lehetett és az álma egészséges. Múlik az idő, tán nem is olyan sok, amennyinek mi, türelmetlenek érezzük. Végre egy nagy recsegés, egy erőteljes nyögés, utána köhögés és föl-szól a hangja, a régi rengő, férfias hang:

— Isten áldása rátok, gyermekeim.

Röpülünk feléje mind, de a hangulat ünne-pélyessége feszes sorrendbe térít bennünket. Föülte az ágyban s mintegy a szemével dirigál bennünket. Elsőnek Teréz járul elébe, megcsókolja a kezét, apa átfogja a derekát és hosszú csókban magához szorítja. Aztán Eszter, ugyanúgy, de mintha a csók nem lett volna olyan hosszú. Aztán Jakab, Móric, Emma, Náci, végül én. A többiek-nél nem szólt semmit, mikor rám került a sor, azt mondta:

— Misi!

És végignézett rajtam, félig ámulva, félig csalódottan. Hogyne, távollétének ideje leginkább rajtam látszott meg. S nekem is szívembe nyílallott, hogy nem vagyok az a gyerek, akit itt hagyott, akit a levegőbe lóbázott, becézgett, bámulgatott. Megnőttem, vártam is, hogy nem fog engem többé úgy nevezni, mint eddig: a gyerekeknek, hanem leszek, aki már régen vagyok: Misi.

De mondhatatlanul jól esett a bajusza szűrő

érintése és újból gyermeknek éreztem magamat, mikor kérges keze végigsímogatta hajamat.

— Megbarnultál, — szólt és nevetve rázta a fejét — ha másutt találkozom vele, nem is ismerem rá.

Apa nevet, a szigorú apa tréfál. Fölmerül a képe elutazása előtt való idejéből, barázdás homlokával, kemény összeszorított ajkával, ingerült szavával. Látom a hajó fedélzetén állva, keményen, csak Istenben bízva és szívem majd megreped a nagy boldogságtól, hogy ő is megváltozott, meggyógyult: nevet és tréfál!

És egyszerre fölcsendült a szürke ház, a kályha vígan pattogó tüzétől kezdve, anyám könnyű mosolygásáig. Élveztük a mosakodását, a régi pléh mosdótálból, melyet Emma tett egy faszékre, dörgő gargalizálását, mellyel száját mosta. És régmúlt idők templomi ihlete szállt meg, mikor imaszíjait fölcsatolva az ő gyönyörű érces énekhangján elmodta a reggeli imádságot, tele melódiával és meggyőződéssel és arccal keletnek fordulva, mellét lágyan verve. Sűrű ködben a boltajtó előtt elrohantak a fázóan gubbaszkodó alakok. Odakint az élet olyan, mint volt tegnap és egy évvel ezelőtt s én nem értem meg, miképpen maradhat odakint minden a régiben, mikor idebent apa elmondja reggeli imádságát.

Imáját befejezve, derülten körüljártatta rajtunk szemeit, jókedvvel az asztalhoz ült és megitta kávéját. S amint ezzel elkészült, úgy

éreztem, valami hideg áram járja át a lakást. Hosszú távollét, megérkezés, viszontlátás — le van tárgyalva. Ahogy száraz hümgetéssel föl-kelt az asztaltól, mintha azt mondaná: most vége az ünnepnek. Szegény embernek drága az ideje, nem ér rá sokat érzelegni.

Első kérdése a pénz volt. Van-e még? Neki van körülbelül száz forintja. Ki is vette a tárcáját és lassú ünnepélyességgel utána olvasta, hogy csakugyan megvan-e. Aztán Mónira tudakozódott. Mikor szokott eljönni? Csak délfelé? Addig nem vár. Fölkeresi a szállásán. Hol lakik? A Hungáriában. Hm, drága hely, de Móni bizonyosan tudja, mit csinál és miért alszik oly drága helyen, mikor elvégre otthon is kaphatna ágyat.

És teljes méltósággal felöltözködött, kiegyenesítette derekát, nagy fontossággal felhúzta az óráját, cylinderjét gondosan megkefélte és fejébe nyomta. Aztán fogta vastag botját — a botviselés az egyetlen változás, ami a külföldön ráragadt — és megindult Móni szállása felé.

Nem tudom, miért, de ez a vállalkozása nékem roppantúl merésznek tetszett. Néhányszor nékem is eszembe jutott már, hogy jó volna megnézni a Móni lakását, de beleszédültem ebbe a gondolatba és nem tudtam elhinni, hogy a portás beengedne hozzá. Azonkívül Móni soha senkit sem hitt magához, sőt amikor Náci ajánlkozott, hogy fölkeresi, hevesen rászólt, hogy azt ne tegye. És apa úgy mondja

azt, hogy megy Mónihoz, mintha egészen közönséges, kicsi dolog volna. Hiába, apa bátor ember, annak nem egyhamar imponál valami.

Az ajtóból hirtelen visszafordult:

— Nem megy iskolába? — szólt hozzám

— Késő van már — rebegtem.

— Velem jöhetsz — szólt hozzám és én ész nélkül kaptam magamra a kabátomat és mellette termettem.

— Szép kabátod van — szólt, végignézve rajtam — aztán kíméld is.

Ezzel kézen fogott és mentünk. Végignézte a házakat, a boltok sorát, azzal a kíváncsisággal, mellyel régen nem járt helyeket szoktak megnézegetni. Találkozott is egy-egy ismerőssel, aki boldog ámulattal állította meg, annak aztán jókedvvel elmondta, hogy az operenciáson is túl járt és ma hajnalban érkezett. Most pedig a Hungária-hotelbe megy, ahol a fia lakik. Mikor ezt mondta, önérzetesen kidüllesztette a mellét és torkát köszörülte.

Szívdobogva léptünk be a nagy lépcsőházba. Csupa márványos oszlop és szőnyeg és olyan puha hűvösség áradt mindenről, még a hordárról is, aki nagy pakkot cipelt a portás fülkéjébe és különösen a portásról, erről a szalonkabátos, sapkás előkelőségről, aki papirosok között turkált és észre sem vett bennünket, pedig látott. Édesapám igen alázatosan köszönt és Stadler Manó úr után tudakozódott. Egyben hozzátette:

— Én kérem, az édesapja vagyok.

A portás végignézett rajta s nekem megdob-
bant a szívem. Kicsinylés, fitymálás volt a né-
zésében s hamarosan apa mellé állítottam Mó-
nit s láttam, hogy ez utóbbi mellett apám tisz-
tességes alakja és cilinderje milyen kopott és
szegényes.

— Második emelet negyvenhat — mondta
kürtán és elfordult.

Az apám megint alázatosan köszönt és lassú
ünnepélyességgel tette lábát mindenik lépcsőre.
Először életemben jártam ott, ahol a gazdagok
otthon vannak. Az egymás mellé sorakozó ma-
gas ajtók oly bűvös előkelők és ridegen titok-
zatosak voltak. Velünk szemben, lefelé, egy
kisasszony jött egy fiatalasszonnyal. Kisasz-
szony? Fiatal asszony? Ahogy elmentek mellet-
tünk s mi arra a lépcsőfokra hágtunk, melyet
ők elhagytak, bódító parföm-felhőben úszott a
lélegzetem. Földöntúli ez a légkör, ez az ele-
gancia. Lehetetlen, hogy ilyen ruhákban
ugyanolyan húsból és vérből való teremtések
éljenek, mint mi vagyunk. És Móni ezeknek a
levegőjét szívja, velük lakik egy földél alatt.
És Móni az én testvérem!

Fölértünk a második emeletre és sokáig nem
tudtuk megtalálni a negyvenhatos számot.
Végre rábukkantunk, a harmadik ajtó volt a
lépcsőtől. Apám egy pillanatra megállt az ajtó-
ban, kiegyenesítette derekát, köszörülte a tor-
kát és benyitott. Egy feketeruhás, fehér köté-
nyes kisasszony volt bent, aki az ágyat ren-
dezte.

— Nincs itthon — kiáltott ránk — a portás nem tudta megmondani, hogy nincs itthon?

— Nincs itthon! — ismétli apám és megáll a szobában, ahol körülnézett. Én is körülnéztem, de nem láttam mást, csak a kisasszonyt, aki bizonyára szobaleány volt itten. — Mikor lesz itthon?

— Azt nem tudhatom. Hacsak a portásnak nem mondta meg. Iderendelte magát?

Apám fölszegte a fejét.

— Én az édesapja vagyok — mondotta önérzetesen s a kisasszony erre a szóra ugyanolyan megütődött, fitymáló tekintettel mérte végig, mint lent a portás és mintha nagyobb, dűrvábbat ütött volna most a párnára, melyet éppen fölfrissített.

— A portás nem szólt semmit — jelenti ki apám — pedig megmondhatta volna. Mert nem helyes, hogy fölfárasztja az embert, ha tudja, hogy a vendég, akit keresnek, nincs otthon.

A szobaleány vissza sem nézett többet s apám ünnepélyesen megemelte a cylinderjét, köszöntötte:

— Alászolgája, kisasszony.

— Isten áldja — volt a kurta válasz.

Mire leértünk, apám egészen dühbe jött a portás miatt. Mikor a fülkéjéhez értünk, a méltatlankodás már arcába kergette a vért s rá is támadt.

— Kérem szépen, — kezdte — mért nem tetszett megmondani, hogy Stadler úr nincsen otthon?

— Hát tudja, hogy nincs otthon? — felel a portás félvállról. Egy kötényes ember volt még a fülkében, táskával a kezében és egy fiatal úr, akin csak a lakkcipő tűnt fel nekem.

— Tudom hát, — mondja apa ingerülten — hiszen fönn voltam.

— No látja, — felel a portás és röhög hozzá — így is megtudta.

A kötényes ember röhögött, a lakkcipős fiatal úr mosolygott s apám nem bírt többé magával. Érces hangja csakúgy harsogott s visszahangzott az egész palotában, amint rátámadt a portásra.

— Szemtelenség, — kiáltotta — kinek néz maga engem, hogy így beszél hozzám? Hol a gazdája? Rögtön beszélni akarok a gazdájával.

— Ne kiabáljon úgy — felel a portás higgadtan — most nincs a zsinagógában.

Hangos sírásra fakadtam. Apám torkon ragadta a portást és majd kirázta belőle a lelkét. A kötényes ember rávetette magát, de egyet lődített rajta, hogy csak úgy röpült.

— Zsinagóga? — kiáltotta apám dühtől elvakultan — majd adok én neked, te kutya. Igenis zsidó vagyok s ki fogod szolgálni a zsidót, mert megfizetek érte.

— Micsoda botrány! — hápogott a lakkcipős úr — nincs itt rendőr?

Az emberek összeszaladtak. Már-már általános dulakodás fejlődött ki, mikor valaki apa vállára tette a kezét.

— Móni! — kiáltottam föl kétségbeesetten és kabátjába kapaszkodtam.

Móni szép arca halotthalvány volt. Mereven, egyenesen állt a tolongás közepette. Szó nélkül megfogta apámat és magával vonta. De elcsöndesíteni a haragos embert nem bírta. A portás is nekivadult, de Móni csak ránézett és egyet szólt:

— Hallgasson — és a portás morogva elfordult.

A lépcsőn annyira elkapta a düh, hogy ismét vissza akart rohanni, hogy megverje a portást. Móni erőszakkal fogta a karját és egy kissé érdesen mondta:

— Édesapám, itt csak én intézkedhetem, aztán azt hiszem sokkal előbbre való, hogy viszontlátom az apámat, mint a cseléd gorombáskodása.

— Meg kell tanítani az ilyen gazembereket, meg kell neki magyarázni, hogy kivel van dolga. Te nagyon béketűrő és alázatos vagy fiam, az ilyen gögös népségre le kell csapni.

— Jó, jó — csitította Móni és bevonszolta a szobába.

— Hanem ilyenek az emberek minálunk — méltatlankodott még mindig apa. — Külföldön? Ott van civilizáció. Ha rongyosan, porosan és egy sous nélkül betértem valami francia fogadóba, a legnagyobb tisztességgel vezettek a padlásszobába és monsieurnek szólítottak. És itt? No hiszen szép viszonyok, mikor egy egészen közönséges portás gorombáskodik

valakivel, akiről még nem is tudhatja, hogy kicsoda.

— Édesapám — szólt Móni megindultan és átfogta apa nyakát — nem hagynád legalább egyidőre ezt a dolgot? Évek óta várom ezt a pillanatot s bizony nem így gondoltam.

— Igazad van, fiam — szólt most apa is elérzékenyülve. Megölelte, megcsókolta a szép szál úriembert, akinek a feje, mintha súlyos teher húzná, lecsuklott az ősz ember vállára.

— Köszönöm a mindenható Istennek, hogy fiamat a jó útra terelte és szépre, jóra, gazdagságra vezette. És köszönöm, hogy akkor vezett vissza hozzánk, mikor én távol voltam és tieidnek a legnagyobb szükségük volt gyámolításodra.

Móni férfiasan megrázta apa kezét és leakarta ültetni.

— Nem, fiam, — szólt az öreg fejét rázva — ebben a házban én nem ülök le. A ház nem a tied s ahol apáddal így bántak, ott nem lehet a te otthonod sem. Igazi otthonod nálam van. Jőjj velem, ott aztán beszélhetünk, úgy, mint apa a fiával.

— Ahogy parancsolod — szólt Móni és csöngetett. A belépő pincérnek csak azt mondta:

— A számlámat!

Közben hozzáfogott a pakkolásához.

Édesapám lelkesen helyeselt. Ez az igazi. Egy percig sem költeni a pénzt olyan helyen, ahol nem tudnak emberséget. Maga is hozzá-

látott a pakkolásához és elámúlt, hogy mennyi ruhája van Móninak és hogy minek ez! Az élet kemény iskola és mindig bizonytalan. A legnagyobb gazdagság közepette sem szabad pazarolni. Aztán óriási papirtekercsek kerültek elő, pléhtokokba zárva, különböző könyvek és irományok és egy vasszekrény, melyet mikor fölakartam emelni, a helyéből sem tudtam kimozdítani.

— Ez a kasszád? — szólt apám — és igaz szívbeli gyönyörűséggel nevetett.

— Az.

— És tele van pénzzel?

— Dehogy, — felelt Móni nevetve — mindössze néhány papiros van benne, amelyet azonban jobban kell féltennem a pénznél. Aztán egy csekk-könyvecske a Hitelbankhoz. Azzal veszek fel annyit, amennyire éppen szükségem van.

— Nagyon helyes — bólogatott édesapám. — Az ember ne hordja minden pénzét magával.

Én nekem ez a tanács nagyon tetszett, Móni azonban mintha magában mosolygott volna. A pincér jött a számlával, Móni szó nélkül kiegyenlítette, megparancsolta, hogy egy félóra múlva a szolga jöjjön a podgyászért és vigye át az angol királynőbe.

— Igenis — mondta a pincér — és mély hajlongással távozott.

— Meg kellett volna mondanod, hogy mért

mész el, hadd tudják a szolgák, minek köszönhetik ezt a kárt.

— Tudják úgy is, — felelt Móni — aztán nekem elvem, az, hogy cseléddel, szolgával, pincérrel nem cserélek eszméket és nem húzok ujjat.

Apám fejét csóválta. de nem szólt. Elkészültek a pakolással, a háziszolga fogta a podgyászt — sohasem hittem volna, hogy ennyi láda elfér egy emberen — s megindultak. Móni bőven osztogatta a borraivalókat, a szobaleányokon kezdve a cipőtisztítóig. Dobogó szívvel lestem, mi lesz a portással s apám harciasan fölvetett fejjel készült ez újabb mérkőzésre. De Móni elébevágott. A portás fülkéje ajtajában állott és kissé elfogultan emelte sapkáját. Móni egy papirforintost dobott feléje s rá sem nézve kilépett a kapun.

— Még pénzt is adsz annak a kutyának — mérgelődött apám, — ezt már igazán nem tettem volna. Most talán azt hiszi, hogy a gorombaságért jár a borraivaló.

— Sohse bánd, hogy mit gondol, — szólt Móni és karonfogta apámat. — Hanem betérünk valahova, egy pohár cognacra.

— Gyere inkább haza, kár a pénzért.

— Megvallom, apám, hogy szívesebben beszélnék előbb veled négyszem között. Van egy és más mondani valóm, amit eddig elhallgattam, hogy elsőnek veled közölhessem.

— Az más. Misi...

— Nem — vágott a szavába. — Misi itt maradhat. Ő okos fiú, aztán úgy sem akarom a dolgot titkolni, ha már neked elmondtam, tudhatja a többi is.

Bementünk a redoute-kávéházba. Elszoruló lélegzettel néztem az óriási termen végig, ahol a kevés ember, aki ott volt, oly otthonos nembánomsággal ült és olvasta az ujságot. Kezdtém beleszédülni a sok gazdagságba, mely íme rám szakad és a tudómben fájjást éreztem, olyan fojtottnak, erősnek izlett ezeknek a helyeknek a levegője. Letelepdtünk egy szélső sarokban, puha fekete bőrrel volt bevonva a falba illesztett pamlag. Móni cognacot rendelt magának és apának, én nekem valami édes likőrt. Apa a világosság felé tartotta poharát, finnyásan elhúzta a száját s mikor egy hajtással kihörpintette, csettintett a nyelvével, a fejét rázta és kijelentette, hogy bármely pálinkamérésben a háromkrajcáros szilvórium többet ér, mint ez a kotyvalék.

— Most fiam, beszélj, mondj el mindent, ami a szívedet nyomja.

— Édes apám — felelt Móni mosolyogva — voltaképen semmi sem nyomja a szívemet. Távol voltam vagy tizenöt esztendőn át s nem hallottam semmit felőletek, ti sem én felőlem. Írhattam volna, de azt hiszem, ismeresz. Föltettem magamban, hogy addig nem adok hírt magamról, míg csak teljesen el nem értem célomat. S mire elértem, lám,

megöregedtem s a sors úgy hozta magával, hogy levélírás helyett magam is eljöhettem.

— Makacs voltál — szólt közbe apám fejbólintva — de ezt nem hibáztatom. A makacsságban energia van, amivel sokra lehet vinni.

— Hogy hosszadalmas ne legyenek, — folytatta Móni és beszéd közben mind nyugtalanabb lett — végighányódtam egész Európán s tapasztaltam, hogy a bádogos mesterséggel nem igen boldogulok. Tudod, hogy soha sem volt kedvem hozzá és ha te szigorúságoddal rá nem szorítasz, bizony már hazulról, inas koromban is, megszöktem volna. Pár évi hányódás után aztán újból beálltam inasnak egy strasszburgi mechanikusnál és két évi tanulás után legény lettem. A mesterem nagyon meg volt elégedve az ügyességemmel s valóban, nagy kedvem volt ehhez a tiszta, változatos munkához, melynek vonatkozásai is voltak a tudományhoz. Aztán ismét nyakamba vettem a világot, jártam erre, arra, sok mindenfélét tanultam, nyelveket, fizikát, történelmet, természetrajzot, matematikát. Párizsban el is járogattam az egyetemi és technikai kurzusokra. Persze, nagy nyomorúság közepette, mert keveset dolgoztam, csak annyit, hogy legyen miből megélni tanulmányaim ideje alatt. Az volt a célom, hogy mérnöki oklevelet szerezzek, de anyyira már nem vihettem. Persze, azután már nem igen törtem magamat utána, mert átlát-

tam, hogy elég a tudás, a diploma már hiúság kérdése.

— Igazad van — szólt közbe apám.

— Aztán Németországba vetődtem, Heidelbergbe, ahol egy egyetemi professzor tüntetett ki barátságával. Minden este együtt voltam vele és ő beszélgetés közben tanítgatott mindenfélére. Különösen az elektrotechnika volt a kedvenc tárgya, melynek jövődő csodáiról valóságos tündérmeséket tudott elmondani. Hogy ez a tudomány át fogja alakítani az egész világot, ki fogja szorítani a gőzt, a gázt, meg a lőport. Az elvek mind meg vannak állapítva, csak a technikai kiviteleshőségs kérdése vár még megoldásra. Engem ezek a tudós szoliditással kifestett perspektívák lázba ejtettek. A technikai kivitel az én mesterségembe vág, egész lelkem erre vette magát, nem aludtam, tanultam, kutattam, próbálgattam s végül sikerült valami, valami egészen kicsi dolog, amit csak laboratóriumban lehet használni s az iskolákban experimentumokra a diákok előtt. Elvittem kis gépemet a professzornak és ez boldogan ölelt át, nagyon megdicsért és azt mondta:

— Fiatál ember, ezzel a kis géppel ön azt tette a villamosság terén, amit Stephenson tett a gőzzel.

— Hát ebben — fejezte be nevetve Móni — tudóshoz nem méltó túlzás volt, mert azóta elmúlt hét esztendő és én még mindig nem vagyok Stephenson, sőt átláttam, hogy

abból a kis gépből sohasem lesz nagy gép. De az én existenciámnak megvetette az alapját. Szabadalmat vettem rá és tudós pártfogóm révén megrendelést kaptam majdnem az összes német iskoláktól egy-egy példányra. Eleinte a gazdámmal társultam és csináltam a gépeket, azután a jövedelmünkből magam rendezkedtem be. A hírem megvolt, az összeköttetésem a tudósokkal nemkülönben. Valósággal elhalmoztak mindenemű fizikai és matematikai készülékek megrendelésével. Hát szó, ami szó, minnek részletezzem a dolgokat — szépen megálltam a magam lábán, műhelyem mindjobban terjeszkedett, a munkaköröm is, ott is maradtam volna örökre, ha meghívást nem kaptok Frankfurtba, hogy egy ott létesült nagy elektrotechnikai gyár igazgatója legyek. Az igazgatói fizetés nem volt akkora, mint a nyereségem, de vonzottak a nagyobb árnyok, melyben dolgozhatom és a lehetőség, hogy kutatásaimat, kísérleteimet anyagi veszteségtől való félelem nélkül folytathassam. Ott hagytam tehát Heidelberget, föloszlattam műhelyemet s majdnem összes klienturámat magammal hozván az új gyárnak, elfoglaltam ott állásomat, amelyet a mai napig ott be is töltök, a genfi mellett, melyet ugyancsak a frankfurti pénzcsoport alapított s majdan a budapesti mellett, melyet most fognak építeni, még pedig az én kezdeményezésemre.

Ezt az elbeszélést Móni nem folytathatta oly nyugodtan, ahogy én most leírtam. Édesapám két tenyerére dült fejjel, csillogó szemmel hallgatott és majd mindenik szavába vágott kitérő, aprólékos kérdéssel, melyet Móni mindig a jövőre való utalással háritott el, hiszen még sokáig fogunk beszélgetni. Most is, mikor a budapesti gyárról volt szó, apám csóválta a fejét.

— Isten adjon továbbra is sok szerencsét, édes fiam, hanem az én felfogásom szerint itt elvétetted a dolgot. Heidelberg, Frankfurt, Genf — azok európai helyek, hanem Budapest? Itt nincs tere semminek, csak a szédelgésnek. Kinek kell itt az elektromos gép? Hol vannak itt iskolák? Hol vannak tudósok, hol vannak gyárok, vállalatok? Semmi sincs itt, csak spekuláns népség, meg aki a szegény ember bőrét nyúzza. Ha az én tanácsomra akarsz hallgatni, akkor tégy le erről a tervről már most, mikor ép bőrrel megmenekülsz.

— Megengeded apám,— szólt Móni nagy tisztelettel — általában te jobban ismerheted Budapest helyi viszonyait, hanem ipar és üzlet dolgában én jobban vagyok tájékozva, mint te. Ez a város az egész országgal még fejletlen, úgyszólván semmi sem kész. Éppen azért van itt tere mindennemű új iparnak. Ha csak a felét csinálom az én gyáramban annak, amit Magyarország most a külföldről behoz, már biztosítva vagyok.

Azonkívül annyi a munkánk a külföldön, hogy a fölösleget innen exportálhatjuk is. Végül pedig a budapesti gyár nemcsak Magyarország számára van hivatva dolgozni. Okvetetlenül szükségünk van még egy gyárra s végre is, annyi évi hányattatás után az emberben fölébred a honvágy is, meg a hazafiság is. Miért építsem én ezt a gyárat Bécsben Ausztriának, ha építhetem Budapesten Magyarországnak?

— Az más, — szólt apám és elégedetten rázta fejét — így már más, egészen más.

— Azonkívül, édesapám — folytatta Móni elfogultan — még egy okom volt rá, voltképpen ez a legfontosabb, amit el kell mondanom. Tudnod kell ugyanis, hogy már nem vagyok legényember.

— Megházasodtál? — kiáltott föl apám és fölugrott székéből.

— Az istenért nyugodtan — csitította Móni nyugtalanul. — Igen, megházasodtam két évvel ezelőtt.

— S ezt csak most adod tudtomra?

— Nem lehetett elébb. Messze voltam, nem is tudtam igazán, hogy Pesten vagytok-e. Hiszen, mikor én elhagytam a házat, vándorútba fogtatok. Azonfelül meg olyan gyorsan ment, alig másfél hónappal azután, hogy erre a lépésre szántam magamat, már megvolt az esküvő.

Az első felindulás után apámon az a temp-

lomi ünnepiesség vett erőt, ami családi dolgokban mindig megszállta.

— Jobban esett volna ugyan, — szólt csöndesen — ha az ilyen fontos lépést előre tudom, mert ehhez az apának is van szava, de okos embernek és jó fiúnak tudlak, bizonyára úgy tettél, ahogy kellett. Kit vettél el?

— Ó — szólt Móni meleg hangon — a világon a legszebb és legokosabb leány lett a feleségem és én sohasem fogom megbánni választásomat. Azonfelül gazdag is, gazdag — ezt különösen hangsúlyozta — és ami a legfőbb: idevaló.

— Idevaló?

— Igen, unokahúga egy frankfurti bankárnak, aki főrésztvényese a gyárunknak. Egy nyáron odajött látogatóba, ott megismerkedtünk, megtetszettünk egymásnak, azonfelül a nagybátyja is óhajtotta ezt a házasságot, így aztán hamar ment a dolog.

— S miféle családból való?

— Herz leány — szólt Móni — a Herz Zsigmond leánya.

— A Herz Zsigmond leánya? — kiáltott föl apám lelkes örömmel, — a gazdag Herz leánya? Fiam, erről a szerencséről igazán nem álmodtam volna. Hiszen az Budapesten a leggazdagabb és legtekintélyesebb család!

— Úgy van — mondotta Móni — és igen örülök, hogy helyesled házasságomat.

— Hogyne helyeselném — kiáltott nagy vígan apa — már attól tartottam, hogy va-

lami bolondot cselekedtél. A házasság nagyon fontos dolog, fiam s nem szabad benne könnyelműnek lenni. Az ember törekedjék mindig fölfelé és ha szerencsétlenül házasodik, akkor az ellenállhatatlanul húzza lefelé. Ha a Herz-családba házasodtál, akkor úgyszólván biztosítva van a pozíciód örök időkre.

— Ez igaz — szólt Móni csöndesen — de engem nem a család vonzott, sőt a családot szívesen el is engedtem volna. Meg tudok én állani a magam lábán is.

— Rossz viszonyban vagy velük? — kérdi apám némi megdöbbenéssel.

— A lehető legjobb viszonyban, becsülnek, szeretnek, de nem akarok függni tőlük és nem szorulok a segítségükre.

— Ebben is igazad van, édes fiam — szólt apám mély meggyőződéssel.

— A feleségem azonban természetesen gyakorozik utánuk és az is arra bírt engem, hogy Budapesten telepedjem meg, ahol neki is élnek a szülői és testvérjei, nekem is.

Nekem is nagyot dobbant a szívem és szinte félelemmel néztem Mónira. Az én véremmel ereiben tagja lehet Budapest leggazdagabb családjának! Édes apámat elragadta a nagy boldogság, szívbéli boldogsággal nevetett és dörzsölte kezeit. A lézengő pincérek messziről körülkeringtek, hogy megtudják a nagy vígasság okát. Móni ellenben feszengett a széken és fülig elvörösödött. Majd az óráját nézte és halkán mondta:

— Most már mennem kell, apám, a dolgaim hívnak.

— Tedd kötelességedet, fiam — szólt apám komoly ünnepiességgel s hirtelen szívembe nyilallott valami. Szinte szerettem volna mondani: ugyan, apa, mit oktatsz Mónit, hisz az mindent jobban tud, mint te! Egyáltalán visszásnak találtam, hogy apa így beszél Mónival, mintha rendelkeznie vele, pedig Móni azt tesz, amit akar.

— De ebédre haza jössz — tette hozzá apám.

— Nem lehet — felel Móni — üzleti érdekből másutt kell ebédelnem.

— Talán az apósodnál?

Móni lesütötte a szemét.

— Igen — mondotta halkán.

— Ahogy akarod — szólt apám kissé szárazon s utána mind a ketten hosszán hallgattak. Nagysokára ismét megszólalt az öreg:

— De estére csak eljössz? Ma péntek van.

— Ó igen — szólt Móni melegen — péntek este! Régen volt, hogy péntek este gyertyát láttam.

— Hogyan, hát a te házadnál nem tartod meg a szombatot?

— Édes apám — szólt Móni kereken, becsületesen apám szemébe nézett — nem tartom meg. Sem a szombatot, sem a többi ünnepet, a nagy ünnepeket kivéve. Minek tagadjam? Ott künn a világban, ahol a munka vasárnap szerint van berendezve, nem kér-

dik a szegény zsidó fiút, mikor akar ünne-
pelni. S mikor arról van szó, hogy kenyérré
tegyen szert, nem igen válogathat, hogy
marhafaggyúval vagy disznózsírral készült-e
az ebédje. Te okos ember vagy, apám, át
fogod ezt látni.

— Ó igen, — felelte apám keserűen — át-
látom, hogy a mi vallásunk veszendőbe
megy. Én is voltam valaha szegény fiú, a
mások munkása, vándorló és kolduló legény,
beálltam kis mesterhez, nagy gyárba és mi-
kor beszegődtem, oda mutattam a két fekete
tenyeremet és azt mondtam: Uram, ezen a
két kezemen láthatja a munka nyomát. Dol-
gozom hajnaltól késő estig, ha tetszik, de
ennek a kéznek a feketeségéhez a szombati
nap munkájából nem tapad semmi. Munka
után élek enyéimnek és istenemnek, ha így
kellek, meg fogom szolgálni, ha nem, odább
állok. És ezután a beszéd után nem volt soha
eset, hogy meg nem rázták volna az én szom-
baton veszteglő kezemet, azok is, akik irtóz-
nak a zsidóktól. Hanem persze, ehhez akarat
és meggyőződés kell s azonkívül emelt fő,
mely nem röstelli a zsidó voltát.

Móni lecsüggesztette a fejét és nem szólt
semmit.

— Nem korhollak érte, fiam, bár nagy a
te bűnöd. Nemcsak istened ellen, végre a
hitet nem lehet erőltetni, hanem embertár-
said irányában. Az a bűnöd, hogy nem vagy
az egyetlen, hogy sokan vagytok, hogy ti va-

lamennyien, akik fajtok erényeivel felküzditek magatokat, azon kezditek az új életet, hogy lenézitek és röstellitek a fajt, melynek erényeiből felvergődtetek. De mondd csak, fiam, most is a szükség parancsolja rád a szombat megszegését, most is a kényszerúség folytán nem élsz zsidó konyhán? Hiszen úr vagy, iszonyú nagy úr és nem akarsz az lenni, aki vagy. Ez nem rituális kérdés, hanem a létérdektek. Mi, szegény zsidók, valahogyan kihúzzuk az életet és nem kívánunk a nagy világ dicsőségéből és tisztességéből. De ti nagy urakkal érintkeztek s tartotok valamit a megbecsültetésre. Hogy becsüljön meg a keresztény olyan vallást, melyet maga a híve és gyermeke megvet és lábbal tipor?

Móni mondani akart valamit, de apám intett neki.

— Dolgod van, fiam, eredj utána. Ezzel a kérdéssel nem fogunk ma végezni, talán soha. Jőjj el ma este és egyél a szülőid kenyereből. És akkor érteni fogod, milyen fájdalom nekünk, öregeknek az, hogy mi sohasem ehetünk majd a te kenyeredből.

Ezzel melegen megrázta a lesújtott Móni kezét, ott a kávéházban fejére tette a kezét és megáldotta. És nem tudom, miért, ő sem tudta, amikor Móni az utcán jobbra ment, mi meg balra s édes apám könnyes szemmel utána nézett, úgy éreztük, mintha örök időkre váltunk volna el egymástól, pedig estére el fog jönni vacsorára.

MÓNI FAMILIÁJA

1.

Írásközben olykor eszembe jut az a bohózatbeli szónok, aki sűrű gyülekezet előtt belefog a mondókájába és mire befejezi, azon veszi magát észre, hogy egymagában van és a falaknak prédikál. Behúnyom szememet, hogy ne lássam magamramaradtságomat s nem tudom elhinni magamnak, hogy ennek a hosszú és érdektelen históriának érdeklődő publikuma volna. Szeretném lecsapni a tollat és szeretnék jóízléssel becsületes lenni: tisztelt publikum, kegyelem, engedjék meg, hogy elhallgassak, mert úgy sem hallgatnak rám. Ez a történet nekem drága és mély, mindenkinek másnak üres lehet és jelentéktelen. S kétséggel, sőt szomorú bizonyossággal a lelkemben, kénytelen vagyok folytatni a megkezdett munkát, nincs, aki biztasson, nincs, aki kiütné kezemből a tollat.

Azt azonban nem szeretném, ha ostobának is tartanának. Nagyon jól tudom, hogy éppenséggel nincs benne semmi fönséges vagy drámaiilag megdöbbentő vonás, ha édesapám szombaton reggel fejébe nyomván cilinderjét és a tü-

kör előtt energikusan köhintve, az imabatyúja után nyúlván, féloldalt anyám felé fordulva, azt mondta:

— Illik, hogy megismerkedjem fiam új családjával. Templom után meg fogom látogatni Herzéket.

Nincs benne semmi megdöbbenő vonás, ha valaki meg akar látogatni valakit, a fia családját, apósát, anyósát és mégis megdöbbenünk és bámultuk apa bátorságát és erejét, hogy erre olyan könnyen rászánja magát. És megdöbben édesanyám is és félénken kérdezte:

— De mit fog Móni hozzá szólani?

— Móni? — Ismétli apám és keményen fölüti a fejét — mit szólhat hozzá Móni?

S erre a válaszra anya nem felelt többé, mert nem lehetett rá felelni. Oly természetes, magátólértetődő az egész és mégis szörnyűnek éreztük, olyasvalaminek, amit Móni hozzájárulása nélkül mégsem kellene megtenni. Apa kiment az utcára, büszkén, karcsún és amint eltűnt szemünk elől, úgy éreztük, hogy mégis, Herzéket értesíteni kellene. Hogyan, hogyan nem: ezt a látogatást nagy veszedelemnek sejtettük Herzék számára, mintha apa össze akarná őket morzsolni.

Szívdobogva vártuk jöttét. Móni ma nálunk fog ebédelni, nagyon jól érezte magát tegnap este. Mikor jött, apa még nem volt itthon. Furcsán néztünk rá és szerettük volna megmondani neki, hova készül apa, de nem mer-

tük. Móni leült és szokott meleg érdeklődéssel foglalkozott velünk.

— Ejnye, be kár, hogy apa késik — mondta ismételten — oly kevés időm van a ti számotokra, sajnálok minden pillanatot, melyet elvesztek.

Valóságos áhítattal szívta magába a szegénység levegőjét. Mindent kedvesnek talált, mert a multba vitte vissza, melyről sóvár szeretettel emlékezett meg. S a nagyokat ezzel a kitartó visszaemlékezéssel bilincselte magához, ilyenkor minden szív megnyílt neki és nem éreztünk semmi különbséget Móni között és akár a hallgatag Emma között, aki a muzsikus odébbállta óta még kócosabb és piszkosabb volt, mint annakelőtte.

Végre jött. Ahogy kezét súlyosan rátette a kilincsre, megdobbant a szívem és csupa halvány arcot láttam a terített asztal körül. Bement a szobába, feje majd az ajtófát verte, bal öklében az imabatyúját szorongatta. De arca a szokott öntudatos komolyságot mutatta, minden különösebb megindulás nélkül. Szokása szerint boldog szombatot kívánt és megáldott bennünket. Mónit is csak úgy, mint a többieket. Aztán megmosta a kezét és az asztalhoz ült, szeméit kevélyen körüljártatta családja tagjain, örült, hogy olyan sokan vannak és megszegte a szombati kalácsot. Bor is volt, Móninak, anyának és Nácinak külön pohárral töltött és kocintott velök. Mikor Emma behozta a levest, csak akkor szólalt meg:

— Tiszteltet az apósod, ott voltam nála.

Móni erre a szóra majd leesett a székről:

— Az apósomnál? — ismételte és szeme tétován kutatta apa arckifejezését — nála voltál?

— Igen, miért csodálkozol rajta? Csak természetes, hogy föl kell keresnem s meg is köszönte, mert, mint mondta, neki nem is szóltál felőlem, hogy itt vagyok már.

— Az igaz — rebegette Móni — még nem volt alkalmam rá, és jól fogadta?

— Hogy érted ezt?

— Hát — azt akartam kérdezni, hogy megbarátkoztak-e?

— Hogyne — mondja apám önérzetesen — a te apósod igen komoly ember és a komoly emberek hamar megértik egymást.

Móni erre a beszédre hihetetlenül jókedvű lett. Majdnem nyakába ugrott édesapámnak s valósággal gyerekesen viselkedett. Hogy mennyire boldoggá tette őt, hogy Herz Zsigmond meg édesapa megtetszettek egymásnak s barátságot kötöttek.

— Ezt nem mondhatom — mondja apám — sokkal kevésbé ismerjük még egymást, sem hogy barátságról szó lehetne. Hanem igen udvariasan fogadott s mikor megtudta, hogy ki vagyok, hát még udvariasabb lett. Egy kicsit száraz, zárkózott ember, sem nem kérdezősködött semmi után, sem nem mondott semmit. Azt hiszem, néhány évvel fiatalabb is nálamnál.

— Ó — mondja Móni — nem sokkal, ha-

nem majd ha megismerkedel az édesapjával, az öreg Herz Náthánnal, az aztán a víg öreg úr. Éppen ellenkezője a fiának s még a régi időből való ember.

— Igen? A fia mintha nagyon is az új időből való volna. Az irodájában fogadott és szivarral kínált. Megmondtam neki, hogy egyáltalán nem szivarozom, legkevésbé pedig szombaton. Ah — mondta — ön jámbor? S bizony, egy kicsit fitymálva is mondta, ami nem igen tetszett nekem.

— Az öreg atheista — mosolygott Móni — de talpig derék ember.

Ezzel Móni mintha súlyos tehertől szabadult volna meg. Az a rejtelmes nyugtalanság, mely olykor váratlanul szótlanná és idegessé tette, hogy a helyét sem lelte minálunk, végleg elenyészett. Sőt ebéd után hívta apát, hogy menjen vele Herzékhez, az öreg úrhoz. Jó lesz vele is minél előbb megismerkedni, mert vídám cimbora és őt, Mónit, nagyon szereti. Az igaz, az öregre nem sokat adnak a familiában, mivel egészen tanulatlan ember s szereti adni a faragatlan zsidót. Mindenén gúnyolódik s életének a felét templomban tölti, másik felét pedig a börzekávéházban, ahol kártyázik azzal, aki éppen elébe vetődik: hol gazdag börzeánerokkal, hol meg a galopinokkal, akiktől elnyeri a keservesen megszerzett hatosokat.

Apám érdeklődve hallgatta s valamennyien látatlanban megszerettük az öreg Náthán urat. Náci persze ismerte személyesen is, ó de meny-

nyire! Hányszor volt vele a börzekávéházban. Az ember gurul nevéttében, ha hallgatja az öreg Herz Náthán adomáit. Persze nem éppen a legfinomabb fajtájúak az adomái, sőt előszeretettel oly dolgokról szólnak, amelyeket nem igen illik idegen vagy pláne női társaságban szóvátenni. Apróra ismerte a viszonyait is. Az öreg Herz volt tulajdonképen az, aki a vagyont szerezte, a fia már csak fejlesztette és adja a nagy urat. Egy ideig nem is érintkeztek egymással, mert Herz Zsigmond nagyon szereti adni az előkelő nagy urat, az öreg meg az egyszerűséget akarja. S míg Zsigmondék a Bálvány-utcában laknak, egy nagy ház egész első emeletét foglalva le, addig az öreg Náthán a Király-utcában lakik kétszobás lakásban s milliomos létére annyit sem költ, mint egy valamirevaló alkalmazottja. Ellenben nagy ünnepeken a templomban valóságos vagyionokat adományoz hitközségnek, kórháznak, árvaháznak s egyéb zsidó jótékony intézeteknek. Van legalább tizenötezer forint, amit minden évben ilyen címeken kiad, míg az előkelő Herz Zsigmond cég alig néhány száz forinttal szerepel.

Náci annyira belemelegedett az öreg Herz dicséretébe s vele együtt mi valamennyien, hogy édesapám széles jókedvében fölkerekedett, hogy bizony meglátogatja az öreget is, ha már a fiát meglátogatta. Móni egy darabig habozott, aztán ő is kész volt apámmal menni, de éppen csak bemutatja és megy, mert dolga

van még. Náci is akart jönni, de apa nem engedte: nem kell az embereket csapatostúl megrohanni. Én azonban, ha kedvem van hozzá, vele mehetek.

Már hoggye lett volna hozzá kedvem! Az új dolgok, új emberek, akik olyan egészen mások, mint az eddigié, valósággal rabúl ejtettek. Szerettem volna mindennap új embereket, új házakat látni. A Király-utcát jól ismertem, de imponált nekem, mivel Szerecsen-utcai kóromban ez az utca iszonyúan előkelőnek tetszett. Most már, hogy a Sugár-út is egy részében kiépült, szűknek és kopottnak láttam, de az eleje komor, nagy házaival és rettenetes forgalmával, a sok alacsony, hivalkodó kirakattal még mindig bizonyos úri benyomást tett. Én nem találtam semmi különöset benne, hogy az öreg Herz itt lakik és nem a Bálvány utcában. Móni és apa mélyen elmerült a beszélgetésben, én, mint a csikó, hol elül, hol hátul loholtam és előre álmodtam, milyen az öreg Herz lakása.

Egy háromemeletes, szürke házba fordultunk be, mely tele volt aggatva firmatáblákkal. Még a harmadik emeleten is óriási címtábla adta tudtunkra, hogy ott Deutsch Ignác nyilvánossági joggal felruházott magániskolája van, ahol felnőttek szépírásban is nyerhetnek oktatást. Az óriási udvar közepén különálló épület, sok alacsony boltajtóval, maga az udvar tele van rakva hordártargoncákkal, nagy stráfosszekerekkel. Valami lekvárszag, meg

romlott sajtillat csapta meg az embert, különösen a szűk és piszkos lépcsőn, mely nagy takarékosan, szinte görcsösen csavarodott fölfelé. Az emeleteken a folyosókon végig apró, piszkos ajtók nyíltak, csak az első emelet első ajtaja volt fehérre pingálva és üvegablaka is volt. Ott lakott az öreg Herz Náthán.

Móni csöngetett. Egy töpörödött vénasszony nyitotta ki az ajtót s meghittien köszönt Móninak.

— Mit csinál az öreg úr? — kérdi ez hal-
kan, — alszik talán?

— Alszik? — felel az öreg asszony, —
miért aludnék, mikor látogatása jön? Fekszik
a dívánon és tubákol.

Ez volt az első előszoba, amelybe valaha
léptem. Két óriási szekrény állt benne, réz-
karikás nyílásokkal, amelyekből beföttes szag
áradt ki. A földön futógyékény, erősen leta-
posva. A nyitott ajtón át a konyhába látiam,
néhány ragyogó rézüstöt kivéve alig különbö-
zött a mienktől, csak mintha minden sokkal
tisztább lett volna. A belső szobából ideges
krákogás hallatszott és utána hatalmas tisz-
szentés. Móni bekopogott.

— No, mi az? — hangzott egy vékony, re-
kedtes hang, melyre édes apám erőteljes kö-
hintéssel felelt.

— Vendéget hozok, nagyapa, — kiáltott
Móni és benyitott.

— Te vagy az, báró? — szólt a nagyapa s
hogy minket is meglátott, kinyújtotta a kezét.

meg a lábát, nagyot nyögött, egyet fordult és hozzátette:

— Azért sem kelek fel!

Egy fekete bőrdívánon feküdt. Hasas, kicsi ember, gnómszerű, piszkosan szürke szakállal, kidagadozó, a sok tubákolástól kimart orral, kopasz fején kis bársony sipkával. A melle hatalmasan szuszogott, a lábával meg kalimpált, mint a gyerek.

— Kit hozol, báró? — rikoltotta és mind a két kezét nyújtotta Móninak, aki megcsókolta a jobbját. — Grófokat hozol? Gyere ide, te kis fiú, nem néz ki belőled a princ, de ha a báróval vagy, legalább is princnek kellene lenned. És maga? — szólt rá apára, aki önérzetesen állt az ajtóban és harsogó jónapot kívánt.

— Az édesapám, — mondotta Móni

— He? — riadt föl az öreg, mintha nagyot hallana, — az apád? Hahaha!

Azt hittem, megbolondult. Fölpattant a dívánról és a hasát tartva, kacagva dülöngött keresztül-kasul a szobában. Majd megállt apa előtt, egyet tolt a kis sapkáján és felülről lefelé, alulról fölfelé végignézte, úgy, hogy a gyorsvérű embernek már dagadni kezdett a halántéka. Mégis az öreg ember teljes nemtörődömségében nem volt semmi bántó vonás.

— Az apád? — szólt végre és átfogta apám derekát és újból kacagott. Kacagva tartotta elébe barna csontszelencéjét, melyből apám

egyét szippantott. Aztán nekem is odatartotta, de én gyáván mosolyogva elhúzódtam.

— Szippants! — rivalt rám ráncos homlokkal, — minden jóra való gyerek szippantson, mert ebben van az egészség. Az én Zsigámból se lett volna herceg, ha nem szippant. Üljetek le erre a puha székre, hatvan évvel ezelőtt, ha jöttetek volna, nem ühettetek volna puha székre. Tudja, mit tettem én? A doktorok mind azzal jöttek: Herz úr, legyen elkészülve a legrosszabbra, a gyereken nem lehet segíteni. Úgy, mondtam én és megkínáltam a doktort tubákkal. Aztán miért nem lehetne rajta segíteni? Mert, mondja a doktor, a torka már egészen be van nőve és nem lehet már megtisztítani. Nem lehet? mondom én, no hát jöjjön ide doktor úr és nyissa ki jól a szemét. A mámi jajgatott, ez a cafatos boszorkány is, — nem is hinnétek, hogy valamikor ő is fiatal volt és szoptatott, — én pedig odaálltam az ágyhoz, ahol a herceg fiúcska feküdt, úgy összevissza volt már sülve a szája a sok láztól, mint a töpörtyű. Kivettem a tubákpikszisemet és teletömtem az orrát tubákkal. Hahaha, hallottátok volna, hogyan tüsszentett a herceg! Becsületesemre mondom, megrepedt tőle az ablaküveg és a gyerek kezdett köpködni és hányni, csak úgy dőlt ki belőle mind a genny, meg a daganat, ami a torkában összegyűlt. S mikor kitüsszentette magát, énekelni kezdett. No, mit szól ehhez? fordultam a doktorhoz. Herz úr, mondotta

az, ezentúl a difteritist mindig tubákkal fogom gyógyítani.

Nevettünk. Ez napsugár, tisztaság, szeretet! Pedig az öreg úr igen komolyan nézett körül s hunyorgató szemével mintha kérdezte volna: mi szóltok hozzá? Nem vagyok bölcs ember?

— Üljetek le, — folytatta mogorván, — a báró úrnak zsebkendőt teritek a székre, így talán nem röstel leülni egy szegény zsidó székére. Magának, Stadler uram, jó lesz a szék puztán is. Vagy maga is báró? Akkor kaphat maga is zsebkendőt.

Apám nevetett, roppant jóízűen. Neki nem kell zsebkendő. Móninak sem. De miért nevezi Mónit bárónak?

— Hát nem báró? — mondja az öreg ember és tágra nyílt, csodálkozó szemmel néz apára. — Nem szégyeli magát? Az édes apja és azt sem tudja, hogy báró? Itt nálunk mindenki valami, rajtam kívül. Én még sakter voltam Apostagon és elvettem az apostagi szatócs leányát. RéGINEK hívták a megboldogultat, csak úgy, mint a fiam leányát, de azóta megtelt a zsák és a Régi név nagyon ordinaré lett. Átelőkelősítették Eugéniára. Phú! Eugénia! És már a bölcsőben is megjósolták neki, hogy belőle báróné lesz. Hogyan, az apostagi sakter unokájából csak nem lehet kevesebb, mint báróné!

Móni nevetve mondta apám felé fordulva:

— Már ő így szokott beszélni!

Az öreg Náthán fölpattant a dívánról és mélyen, ceremóniásan meghajolva Móni előtt, szólt:

— Szolgálatjára a báró úrnak, már így szokta. Az öreg Herz hetvenkilenc éves és bogarai vannak. Nem kell komolyan venni, mert mulatságos, öreg gyerek, aki nem tudja, mit beszél. Nem komoly ember, mert apostagi sakterságról beszél, holott beszélhetne másról. Nem komoly ember, mert nem visel franzlis inget és vastag aranygyűrűket, meg a pocakját nem düllesztí előre. Ha pedig az utcán zsidó handléval találkozik, hát a maga fajtáját ismeri meg benne, holott van elég pénze, hogy új fajtát vásárolhasson magának. Ohó! A komoly emberek mások! Azok franzlis inget viselnek s a pincérnek tíz krajcár borraivalót adnak. Ha pedig előttük szidják a zsidót, akkor még többet adnak, hálából, mert ebből az látszik, hogy őket nem nézték zsidóknak. Az öreg Herz Náthán éppen csak arra volt jó, hogy a maga bomlott eszével szerezen egy pár milliót és herceget neveljen a fiából. Mert a fiú okosabb, az öreg meg bolond. A herceg úr külön iust tart az előszobájában arra, hogy előbb hallja a nevét annak, aki hozzá be akar menni. Hehehe, mit gondoltok, mi történt meg már velem? Jövök egyszer a herceg irodájába. Éppen egy francifuszpártin gondolkoztam, amit aznap a kávéházban játszottam s be akarok menni a herceghez. Hát előmbe toppan egy nagyságos

úr, fehér nyakkendőben és kék posztós frakkban. Kezét csókolom, nagyságos úr, mondom én alázatosan. Mit keres itt, maga rongyos zsidó, mondja ő, itt nem lehet ám úgy keresztül menni, mint a Szerecsen-utcán. Igazán? mondom én, pedig ma péntek van és péntek a koldusok napja. Ide nem járnak koldusok, mondja ő, hordd el magad, vén tolvaj! Úgy, mondom én és alázatosan lekaptam a kalapomat, hát akkor mondja meg a nagyságos úr a gazdájának, hogy egy öreg koldust dobott ki, aki véletlenül az édesapja volt. Ezzel sarkon fordultam és elmentem. Sohasem láttam azóta a herceget.

— De nagyapó! — nevetett Móni, — hiszen mindennap odajár!

Az öreg ember fölkel és büszke hangon, nyomatékosan mondta:

— Jegyezze meg magának báró úr, én egészen közönséges zsidó vagyok, tehát amit mondok, szentírás. Én sohasem voltam azóta ott. Hanem mindennap bejelentetem Herz Náthán urat, a Herz Náthán és Fia cég tulajdonosát. A herceg úr megparancsolta azután szolgájának, hogy engem bejelentés nélkül engedjen mindig be, én pedig megparancsoltam a szolgának, hogy mindig jelentsen. Mert ha muszáj, tudok én is nóbli lenni.

Édes apám elragadtatással nevetett és helyeselt.

— Igaz? — fordult feléje mély meggyőződéssel és meglegedettséggel az öreg.

— Igaz, igaz és százszor igaz, mintha a szentírásban volna megírva, — erősítette édes apám és melegen megrázta az öreg kezét. — Apa és fiú közé ne álljon se a szokás, se az előkelőség. Ha az én fiam lakásába mennék s ott engem bejelenteni akarnának, kitekerném a nyakát annak a szolgának, akármilyen nagy fizetése legyen is.

— Legyen meggyőződve, apám, — szólt Móni, — hogy ilyesmi nálam sohasem érheti.

— Igen, szólt közbe az öreg Herz, — a báró úr adja a demokratát. Én hozzáam ő is a legleereszkedőbb, ezt meg kell hagyni. Pedig képelem, hogy mennyi baja van miatta. Ismeri már a menyét, Stadler úr? Ó, majd ha azt megismeri! Nincs az a finomság és előkelőség, ami nála raktáron nem heverne. Még ájulni is tud. S olyan nóblis hangon beszél, hogy egy doktornak kell állandóan mellette állnia, aki a hangokat kihúzza belőle.

— Kérlek, nagyapó, Eugéniát ne bánts — szólt közbe Móni.

— Alázatos szolgája a báró úrnak — s lekapván fejéről a kis bársony sipkát, mélyen meghajolt. — Elfelejtettem, hogy Eugéniának hívják. Hogy beszéljen egy ilyen együgyű zsidó az Eugéniákról? Mikor még Régi volt, Rűfke és nagyapó vitte neki az árpacukrot és az egyforintos babákat, akkor beszélhettem róla. Akkor a kis Régi előmbe ugrott és kiáltotta: Nagyapó, énekeld el a Chanukadalt! De most? Bolond órámban egyszer el-

mentem hozzájuk, gondoltam, megnézem azt a Frankfurtot, ahol Rotschild lakott. Nagyon szívesen fogadtak, ó szó sincs róla, nagyon szívesen. Hanem Régiből már Eugénia lett és erőnek erejével azt akarta, hogy új ruhát csináltassak magamnak. Hadd lássák meg a barátai, hogy van pénzem. Mit gondol, mit tettem én? Csináltattam egy vadonatúj fekete ruhát és a hónom alatt magammal vittem. Éppen nagy társaság volt náluk s bemutattam magam: én vagyok Herz Náthán, ennek az előkelő dámának a nagyapja, ez meg az új ruhám, melyet éppen most hoztak haza.

Mindnyájan neveltünk és Móni az öreg mellé ülve, átfogta a derekát és szeretettel hátba veregette.

— Mindig tréfás, mindig kedves, — mondotta apámra nézve, aki bólintott hozzá, — ezt a nagyapót aranyba foglaltatnám, ha nem mérgelődnék annyira, mikor észreveszi, hogy szeretik.

— Nagyon ritkán van rá alkalom, — mondotta az öreg mosolyogva, — az sem igaz különben, hogy haragszom. Nektek teljesér igazatok van. Ha én egyszerű zsidó akartam maradni és adtam valamit enyéim tiszteletére, hát miért szereztem pénzt és miért tanítottam őket nóblisságra? Maradtam volna Apostagon sakternek, akkor az én Zsiga fiamból se lett volna herceg, hanem talán rabbi, Kőbölkúton. És Eugénia is Régi volna, — vagy mit is mondok? Régi még az Újvá-

sártéren is baronesz lenne és csak fogheggyel harapná a babot árpával.

Apa valamit mondott erre héberül, amire az öreg arca egészen nekiderült és mély disputába eredt apámmal bibliai dolgokról. Sűrűn ropogtak a héber citátumok s az öreg egészen fölelektrizálódott. A harapós keserűség, ami eddig tréfáiban lappangott, egészen eltűnt, úgy élvezte apámmal való disputáját teljes lelki gyönyörűséggel.

Vagy két órát töltöttünk ott s mikor elváltunk, apám és az öreg Herz szívbeli jóbarátok voltak. Az öreg prüszkölve kísért bennünket az ajtóig, ott összeütköztünk egy másik öreg Herzzel. Szakasztott olyan volt, mint az öreg Náthán, csak a fogai hiányoztak teljesen és a tartása görnyedtebb volt. Az egész alak pedig szegényes volt, noha meglátszott rajta, hogy a szombati üneplőjét viseli. Nyaka körül egy óriási kendő volt csavarva, fején kopott barna prémes sipka. Kabátja zsebéből pedig kikandikált a pipa, mely még ezen a szent napon is elviselhetetlen bűzt árasztott.

— Hohó! — kiáltott furcsa vígsággal az öreg Herz, — nézzétek meg ezt a nagyságos urat, ha már bemutatja magát. Ez, tudjátok, a Dani bácsi, így, a Dani bácsi, mint földbirtokoshoz illik. Úgy-e, nóblis egy figura? Ez az öcsém, isten uccse az öcsém, a hercegnek a nagybácsija. Neimde, örülnek a szerencsének? A herceg, — akár hiszitek, akár nem, — sokat lovagolt ennek a koldusnak a térdén

s krajcárkákat meg pattogatott kukoricát kapott tőle. Egy párszor el is verte a herceget s nem lett belőle semmi baj. S próbáljon most a herceg elé jutni ebben a maskarában! A nagyságos szolga úr nagyon jól ismeri s nem engedi be. Hanem minden hónap elsején kap a hercegtől tíz forintot, mondd: tíz forintot egy darabban.

Elrettenve néztem az öreget is, aki úgy tűrte az ő sajátságos bemutatását, mint valami idomított állat. Mozdulatlanul állt, fejét lehajtva, de alázatosság nélkül, inkább valami megátalkodott dacossággal.

— Minek köszönhetem a szerencsét, Herz úr? — folytatta az öreg Náthán s mintha keserű harag villant volna meg a szemében, — talán megint előkelő társaságra vágytunk? Akkor jó helyen jársz, éppen itt van egy kósár előkelőség, én, a báró úr, Stadler úr, meg ez a kis fiú, akiből legalább is princ lesz, de nem fogja lenézni az apját, különben összetörök a csontja. Vagy megint hölgyekre költötted a vagyonodat? Az én fiam, a herceg úr, ugyanis nem a rongyos ruhája miatt nézi le és szégyenli, hanem, mert minden jövedelmét hölgyekre költi. A kedves ugyanis agglegény és abból a tíz forintból, amit kap, nagyon sok felesleges jövedelem marad a hölgyek számára.

Úgy kell neked, Dani bácsi, házasodtál volna meg, alapítottál volna családot, neveltél volna magadnak gyermekeket, akkor ma-

gadnak is volna fiad, aki kidob és nem szorúlnál az enyimre.

Dani bácsi most mérgesen nézett a bátyjára, de semmi indulat sem volt a hangjában, mikor mondta:

— Te sem vagy különb a fiadnál.

— Mit? — kiáltott az öreg, — én különb legyek fiamnál? Olyan nincs, ez tiszteletlenség volna. Tiszteld fiadat és leányodat és hosszú életű leszel a földön. Maga írástudó, Stadler úr, úgy-e? így szól a parancsolat? Aztán mit gondolsz, te koldus, én ne legyek nóblis? A herceg apja ne legyen nóblis és ne vesse meg a vérét, ha rongyos ruhában jár? Vagy adjon többet, mint a fia? Olyan nincs! Az én pénzemen én is akarok úr lenni s mivel te vagy az egyetlen vérem, hát téged nézlek le.

— Megfizet az Isten — szólt csendesen a másik öreg meglepő közömbösséggel.

— Jaj nekem! — kiáltott Náthán úr — ilyenkor még Istenben hiszel? Megfizet, tudom, hogy megfizet. Máskülönben nem jutok a pénzemhez, amit elvertél. Nézzétek meg ezt a demokratát, de jól nézzétek meg! Ennek a kezén kerek háromszázezer forintom úszott el. Akkoriban, mikor még nem volt másik háromszázezer. Földbirtokos volt a lelkem és Dani bácsinak hívták a keresztények. Ez a Dani bácsiság vette el az eszét. Nagyralátó volt és zsidó létére adta a római katolikust. Most persze demokrata és engem vigyen az ördög, mert nem teszem meg újra

földbirtokosnak, hogy ő kergessen el a portájáról, mint elkergetett akkoriban, mert rajtam inkább látszik meg, hogy zsidó vagyok, mint ő rajta! No hát menjetek, már elég volt az élvezetből, ha még soká itt maradtok, elmegy az étvágyatok.

Kituszkolt az ajtón s én mély lélekzettel ocsudtam föl kábultságomból. Olyan furcsa, érthetetlen és vad volt, amit az öreg Herztől hallottam. Nem tudtam magamnak érthető egészben elrendezni e visszás dolgokat. Azt láttam, hogy Herz, a gazdag milliomos, mellőzött és szégyenlett apja a fiának. Hogy lehetséges ez? És iszonyúan szántam a másik öreg embert, akivel így bánnak s akinek ilyen életet kell élnie, valószínűleg rosszabbat, mint valaha nekem volt, holott a bátyja, az öccse milliók urai, ő maga pedig négylovas hintón járt.

Apám könnyebben fogta fel a dolgot. Tréfásnak vette az öreg urat s nem hitte, hogy amiket mondott, komolyan úgy is volna. Móni megerősítette apát ebben a felfogásban, elmondta, hogy voltaképpen egy szó sem igaz mindabból, amit az öreg mondott, csak szeret zsémbelni, mint minden öreg ember s túlérzékeny. Aztán sok kellemetlenséget csinál a fiának azzal, hogy minden ok nélkül előáll a multtal és a legidegenebb társaságban is arról beszél, hogy ő sakter volt Apostagon. Hát ez igaz, de az olyan világban, mint a mostani, amikor mindenki adja

az előkelőt s az embert lenézik a származásáért, csak érthető, hogy ezek az oktalan bosszantások bántják a fiatalabbakat s ahol csak lehet, kikerülik, hogy az öreget nagyobb társaságba vigyék.

Ebben már apa nem értett egyet Mónival. Igenis, szükséges, hogy akármennyire is vitte valaki, ne feledkezzék meg az alacsony múlt-ról s mennél mélyebbről emelkedett, annál nagyobb az érdeme. Vagy az emberek nem így fogják föl? Meg kell az embereket tanítani arra, hogy így fogják föl. Valakinek úttörő példával elől kell járnia, különösen a zsidóknál, akikről úgy is tudja mindenki, hogy mind szegénységen kezdték. Az úrhatnáság és a gyávaság az egyetlen oka az antiszemitizmusnak. Az öreg Herz éppen azért tetszik, hogy nagy gazdagsága mellett megmaradt egyszerű embernek. Ilyen zsidók kellenének, akkor nem pusztítana annyira a vallástalanság.

Móninak erre már nem volt felelete. Amilyen határozott, sőt félelmetesen önérzetes volt egyéb dolgokban, az ilyen kérdésekről való disputákban mindig meghunyászkodott, vagy legalább elhallgatott, mint olyan ember, aki vagy nem érzi igazát, vagy tudja, hogy úgy sem győzheti meg a másikat. Idegenül néztem rá és eszembe jutott, hogy mennyivel különben bánt ő el Nácival s mennyire erősebben tartja magát Náci az ilyen kérdésekben, még apával szemben is.

Az öreg Herz szavát, lelkét, lehelletét magunkkal vittük, ez töltötte be lakásunkat. Mesélt róla apa, szívbeli, kacagó gyönyörűséggel, beszélt róla Náci, hencegve és hazudozva. A kis Adél róla mesélt a kócos babájának. Eszter vele kérkedett a varróműhelyben, sőt Emma, az álmait régóta magába fojtó Emma, mint a vak madárka, mely megérzi a tavaszt, ismét kezdett szakadozva rajongani. És az öreg Herznek panaszolta el nagy keservét.

— Ó, Misi — mondotta nekem egyszer, mikor borogatással fájó fején, vasalta a fehérneműt — hiszed-e, hogy az öreg Herz bácsi nem segítene rajtam, ha megkérném? Ő szeret mindenkit, aki szegény és nem szereti, ha valakit a szegénysége miatt elüldöznek a háztól. Ha előbb ismertük volna és tudott volna a dolgról, nem engedi meg, amit Móni tett.

Amióta Emma magába merült, senki sem törődött vele és magam is elidegenedtem tőle. Jóságos Isten, az ember megváltozik. Hová lett már vállamra omló arany hajam? A hajam megfeketedett már és lenyírták. Hol van a szép gyerek, aki után mindenki megfordult? Horgas orrú, szeplős arcú, sovány fiú voltam. Hová tűntek a meseálmok, mik estenden a fal felé fordultamban meglátogattak? A mesék helyett terveket szöttem pénzről, gazdagságról, libapecsenyéről és

cséresznyerétesről. És Emma csúf volt és ostoba, egészen ostoba és magába zárkózott. Egyáltalában nem értem, hogyan is hallgathattam valamikor a szavára? Most is jól értettem, kire gondol és tudván, hogy inkább meghalna, semhogy kimondaná a Löwinger nevét, ingerkedve kérdeztem:

— Te, Emma, kiről, miről is beszélsz?

Amire Emma mélyen a vasalódeszka fölé hajolt és a tüzes szerszám szántotta a fehér ruhát, sűrűn, kétségbeesve, mint a gályarab s a könnye, mely lopva esett a ruhára, hal-kan sisteregve elpárolgott alatta. S mintha az ember, ha egészen megváltozik is, sohasem változhatnék meg, ez a némaság, meg a levasalt könnycsepp a szívembe nyilallott s ajkamra tolult a gyöngéd szó. De visszafojtottam. Szégyeltem magamat és otthagytam. Egy szerető szó és Emma boldog lett volna. De szerető szót az ember röstell kimondani.

Néhány nappal utóbb, dél felé, libériás kocsissal a bakon, úri hintó állt meg ajtónk előtt. Egy úr ugrott ki belőle, kábitó prémes bundával, csikorgó cipővel és cylinder kalappal a fején. Kicsi termetű, de roppant öntudatos tartású volt, hegyesre nyírt, őszbecsavarodó szakállal, büszke sasorral és vastag puffadt ajakkal, mit keményen összeszorított. Benyitott a boltajtóba, gyanusan körül nézett, majd levette kalapját — szinte egé-

szen kopasz volt — s az elébe siető édes anyámtól kérdezte:

— Stadler úr nincs itthon?

— Nincs, kérem, de mindjárt itt lesz.

— Maga a felesége?

— Igenis, meg tetszik várni?

— Fölösleges, — mondja az előkelő úr száraz hangon — csak vissza akartam neki adni a látogatását.

Ezzel benyúlt a zsebébe, óriási pécztárcát vett elő s ebből két ujjának nobilisan finom fogásával egy névjegyet halászott ki és úgy nyújtotta anyám felé, mintha erre a célra a karja kétakkorára nyúlt volna meg, hogy minél távolabb legyen a rongyos zsidó-asszonytól.

— Tessék ezt neki átadni, jó napot kívánok.

Ezzel könnyen billentett a kalapján, kereken megfordult s egy különös, lágy szökéssel a kocsija ajtajában termett. Egy-kettőre vége volt. Ha anyám kezében ott nem látjuk a névjegyet, tán azt hihettük volna, hogy káprázott a szemünk.

Anyám nekem adta a névjegyet, melyet elolvasni nem tudott. Nagyon izgatott volt. Teréz a kis gyerekekkel elbujt volt a szoba mélyében, most félénken előbujt. Emma is megjelent a konyhából és az ajtófához támaszkodva bámult előre. Én odasompo-

lyogtam anyámhoz és lábujjhegyen állva, olvastam a névjegyet.

— Herz Zsigmond — motyogtam halkan. Előre sejtettem, de mégis megdobbant a szívem, majd összezsugorodott, iszonyú nyilalást éreztem.

A Móni apósa! A mi testvérünk feleségének az apja. Ugyanaz a rokonság, amelyben a Náci apjával volnánk, ha még élne! Teréz ismét eltűnt a szobában, Emma ismét a konyhába ment fázni, anyám óvatosan az asztalra tette a névjegyet. Egyik sem szólt egy szót sem. Csak vártuk apát, hadd beszéljen ő.

Nemsokára jött is és az asztalon találta a névjegyet. Senki sem merte rá figyelmeztetni.

— Mi? — kiáltott föl nyájasan — itt volt? Meglátogatott? Nagyon kedves tőle.

És bolondos jókedve támadt. Ejnye, ejnye, hogy nem volt még itthon. Ha az a kellemetlen Buchsbaum föl nem tartóztatja, még itt érhetne volna. Ez aztán már eljárás! Nem is számított rá, hogy meglátogassa, mert hát ezeknek az üzletembereknek minden percük drága. Hogy leült-e? Mit mondott? Semmit, csak utána kérdezősködött? Persze, sietős a dolga.

Nagyon meg volt elégedve a gazdag Herzzel és ez megnyugtatót bennünket is. Csak édesanyám maradt levertnek s mikor estefelé Móni beállított, különös szomorúsággal né-

zett rá és megsímogatta a haját. Móni szeretettel megcsókolta kezét és izgatottabb volt, mint bármikor. Hogy itt volt az apósa, mit szólt apa? — Apa nagyon örült, hogy itt volt. Örült? — Mintha egy kicsit föllélekzett volna. Be kár, hogy most nincs itthon, nagyon kellene vele beszélnie. Nem érti, hogy hol jár apa, mikor mostanában semmi dolga nincsen.

— Keres magának dolgot — mondja anyám.

Az más, azt nagyon jól teszi. De miért nem tanácskozik övele erről? Úgy bánik vele, mint valami idegennel. Pedig hát egyben-másban tudna neki segíteni, sőt attól tart, hogy apa megint valami olyasmibe fog, ami még jobban belevonja a szegénységbe. Nem tudja fölfogni, hogy hogyan lehet oly makacsul ragaszkodni a szegénységhez, mikor nem muszáj. Hát nem volt ebből elég? Ő azt hitte, hogyha hazajön apa, akkor egy szempillantás alatt végeznek az egész utálatos szegénységgel.

— Hagyd el, fiam, — szólt szelíden édesanyám — nem nekünk való, egyszerű embereknek, a gazdagság!

Gazdagság! Micsoda gazdagság? Gazdagságról szó sincsen. Hanem megszabadulni a megélhetés gondjától és egyszerűen, de tisztességesen megélni, egy kis kényelemben, melyet apa eléggé kiérdemelt és tisztességes lakásban, amelybe röstelkedés nélkül lehet akárkit bevezetni.

— De megfoghatatlan, mindig a gazdagra fogják, hogy gögös, pedig úgy látom, nincs gögösebb ember a világon, mint a szegény. Hát nem vagyok-e én is a fia, mint Móric, vagy Jakab? Mégis velem szemben az urat adja apa, egyre prédikál és ha a kezemet nyújtom neki, nem fogadja.

Olyan igaza volt Móninak, úgy vele tartottunk mind és sajnáltuk a jó szíve miatt, mellyel úgy akart volna rajtunk segíteni és nem értettük apát, akinek még beszélni sem lehetett erről. Keserű, panaszos hangulata elragadta és érezte, hogy vele tartunk, ki nem fogyott a szóból. Mikor apa benyitott, hirtelen elhallgatott egy pillanatra, de csakhamar összeszedte magát. Büszkén és energikusan kapta föl fejét és ezuttal az apával szemben is az erős akaratú férfi volt.

— Édes apám — szólt — most az egyszer alaposan kell végeznünk a dologgal. Tisztelem, becsülöm a büszkeségedet, meg hogy nem akarsz a fiadra szorulni s ha a magad erejéből tudnál valamire menni, akkor nem is volna hozzá semmi szavam. Így azonban te megfeledkezel arról, hogy a te ügyed most, hogy itt vagyok, az én érdekem is. Ma délután az apósomnál voltam és ő körülbelül ezeket mondta nekem: ma délben ott voltam az apádnál és láttam a családot. Ha én volnék a te helyzetekben, nem engedném, hogy az enyéim koldus sorban éljenek. Erről az oldalról még nem ismertelek!

— Ezt mondta? — kiáltott föl apám, fülig elvörösödve. — Koldus sorban?

— Igenis, koldus sorban, azt mondta és nekem el kell túrnöm, hogy valaki leckét adjon nekem a szülők iránt való szeretetről és szívtelen, komisz embernek tartsanak, aki maga nagy lábon él és szülőit, testvéreit nyomorogni hagyja. Nekem, aki, mikor idejöttem, az volt a célom, hogy jómódba helyezzelek benneteket, hogy a feleségem és a családjá ne is tudjon róla s ne legyen senki- nek sem oka, hogy lenézze az enyéimet s gondoljon arra, hogy kaptak tőlem valamit!

Az ajka reszketett és nagy izgalommal járt föl-alá a szobában.

— És te mit feleltél, fiam?

— Hazudtam! — mondja Móni — hazudtam! azt mondtam, hogy apám nem szorul az én támogatásomra, hogy olyan bogara van, mint nagyapának, aki szintén nem úgy él, mint élhetne. De rá fogom venni, hogy irántam való tekintetből változtasson az életmódján. Ezt mondtam és most, édesapám, arra kérlek, hogy ne hagyj engem hazugságban s mentsd meg az én családi nyugalمامat. Ne nézd úgy, hogy én adok neked, hanem azt, hogy nekem szükségem van arra, hogy a ti szegénységtek ne nyomja az én lelkemet s az új családommal egyenetlenségbe ne keveredjem. Bocsáss meg, hogy így beszélek veled, de egyenesen elvárom tőled, hogy több nehézséget nem csinálsz!

Apám belevágta magát a fekete karosszékbe, durva öklét messzire az asztalon nyugtatta, úgy hallgatta fia szenvedelmes beszédjét s homloka mindjobban összeráncolódtott. Senki sem mert többet szólani, csak édesanyám állt a háta mögé és kezét a vállára tette. Végre megszólalt:

— Sajnálom, fiam, hogy a családotod miatt kellemetlenségeid vannak. Van abban valami, amit mondasz és szép, hogy bánt a gyanú, mintha megtagadnád szülőidet. Miattunk semmi baj ne érjen. El fogok menni apósodhoz, akitől szintén szép, hogy így gondolkodik és meg fogom neki magyarázni a dolgot, hogy nem rajtad mult...

— Az istenért — kiáltott föl — csak ezt ne tedd, ezt semmikép sem engedem. A magam dolgait magam szoktam intézni és annyira meg nem alázkodom, hogy apósom előtt az édesapám bizonyítványt állítson ki a jó szívről. Vagy tudok tenni a dologról, vagy nem. Ha igen, fölösleges a szó, ha nem, akkor hiábavaló.

— Mit akarsz tehát? — kérdi most már apa is ingerülten — azt akarod, hogy tartassam el magamat veled? Hogy a nőd a tisztelet helyett, melyet tőle megkövetelek, lenézzon engem: ime, ez az ember abból él, amit a fia szerzett, egy erős ember, aki még semmit sem végzett az életben, csak gyermekeket nevel magának, mint a paraszt a tyúkokat, hogy azután utánuk éljen? Akarod, hogy én kerül-

jek hamis színbe és elveszítsem az önbecsülésemet is és ki is legyenek szolgáltatva a te jóindulatodnak s ha korholni akarlak, ne korholjalak, mert belőled élek s ha kérdik a foglalkozásomat, azt mondjam, abból élek, hogy a fiam apja vagyok?

— Ne állítsd így élére a dolgot, apám, mert így semmiféle családi kötelék meg nem állhat. Ha én rongyosan és éhesen jöttem volna vissza, nem fordulhattam volna hozzád egy darab kenyérért? Megtettem volna és most hallok, hogy megvetettél volna érte.

— Nem úgy van az, Móni, Isten rendelte, hogy a szülő mindent tegyen a gyermekeért, de emberi igazság, hogy amely szülő gyermekeére van szorulva, annak elvész a tekintélye.

— Ha a szülő mindent köteles tenni a gyermekeért, akkor, ha úgy volna is, mint te mondod, mondjon le a tekintélyéről is, ha a gyermekének erre szüksége van.

Ez a mondás hatott. Apám fölkelte és Móni elé lépett. Ellágyulva és mégis kemény páthosszal tette kezét a vállára.

— Édes fiam, legyen úgy, ahogy akarod. Nem sejtek abból, ami jöhet, semmi jót, de akarod, hát legyen meg. Áldjon meg az Isten jószágodért és adja meg nekem is, hogy ne bánjam meg, amiért minden önzés nélkül letettem arról, amit helyesnek ismertem föl.

Móni lehajolt apa kezére és megcsókolta. Könny csillogott a szemében, úgy rebegte:

— Soha, soha nem fogom elfelejteni, hogy

te tettél jót velem és amit elfogadsz tőlem, minden krajcárt külön meg fogok neked köszönni.

— Nem, fiam, — szólt apám fejét rázva — legyen a helyzet tiszta. Ha elfogadom tőled létem alapját, akkor az a tény ragyogjon a maga valóságában. Ha meg fogsz becsülni, a pénzed sem fog fájni. Ha nem fogsz megbecsülni, akkor itt van a két kezem, meg foglak vele áldani s amíg az utolsó fillért vissza nem fizettem neked, le nem hunyom szememet. Úgy áldjon meg engem és többi gyermekeimet a mindenható Isten.

Különös ünnepi jókedv töltötte el házunkat. Mintha csak most békültünk volna össze Mónival, úgy húzott feléje a szívünk. És Móni boldog volt és hálás s mikor édesanyánk az asztalra tette a párolgó tálat — főtt vacsora volt most mindennap és mindennap ugyanaz a gulyásos hús, kevés hússal és sok krumplival — Móni is nagy jókedvvel odaült és velünk vacsorázott. Náci, aki egy idő óta igen hallgatag volt, mert apától is félt, Mónitól is, most megerezte a nyelvét és kipakolt az ő tudományával. Hogy akárhány családot ismer, akit nem is a fiú, hanem a leány tart el, aki gazdagon ment férjhez és magához vette a szüleit, meg a testvérjeit, akik élnek világukat és semmi baj sincs belőle. Aztán tud másokat, ahol a leány szintén jól ment férjhez, aztán az édesanyját mosónőnek tartja és a konyhában ad neki ebédet s megköveteli tőle, hogy idegenek

jelenlétében nagyságának szólítsa. Amire apa a régi zsidó közmondással felelt:

— Egy apa, anya könnyebben tart el tíz gyermeket, mint tíz gyermek egy apát, anyát.

Vacsora közben aztán arról is tisztázódott a helyzet, hogy Móninak eszeágában sincs azt kívánni apától, hogy teljesen utána éljen. Dolgozzék, ahogy tetszik, csak nagyobb arányban. Hisz apa maga belátta, hogy manapság csak a gyáripar tud boldogulni, tőke nélkül, kicsiben lehetetlen konkurrálni a gyárral. Hát ő csak a szükséges tőkét akarja neki adni, azt sem ingyen, hanem társul lép be a vállalatba, melyet apa vezessen. Budapesten most rengeteg sok az építkezés, bele tart negyven évbe is, míg a mostani építkezés programját megvalósítják. Kiépítik a vízvezeték, a gázvilágítást, legalább még harminc vállalat tudna boldogulni a mostaniakon kívül. Náci diadalmasan ordított föl: úgy-e, ez volt az ő ideája is, de persze, mikor ő mond valamit, az mind szármáság, de ha más mondja, az más.

Édesapának is ez volt az ideája. Hiszen ebben jár már, mióta hazajött. Párizsban alaposan végigtanulmányozta a gáz- és vízvezeték csinálását. Így aztán nagy vigasságban találkozott a férfiak fölfogása és Náci már arról kezdett ábrándozni, hogy a kereskedelmi rész vezetését ő fogja intézni. Amire apa száraz nem-mel felelt. Ezt majd elintézi ő maga.

Most azonban utána kellene nézni, még pedig rögtön tisztességes lakásnak és bútornak.

Egy kicsit megdöbrentünk. Édesanyám úgy körülnézett a szegény lakásban, mintha minden egyes bútordarabtól kérdezné: megbocsátod-e, hogy elhagylak? Néhány percig valamennyi hallgatott, még Jakab is mereven nézte a kályhát, amelyen annyiszor főtt a koldusok tápláléka, a krumpli. A család nemtője, a tűzhely, amely mindig olyan, mint a család, melyet szolgál, kikerül ismét a konyhába és nem ülik többé körül bús, a nyomorban és gondban egymáshoz simuló bajtársak. Mint valami kegyetlen vágás, úgy hatott ránk a beköszöntő jólét első látása, de aztán táncoltak, csábítottak, ujjongtak körülöttünk a jólét ragyogó képei, a gondtalanság, a jó ruha, a bőséges táplálék, a nagyobb becsület, a kényelem. Már láttam az új, úri otthont, befőttes üvegekkel az előszobában, ripszkanapéval és abrosszal leterített kerek asztalkát, tükröt a falon és fehér csipkekárpitokat az ablakon, úgy, ahogy az öreg Herz Náthánnál láttam.

És kint esett a hó és apa kevélyen parancsolt Emmára, hogy tegyen fát a tűzre, mert hideg van. Ez az apróság érezte velünk az óriási különbséget a tegnap és a ma között. Tegnap még az új hasáb tűzbedobása gond és meggondolás volt, aki rávetette, előbb a kezében mérlegelte, soká nézte és tartogatta a kezében, hogy ennyivel is később fogjon el. Most Emma vaktában belenyult a kis rakásba és szinte haragos kegyetlenséggel hányta a kályhába, kettőt is, hármát is egyszerre. Az utca-

ajtón bevilágított a hó, ez a baljóslatú hirdetője a didergő nyomornak. És mi néztük és lenéztük: mit nekünk a hó, a hideg? Van mit rakni a tűzre.

S egyszerre recseg az ajtó és betoppan egy csillogó fehér árnyék. Megrázkódik és mind feketébb lesz. És kacag hozzá: hehehe! Minket nevetsz ki, tél apó? Rosszul teszed. Nézd azt az agyongyötrött öreg asszonyt. Sohasem volt álma, álma a gond volt — gyerekeiért. Sohasem volt ébren, ébersége gyötrelem volt. Sohasem volt vágya, vágya egy nagy darab kenyér volt, mely soha el ne fogyjon. Ha kell, nem eszik ő maga. Ó, én láttam, hogy egy évig is kibírja evés nélkül. Ránk fér ez a jó-mód s nem nevetséges, ha olyan boldoggá tesz bennünket az első, könnyelműen a tűzre vetett fahasáb. Eredj ki és fujd tovább is a hópihéket odakint, van még elég szegényember az utca során, akivel éreztetheted hatalmadat, minket hagyj békében.

Jó estét, jó estét! Ilyen későn? Ebben a hóban? Lám, itt van a báró úr? Pedig nincs az ajtó előtt ekvipázs. A báró úr bizonyára titkolja a nagyságos kocsis úr előtt, hogy ilyen helyeken is megfordul. No, hát ez az a koldustanya? Hehehe! a herceg úrnak kurta az emlékezete, de jó a szeme. Mikor a herceg úr pöndölyös gyerek volt, jó lett volna neki az ilyen koldustanya, de nem volt. Ni, hiszen tűz is ropog a kályhában! Még csak nem is kell fázni. Akkor le a bundával. És mostan jó estét,

ez a Stadlerné? Adjon isten, Stadlerné, ha se-lyemruhában volna, gazdag zsidóasszonynak néznék, így rögtön ki lehet találni, hogy sze-gény zsidóasszony. Ez itt a kis princ, csak ne tátaná a száját. Több princ is van? Meg prin-cessz is? Igazi zsidó nyomorúság. Mennél na-gyobb a szegénység, annál több a gyerck. Lám a bárónénak sok pénze van, tehát irtó-zik a gyerektől. De azért is lesz, muszáj lenni, mert az én vagyonomat a báróné gyerekei kapják, vagy magammal viszem a földbe. Te-hát hozzá kell látni s fognak is hozzá látni. Pénzért az ember dedunokát is kap.

Nyájasan kezet fogott mindenkivel, a sza-kállá csillogott a rajta olvadozó hótól, orra kékre-zöldre volt fagyva. Nevetett és mosoly-gott és egészen otthonosnak érezte magát, mé-gis egészen máskép láttam most, minálunk, mint otthon, az ő otthonában. A tréfái bán-tottak, sőt mintha fenyegetőztek volna. Kivette tubákos pikszisét, előbb maga szippantott be-lőle, aztán sorra kínálta apát, anyát, vala-mennyiünket. Még egyszer elmondta híres kú-ráját a hercegen s most mintha inkább hence-gett, mint tréfált volna.

Mónit láthatóan kellemetlenül érintette, hogy eljött. Némán ült a székén és rágyuj-tott egy szivarra, megkínálván vele Nácit is.

— Hahó — kiáltott az öreg Náthán — ez az újfajta tubákolás. Az ember a dohány he-lyett a füstöt élvezi. Olyan, mintha a szamar helyett az árnyékára ülne az ember. No, báró

úr, úgy-e szép kis história? Elmondta már a kedves tatának, hogy mit mondott a kedves táti?

— Már elmondtam — kiáltott Móni oly ingerülten, hogy mindnyájan megdöbbsentünk.

— Elmondta, elmondta! Hm, báró úr, én, ha egy szegényes bádogos fia volnék, nem mondtam volna el.

— Ugyan, miért ne? — szólt apám nevetve. — Herz részéről ez csak jó szívről tanuskodik.

Erre az öreg Herz megmeredve bámult végig valamennyiünkön, aztán hatalmasat szipantott, rémesen prüszszentett és irtózatos kacagásban tört ki.

— Mondja csak még egyszer, Stadler, jó szív? Ugyan mondja csak még egyszer. Nem volt maga valamikor talnudzista? Ezek mindent ki tudnak magyarázni. Jó szív! Azt mondja, hogy ettől a koldus familiától pedig szabadítsa meg és tartsa magát távol és a főkoldus erre azt mondja, hogy ez jó szív!

— Mit? Mit? — kiált apa — mit mondott?

— Hát nem azt mondta? Megyek ma délután a herceghez és bejelentetem magamat. Úgy jár föl-alá, mint a kutya, aki elvesztette a szájkosarát. Alázatos szolgája a herceg úrnak, mondom, keres valamit? Vigyázzon, ha ilyen gyorsan jár, összekuszálódik az előkelősége. — Éppen jókor, mondja ő, nagyon hangolva vagyok a te ingerkedéseidhez. — Mbo, mondom én, ez onnan van, hogy nem tubákolsz, fiam. — Nálad is járt az a bádogos, mondja ő, no

hát szépen vagyunk. Én számár ma ott is voltam náluk és valóságos handlé-tanyát találtam. Nincs még elég szenny a mi familiánkban, hát most ez az újabb kolonc szakad a nyakunkba?

— Így mondta? — pattog föl apa és lecsap az asztalra.

— Ugyan, apa — csitítja Móni — ismerheted már a nagyapó megbízhatóságát.

— Vagy úgy — szól apa és egyszerre földerül az ábrázatja. Nevetve hunyorog a szemével, úgy biztatja:

— Csak mondja el tovább, Herz úr, nagyon érdekel ez a tréfa.

— Tréfa? — kiált az öreg Herz és szeme mérgesen jár körül. — Maga ezt tréfának mondja? No jó, hát látogassa meg holnap a herceget, legyen magának szerencséje hozzá. János — mert a nagyságos szolga urat Jánosnak kell hívni, mert a Jakab nem elég előkelő, sőt zsidós is — már tudja, hogy ha a magas cilinderes handlé jön, akkor a herceg úr el van foglalva, vagy nincs itt. — Hallani sem akarok már többé róluk, — mondta — és megmondtam Manónak is, hogy a familiáját ne uszítsa ránk, különben vége a barátságoknak.

— De nagyapó! — kiáltott Móni haragosan. — Ezért jött ide?

— Dehogyan ezért, csak meg akartam nézni, hogy milyen a koldustanya, mely annyira dühbe gurította a herceg urat. Hát szó, ami

szó, a Bálvány-utcában valamivel szebb bútorok vannak, és az ember, mihelyest belép az ajtón, már benne van a lakásban. Ki hallott ilyet a gazdag Herz Zsigmondnál? És természetes, nagyon természetes, hogy jobban tetszett volna neki, ha a bárónak a familiája is csupa báróból és bárónőből állana. Hm, képzelem, milyen ájuldozást visz majd véghez a művelt Eugénia, ha ide belép. Legalább egy üveg rózsavíz volna kéznél, bár a bárónét, amikor ájuldozik, sokkal hamarabb téríti magához a fokhagyma. Ez még a dédnagymamájától maradt rá.

Édesapa jóízűen nevetett s ez megnyugtatót. Tréfa, öreges tréfa az egész. Hiszen Móni már megmondta, hogy mi benne az igazság.

— Legyen nyugodt, — mondotta apa, — mire a menyem megjön, akkor már lesz tisztességes lakásom és nem fog itten ájuldozni.

— Mit? — pattog föl az öreg — akkor már lesz tisztességes lakása? Akkor igaza van a hercegnek. Nincs elég a familiában, aki élösködik rajtunk? — mondotta — és most ez a koldús familia rá fogja magát vetni Manóra és kiszipolyozza. Bele kell pusztulnom ilyen familiáris nyavalyákba. — S ebben a hercegnek igaza van. A legnagyobb nyavalya az, ha az ember, aki herceg, vagy báró, nem készen potyog le az égből, hanem kénytelen épúgy apától, anyától születni, mint akármelyik házaló zsidó.

Apa nevetett, mégis tétovázva nézett Mónira, aki úgy nézte az elégedetten mosolygó öreget, mintha meg akarná verni s bosszúsan csak ennyit mondott:

— Eh!

És fölkelte az asztaltól.

— Bizony, — folytatta az öreg Herz — abban a hercegnek is igaza van, hogy nincs az a gazdagság a világon, amit a rokonok el nem tudnának fogyasztani. Ülteni kell a garason, mert nem tudni, mit hoz a holnap és a pénz megy és a nagyságos herceg urak spekulálnak és nagylábon élnek. Hányszor mondom neki, mikor szivarra gyújt: látod, fiam, ezen a pénzen, amibe ez a szivar kerül, mi odahaza Apostagon eléltünk egy hétig és tubákolhattunk is mellette. Vagy vendégséget ad, ahol csak úgy hemzseg a nagy úr. Látod, fiam, mondom, ezeknek az embereknek olvasatlanul a szájukba tömőd a pénzt, mert tudod, hogy van nekik is. De szorulnának csak arra az ebédre, amit adsz, dehogy is adnád nekik! Megegett egyszer a herceg úrral, hogy megebédeltetett egy grófot, egy igazi grófot, katolikus is volt és ötezer hold adóssága. Apropos, kedves Herz, mondta az igazi gróf, otthon hagytam a pénztárcámat, adjon ezer forintot. Szerencsémnek tartom, mondja a herceg, benyúl a zsebébe és odaadja az ezrest. Persze, soha sem látta többé a színét sem. Ugyanakkor egy hivatalnok ötven forint előleget kért, mert az anyja meghalt, hát nem

adta meg. Akinek nincs pénze, mondta, annak ne haljon meg az anyja. Hát azért mondom, a garason ülni kell.

Aztán áttért az öreg az apostagi szép napokra, melyekről ép oly fanyarul beszélgett és előszeretettel arról szólt, hogy a herceg milyen rossz bőrben volt, milyen rongyos pólyába takarták, az anyja milyen kócos, piszkos zsidóasszony volt, mennyit kellett koplalnia és szenvednie a parasztgyerekektől, akik ahol érték, megdobálták és megverték. Hát persze, erről a herceg nem igen akar hallani. A felesége a nagy úrnak különben szintén nagy dáma volt, az anyja libákkal kereskedett, de mikor a herceg elvette, akkor már tojásos boltja volt. Bezzeg az ő csemetéjük már nem tudott semmit sem a nyomorról, szegénységről, abba egyenesen belenevelték az előkelőséget. A bárónénak már a bölcsőnél is prédikáltak, csúnya a szegénység, szegény ember nem ember.

— No báró úr — mondta végre — ha a bárónét idehozod, hívj engem is, szeretném látni, hogy hová fog ájulni ebben a házban, ahol még egy tisztességes szék sincs, ahova ájulni lehetne.

— El fogom hívni, nagypapa és látni fogja, hogy Eugénia nem ájuldozik. Ha apám nem ismerné már magát, ugyancsak furcsákat gondolna most mi felőlünk. Most már megyek. Ha akarja, nagypapó, elkísérem

— Talán kocsin?

— Kocsin.

— És te fizeted?

— Én.

— Akkor alázatos köszönettel fogadom a jóságát, báró úr. Ti csak járjatok kocsin, költsétek a pénzt, jó lesz nekem a markomba nevetni, ha majd elúszik az utolsó garastok is és hozzám jöttök, mint a Dani bácsi. Punktum, mondom majd akkor, csak szegény rokon ne volna a világon, az többet pusztít, mint a sáska. Te neked, Móni, azonban azt mondom, legyen meg az a dédunoka, mert nélküle egy garast sem látsz az öreg Herz pénzéből.

Szuszogva és prüszkölve belebújt a bundájába, még egyszer sorra nézte a falakat, a bútorokat, egyet nevetett, még egyszer megkínált valamennyiünket tubákkal, szívesen kezet szorított apával, anyával és Nácival, aztán hangos jó éjszaka kívánással a Móni karján távozott.

3.

Hurcolkodunk — be a gazdagságba. Nekünk most szent kötelességünk gazdagnak lenni! Amikor Náci szalad lakást nézni, apa ugyanazt teszi s amellet minden nap egy óriási csomagot hoz haza, amikor a Móni pénzét óvatos komolysággal az e célra beszerzett bőrtáskába teszi, mélyen áthatja őket a tudat, hogy ezzel jót tesznek Móninak. Édes anya keveset beszél, de mikor hangos patto-

gással kioldja a vég kelméket és a vásznakat — különösen a vásznakat —: hogy csillog szemében a boldogság! Ahogy hozzák haza a cipőket s csak be kell nyúlni a zsebbe és megadni az árát, amikor lakás után is úgy néznek, hogy van foglaló, amikor Teréz új kalapot tehet a fejére — régi kalapja nem is volt — ahogy Eszter hírül adja, hogy fölmondott a Scheermann műhelyének s nem kell sajnálni a három forint negyven krajcáros hetibért — mind ez oly ringató, oly mesés és bódító, hogy szeretnének ugrálni a nagyok is és valóban ugrálnak tőle a kisebbek.

Amikor beállít egy fejkendős, szurtos teremtes, batyúval a hóna alatt és azt mondja, a Krausz cupringer küldötte s beállít a konyhába s Emma megtudja, hogy ezentúl ez fog súrolni, sikálni, cipőt tisztítani, vizet hordani, akkor ezt egyhamar nem lehet fölfogni, megérteni. Hát ő mit csináljon most? Menjen ő most máshova súrolni, sikálni, vizet hordani? Dehogy, ő kisaszony, legalább annak szólítja Kati, a cseléd! Kati, a cseléd és Emma, a kisasszony, félénken nézik egymást végig, mintha attól tartanának, hogy összetévesztik egymást, ha egymás mellé kerülnek. Kati, a cseléd azt mondja:

— Kérem, kisasszony . . .

És Emmának is kicsúszik a száján a kisasszony megszólítás, aztán észreveszi a hibát, mélyen elpirul, fölüti a fejét, de nem mer a cseléd szemébe nézni s szeretne meghalni,

mert ebbe az új módba nem találja magát bele.

Én sem, a többi sem. Kati, a cseléd, az első napokban áhítat tárgya, anya rá sem néz, mikor halk hangon parancsol valamit, Teréz, akinek már volt cselédje, adja az úri dámát, de amikor erőltetett, kemény hangon valamit parancsol, a szeme aggódva lesi, vajjon engedelmeskedik-e majd Kati, a cseléd. Náci csak félrefordult fejjel meri mondani: hozzon vizet. Apa büszke és elfogulatlan, de viszont élvezi, hogy parancsolhat valakinek, aki pénzért tartozik engedelmeskedni.

Én az iskolában nem férek a bőrömben. Apám gyárat épít, ezt tudják az összes pajtások, ezt tudja a tanító úr is. A tanító úr nagyon meg van velem elégedve, most különösen, pedig nagyon sokat hiányoztam. Apám gyárat épít, ezt tudja a Messinger-nyomdában az egész személyzet, ahol Móric tanul, most sokkalta kevesebb kedvvel, mint eddigelé. Miért legyen ő rongyos szedőinas, mikor az apja gyárat épít? — Apa gyárat épít — ezt mondják a reáliskolában is és Jakab bajba kerül. Az igazgató azt mondta neki, ha apa gyárat épít, akkor megvonják tőle a tandíjmentességet. Amire Jabab szeretné leharapni a nyelvét és sírva dezavualja magát.

Nem gyár az a gyár és nem is épít, az egészből csak annyi igaz, hogy apának eddig nem volt semmi munkája és ezentúl talán lesz.

A szomszédban, az egész környéken óriási a tisztességünk és nem közönséges göggel és megelegetettségel fogadjuk a hódolatot. Még bele sem kóstoltunk az új életmódba, már föl vagyunk bősZülve az emberek ellen. Apának nem tanácsos az utcán mutatkozni. Ahány ismerőse csak van, mind állást és pénzt kér tőle. Hát kicsoda ő, hogy mindene-kről gondoskadjék. Jönnek a facér mesteremberek, minden fajtából és kérnek tőle kölcsönt, meg pártolást. Neki csak egy szavába kerülne, hogy maga, meg a familiája meg legyen mentve. És átkozzák, ha tagadja befolyását és gorombáskodnak vele, ha az élő Istenre megesküszik, hogy ő nem úristen. Apa egészen kikelve magából érkezik haza és szidja az embereket, akik mindig a mások szárnyába akarnak kapaszkodni.

Nácit végre is el kellett tiltani a lakáskereséstől. Talált lakást a százházban, a munkások között s talált „éppen nekünk való“ lakást a Wurm-udvarban, hat szobát egy frontban. Hiába magyarázták neki, hogy közepes, polgári lakás kell, legfőllebb három szobával, mert nem fogunk uraságot játszani, hanem megmaradunk a polgári munkás-sorban, azonkívül olyan lakás kell, mely lehetőleg egy házban legyen a kibérlendő műhellyel. Kétheti szaladgálás után végre apa teljesen megelegetve ért haza: megtalálta azt, amire szüksége van. A Kerepesi-úton, közel a tót templomhoz, egy pék házában talált gyönyörű,

világos három szobát, előszobával és konyhával, azonkívül van ott pince, mely az egész nagy ház alatt terjed, vagy öt traktusa van s akár ötven legénynek való műhelyül is alkalmas. S az egész nem drága, a lakás háromszáz forint, a műhely kétszázötven.

Mikor Móni ezt meghallotta, egy kicsit vakarta a fejét, különösen a műhely miatt. Nem nagyon mutatós a pince-műhely, pedig arra adni kell, mikor az ember vállalkozó és bízalomra szorul. Apa ellenben napnál világosabban bebizonyította neki, hogy ha meglátják a műhelyét, azt fogják mondani: ahá, ez a szolid mesterember, nem tart fényűző helyiséget, melynek költségeit beleszámítja a munkája árába, következésképpen olcsóbban dolgozhatik. Amint hogy tud is majd olcsóbban dolgozni, mint bárki más, mert nem csinál flancot, neki nem kell mérnök, meg könyvelő, meg munkavezető, elvégzi azt ő maga is és ha szükség van rá, bizony odaáll ő is a padhoz és segít a maga két kezével. Ezzel még egy munkást is megspórol és egyáltalában nem elve a kizsákmányolás, meg hogy egyetlen munkán meg kell gazdagodni, hanem megelégszik, ha tíz pengőt keres egy munkán.

Móni erre összezsápta a kezét, de végre is nem szólhatott semmit. Apa nem tűrt ellentmondást, mikor becsületbeli dolgokról és lelki meggyőződésről volt szó.

Aztán bútor után is kellett nézni. Ó, mi-

csoda izgalmas napok voltak ezek. Mikor Náci lelkendezve hozta a híreket, hogy itt is, ott is egy tönkrement úri familiának egész bútora, ilyen meg amolyan elegáns, potom pénzben kapható. Csak gyorsan, sietve vegyünk meg, mert elkapdossák. Aztán kisült, hogy a tönkrement úri familia voltaképp egy bútorkereskedőnek a raktára, egészen új és rozoga bútorokkal berendezve, a vevők becsapására való. Náci ilyenkor a sértődöttet adta, Móni bosszankodva rárivalt, apa kiszidta: elég, majd szerez ő bútort is, ahogy minden egyebet szerzett.

Szerzett is. Az Újvásár-tér zsibárusainál minden kapható, hát miért ne vegyünk ott a bútort is? Használt, de egészen jó állapotban van, káprázatosan díszes, még ki is fényesíti, mielőtt liferálná. Amellett az az előnye is van, hogy nem kell messzire hordozni, úgyszólván a szomszédságában lakunk. Egy óra alatt készen vagyunk az egész hurcolkodással.

Az István-téri lakást persze meg kell tartani, mert tél közepén nem lehet lakásbérlettel felhagyni. Móni úgy döntött, hogy Náciék amúgy sem maradhatnak velünk közös háztartáson, tehát májusig ők tartják meg a lakást s a régi bútor az övék marad. Nácinak ez nem volt egészen inyére, de mit tehetett? Hát jó lesz így is. Hanem a puszta lakásból nem lehet megélni s tőke híján még mindig nem foghat semmihez. Apa már nem igen foglalkozott Nácival, hiábavalónak tartott

minden szót. Móni azonban dühbe jött és keményen korholta a munkakerülő embert. Amíg apa dolgával rendben lenne, addig segíti, azután pedig majd szerez neki állást, mely éppen neki való, de azután komolyodjék is meg és lássa el!

Hogy vártuk a február elsejét, amikor hurcolkodhatunk! Van-e Budapesten még család, amely február elsején hurcolkodik? Ott hagyja a negyedévre kifizetett lakást, hogy egy másikba menjen, mivelhogy az kellemesebb, jobb? Langyosra fordult időben, ázott hóban pakkoltuk föl, ami elpakkolandó volt -s indultunk útnak az új tanya felé. Mintha már természeti törvény lenne, hogy hurcolkodni csak csatakos időben lehet. És mégis mi más volt a mostani elvonulás, mint három évvel ezelőtt, amikor a Szerecsen-utcából jöttünk az István-térre. Csak anya tekintett sóhajtván hátra, talán a keserveitől búcsúzott, melyekből itt járt ki a legnagyobb része? Attól is, de főképpen búcsúzott a Terézvárostól. Szegény zsidónak itt van a hazája, más kerületben idegen és nem is igen érti, hogy lehet zsidónak másutt is lakni, mint a Terézvárosban. Hiába magyarázta apa, hogy a Kerepesi-útnak az az oldala, melyen mi fogunk lakni, még a Terézvároshoz tartozik, nem tudta fölfogni, és csak rázta a fejét. Azt sem igen hitte, hogy a Józsefvárosban, ebben a vad városnegyedben, ahol a folyton kivonuló kocsisok, fuvarosok vannak otthon, zsidók laknának. Pedig

járt az Újvásár-téren, ahol zsidó zsidó hátán zsidó zsidó mindenféle ócska lim-lommal.

Mikor odaérkeztünk, majd beleszédültem a nagy gyönyörűségbe. Fehér kőpor volt hintve a csigalépcsőre és a lépcső a mi lakásunkhoz vezetett. Lakásunk az első emeleten van! Oda lépünk az ablakhoz — az ablak a Kerepesi-útra nyílik. Csilingelve robognak rajta végig a lóvasúti kocsik s egymást érik a temetések. Anya ijedten kap a fejéhez, mi-csoda zaj, itt nem lehet aludni. De aztán nézi az ajtókat és kipirul. Egy lakás, melyben sok ajtó van, ajtó az előszobából, ajtó jobbra, ajtó balra. Ez itt a hálószoba, ez meg az ebédlő, ez meg a gyermekszoba. Beleszédülni való gondolat. És a bútoros emberei hozzák az új berendezést, zsákba csavarva, hogy a nedvesség meg ne ártson neki. És dobognak a szeges lábak, harsognak a káromkodó vezérszavak, apa harsányan dirigál és a rongyokból kibontakozik egy csodavilág. Ágyak cifra, magas homlokzattal, szekrények gazdagon faragva, székek szalmafonatos üléssel, négyszögletes asztal, melyet háromakkorára lehet kihúzni, egy kanapé vérvörös virágokkal a bársonyos kelméjén és két ugyanolyan színű karosszék, fauteuil! Csillogó tükör kerül a falra és egy faházikós, üvegablakos nagy óra impozánsan csillogó rézsúlyokkal. És képek, aranykeretes színes képek. Az egyik Miramare, szédületes gyönyörűség, nézni a festett vizet, melyben fölfelé fordulva ringatózik a sűrű bozót és a

karcsú fák tükörképe. A másik meg keleti tájkép, Jeruzsálem vagy ehhez hasonló. Hogy ragyognak a színek, csak úgy reszket a levegő a vásznon. És a ráma, a ternyényi széles aranyráma, kábítóan gazdag faragással.

S mikor minden helyén van, két kályhában is ropog a tűz s a konyhában külön gyújtottak be a főzéshez, olyan különös, olyan idegen és szivetdobogtató, mégis a miénk ez az otthon. Sajátságos illat van itt, olyan egészen más a levegő, mint addig szívtünk. Talán a patikában vagy az erdőben lehet ilyen illat. Levegő, sok levegő van itt és világosság és tisztaság. Sok, sok a mi otthonunk! Anya a szélső szobába áll és végig néz a nyitott ajtón keresztül: élvezi a sor hosszúságát és mi melléje állunk és nevetünk. Apa kemény léptekkel járja végig a szobákat és szakértően vizsgál meg mindent. Lába alatt ropog a padló és ez is előkelő.

Móni Bécsbe ment. Alig várjuk már, hogy jöjjön és lásson csudát. Ez aztán lakás! A házmester feljött és ahogy belépett az ebédlőbe, lekapta a sapkáját. Ez sem ért még bennünket, amióta eszünket tudjuk. Mi vagyunk a legelőkelőbbek az egész házban, a miénk a legnagyobb lakás, mi fizetjük a legnagyobb házbért. Oly jól esik a megbecsültetés, az emberek látása, akik bennünket különbeknek, gazdagabbaknak ismernek el.

Náciék is itt vannak és hallgatag néznek körül. Nekik talán jobban tetszik minden,

mint minekünk, de nekik vissza kell menniök az István-térre, a szegénységbe. A szívem elszorul, amint elgondolom, hogy ott minden a régiben maradt. Egy szék sem mozdult a helyéről. És innen, a csilingelő és tülkölő jólétekből visszatekintve, még sötétebbnek és még nyomoruságosabbnak tetszik az elhalt lakás. És Náciéknak el kell oda menni, ott kell maradniok. Szegények! De mit lehessen tenni? Nácinak nincs foglalkozása, eddig is jó volt neki az István-tér, most pláne egymagában bírja. De értem a keserűségüket — végre is — itt minden sokkal szebb és olyan furcsa, hogy egy vérből való vér létünkre mégis az egyiknek háromszobás, emeleti lakás dukál, a másik menjen vissza a sötét földszintre, a puszta bolt mögé.

Nekünk azonban ragyogott a nap — különösen este, mikor kigyult a nagy függőlámpa az ebédlőben és mesés fényt borított holmikra, miket sohasem láttunk; óriási pohárszékekre, peluche-abroszos asztalra és az árnyék széle lehasított egy keveset a faragott ágyak lábfejről s ami rajta túl volt, a mesés kényelem, dagadó párnák, fehérrel bevonva. A harmadik szobában három ágy, aztán egy vaságy és külön matrác, amit az ebédlő-divánra terítettek, én nekem fejedelmi fekvőhelyül. Nagyon korán lepett meg az álmoság valamennyiünket; apraja, nagyja a sokat megpróbáltatott családnak csak úgy epekedett az éjszakai kényelem után. Valami különös, üde illat csapott

rám a fehér párnából: a tisztaságé. Elvakultan bujtam a takaró alá s hogy elaludt a lámpa, újra éledeztek a gyermekkorbeli álmok. Újra éledt a fal, meséket sugott az ablak, tündéri mesévé vált az utcai szokatlan zsvivaj, a lóvonatú csöngő mintha a taktust ütötte volna a kerekek robogásához, csikorgásához. Szemben velünk a tót templom karcsú tornya tiszta hófehérben nyúlt a párázó, holdvilágos égbe, csillagok ragyogtak be az ablakon, hóvirágok jegecei csillogtak fényükben s én nem tudtam a bőrömbe féрни, hangosan elkiáltottam magamat:

— Így lesz ez ezentúl mindig!

Mindig? Csakugyan így volt, legalább is öt hónapig.

VISSZA

1.

Lent a műhelyben különös élet lüktetett. Apa is Bécsbe utazott és egész karavánnal érkezett vissza. Hosszú, stráfoskocsik hozták a legkalandosabb formájú szerszámokat, gép-szörnyetegeket. Munkások feltörték a köveze-tet s gázcsöveket raktak le. Gázmotor fogja haj-tani a gépeket. És kopogtak a kalapácsok és reszkettek a falak éjjel-nappal s mire elkészül-tek, odalent a soktraktusú pincében feketén csillogott minden, kábító volt nézni a sok gé-pet, kereket, transzmissziókat, hajtósíjakat, amik egész rendekben sorakoztak fönt a mennyezeten.

Még Móni is meg volt vele elégedve. Míg a lakást némi csalódással szemlélte és legna-gyobb ámulatomra azt jegyezte meg, hogy nem ártott volna valamivel otthonosabbá tenni, addig a műhely dolgában apának adott iga-zat: kár lett volna többet költeni rá, amikor ott a pincében is olyan ünnepies, mint kevés efajta intézet. Rendelés volt már bőven; azt Móni szerezte be gazdag ismerőseitől, akik há-

zat építettek. Gázberendezéseket és különösen vízvezetéki dolgokat. Hosszú sorban jöttek a munkások és megkezdődött a különös zakolatás, berregés, a gázgép szuszogott, a szíjak sisteregtek, sziszegett az olvasztott ón és nyögtek a cinktáblák, amint az óriási pléhvágógép végighasított rajtok.

Szédület volt nézni. És a munkások hallgatag kormos során végigzúgott apa harsány vezérszava, aki nem tudott halkán beszélni s mindenben rajta volt a szeme. Kora hajnaltól késő estig talpon volt s mégis dolgozott folyton, mert a munkások nem igen értettek az újfajta gépekhez, be kellett őket tanítani.

Egyébben is igaza volt apának Mónival szemben. Jöttek az ekvipázsos nagy urak gazdag emberek, sőt egy miniszter is, aki házat épített Budán, a várban s apám a műhelyben fogadta őket, ahol farácsokkal egy kis hely irodának volt elreteszelve, bőrkötényben, ingujjban, fekete, olajos kézzel, kormos arccal s az urak dehogy is nézték le, hanem el voltak ragadtatva tőle, rezgő energikus hangjától, biztos ítéletétől s minden szavából kiáramló becsületességétől. De legeslegfőképen tetszett nekik apa munkás és kormos volta. A miniszter meg is rázta az olajos kezét és azt mondta:

— Sok ilyen munkáskéz kellene az országnak, akkor aztán nem kellene aggódni a jövő miatt.

Persze, ennek a nagy elismerésnek meg kellett adni az árát. Móni ceruzával a kezében kiszá-

mította apának, hogy túlolcsón vállalja a munkákat s egy tízezer forintos üzleten nem keres annyit sem, mint az előmunkása. Apa csóválta a fejét és azt mondta: Móni ehhez nem ért, mert Móni semmibe sem veszi a háztartás költségeit, amelyeken fölül marad meg tiszta megtakarításnak az, amit Móni egyedüli haszonnak számbavesz. Azt meg éppenséggel nem akarta elismerni, hogy munkásait hihetetlenül jobban fizeti, mint kellene.

— Hogyisne, — mondta, — mindig azon lovagolsz, hogy szakítani kell a copffal s mikor én a munkást úgy fizetem, mint a modern Franciaországban, akkor hibául rovod föl. Én tudom, mi a szegénység, azt is tudom, mennyit ér a munka, hát én bizony a más két kezének a véres fáradsága után nem akarok és nem is fogok magamnak házakat építeni, akár-hogy prédikáltok is nekem, ti modernek.

Egy dolgot kegyetlen egyértelműséggel intéztek el, a Náci sorsát. Ez minden áron apa jobbkeze akart lenni, de Móni a leghatározottabban tiltakozott ellene. Náci vagy legyen szabó, amihez ért, vagy olyasféle, amihez nem kell különös hozzáértés. És mivel Náci büszkén azzal vágott vissza, hogy nem azért akasztotta szegre a mesterségét, hogy most tíz év múltán ismét visszatérjen hozzá, hát Móni kijárt neki egy kalauzi állást a lóvasútnál. Fizetése harminc forint volt havonként, ehhez kapott apától és Mónitól tíz-tíz forintot, azonkívül a lakásbérét is magukra vállalták. Ha

pedig ezt sem akarja elfogadni, akkor menjen Isten hírével és boldoguljon úgy, ahogy tud.

Ezzel a kegyetlenséggel azt akarták elérni, hogy Náci szokjék végre rendes foglalkozáshoz és a lehetősége se legyen meg, hogy kávéházhoz és kártyához jusson. Hát erre nézve a konduktorságnál jobb foglalkozást képzelni sem lehet. Korán fölkelni és késő estig talpon lenni — bizony Náci, amikor holtrafáradtan szabadult a munkától, dehogy is vágyódott kávéház után, egyenesen hazament, lefeküdt és aludt, mint a bunda.

Sőt meg is tetszett neki az életmód. Örökké végigsiklani az úton, örökké emberek között lenni, örökké pénzt beszedni — bizony e könnyelmű ember nagy élvezetet talált benne, sőt az önszeretete is kielégítést talált. Ki nem fogyott a dicsekvésből, hogy mennyire szeretik őt nemcsak az ellenőrök, meg a hivatalnokok, akik rögtön megismerték benne az intelligens embert, hanem az utasok is, akik között bizony nagyon sok nagy úr van. Alig van, aki szóba nem áll vele, ki nem kéri a véleményét erről, meg arról a dolgáról, aztán borraivalót is ad neki, úgy hogy mellékjövedelme olykor több, mint a rendes fizetése. Sőt az ismerősebb urak, mikor leszállnak, visszaadják neki a jegyeket, amiket még egyszer adhat el és annyira pártolják, hogy amikor ellenőrt látnak jönni, inkább hirtelen leszállanak, semhogy bajba engednék keveredni.

— Ez csalás — mondotta apa, de Móni nem

vette komolyan, nem hitt a hengegő embernek egy szót sem. Csak annyit jegyzett meg:

— Vigyázz, idegen pénzzel nem jó tréfálni. Ha pedig pórul jársz, akkor nincs Isten, aki megmenthetne a fegyháztól.

Náci szinte gyűlölte Mónit és Teréz természetesen az urával tartott. Egész párt volt Móni ellen, közöttük a szegény Emma, aki éppenséggel nem találta gyönyörűségét az új módban, sőt még csöndesebb és még szomorúbb volt most, mint azelőtt. Móni azt akarta, hogy tanuljon valamit, legalább az olvasásban és írásban gyakorolja magát és foglalkozzék kézimunkával. Dacosan és ridegen ezt mondta neki: nem! És még a rémregényekhez se nyúlt többé, holott azelőtt ez volt egyetlen gyönyörűsége.

A Móni gyárán is lázasan dolgoztak. Már épült a gyár a külső Váci-úton és már berendezték a Móni lakását. Mert tavasszal megjön a felesége, aki addig Abbáziában van, ahová Móni sűrűn leutazott. Elkábúlt a szemem, mikor végignéztem a szobák végtelen során. Hát két ember hogyan lakhatik annyi szobában? Lakása a Nádor-utcában volt és egy sereg kőműves törte és nyitotta az ajtókat, kárpitosok, szobafestők, asztalások dolgoztak benne. Az asztalosmunkák közül különösen az imponált nekem, hogy egy óriási terem falait fával burkolták, egy másik szobában pedig fiatal festőművészek egész mithológiai jeleneteket pingáltak a puszta falra. Micsoda gazdagság, micsoda

káprázat! Persze, ehhez képest a mi gazdagunk és kényelmünk valóságos semmi.

Lázás izgalommal vártuk a Móni feleségét, akiről annyi mindenféle kalandos dolgokat hallottunk. Inkább féltünk tőle, különösen az előkelőségétől, melyet a legrettentőbb színekben föstött elénk az öreg Herz, aki gyakran meglátogatott bennünket. De különösen felizgatott bennünket, hogy apa az ő szokott eltántoríthatatlan tekintélyérzetével, Móninak nem is szólva, levelet írt neki, melyet így címzett: Kedves leányom, Regina. Hogy mit írt még, azt nemtudom. De néhány nap múlva válasz érkezett, illatos, vékony levélen, hajszálvékony írással. Ez a levél körülbelül így szólt:

Kedves apósom, mélyen tisztelt uram. Köszönöm figyelmét, hogy jónak találta írni nekem, mielőtt alkalmam lett volna önt megismerni. Remélem, találkozásunk mind a kettőnkre nézve a lehető legkellemesebb lesz. Önt és kedves családját szívből üdvözölöm.

Eugénia.

A név vagy ötszörösen alá volt húzva.

— Hm, — mondotta apa és gépiesen hajtogatva össze a levelet. Aztán szó nélkül lement a műhelybe s kiabálása fölhallatszott egészen a lakásba.

Anya ennyit sem szólt. Csak ijedt volt az arca, mintha valaki nagyon rákiabált volna. Én magam sem gondoltam semmit, csak

mintha jeges késsel átjárták volna a szívemet. Pedig nem volt abban a levélben semmi, ami bánthatott volna, de semmi sem volt benne abból sem, amit tőle vártunk. Csodálatosképen Emma, aki a kisszobában ült és harisnyát foltoztatott, a levél hallatára nevetni kezdett, bambán és boldogan, úgy, mint régesrégén. És egész nap jókedvvel sürgött-forgott a házban, sőt belefogott egy nótába is, de az első taktusok után elcsuklott a hangja és potyogtak a könnyei. Azután ismét néma és közömbös volt, nem tartozott rá többé semmi, ami közöttünk történt.

Mikor Móni másnap jött, kelletlen némaság fogadta. Lestem, hogy apa megmutatja neki a levelet vagy szóvát teszi, de nem történt meg. Pedig gondolt rá erősen. Kedvetlenül, bosszúsan, mintha súlyos gondok nyomnák, ült az asztal mellett, öklét messzire magától tartva. Első eset, hogy apa nem rukkolt ki azzal, ami az eszében járt. És csodálatos, Móni, akinek észre kellett volna vennie apa különös viselkedését, egy árva szóval sem tudakolta okát, hanem némán, elfogultan ült a helyén és szeme egyre a ketyegő órán függött. Én is odanéztem, anya is odanézett, talán apa is arra gondolt: miért jár oly lassan a mutató, hadd teljék le az ideje és menjen már Isten hírével a dolga után.

A nagy boldogságba mintha keserűség vegyült volna. Nem tartott sokáig ez a hangulat s ezalatt az idő alatt apa írtózatosan dühön-

gött a műhelyben. Vagy három legényét ki-
dobta, a negyedik kalapácsot is emelt rá, azt
leütötte. Baja támadt a rendőrséggel, a tör-
vénnel. S voltaképen minden különös ok nél-
kül. Hát mi köze annak a levélnek apa műhe-
lyéhez s egyáltalán mi szörnyűség van volta-
képen abban a levélben?

Anya halk hangon elmondta tartalmát Te-
réznek. Teréz szenvedélyesen fakadt ki Móni
felesége ellen. A gyűlölet diktálta szavait —
miért gyűlöli azt, akit nem is ismer? És miért
dobban meg az én szívem is, ha rágondolok,
úgy, mint mikor a tanító fölhi és én nem csi-
náltam meg a leckémet?

Volt nekünk egy kopott albumunk, abba be-
tették Eugénia képét, melyet Móni adott. Az a
kép nem is földi teremtésé volt. Nem tudnám
leírni sem az arcát, sem a termetét, csak az
maradt meg e képből emlékemben, hogy hiába
kerestem rajta a ruhát, pedig föl volt öltözve.
Csupa felhő, vagy hab, vagy fátyol vette körül
és az olyan rejtelmes, amellet olyan félelmete-
sen előkelő volt, olyan egészen más, mint más.
Ez az igazi gazdagság, gondoltam és elhúlt a
vérem.

Végre is elmosódott ennek az epizódnak is
a hatása és a nagyok a dolgaik után láttak.

Március végefelé azután újból megeredt az
izgalom. A Móni lakása rendben van, Abbáziá-
ban rossz az idő, Eugénia egy hét múlva Buda-
pestre jön és megkezdí urával az új életet. Az
öreg Herz, akitől ezt a hírt először hallottuk,

alig fért a bőrébe, úgy örült neki. El is felejtett csúfolódní, annyira boldog volt, hogy az unokáját láthatja majd. Móni ellenben nagyon kellemetlenül érezte magát s a szeme olyan különösen nézte végig a bútorokat is, bennünket is, majdnem úgy, mint kezdetben az István-téren. Különben ritkán jött hozzánk, ami érthető is volt, mert sok mindent kellett még elrendezni, azonkívül a gyára dolgai is bonyolultak. Egészen belesoványodott a sok munkába és anya alázatosan kérte, hogy vigyázzon magára, ne legyen beteg.

Móni Abbáziába utazott, hogy fölhozza feleségét. Keserves, lázas három nap múlt el, kínos izgalomban vártuk a sógornőt, akire idegenszerű borzongás nélkül nem tudtunk gondolni, pedig annyi sok szépet hallottunk felőle Mónitól. Aznap, mikorra érkezésüket jelezte Móni, majd a fejünket vesztettük valamenynyien. Egyebet sem tettünk, csak vártuk. A lakás ragyogott a tisztaságtól, még Emma is tiszta fehérkötényt vett és megfésülködött. Messziről egészen csinos volt így. A konyhában ebédeltünk, nehogy épp akkor legyen rendtelenség a szobában, mikor benyit hozzánk. Minden zörrenésre fölriadtunk s Emma szaladt az ajtóhoz. Apa látszólag nyugodt s közbős volt, de ő is minduntalan följött a műhelyből, valamit keresett vagy mondott, aztán ismét lement. Elviselhetetlen nap volt és elmult anélkül, hogy jött volna, akit vártunk.

Másnap hordár levelet hozott Mónitól. Sze-

rencsésen megérkeztek, csak azt akarja tudatni:

Eugénia még az édesapja lakásán van, nagyon fáradt és kimerült, ki kell előbb pihennie az utazás fáradtságát. Ezért nem jöhet el ő sem, de remélhetőleg egy-két nap múlva minden rendben lesz.

Fáradt? Az olyan finom hölgy, természetes, hogy fáradt és két napig pihen. Amilyen természetes, annyira újból élémbe állítja a különbséget közöttünk, akik nem fáradunk el és nem pihenünk utána. És Móni, ó, Móni jó ember és jó férj és sok dolga van, az is természetes, hogy minden szabad idejét fáradt és pihenő feleségénél tölti.

Mire a két napnak végére értünk, valami különös ellenséges indulat töltött el Eugénia ellen, sőt némiképpen Móni ellen is. Még mindig nincsenek itt. És apa igen helyesen mondotta, hogy senki se merészelje meglátogatni őket, mert a tisztesség és becsület azt követeli, hogy a leány jöjjön el apjához. Sajátságosképpen apa volt a legszelídebb hangulatban menye irányában s bizonyos gyöngédséggel tudakolta délben, este:

— Nincs hír Regináról?

Mert következetesen Reginának nevezte.

Ötödik napja, hogy itt vannak, végre ismét érkezett hír. Hordár hozta. Móni bocsánatot kér, hanem ebben a nagy zürzavarban — a lakás nem volt egészen Eugénia inyére, át kellett rakni néhány szobát és az egyik ajtót be-

falazni és másutt nyitni — nem jöhettek előbb. Ma este hét és nyolc óra között eljönnek, hogy megismerjük az ő feleségét. Nagyon kér, hogy legyünk jók hozzá, mert megérdemli.

Ez a pár szó rögtön szeretetté változtatta az ellenséges hangulatot. Mindenki fölvette az ünneplőjét, a nagy függőlámpán csakúgy ragyogott az üveg is, a réz is. Még apa is fölvette a feketekabátját és önérzetesen nézett körül a lakásban: itt bizony egy hercegnek sem kell szégyenkeznie.

Nyolc óra már elmúlt volt, mikor csakugyan jöttek. Minden rendben volt nálunk, csak az előszobában elfelejtettek világosságot csinálni, avagy talán nem is volt odavaló lámpánk. Emma nyitotta az ajtót, én szívdobogva vonultam vissza az ablak függönye mögé. A Móni hangját hallottam:

— Te vagy? Ez Emma, a húgom.

Valami fáradt kis csattogást hallottam és megrémültem. Eugénia összecsókolódzott Emmával. Apa kinyitotta az ebédlőajtót, onnan szólt ki:

— Ti vagytok?

Az ajtóban egy különös tünemény jelent meg. Egy hölgy, magasan, karcsún, bundák rengetegében, hihetetlen apró arccal, mely egészen belefért a zsebkendőjébe, melyet szája előtt tartott. Fekete, nagy kalapja alól olyan székeség csillogott ki, amelyet eddig sohasem láttam. És két kékszem szaladt köröskörül a szobában és akadt meg apa arcán, megbűvölve

és félénken, mint a kígyólátta madárka. A szívembe nyílallott ennek a szemnek a különös melegítő fénye és majd elszédültem miatta. Megállt a küszöbön és mögötte a Móni árnyát láttam, magasan fölébe emelkedve és mégis alázatosan, ahogy sohasem láttam. Apa egy pillanatig nézte a hölgyet, aztán elébe tartotta kezét:

— Isten hozott, leányom, az én házamba, mely ezentúl a te otthonod is lesz, ha úgy akarod.

Ami ezután következett, az egyre táncol a szemem előtt s mégsem tudom bizonyosan, hogy láttam-e s jól emlékszem-e rá. Apa, mint szokása nagy ünnepeken, amikor megáld és megcsókol bennünket, csókra tartotta Eugénia elé a kezét. S a két gyönyörű gyermekszem ismét rémülten röpködött körül a szobában s apa keze helyett Eugénia megfogta a Móniét és görcsösen szorongatta. Apa, mintha nem vett volna észre semmit—nagyon meg volt indulva—megölelte és megcsókolta és aztán fejére tette két kezét és elmondta a héber áldást, A fejecske mintha leroskadt volna a súlyos munkáskéz érintésétől, úgy konyúlt ziháló mellére. Áldás után apa még egyszer megcsókolta és túl lévén most már az ünnepélyességen, hirtelen szárazra vált hangon mondta:

— Most pedig ismerkedjél meg a többivel.

Móni átfogta a derekát, úgy vezette be a szobába. A gyönyörű jelenség mintha nem tudott volna már a lábán állni.

— Fáradt vagyok — rebegte és erőtlenül lehúllt egy székre. Hirtelen reflex-mozdulattal ismét föl pattant, mintha valami undorító tárgy érintette volna. aztán ismét leült és azt mondta:

— Ó Istenem!

De aztán mintha felocsúdott volna, erőltetett mosollyal szétnézett a szobában. Mi szétszórva, messziről álltunk, dermedt elfogultságban és idegenül néztünk rá. Móni melléje állt s le akarta segíteni a bundáját, de nem engedte. Azt mondta, fázik, pedig ugyan be volt fűtve s mindnyájunknak melegünk volt.

— Anyám — szólt Móni lágy, jóságos hangon s anyához lépett, aki szomorú, aggodalmas arccal megvonult a hálószoba ajtajában — nem is nézed meg Eugéniát?

Félkarjával átfogva vezette Eugéniához. Az arca szinte könyörgött, hangja alázatosan vonaglott.

— Ez az édesanyám — mondotta és magához szorította. — A világ legjobb és legédesebb asszonya, méltó arra, hogy szeresse úgy, ahogy én szeretem.

Eugénia bólintott a fejével és mintegy sikeretlen kísérletet tett, hogy fölemelkedjék. Anya meg közvetlenül előtte állt, sohasem láttam oly szentnek, mint a ragyogó úri nő előtt, egyszerű pamutos ruhájában, átérezve szegény asszony voltát s egész magatartásával azt mondva: ne hidd, hogy mivel a menyem vagy, én elfelejtettem, hogy sokkal külömb vagy ná-

lam. Nem várok tőled semmi meghittséget, csak nézz le, nem kötelezlek semmire.

Úgy néztük a két nőt, mintha tudtuk volna, hogy egész jövődönk az ő üdvözlésük mikéntjétől függ. Anya nem mozdult, Eugénia meg mindig ülve, határozatlanul nézett hol anyára, hol Mónira. Az mintha a szemével sügött volna neki, végre mégis félig fölemelkedett helyéről; anya keze után nyúlt s olyan mozdulatot tett, mintha ajkához akarná vonni. Ettől aztán megijedt a szegény asszony, kezét visszarántotta és a menyé fölé hajolt, aki elpirulva közelítette ajkát anyáméhoz, de mikor egész közel volt, félrefordította és anyám ajka arcát érintette. Mintha elektromos szikra járta volna át az érintéstől, meg-rázkódott, visszahanyatlott a székébe és úgy nézett urára, mintha mondaná: most ugye-bár túl vagyok mindenem?

Nem kellett hozzá sem érzékenység, sem finomlelkűség, hogy megértsük és megérezzük, mennyire rosszul érzi magát Móni felesége a mi családukban. Tán egyszerre gondoltuk: minek is hozta ide és édes apa homlokát összeráncolva, leült az asztal mellé, könyökével szinte dacosan rátámaszkodott, úgy beszélt menyéhez, nem törődve annak sem a finom ruhájával, sem a szenvedő arcával, jóságos, de kemény, határozott hangon: — Kedves Regina, te már régen vagy családom tagja, de csak most léphettél körünkbe. Mától fogva nincs különbség közted

és többi gyermekeim között. Hála Istennek, sohasem tudtad, mi a szegénység és ez meglátszik rajtad. De ha te lennél a legszegényebb nő a földön, akkor sem szeretnék kevésbé és nem fogadnák szívesebben gyermekemül, mint így. Az a család, melybe léptél, szegény anyagiakban, de becsületesség dolgában arisztokratább, mint akárhány grófé, vagy báróé. Nem fogsz soha szeretetlenséget tapasztalni, de meghunyászkodást sem. Tisztelni fogod férjed szüleit, mert amit benne találtál, az belőlünk való. — Móni — fordult most fiához — feleséged most idegennek érzi magát itten, vezesd haza!

Valamennyien fölszegtük a fejünket. Ez a mi felülkerekedésünk volt. Úgy beszélt apa, mint aki korlátlan ura mindnyájunknak, a jövővényt is beleértve. Szava jóságos volt, mégis parancsolt. És Eugénia megérezte, hogy uralkodóval áll szemben, aki megérti, egyebet is parancsolhatna, de megengedi neki, hogy távozzék. Megütődve nézett apára, aztán nagy zavarában mosolyogni próbált és kapkodva mentegette magát:

— Nem, nem, csak meg vagyok lepve és egy kicsit izgatott.

— Annál jobb, kedves Regina, én is azt hiszem, hogy meg fogod szeretni új családodat, de előbb meg is kell azt ismerned. Mára elég, eredj békességgel haza, a jó Isten, aki körünkbe vezetett, tudni fogja, mi válik majd mindnyájunk javára.

Fölkelt, kevélyen, mint a fejedelem és Eugénia szinte ennek a hatása alatt szintén fölkelt. Néztem Mónit és nem ismertem benne arra az erős, nagy emberre, akinek eddig tudtam s aki mellett édesapát is elavult és elmaradtnak láttam. Szívdobogató örömet éreztem, mintha soká birkóztak volna és most tapsolhattam apának: te győztél! Móni fülig elvörösödve, tétován küzdve a szemével, mely mindig a földet kereste, állt felesége mellé és ügyetlenül a karja alá nyúlt.

— Megyünk? — kérdezte és ebben a kérdésben megfoghatatlan együgyűség volt, hiszen rajta állt, hogy menjenek-e vagy nem. Annál rikítóbb volt ügyetlensége, mert felesége láthatólag tőle várt segítséget és szabadulást. Egy pillanatra úgy éreztem, mintha apa ajtót mutatott volna neki s mondhatatlanul sajnáltam, mivel finom előkelőségében oly nagyon szánalmas volt. Végre is anya szabadította ki s mintegy kibékítve őt apa büszke szavaival s leszámolva a mostani helyzettel és a jövővel is, szeretettel tette kezét Eugénia karjára:

— Csak szeressék egymást, akkor már minden jó lesz.

2.

Minden jó lesz? Különös napok teltek. Mintha halott lenne a háznál. Katasztrófa nyomasztó sejtelve borult ránk. A legnagyobb nyomor napjaiban nem néztek az emberek oly borúsán a tányérra, mint most, amikor min-

den megvolt. Egyre Eugéniára gondoltunk és nem mertünk róla beszélni. Eugéniára és Mónira, aki ellen megmérhetetlen haragot tápláltunk. Mintha megcsalt volna. Ha nyílt az ajtó, felriadtunk. Móni, vagy Eugénia? Csalódás fogott el, ha más volt, pedig amíg hittük, hogy ők, reméltük, hogy más lesz.

A nagy lakás, még mielőtt beleéltük magunkat, súlyossá vált. Mintha átutazóban letelepedtünk volna, vagy mintha vendégségben volnánk, ahol jól tartanak. Mi gyerekek fölhagytunk a hencegéssel, apa kelleténél többet segített a munkásainak és elhanyagolta az üzleti vezetést. Terézre és Nácira sokkal barátságosabban néztünk, mint eddig, mégis jobban tartoznak hozzánk. Mikor egyikünk-másikunk meglátogatta őket az István-téren, azt mondta: *otthon* volt, az István-téren.

Móni csak negyednap jött és iszonyú rosszkedvű volt. Anya szeliden tudakolta, hogy van a felesége — szegény nem mert bízalmaskodni, csak úgy mondta: a feleséged — és Móni inkább mormogta, mint felelte:

— Nagyon gyenge, azóta fekszik.

Amire megint kinos csönd állt be és ki-ki találgathatta: szemrehányás? Mi tettük beteggé? Vagy igazolás, hogy akkor oly különösen viselte magát s azóta nem volt ott?

Apa után is kérdezősködött — nagysokára. Lent van a műhelyben, de fölhívhatjuk.

— Nem, nem, ne zavarjuk, úgy sincs semmi mondanivalóm.

Ült, föl-alá járt, egyik szivarról a másikra gyujtott. Mikor az előszobában apa recsegő hangját hallotta, összerezsent, a kalapja után nyúlt, aztán letette ismét és kihúzta a derekát. Apa belépett és a két ember mogorva tartózkodással fogott kezét. Móni a szemével leste a megjegyzést: soká nem voltál itt, de apa nem szólt semmit. Kinézett az ablakon, aztán szokása szerint az asztalhoz ült, könyökét rátámasztva. Nagysokára megszólalt:

— Rendben vagytok?

— Igen.

Aztán beszélt üzleti dolgokról. Ez a munka kész, amabba nem lehet belefogni, valami hiba van a tervben. Komiszak a kereskedők, ha az ember maga nincs ott, megcsalják. Mondott számokat is és úgy beszélt, mintha referálna. Móni meg szórakozottan hallgatta és igent bólintott, anélkül, hogy megértette volna. Aztán megint hosszú, borús hallgatás, végre Móni az óráját nézi, fészkelődik és lomhán, habozva kel föl:

— Most már megyek.

És áll, mintha várná, hogy tartóztassák. Ehelyett apa elfordul tőle, úgy kérdi:

— Mikor jössz?

Amire szemlesütve felel:

— Nem tudom, mihelyst csak lehet. Talán már holnap — teszi hozzá, nyujtva a szót.

Apa kezét ad neki. Csak most kérdi:

— Mit csinál Regina?

— Egy kicsit rosszul van, de különben jól.

Móni most már mohón búcsúzik és siet el, mintha a feleségéről való beszélgetést kikerülni akarná. Anya az ajtóig kíséri, ott mondja, szomorú szeretettel:

— Mondd neki, hogy vigyázzon magára, csak beteg ne legyen.

Móni csak most csókolja meg anyát, de hosszabban, melegebben, mint eddig.

— Csak egészséges legyen — ismétli ez zavartan és próbál a fiára mosolyogni. Aztán szeretettel kituszkolja az ajtón és mondja:

— Vigyázz, hogy meg ne hülj.

Néhány nap telt még el és szombat lett. Akár tetszett, akár nem, szombaton pihent a munka és apa ünnepi hangulatban és ünnepi ruhában templomba ment, ebéd után kávéházba, ahol az ujságokat olvasta és politizált. Mielőtt elment, anya felé fordult.

— Négy órára itthon leszek, addig öltözködjetek föl, elmegyünk Mónihoz.

— Minek? — kérdi anya megrettenve.

— Minek! Regina még idegennek érzi magát nálunk, be kell őt fogadni, hozzánk kell szoktatni. Nem volna igazság, hogy minden rokonnal érintkezzünk és éppen ő tőle tartsuk magunkat távol. Legyetek készen.

Ezzel ment és mi szakadatlan izgalommal lestük a visszatértét. Édes anyám halványan, izgatottan kereste ki barna selyem ruháját, — nagyon kopott volt már s a nagy jó mód közepette sem jutott eszébe, hogy magának is ruhát csináltasson. Én is fölöltözködtem,

a nagyobb fiuk báméskodva kérdezték, hogy ők is jönnek-e, amire anya nem tudott felelni. Eszter mohón cicomázta föl magát, míg Emma tágra nyílt szemmel állt az ajtóba s valahányszor anya ránézett, ijedten húzódott vissza. Várta is, hogy hívják, rettegett is tőle.

Pontban négy órakor apa visszatért.

— Készen vagytok?

— Igen. A fiuk is jönnek?

— Nem, nem kell a nagy sokadalom, majd menjenek ők máskor, vagy későbben.

— Én is maradjak? — kérde Eszter

— Ha már föl vagy öltözve, jöhetsz. Sőt Emma is jöhet. Nem akar? Akkor maradjon. Menjünk.

Megindultunk. Elöl apa, büszkén maga elé nézve, mellette édesanya szenvedőn és szerényen tipegve, mögöttük én az Eszter oldalán. akiről azt gondoltam, hogy valóban nóbilis megjelenés. De mikor Eugéniára gondoltam, láttam, hogy mégis csak varróleány. Az első enyhe nap volt a rendkívül kemény tél után és a Kerepesi-úton csak úgy tolongott a népesség. Soká, nagyon soká tartott, míg a városba értünk s ott ijesztően gyorsan közeledtünk a Nádor-utca felé, ahol Móni lakott. Apa egész nyugodtan nézte a házsámokat s én nem mertem hozzá szólni, hogy tudom a házat.

Végre megállt, bólogatott a fejével és belépett a kapualjába.

Márványlapos kapualja, széles, üvegtáblás ajtók a hűvös lépcsőház felé és előkelő ho-

mályosság, titkolódzó szőnyeg a széles lépcsőkön. Még apa is tétovázva tette lábát a szőnyegre, afféle meghatottsággal, mellyel a templomba szokott lépni. De azért hátrafordult felénk és mondta:

— Jertek.

Egy sapkás ember jött lefelé, aki gyanusan nézett rajtunk végig. Meg is állt és utánunk fordult, voltaképpen hová megyünk. Az első emeleten titokzatos ajtó előtt állapodtunk meg, melynek kívülről nem volt kilincse. Apa hümgetett és erősen megrántotta a rézkörtét, melynek riadozó szavától megijedtem és nagyokat nyeltem. Az ajtó rögtön nyílt és egy beretvált inasarc megütődve bámult ki. Mikor minket meglátott, kilépett és félig betette maga után az ajtót:

— Kit keresnek? — szólt kint durván — az iroda a szomszéd házban van.

— Tudom — mondja apa keményen — itthon van a fiam?

Kérdően és bizonytalanul nézett szemébe az inas.

— A nagyságos úr? A nagyságos Stadler úr? — kérdezte hebegve.

— Igen, a nagyságos Stadler úr, a fiamról kérdem, hogy itthon van-e.

— Tessék belépni — mondta az inas és beeresztett — megnézem, hogy itthon van-e.

Óriási előszobában voltunk, körös-körül tele fogasokkal és a fogasokon sok kalap, bot, meg kabát. Bambán bámultuk a puha és finom

székeket, a gyönyörű asztalt, az óriási tükröt, meg az ajtó fölött a faragott angyalfejeket s egyszerre csak föltépik a belső ajtót. Móni fekete kabátban, kipirult arccal kirohan, túlzott szívességgel üdvözöl bennünket és lázasan egy másik ajtóba tol minket.

— Erre, erre, vendégeink vannak — mondja — ma jour van.

— Mi van ma? — kérdi apa élesen.

— Jour, a feleségem fogadó napja. Szokás, hogy egy bizonyos napon héfenként fogadjunk társaságot és azért nagyon el vagyunk foglalta.

— Úgy — mondja apa elgondolkozva és az ablakhoz lép. — Kicsi szobában voltunk, kalandosan bebútorozva, sehogy sem tudtam kitalálni, hogy mire szolgált, — persze, jobb szerettem volna, ha nincsenek itt mások. — Hogy van Regina?

— Jól van, jól — felel Móni és egyre az ajtó felé hallgatódzik — de azért csak üljetek le, hogy tetszik itt? Majd máskor megmutatom az egész lakást, most minden tele van emberekkel.

Csakugyan, a szomszéd ajtón keresztül valami furcsa össze-visszaság hallatszott be, főleg női hangoknak a csevegése, ami úgy hallatszott, mint a verébcsiripelés ősszel.

Az előszoba felől való ajtó nyílt s az inas, aki minket beeresztett, odalépett Mónihoz és valamit sugott neki, mire az idegesen rázta a fejét.

— Mindjárt, mindjárt — mondotta és az inas távozott.

— Dolgod van? — kérdi apa különös éles-séggel.

— Nem tesz semmit — mondja Móni — csak maradjatok még, nem tesz semmit. Tes-sék leülni. No, Misi — fordult hozzám erőlte-tett, tréfás hangon — szeretnél itt lakni? Ma-radj itt minálunk. Van itt sok mindenféle, ami érdekelne.

Hiába, maga sem tudta. Elhallgatott és bambán néztünk össze.

— Menjünk — mondotta végül anya elszorultan — ne zavarjuk Mónit.

— Mónit nem zavarhatja az, hogy itt van-nak a szülői és a testvérei — fakadt ki most apa öblösen és Móni összeijedt ettől a hangtól.

— Apám — szólt hebegve — nincs is szó róla, bármikor szívesen látlak, örülök, hogy megtiszteltek, ó, szó sincsen.

Az ajtó, mely felől a csiripelés hallatszott, most egy kicsit megnyilt és egy női hang szólt be hozzánk:

— Siessen már.

Megrettentünk. Eugénia volt. Ránk sem né-zett, észre sem vett, az urának szólt, hogy siessen. És Móni felpattant a helyéről és félig elpirulva, könyörgő hangon szólt:

— Látod? Bocsáss meg, apa, át fogod látni, mint házigazdának . . .

— Látom, fiam — szólt apa és Móni elébe állt. — Mint házigazdának kötelességed a ven-

dégekkel törődni. De én is vendéged vagyok, fiam, az anyád, a testvéreid is vendégeid, de ezeket te a hátulsó szobába dugdosod. Te tudod, mit csinálsz, fiam, nem akarok utadban lenni. Isten veled. Menjünk.

Móni elébe állt.

— Igazad van, apám, ti is a vendégeim vagytok, maradjatok, én is nálatok maradok. Nagyon fáj, ha félreismersz, itt nem vagyok a magam ura, hanem a többiek, akik vendégeim. Nem akarom, hogy az a gőgös, pök-hendi népség esetleg lenézzen benneteket, ez az oka, hogy nem vezetlek be.

— Eredj közénk, édes fiam — szólt apa szelidebben — és tégy úgy, ahogy muszáj. Ismerhetsz már bennünket, senkinek a nyakába nem varrjuk magunkat. Hanem édes fiam, amíg apádnak vallasz engem és anyádnak ezt az öreg asszonyt, addig én apád is akarok lenni és megkövetelem tőled a teljes tiszteletet. A vendégeidről nem szólok, azok lehetnek, amilyenek akarnak. Hanem a feleséged benézett ide, látott minket és nem tartotta érdemesnek, hogy köszönjön. A feleségnek csak vagy ura!

— Izgatott — mondotta Móni — olyan ideges, hogy talán nem is látott. Hidd el, nem akart sérteni, ha tudnád, milyen izgalommal jár az ilyen első fogadó nap.

— Itt van? — hangzott egy hang most kívülről. Az ajtó, melyen beléptünk, nyílt és megjelent benne Herz Zsigmond úr, a Móni

apósa. Szép ember volt, most jobban láttam, mint mikor nálunk járt és a cipője még a szőnyegen is csikorgott. Apa, mint régi jó ismerősnek, elébe lépett és barátságosan nyujtotta feléje kezét.

— Jó napot, — szólt ez udvariasan, hidegen és úgy tett, mintha nem látná apa kezét — bocsánat, hogy zavarom önöket, hanem a vőmnek meg kell mondanom, hogy ilyenkor odabent van a helye.

— Igen — mondotta az apám — én is mondtam neki, hogy menjen a vendégeihez.

— Nagyon örülök, hogy ilyen okosan fogta fel, Stadler úr s megragadom az alkalmat, hogy önnel beszéljek róla, mivel a vőmmel hiába próbáltam magamat megértetni. Mikor vőmnek adtam leányomat, ő egymagában állt, független volt, családjáról szó sem volt. Én nem sokat kérdeztem, ő nem mondta, hogy önök milyen viszonyok között élnek. Csak itt tudtam meg, az ön szives látogatásából, hogy meglehetősen nagy és szegény családja van Budapesten. Hát kérem, tisztelem, becsülöm a fiúi szeretetet, nincs is ellene semmi kifogásom, de a mi családi és társadalmi érdekeinknek a családi kötelék ilyen tágítása ellenére van. Olyan világban élünk, melyben aki magát nem becsüli meg, azt mások sem becsülik meg. Meg fog helyesen érteni, Stadler úr. ugy-e? Mit akarnak? Kaptak pénzt, nincs semmi gondjuk, a vőm meg is látogatja, hát nem elég ennyi?

— Megértettem, — szólt apám csöndben — és mit szólna ehhez te, fiam?

Móni lángoló arccal állt apósa elé.

— Ezt nem kellett volna megtennie, — szólt remegő hangon, — édes apám nemcsak okos ember, hanem tapintatos és önzetlen is. Megértette volna magától a helyzetet és aszerint tett volna.

— Úgy — szólt apám és egyet csuklott. Aztán föltette kalapját és mintha óriásilag megnőtt volna. — Most hallgass meg, fiam és ön is, Herz úr. Te fiam, nagyon jól tudod, hogy miért fogadtam el tőled a pénzt. Nem azért, hogy henyéljek, hanem hogy dolgozzam, nem azért, hogy úr legyek, hanem a te kedvéért és annak a családnak a kedvéért, melybe léptél. Ön pedig, Herz úr, tudja meg, hogy a Stadler bádogos családja tisztességben és becsületben növekedett fel és főleg büszkeségben. Nekem nem lehet félig ajtót mutatni, engem nem lehet kidobni. Te, édes fiam, az írás szerint is elhagytad apádat, anyádat, testvéreid és új kötelékbe léptél. Isten áldjon meg, hogy tisztelni akartad szüleidet, de járj új utadon, mely más emberek közé vezetett, én visszamegyek az én becsületes szegénységembe, a gyermekeim követni fognak és ahogy eddig nem hagyott el az Isten, ezentúl sem fog elhagyni. Nekem nem kell a pénzed, nem kell az uraságod, amit adtál, azt az utolsó krajcárig visszaveheted. Isten veled, édes fiam, élj boldogul feleségeddel s ha eszedbe jutnak öreg

szülőid, azt akarom, ne gondolhass rájuk. csak a legnagyobb tisztelettel.

— Hiszen nem sajnálom a pénzt — morgogta Herz úr.

— Ez már az én dolgom — szólt apa büszkén — szegény ember vagyok, akit nem ereszhetnek oda be a szalonjukba, de azért abban a szalónban nincs egyetlen ember sem, aki nem tanulhatna tőlem becsületesen és úrilag cselekedni. Jertek!

És mentünk. Fölzaklatva, valami különös, vad és remegő örömmel. Vissza a szegénységbe! Egyikünk sem sajnálta otthagyni a gazdagságot, egyikünk sem félt a jövőtől. Ah, így kellett tenni apának, büszkék voltunk rá. Hadd lássák azok a gazdagok, hogy itt van az igazi büszkeség és becsület. A gazdagok! Móni is, az ő magas eleganciájával különös, szomorú finnyásságával közénk került. És gyűlöltük őket, a gazdagokat, keserves, sajnó gyűlölettel és mindent, ami rájuk tartozik, a pénzt, a díszet, a szépséget! Vissza a szegénységbe, vissza a krumplis ebédekhez az István-térre, vagy még messzebbre, ott otthon vagyunk s ha valaha onnan kiemelkedünk, akkor a magunk ereje emel ki és a magunk munkájának a becsületét aratjuk!

OSZAK

